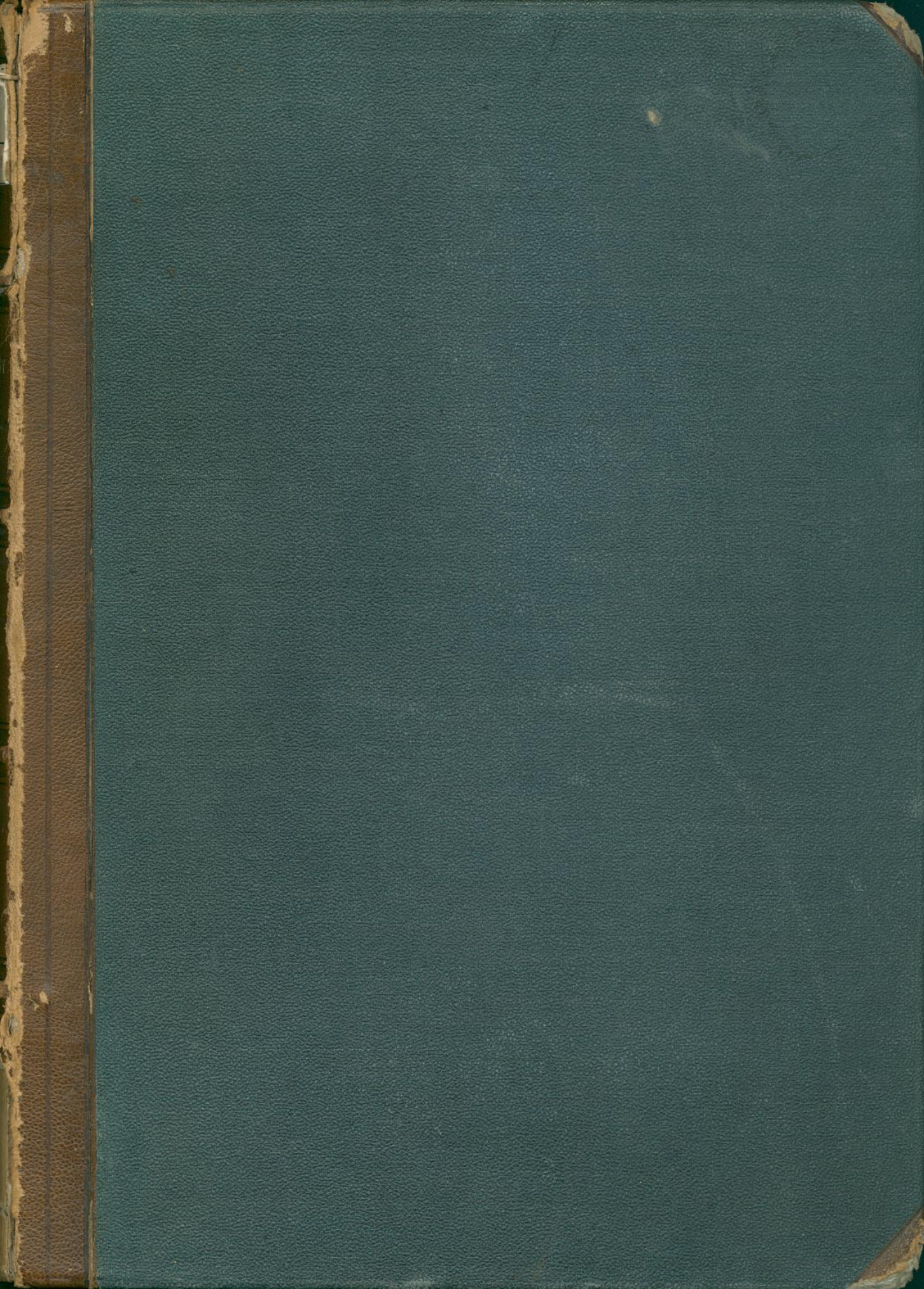

373

A MAGYAR NYELV
SZÓTÁRA.

HATODIK KÖTET.

Gr. Alm.

A MAGYAR NYELV
SZÓTÁRA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZITETTÉK:

CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS,

M. TUD. AKAD. RENDES TAGOK.

HATODIK KÖTET.

BUDAPEST.

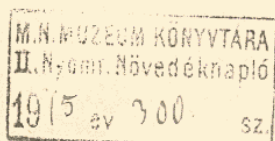
KIADJA ÉS NYOMTATJA AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TÁRSULAT.

1874.

Adat.
145.

48564

T

T, kisdéd alakban *t*, harmincz kettedik bötü a magyar ábécében, s a mássalhangzók sorában huszonegyedik, kiejtve *té*. Kemény *k*, *p* társaival a kemény, továbbá külső hangszervek tekintetében a nyelvhangok közé tartozik, s ezek közt legközelebb rokona a lágyabb kiejtésű *d*, továbbá a *ty*, melylyel, kivált némely palóczos tájéjtés szerint, leginkább ha i követi, föleseréltetik, mint : üti ütyi, kergeti kergetyi, szeretik szeretyik, Kati Katyi, Pista Pistya stb. A régieknél számtalanszor *h*-val egyesülve fordul elő mint *th*; pl. csak történetesen kinyitva a Benigna asszony imakönyvében : „Láthom magad megfogytad, The népedeth ha megváltád.“ „Szent szívedeth, megszaggathá, drága véröd ki hullathá.“ A *t*-vel kezdődő gyökszók száma a 150-et, a *t*-vel végződőké, mint : *at*, *et*, *öt*, *út*, *bat*, *bát*, *bet*, *bit*, *bot*, *böt* stb. a 60-at fölülmúlja. Mint gyökszó, 1) oly gyökszók, illetőleg származékok elején áll, melyek természeti hangot utánoznak, mint : *tap*, melyből *taps*, *tapsol*, *tapicskol*, *tapad*, *tapaszt*, *tapasztal*, *tapos*, *tapod*, *tapog*, *tapogat*, *tapint*, *tapasz*, családjaikkal együtt erednek. Tömpább hangzóval : *top*, *toppan*, *topog*, *toporézkel*, *tombol*, *toty*, *totylyán*, *totyog*, *totya*, *turbékol*, *tutul*, *tutyog*, *tutyma*, *tücsök*. Vékonyabb hangzókkal : *tengelicz*, *tepiczkel*, *teper*, *típeg*, *tipiczkel*, *tipor*, *tik*, *tilinkó*, *tiricsel*. 2) Távolítást, távolodást, terjedést jelentő szók alaphangja, ú. m. *ta*, honnan *taliga*, *talicska*, *tasz*, *taszit*, *taszigál*, *tág*, *tál* (patina, 'patet' szótól), *tályog* (abscessus, apostema), *tántor*, *tántorog*, *tántorit*, *tár*, *tát*, *távol*, *távozik*, *tagad*, *taval*, a régies *tahát* stb. Tömpább hangzóval : *to*, *tol*, *toliga*, *told*, *toldúl*, *tojik*, *toszit*, *tuszkol*, *tusa*, *tusakodik*, *tól*, *től*, *tül*. Magas hangzókkal : *te*, *teker*, *tekereg*, *telek*, *telep*, *tenger*, *tenyer*, *teng*, *tenyész*, *tepsi*, *tér*, *terep*, *terepély*, *tereg*, *terel*, *terjed*, *terjeszt*, *terped*, *terpeszt*, *test*; *té*, *tétova*, *tétováz*, *téboly*, *tébolyog*, *tébolyodik*, *ténfereg*, *tékozol*, *tép*, *téved*, *téveszt*, *tévelyeg*, *tévelyedik*, *tilt*, *tilalom*, *tilos* stb. Ide tartoznak a helytágulásra, kitágulásra, illetőleg tömöttségre vonatkozó *tüdő*, *tügy*, *tüttös*, *töm*, *teli*, *tölt*. 3) Oly szók előhangja, melyek bizonyos testek takaróját, födelét, burkát jelentik, vagy burokhöz hasonlólag körösek, milyenek : *tajk*, honnan *tajkos* = tekenősbéka, *takar*, *takaró*, *ták*, *tok*, *toklász*, *tokla* (burok), *teke*, *tekenő*, *tök*. 4) Melyek alulról fölfelé távolodást, emelkedést, magasságot jelentenek, mint : *tám*, *támasz*, *támaszt*, *támad*, *tombácz*, *tuhad*, *túr* (fölhányt földhalom), *teő*. 5) A belerő kifelé hatásának általgalma rejlik ezekben : *tesz*, *tekél*, *tana*, *tanács*, *tanú*, *tud*, *tudakol*. Mind a négy utóbbi esetben pedig az általános *tova*, Baranyában : *taa*, *toa*, a régieknél is

gyakran *toa* (pl. Régi Magyar Nyelvmélekek. III. K. 351. l.). mutatkozik. 6) Amely szókban más gyökszó is van, azok alapértelmére ennek is befolyása van, ha pl. *r* hangot veszünk fel, ennek jelentésében oszthatóknak az erős reszketésű hangutánzó : *teretura*, *terefere*, *tréfa*, *trufa*, *terécsel*, *tiricsel*, *turul*, *torok*, *turbékol*, *turha*, *törzsönkodik*; a metszésre, rontásra vonatkozó : *tarol*, *tarló*, *tör*, *tör* stb. V. ö. R, gyökszó. 7) Néhány szóban pusztán előtétül jelenkezik ú. m. *talabor* = alabor, *talp* vagy *talap* = alap, *tata* = atya, *torlik* = orlik, *tabajdok* = abajdok. Ide tartoznak a bámuló, egyszersmind ostoba szájnnyílásra vonatkozó tájdivatos szók, melyekben *t*. i. alaphang a szájtató és bámuló *a* v. *á*, ugymint : *tábértos*, *tácsó*, *tájbasz*, *tandi*, *tatri*, *táté*. Néha nyelvhelyi rokonaival ú. m. *a* *d*, *cs*, *gy*, *sz*, *s* betűkkel föleseréltetik, pl. *tömöszöl* *tömöcsöl*, *dömöszöl* *dömöcsöl*, *gyömöszöl*, *törzsöl* *dörzsöl*, *tob* *dob*, *toboz* *doboz*, *te* a személyragokban *d*, pl. *ház-ad* *kert-ed* : *tonka*, *csónka*; *tivornya*, *devernya*; *töppörödik*, *csöppörödik*; *tő*, *szó*, mint *Szükszó*, *szárszó*; *té szé*; *tarjadás*, *sarjadás*; *tunya* *sunya*. Mint kemény mássalhangzó néha a többi kemény mássalhangzókkal is föleseréltetik, pl. *köp* a székelyeknél *töp*, *próba* terjedelmes szokással : *tróba*. Többire l. mind ezeket saját rovataik alatt.

Az írásbeli rövidítések között (e szótárban, mint *tt.* = tárgyeset és *tb.* = többes, eléfordulókon kívül) igen gyakran ezek jönnek elő :

T = tekintetes.

T. N. tekintetes nemes.

T. CZ. teljes czímű (pleno titulo).

T. i. = tudniillik.

—T, (1), mult időt képző v. alkotó rag mint : *tol-t*, *hal-t*, *él-t*, *kér-t*, *tör-t* : néha kettőztetve, önhangzó fölvételével is, még pedig vagy csak a törzsből, pl. *ad-ott*, *lép-ött*, de a többi személyekben csak egyszerűen : *ad-t-am*, *ad-t-ál*, *ad-t-unk*, *ad-t-atok*, *ad-t-ak* v. *ad-t-anak*; *lép-t-em*, *lép-t-él*, *lép-t-ünk* stb. stb., vagy pedig mindenik személyben is pl. *szabadít-ott-am*, *szabadít-ott-ál*, *szabadít-ott*, *szabadít-ott-unk* stb. stb. Ezen különbözések miatt a mult idők képző raga az egyszerű igéknél mindig följegyezve van; s ha nem mindenik személynél fordul elő kettőztetés, a ragok több személynél is följegyezvék. Hogy ezen ragban a *tova* (taa, toa) értelme rejlik, alig fogja valaki kétségbe vonni. Bopp F. is hasonlító nyelvtanának utolsó kiadásában a szanszkrit aoristusnak mint multnak a előhangjában a távolra mutató névmást hiszi rejleni. (540. §.). Egyébiránt l. Előbeszéd, 136. l.

—T, (2), tárgyeseti rag, mely majd magán, majd segédhangzóval járul az illető névhez, mint első esetben általan önhangzón végződő nevekhez : *kaszá-t*, *eké-t*, *kocsi-t*, *ásó-t*, *erdő-t*, *kapu-t*, *űrű-t*; *to-*

vábbá némely mássalhangzón végződőkhöz: *taraj-t*, *hajnal-t*, *ösvény-t*, *kar-t*, *kár-t*, *bor-t*, *kakas-t*, *arasz-t*, *köles-t*; segéd önhangzókkal: *ház-at*, *dob-ot*, *öl-et*, *kert-et*, *gyöngy-öt* stb. stb. L. TÁRGYSESET. Az egész szótár folyamában minden fő- és melléknév után a tárgyesei rag följegyezve találhatók; s a hol a többesben a tárgyesettől eltérés van, minthogy a többesi rag mindig önhangzóval jár, ez is meg van érintve.

—T, (3), igen szapora igeképző, s rendszerént átható igéket alkot, pl. elvont gyökökből: *sü-t* (ellentétben *sü-l* szóval), *om-t* = *om-t* (ellentétben *om-l-ik* szóval); továbbá önható igékből: *dobban-t*, *durran-t*, *cseppen-t*, *rezzen-t*; *-asz -esz* képzővel együtt sokszor viszonyban áll az *-ad, -ed* önható igéket alkotó képzővel, pl. *horp-asz-t* (önhatólag: *horp-ad*), *mer-esz-t* (önh. *mer-ed*), *szak-asz-t* (önh. *szak-ad*), *hal-asz-t* (önh. *hal-ad*), *szél-esz-t* (önh. *szél-ed*), *támasz-t* (önh. *támad*), *eresz-t* (önh. *er-ed*) stb. stb.; más önhatókból is gyakran önhangzóval párosulva, pl. *mozg-at*, *zörg-et* stb. stb.; továbbá alkot áthatókból mivelletöket, pl. *ír-at*, *kér-et*, *szed-et*; igen sokszor kettőztetett *t*-vel *tat*, *tet* képzőkben, pl. *süt-tet*, *munkál-tat*, *olvas-tat* stb. stb. Különös figyelmet érdemel az *i*-vel párosult *t*, *tan-ít*, *ép-ít*, *ker-ít* (kör-ít), *igaz-ít*, *boldog-ít*; amely *ít* régiesen *ót*, *ojt*, *ujt*, magas hangon *öt*, *öjt*, *üjt*, és mind mély, mind magas hangon *ejt*, *ét* alakokban mutatkozik; s ezért alaposnak látszik azok véleménye is, kik ezen *ít* (*ót*, *öt* stb.) képzőket már az önhatókat alkotó *ül*, *úl* (régiesen *ól*, *öl*) igékhez járultaknak, illetőleg a két rendű képzőket egybeolvadtaknak tekintik, pl. *tan-ül* v. (régiesen) *tan-ól-ból* lett elsőben *tan-ült-t* v. *tan-ölt-t*, ebből az *l*-nek rokon *j*-vé változtatva *tan-ujt-t* v. *tan-ojt-t*, annak egészen elhagyatva: *tan-út* *tan-ót* s az *ó, é*-vé (mint *bám-ó*, *bám-é* szóban) átváltozván: *tan-éj-t*, *tan-ét-t*. — Mind ezek a *tesz* igére vitethetők, mely a legtöbb ragozásban és képzésben csak *te* törzsként szerepel, pl. *te-end*, *te-het*, *te-tt*, *tön* (= *te-ön*), *te-vő* (= *te-ő*). Lásd bővebben: Előbeszéd 131—135. ll.

—T, (4), mint névképző magában csak ritkán fordul elő, pl. *boy-t* (boly-t), *cson-t* (= *csom-t*), *roj-t*, *ros-t*, *ker-t* stb. hanem dúsz gazdagságban önhangzóval párosulva s igeneveket alkotva jelenik meg; pl. *mond-at*, *gondol-at*, *akar-at*, *pillan-at* v. *pillant-at*, *áldoz-at*, *keres-et*, *öltöz-et*, *élet*, *tekint-et*, *emlékez-et* stb. stb. néha tompább önhangzóval is: *állap-at*, *nyug-at*. Ezen igeneveknél némi ellentétben áll az *ás* és igenévképzővel mint *mond-ás*, *gondol-ás*, *akar-ás*, *pillant-ás*, *áldoz-ás*, *keres-és*, *élés*, *öltöz-és*, *tekin-t-és*, *emlékez-és*, *állap-ás* (*állap-ik* igétől), *nyug-ás* (v. *nyug-v-ás*) stb. T. i. az *ás* és névképzővel alkotott igenévben a cselekvés v. működés (illetőleg szenvedés) folyamatban levőnek, és ami földolog, a működő alanyval együtt gondolatik; az *at et* (*ot*) névképzővel alkotott igenévben pedig az mint már inkább a cselekvés eredménye befejezettnek és az alanytól elvontnak, önmagában álló tárgynak tekintet.k. Ezekben a régiek szabatosabban valának, pl. *fogyatkoz-at*, *bővölköd-et* és száz

meg száz szóban. Ellenben a mai divat szerint számos oly szó fordul elő a köz életben, melyek a főntebbi elv ellenére már általános szokásba jöttek, pl. *toj-ás*, *rak-ás*, *kel-és*, *gyű-lés*, *ül-és* stb. melyeket ki nem különböztethetünk. — Fordul még elő némely neveknél a köz beszédben bizonyos *t* végezet, mely nem annyira képző mint csak toldalékhang, mint *rubin-t*, *esperes-t* stb., melyek idegen szók, de eléjön tiszta magyar szóban is, pl. *válasz-t* (*válasz' helyett*), melynek ilyenkor tárgyese: *választ-ot*. Ezeket írói nyelvben kerülni kell.

—T, (5), igehatározói rag, mint *szemlátomás-t*, *mindjár-t* v. *mindjárás-t*, *oldal-t*; *örömes-t*, *egyenes-t*, *képes-t*, *meget-t*, mely alak (melléknavekből) a régiek-nél sokkal gyakrabban fordul elő, pl. a Benigna asszony imakönyvében *th*-val: *kivánatos-th* (= *kivánatosan*), *méltóságos-th*, *ajétatos-th*, *reszkettetés-th*, *rettenetés-th* stb.; s hanggal egyesül ezekben: *bizvá-st* (*bizva-ast*), *folypá-st*, *oldalvá-st* stb.

TA, messzeségre vonatkozó egyszerű gyökelem, melyből a további helymutató a képzővel lett *ta-a*, mely különösen Baranyában és alsó Somogyban divatos, öszvehúzza az országos gyermekszó *tá*, kettőztetve *tátá* (v. *táti*), azaz, valahova el, messze, pl. *tátá menni* v. *tátába menni*, *tátá v. tátába vinni a gyereket*, am. elutazni, elmenni, elvinni; máskép: *tacs* v. *tács*, pl. midőn a dajka így szól a kisdedhez: *menjünk tács!* Hihetőleg innen származott azon ruha neve is (*tacska*), melylyel a falusi nők magukhoz kötik a kisdedet, midőn valahová, pl. a mezőre magukkal viszik. Persa nyelven *tá* határvető elüljáró (usque ad), pl. *ez szer tá pá* (tetőtől talpig); jelenti ezt is: míg (donec, dum, quamdiu); sínai nyelven is *táo* am. usque ad, és pervenire. (Schott). Ezen *ta* gyökből származtak a) a múlt esztendőre vonatkozó *ta-val*, azaz, (legközelebb) eltölt vagy mult évvel, mint *hol-val*, *nap-val* (nappal), *éj-vel* (éjjel), *reg-vel* (reggel), *ősz-vel* (ősszel), *tavas-vel* (tavasszal), t. i. ezekben a *val* vel megfelel e kérdésre: *mikor?*; b) a messzehelyre utaló *taa* v. *tá*, mely hangzóval kezdődő ragok előtt *v* hangot vesz föl köz szokás szerint: *távul*, *távol*, *távolít*, *távolság*, *távozik*, *távozás*; c) a helyéről valamit folytonosan odább nyomó, mozdító *tal* (= *tol*) melyből *taliga* és *talicska* származtak; továbbá az egyes vagy szakadozva gyakorlott nyomást, lökést, mozdítást jelentő *tasz*, *taszit*, *taszigál*; d) a több irányban szétterjedő, szétnyíló, szétmenő távolságot jelentők: *tág*, *tál*, *tályog* (vértál), *tár* (ige), *tát*; mely értelemben rokon hozzá azon *sza sze*, melyből *szana-szét* eredtek; e) az egyensúlyi középponttól, egyenes vonaltól távozó, ideoda biezegő, hajló *tántor*, *tántorog*, *tántorodik*, *tántorit* (hová talán magát a *táncz* szót is sorozhatjuk), a midőn alapfogalomban és hangban hasonló e gyökhöz a félrehajlasi *csa*, honnan *csák*, *csákó*, *csákány*, *csáklya*, *csámpa* stb.; továbbá: *sa* ezen származékokban: *sanda* félre néző, *sánta* biezegve félre lépdegelő; f) az alulról fölfelé távozó, illetőleg emelkedő *tám*, *támad*, *támaszt*, melyhez hangváltozattal rokon *gyám*, *gyámol*, *gyá-*

molit szók gyöke *gya*. Ezen *ta* másképp: *to*, honnan e változatok: *taa toa*, *tal tol*, *taliga toliga*, *taszit toszit*, sőt némely származékokban csak e második divatozik: *tob* (dob), *tova*, *tovább*, *tolong*, *told*, *toldul*. Néha *tu*-ba megyen által, mint: *tuszkol*, *tuszkál*, *tusa*, *tusakodik*, *tül*.

—TA, magas hangon —TE, (1), öszvetett igehatározó-képző, mely megfelel e kérdésre: *mikor?* pl. *hajdan-t v. hajdan-ta*, *régen-te*, *napon-ta*, *éjen-te*, a székelekneél: *fűen-te*, *legény-te*, *ledny-ta*.

—TA, —TE, (2), a sokszorozó igehatározókhöz járul; l. —SZÉRTE.

—TA, —TE, (3), névképző, pl. *vi-ta*, *ha-ho-ta*, *faj-ta*, *cseme-te*, *szövő-te*. Te-sz' ige gyöke.

TÁ, l. TA alatt.

TAA, l. TA alatt.

TAAP, (Táp), falu Győr m.; helyr. *Táp-ra*, —on, —ról.

TAAP-SZ. MIKLÓS, falu Győr m.; helyr. —Sz. *Miklós-ra*, —on, —ról.

TAB, mváros Somogy m.; helyr. *Tab-ra*, —on, —ról.

TÁB, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Nógrád m.; helyr. *Táb-ra*, —on, —ról.

TABAJD, falu Fehér m.; helyr. *Tabajd-ra*, —on, —ról.

TABAJDOK, mn. tt. *tabajdok-ot*. A Tájszótárban Gyarmathi Sámuel után am. moeskos; alkalmassint *t* előtéttel *abajdok*-ból származott, mely a székelekneél Kríza János szerint azt is jelenti: ízlés és arány nélküli nagy test vagy műv, pl. *nagy abajdok ember*; *abajdokul rakott asztal*. L. TAJDOK.

TABAK, fn. tt. *tabak-ot*. A törökben közönséges kiejtéssel am. tímár. Írva: *dabbagh*.

TABDI, pusztá Pest m.; helyr. *Tabdi-ba*, —ban, —ból.

TABÉRTOS, mn. tt. *tabértos-t* v. —at, tb. —ak. Kemenesalon am. tág, terjedt, terepes, pl. *tabértos száj*. Alaphangra és alapfogalomra hasonló a terjedésre vonatkozó *tág*, *tát*, *távol* szókhoz. Mi alakját illeti, gúnyos jelentésénél fogva egyezik a szinté gúnyos *lámptörtos*, *hóbortos*, *csipertes* melléknevekkel.

TABIÁS, erdélyi falu Meggyes-székbén, helyr. *Tabiás-ra*, —on, —ról.

TÁBIT, fn. tt. *tábit-ot*. Habos selyemszövet. Párizspapainál: *sericum undulatum*. Szabó Dávidnál: habos csemelet. Elavult s idegen eredetű szó. Faludinál: *tábat*. Francziául: *tapis*, Heyse szerint: *gewässert*er Doppeltaffet, Silbermoher, a persa *utabi* szótól, mely szerént am. kostbarer Seidenstoff.

TÁBLA, fn. tt. *táblá-t*. 1) Széles ért. lapos, és aránylag vékony rétű tömör test, mely rendesen négyszögletű, s mesterség által különféle használatra képeztetik olyanná. Anyagra nézve: *vastábla*, *aranyábla*, *fatabla*, *üvegtábla*, *kőábla*, *palatábla*. Czélra nézve: *ablaktábla*, *kályhatábla*, *padlótábla*, *számvetőtábla*, *írótabla*, *könyvtábla*, *tilalomtabla*, *gyurótábla* stb. 2) Asztal. *Ettábla*, *terített tábla*. *Üri*, *vendégi tábla*.

Nagy táblához ülni. *Törvényszéki*, *tanácssteremi*, *országgyűlési*, *alsó*, *felső tábla*, (mely nevek alatt az egész alsó, felső házat értjük). *Pesti*, *Marosvásárhelyi királyi tábla* (= törvényszék). *Szabótábla*, *melyen szabnak*, *vasalnc*. 3) Átv. lap, levél, melyen holmit följegyeznek. *Nemzedéki*, *időszámálási*, *történeti*, *viaszos táblák*. *Rajztábla*. 4) Földmivelők nyelvén, táblához hasonló alakú különkülön földosztály. *Tábla szőlő*, *tábla föld*. *Két táblát buzával*, *hármat rozs*szal bevetni. 5) Képes kifejezéssel, *valamit a szív táblájára vésni*, am. hálaemlékezetben tartani.

Közvetlenül a latin *tabula* után képeztetett, mely számos más európai nyelvekben is feltalálhatik, ú. m. a spanyol nyelvben szintén *tabla*, az olaszban *tavola*, a csehben *tabule*, *tabulke*, a francziában s angolban *table* (természet szerint az illető nyelvbeli kiejtéssel), német-, holland-, oroszban *tafel*, svédben *tafel*, *tafla* stb. sőt a persában is: *tablah*. (discus vel tabula lignea. Vullers). Adalung azt mondja róla, hogy e szónak (a németben) igen régi kora azt mutatja, hogy az a latinak inkább oldalrokonok mint származéka, s eredhet vagy a tulajdonképeni *táf* törzstől, mely hosszassági és szélességi kiterjedés fogalmát látszik magában rejtteni, vagy az elavult *tafen* (levelekre szelni) igtől. Az első értelemben egyező volna a magyar *táv* szóval.

TÁBLABIRÓ, (tábla-biró) ősz. fn. A magyar alkotmánynak 1848. előtti korában, a főispáni hivatal által kinevezett s meghitelt, megyei különösen törvényszéki ülnök. Hasonló címet viseltek a papi nemesszékek ülnökei is. *Több tek. nemes vármegyék táblabirája*. *Vajkai*, *Verebélyi*, *Bácsai*, *Füssi*, *Vecsei nemesszékek táblabirája*.

TÁBLABIRÓI, (tábla-birói) ősz. mn. Táblabirót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Táblabirói czim*, *hivatal*, *fizetés*.

TÁBLABIRÓSÁG, (tábla-biróság) ősz. fn. Táblabirói rang, hivatal, czim.

TÁBLAI, (tábla-i) mn. tt. *táblai-t*, tb. —ak. Bizonyos táblát, különösen országgyűlést, és felsőbb törvényszékit illető, ahhoz tartozó. *Alsó táblai tárgyalások a néhai országgyűléseken*. *Királyi táblai bíró*.

TÁBLAKŐ (tábla-kő) ősz. fn. l. PALA.

TÁBLALEGÉNY, (tábla-legény) ősz. fn. A szabóműhelyben első legény, ki a szabáshoz ért, s ebben valamint a munkák kiosztásában az illető mester képét viseli, vagy őt pótolja. *Özvegy szabóné táblalegénye*.

TÁBLAPAPÍR v. —PAPIROS, (tábla-papiros) ősz. fn. Vastag, tömör, kemény papiros, melyet holmi táblaféle műnek, eszköznek használnak.

TÁBLÁS, (tábla-as) mn. tt. *táblás-t* v. —at, tb. —ak. Táblával ellátott, fölszerelt. *Táblás tanterem*. *Táblás padolat*. V. ö. TÁBLA.

TÁBLAMŰ, (tábla-mű) ősz. fn. Koczásan ki-műszett, s kisebb nagyobb mesterséggel öszveszerkeztet deszkadarabokból álló mű, nevezetesen padolat.

TÁBLÁZ, (tábla-az) áth. m. *tábláz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. 1) Táblaféle szabásu kockákkal ellát, kirak. *Táblázni a padolatot*. 2) Bizonyos terjedelmű földet táblákra feloszt. 3) Hirdető, tudósító, tilalmazó táblával lát el valamit. *Kitáblázni a határt*, *melyen tilos a vadászat*. 4) Hatósági hivatalos könyvbe bizonyos adósságot bejegyez. *Házára több ezernyi adósságot betábláztak*. *A lefizetett kölcsönt kitáblázni*.

TÁBLÁZÁS, (tábla-az-ás) fn. tt. *táblázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit tábláznak. *Padolat-táblázás*. *A határnak kitáblázása*. *Adósság betáblázása, kitáblázása*. V. ö. **TÁBLÁZ**.

TÁBLÁZAT, (tábla-az-at) fn. tt. *táblázat-ot*, harm. szr. —a. Táblaalakú deszkakockákból szerkesztett kirakat. *Padolat táblázata*. *Viaszos, tarkatáblázat*.

TABOD, pusztá Tolna m.; helyr. *Tabod-ra*, —on, —ról.

TABÓD, pusztá Tolna m.; helyr. *Tabód-ra*, —on, —ról.

TÁBOR, (1), fn. tt. *tábor-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Szabad ég alatti tér, melyen a hadsereg sátorokban, vagy más ideiglen állított hajlékokban megtelepedik, tanyát út, srövidebb vagy hosszabb ideig tartózkodik. *Kijelölni, kimérni, bekeríteni, körülárkolni, megerősíteni a táborn*. *Táborba szállani*. *Táborn verni, ütni*. *Táborn járni*. *A táborn elhagyni*. *A tábornból kiütni*. 2) Az ily nyílt téren tanyázó hadsereg. *Megtelepíteni, megindítani a táborn*. *Rajta ütni a tábornon*. *Egész tábornal megtámadni az ellenséget*. *A táborn szükséges szerekkel, élelemmel ellátni*. 3) Átv. pusztító, kártevő, vándorló állatsereg. *A vidéket ellepte a sáskák táborna*. *Eléjön általán a szláv nyelvekben*. *Törökül és mongolul: ordu*, mely fordított alakban volna: *du-or*, *du-v-or*.

Ha a magyarból elemezni szabad, és alapfogalmul azt vesszszük föl, hogy a tábor terjedt, tág, nyílt helyet jelent, úgy törzse (táb) egyező a *távol*, *tág*, *tát*, *tár* terjedésre vonatkozó szók törzsével: *tá* vagy *táv*. A magyarban rokon hozzá még gyökbetűikben *tanya*, és a Kemenesalon divatos *tabértos*, am. tág, terepes; *Táb* helynevek is vannak Nógrád megyében.

TÁBOR, (2), major Sopron m.; helyr. *Tábor-ra*, —on, —ról.

TÁBORHELY, pusztá Győr m.; helyr. *Táborhely-re*, —én, —ról.

TÁBORI, (tábor-i) mn. tt. *tábori-t*, tb. —ak. Táborn illető, ahhoz vagy abba tartozó, arra vonatkozó. *Tábori élet*; *tábori ágy*; *tábori asztal*; *tábori pap*; *tábori oltár*; *tábori orvos*; *tábori sátorok*; *tábori jelszó*; *tábori lobogó*; *tábori székek*, *ágyúk*, *eszközök*, *készületek*.

TÁBORJÁRÁS, (tábor-járás) ősz. fn. A tábornból fölkerelkedett hadseregnek tovább vonulása.

TÁBORKAR, (tábor-kar) ősz. fn. Valamely ezrednek öszves főbb tisztí kara.

TÁBORKARI, (tábor-kari) ősz. mn. Tábornkarra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Táborkari állomás*, *százados őrnagy*.

TÁBORKÓRHÁZ v. —**KÓRODA**, (tábor-kórház v. —kóroda) ősz. fn. A tábornhoz tartozó kórház.

TÁBORKORONA v. —**KOSZORU**, (tábor-korona v. —koszoru) ősz. fn. Díszkorona, a régi római katonáknál, kik az ellenség tábornába először betörttek. (*Corona castrensis*, v. *vallaris*).

TÁBORKÜLDÉS, (tábor-küldés) ősz. fn. Táborn képző hadseregnek bizonyos helyre, vagy ellenség ellen indítása, szállítása.

TÁBORLÁS, (tábor-ol-ás) fn. tt. *táborlás-t*, tb. —ok. L. **TÁBORLAT**, és **TÁBOROZÁS**.

TÁBORLAT, (tábor-ol-at) fn. tt. *táborlat-ot*, harm. szr. —a. Tábornilag szerkesztett hadsereg járata, működése, különösen valamely hadi erősségnek megszallása.

TÁBORLATI, (tábor-ol-at-i) mn. tt. *táborlati-t*, tb. —ak. Tábornlatra vonatkozó, azt illető. *Táborlati üteg*. *Táborlati gátak*. *Táborlati tanya*.

TÁBORLÁZ, (tábor-láz) ősz. fn. Erős rohamú láz neme, mely kivált nyári hónapokban a tábornrozó hadseregekben szokott pusztítani.

TÁBORLÓ, (tábor-ol-ó) mn. tt. *táborló-t*. Tábornnal valamely hadi erősséget megszálló. *Táborló lövés*. *Táborló sereg*. *Táborló tüzéség*. *Táborló tűztelep*.

TÁBORNAGY, (tábor-nagy) ősz. fn. Általán több tábornak, illetőleg öszves hadseregnek főparancsnoka. (*Feldmarschall*). *Áltábornagy*. (*Feldmarschall-lieutenant*).

TÁBORNAGYHELYETTES, (tábor-nagy-helyettes) ősz. fn. Másodrangú tábornagy.

TÁBORNAGYI, (tábor-nagyi) ősz. mn. Tábornagyra vonatkozó, azt illető. *Tábornagyi rang*, *méltóság*.

TÁBORNOK, (tábor-nok) fn. tt. *tábornok-ot*, harm. szr. —a. Általán megfelel neki az idegen *general*, mint egy külön táborn képező hadseregnek vezére, főnöke. *Lovassági, gyalogsági tábornok* stb.

TÁBORNOKI, (tábor-nok-i) mn. tt. *tábornoki-t*, tb. —ak. Tábornokra vonatkozó, azt illető. *Tábornoki rang*, *állás*. *Tábornoki kar*. *Tábornoki test*.

TÁBORNOKSÁG, (tábor-nok-ság) fn. tt. *tábornokság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tábornoki állás v. rang. 2) Tábornokok öszsesége.

TÁBOROL, (tábor-ol) áth. és önh. m. *táborol-t*. Tábornnal valamely hadi erősséget megszáll. *Körültáborol*.

TÁBORORVOS, (tábor-orvos) ősz. fn. Tábornban működő orvos.

TÁBOROZ, (tábor-oz) önh. m. *táboroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Tábornban, szabad ég alatt tanyáz. *Vár környékén*, *mezőn táborozni*. *Trója alatt tíz évig táboroztak a hellenek*.

TÁBOROZÁS, (tábor-oz-ás) fn. tt. *táborozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tábornban, azaz, szabad ég alatt fölütött sátorokban tanyázás, tartózkodás.

TÁBORÖR, (tábor-ör) ősz. fn. A táborn körül vigyázó ör.

TÁBORSZÉM, (tábor-szém) ősz. fn. A táborntól bizonyos távolságnyra fölállított ör, vagy őrség, hogy az ellenség mozgásait szemmel tartsa.

TÁBORSZER, (tábor-szer) ösz. fn. A táborhoz tartozó, illetőleg a hadviseléshez megkívántató mindennemű szerek és készülétek.

TÁBORSZERNAGY, (tábor-szer-nagy) ösz. fn. Fő hadi parancsnok, ki különösen a hadsereg nehéz löszereire ügyel föl. (Feldzeugmeister).

TÁBORVÉGŐR, (tábor-vég-őr) ösz. fn. A mozgó táborn némi távolságban követő, és annak biztosságára figyelő őrsereg, s ennek egyes tagja.

TÁBORZENE, (tábor-zene) ösz. fn. A táborban tanyázó hadsereg zenekara által játszajni szokott hadi zene.

TACS, (1), hangutánzó gyök *tacsak* törzsben s ennek *tacsakos* és *tacskolódik* származékaiban.

TACS, (2), fn. tt. *tacs ot*. Kenessey Albert Házjári Műszótárában am. csat kötélből vagy kötélen (Klampf); továbbá : vetőkötél (Fangseil); melyről a jeles szerző azt mondja : „Győr megyében hallottam e szót, valamint *tacsolni*, *tacsot vetni* és *tacsvetést* is. *Tacs* — úgy mond — valószínűleg csak a *csat* változata (mint ez *cölönk* és *kölöncz*-czel történik); t. i. ha a vetőkötéllel valamit halászunk, erre csatot kell csinálnunk.“

TACS, (3) v. **TÁCS**, (1), rag nélkül divatozó gyermeknyelvi szó, s am. tova, messze, el. *Menjünk tács! Elment tács!* Máskép : *tátá*, *táti*. V. ö. **TA**.

TÁCS, (2), elvont törzs *tácsó* és *tácsog* székely szókban; egyezik *t* előtét nélkül *ács* (= áncs, áncs) törzsszel *ácsorog* szóban.

TÁCS, (3), erdélyi falu a besztercezi kerületben, helyr. *Tács-ra*, — *on*, — *ról*.

TÁCSA, (tál-csa) fn. tt. *tácsát*. Kis tál, kislefát. Tájszótár.

TACSAK, (tacs-ak) önállóság nincs szokásban, hanem csak ,takacsos‘ és ,tacskolódik‘ szókban mint törzs szerepel.

TACSAKOS, (tacsak-os) mn. tt. *tacsakos-t* v. — *at*, *tb*. — *ak*. Balatonmelléki tájszó am. lueskos, pocskos, latyakos; néhutt : hangáttétellel : *csatakos*.

TACSKA, (tacs-ka) fn. tt. *tacskát*. 1) Pólya, kendő, vagy lepedő, melylyel a falusi nők a kisdedit magukhoz kötik, midőn a háztól távol, pl. a mezőre mennek. Gyöke a kirándulásra vonatkozó gyermeknyelvi *tacs*. V. ö. **TA**, és **TACS**, (3), **TÁCS**, (1). 2) Bodroközben am. targonceza, talicska, hihetőleg összehúzza *talicska* szóból.

TACSKÁND, puszta Vas m.; helyr. *Tacskánd-ra*, — *on*, — *ról*.

TACSKÓ, fn. tt. *tacskó-t*. 1) Kis fajtájú fűtyésző vadászeb. *Mint a tacskók ugyan fűfűtyésszik*. (Molnár A.). *Tacskók mindent fűfűtyéssznek*. (Káldi). Alkalmasint a német *Dachshund* után alakult. 2) Átv. gyerekek szokták mondani, midőn megvetőleg vagy némileg feddve szólnak hozzá; innen Kríza János szerint a székelyeknél am. kölyök, poronty. *Eredj te tacskó!*

TACSKOLÓDÁS, (tacs-ak-ol-ó-od-ás) fn. tt. *tacskolódás-t*, *tb*. — *ok*, harm. szr. — *a*. Valamely test-

nek ütés, nyomkodás által megzuzása, megtörődése. V. ö. **TACSKOLÓDIK**.

TACSKOLÓDIK, (tacs-ak-ol-ó-od-ik) belsz. m. *tacskolód-tam*, — *tál*, — *ott*. Ütődés, csapódás által megtörődik, öszvezuzódik, pl. a gyümölcs. Törzse *tacsk* hangutánzó, s am. *pacsk* ,pacskolódik‘ szóban. Székely tájszó. A Tisza mellett : *zöcsköldök*.

TÁCSÓ, (tács-ó) mn. tt. *tácsó-t*. A székelyeknél am. ügyetlen, szájtátó v. tátott száju, mamlasz, ostoba; máskép ugyanott : *ánkucza*. Azon gúnyszók osztályába tartozik, melyek szájtátó ostobaságra, bámulásra vonatkoznak, milyenek : *táté*, *tájbász*, *tattri*, melyekben alaphangok : *ta*, *tá*. V. ö. **BÁ**, **BÁMÉ**.

TÁCSOG, (tács-og) önh. m. *tácsog-tam*, — *tál*, — *ott*, A székelyeknél am. szájtátva báméskodik, ámulog.

TÁCSOGÁS, (tács-og-ás) fn. tt. *tácsogás-t*, *tb*. — *ok*. Szájtátva báméskodás. V. ö. **TÁCSOG**.

TÁCZ, falu Fehér m.; helyr. *Tácza-ra*, — *on*, — *ról*. **TÁCZA**, l. **TÁLCZA**.

TADÉ, **TADUS**, férfi kn. tt. *Tádé-t*, *Tadus-t*. Thaddaeus, mely siriai nyelven am. okos.

TAFOTA, fn. tt. *tafotá-t*. Könnyebbféle selyemszövet, melynek szálai legkevesbbé tömöttek. Melléknevül használva am. ilyen szövetből való. *Tafota ruha*, *kendő*, *kárpit*. Átv. *tafota alma*, világos, mintegy átlátszó, sima héju almafaj. *Tafota gyomru kényes ember*. (Káldi Innep. préd. 67. 1.). Idegen eredetű szó. Németül : *Taffet*, olaszul : *taffetta*, spanyolul : *tafetan*, francziául : *taffetas*, melyeket a nyelvészek a persa *táftah* szótól származtatnak, ez pedig Vullers szerint selyem szövetféle (genus telae sericeae vel serici), *táf-tan* igétől, melynek egyik jelentése : torquere filum.

TAFOTÁS, (tafota-as) mn. tt. *tafotás-t*, *tb*. — *ak*. Tafotával ellátott, bélelt, szegélyezett. *Tafotás mente*, *dolmány*.

TAG, (1), fn. tt. *tag-ot*, harm. szr. — *ja*. 1) Az állati testnek mintegy kisarjadzó része, melyet egy más részzsel, illetőleg a deréktesttel csukló, vagy íz köt össze, milyenek a lábak, kezek, karok, ujjak stb. *Marhatag*. *Nagytagu*. *Erős*, *izmos*, *vastag*, *vékony tagok*. *Minden tagja fáj*, *reszket bele*. *A fenerágtá tagot elvágni*. *Férfitag*, máskép : *nemző-tag* v. *vessző*. *Szarvastag*, *szarvaszomb*. 2) Szélesb ért. minden felbontozott, darabokra, izekre választott rész, honnan *tagolni*, *feltagolni az ökröt*, am. részekre, koncokra *vagdalni*. 3) Átv. bizonyos testülethez, egyesülethez tartozó személy. *Család*, *nemzetség*, *nemzet tagja*. *Egyházi*, *polgári társulat tagja*. *A magyar tudományos akadémiának igazgató*, *tiszteleti*, *rendes*, *levelező tagja*. *A Kisfaludy-társaság tagja*. *Több tudományos, gazdasági stb. társulat tagja*. *Tanács*, *törvényszék*, *hatóság tagja*. 4) Földbirtokra vonatkozva, am. bizonyos, terjedelmű földdarab, mely valamely egésznek (egész határnak) mintegy tagját teszi. *Egy tagban ezerhold szántóföld*, *rét és legelő jutott neki*. *Tagerdő*. 5) A szószerkezetben egy-egy ízt jelent, melyet öszvetéve *szótag*-nak nevezünk,

Alaphangra, és fogalomra legközelebb áll hozzá: *szak*, mely szintén valamely egésznek egyes részét teszi, honnan *tagolni*, am. szakokra osztani, választani valamit, továbbá *tagló* és *szakóca* körülbelül hasonló vágóeszközt jelentenek. Oszmanli-török nyelven *tike* rész, darab, pl. *tike tike*, darabonként, *tikelemek*, taglal-ni, szétdarabol-ni. (Vámbéry).

TAG, (2), elvont gyöke *tagad* igének és származékainak; 1. TAGAD.

—TAG, magas hangon: —TEG, (1), mint melléknévi összetett képző kiegészítve am. —*atag*, —*eteg*; 1. —ATAG, —ETEG. 'Veszteg' és 'szörnyeteg' szókban némi eltérés látszik; 1. ezeket.

—TAG, magas hangon: —TEG, (2). Ritka használatu igehatározói összetett képző, pl. *viszon-t-ag*, *ezen-t-ag*, melyekben az *ag* *eg* inkább csak toldalék, mint *ottan-ag*, *itten-cg* szókban is.

TÁG, (ta-ag) mn. tt. *tág-at*. Általán, a minék szélei, körvonalai, határvető korlátai aránylag távol esnek egymástól, minélfogva a közéjük foglalt tér elég nagy, széles, bő. *Tág út, útcza, udvar, terem, szoba. Tág szekrény*. Különösen, ami nem feszes, nem szoros, ami öblöt csinál vagy hagy. *Tág csizma, nadrág*, másképen: bő. Átv. *tág lelkiismeret*, mely az erőnyesség korlátain túl csapong, mely az erkölcsi törvényt nem veszi szorosan, és sokat enged magának; *tág fejelem*, nem szigorú, sőt igen is engedékeny.

Minthogy alapfogalomban a *tág* olyasmit jelent, melynek szélvonalai bizonyos középponttól távol esnek, innen okszerűleg állíthatni, hogy gyöke azon *ta*, mely több hasonló fogalmú szók alapját teszi, milyenek *tát, tár, távolít*. Képzője *ag*, melylyel egyesülve s összeolvadva lett *tág*. V. ö. TA, és AG, EG, OG, ÖG képző. Idegen nyelvek között, Vámbéry szerint *tágul* szóval egyezik a csagataj-oszmanli török *tagil* szó, mely szerént am. szétszóródik, elterjeszkedik.

TAGAD, (ta-g-ad) áth. m. *tagad-tam*, —*tál*, —*ott* v. —*t*. 1) Valamely állításnak ellenkezőjét vitatja, vagyis azt mondja felőle, hogy nincs úgy, hogy nem való, nem igaz, nem történt. *A vádlott gonosztévő mindent tagad. Tagadom, hogy valaha láttalak. Az okoskodás előzményét megengedem, következményét tagadom. Ha tetted, ne tagadd. Aggszó de igaz, hogy betegségét, sántaságot, szegénységet senki el nem tagadhat.* (Km.). 2) Azt állítja, vitatja, vagy kijelenti, hogy közte, és más valami között viszony nincsen, vagy ha volt, azt magától eltolja. Ez értelemben igekötőkkel használtatik. *Elltagadta apját, anyját, rokonait. Kitagadta a fiát minden keresményéből. Elltagadta a hitét, nemzetiségét. Mindent megtagad tőlem, mit sem ad.*

E szónak egyenes ellentéte *vall*, azaz, valamiről azt állítja, hogy *úgy van*, tehát aki valamit tagad, azt mondja, *nincs úgy*; de a *vall* és *van* ezt is teszi, *habeo*, tehát a *tagad* másod jelentése is am. valamiről azt állítja, hogy nem bírja, hogy nem az övé, hogy semmi köze vele. Ezek szerint a *tagad* alapfogalomban am. valamit *nemel*, latinul *negat*, németül *ver-*

neinen, t. i. amaz a *ne*, emez a *nein* tiltó tagadó gyököktől. Hasonlóan a magyar *tagad* gyöke lenne azon *ta*, mely távolodásra vonatkozik, miért midőn valamit tagadunk, így is szoktunk szólni: *távol legyen tőlem, hogy ezt cselekedtem volna*. A gyökszótag és az *ad* képző közé úgy csúszott be a *g*, mint a *tegez* v. *teget* igébe, melynek gyöke a második személynévmás *te*. Végre megjegyzendő, hogy ez igében az *ad* képző nem ön-, hanem átható erővel bír, mi több más szónál is előfordul, pl. *ragad* (rapit), *fogad*, *feled*. Csagataj nyelven Vámbéry szerint *tang-mak*.

TAGADÁS, (ta-g-ad-ás) fn. tt. *tagadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nyilatkozás, mely által valamit tagadunk, ez igének minden értelmében. *Vakmerő, szemtelen tagadás. Elltagadás, megtagadás, kitagadás. Törvényben tagadás jó.* (Km. Si fecisti nega). *Mi tagadás benne, azaz, nincs mit tagadni, valljuk meg az igazat.* V. ö. TAGAD.

TAGADHATATLAN, (ta-g-ad-hat-atlan) mn. tt. *tagadhatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit tagadni nem lehet, napnál világosabb, köztudomásu, ami bizonyosan megtörtént. *Tagadhatatlan tény. Az tagadhatatlan, hogy* Határozóként am. tagadhatatlanul.

TAGADHATATLANSÁG, (ta-g-ad-hat-atlanság) fn. tt. *tagadhatatlanság-ot*. Valamely létnek, eseménynek bizonyossága, kétségbe hozhatatlansága.

TAGADHATATLANUL, (ta-g-ad-hat-atlan-ul) ih. Oly bizonyosan, oly világosan, oly köztudomásilag, hogy tagadni, kétségbe hozni lehetetlen.

TAGADHATLAN, 1. TAGADHATATLAN.

TAGADÓ, (ta-g-ad-ó) mn. tt. *tagadó-t*. 1) Aki valamit tagad, meg nem vall. *Büntetteit tagadó tolvaj, útonálló, gyilkos.* 2) Ami tagadást foglal magában, *Tagadó válasz, levél. Tagadó mondat. Tagadó szóképző. tagadó szócska*, pl. nem, nincs, sehol.

TAGADÓLAG, (ta-g-ad-ó-lag) ih. Valamit tagadva, ellenkezőt állítva, nemet mondva. *Tagadólag válaszolni.*

TAGADÓLAGOS, (ta-g-ad-ó-lag-os) mn. tt. *tagadólagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami tagadólag mond valamit, vagy az állítmánnyal ellenkező viszonyú. Ellentéte: *állítólagos*.

TAGADÓMEGYES, falu Bihar m.; helyr. —*Megyes-re*, —*én*, —*ről*.

TAGADVA, (ta-g-ad-va) ih. Tagadás által, meg nem vallva, ellenmondva. *A világ tagadva szaporodik.* (Km.).

TAGALKAT, (tag-alkat) ősz. fn. Az állati test tagjainak egymáshoz viszonyuló szervezete, minősége, kifejtett állapota, termete. *Arányos, idomos, erős tagalkat.*

TÁGAN, (ta-ag-an) ih. Szélesén, bőven; nem feszesen, nem szorosan.

TAGÁR, (tag-ár) ősz. fn. Bujakór neme, mely tisztátalan személylyel történt elhálás következtében támad, s a megromlott nemi magnak folytonos csepégésében áll. máskép: *kankó*, némelyek szerint: *ta-kár* (takonyár. Gonorrhoea).

TÁGAS, (ta-ag-as) mn. tt. *tágas-t* v. —at, tb. —ak. Tág területű, széles, terjedt, egymástól távol fekvő korlátok v. határvonalak közé foglalt. *Tágas út, útcza, udvar, terem, szoba, színház. Tágas az út* (km.), azaz elmehetsz. *Tágas szék, ágy, kapu, öböl.* Ellentéte: *szűkes, szoros, keskeny.* V. ö. **TÁG.**

TÁGASAN, (ta-ag-as-an) ih. Tágas, terjedt állapotban, vagy minőségben.

TÁGASSÁG, (ta-ag-as-ság) fn. tt. *tágasság-ot*, harm. szr. —a. Aránylag nagy terjedelműség, szélesség, bizonyos tér korlátainak egymástól távolsága. V. ö. **TÁG**, **TÁGAS**. Mint mértékre vonatkozó magában foglalja a szélességet, és hosszúságot.

TÁGBASZAKADT, (tagba-szakadt) ősz. mn. Deli, arányos testalkatú. Kriza J. szerint: teljes idomos termetű. Szabó Dávidnál: *nagy tagba szakadt.* Székely szó.

TÁGBÉNULÁS v. —**BÉNULÁS**, (tag-bénulás) ősz. fn. Bénulás, mely valamely tagot ér, pl. nyelvet, kezét, lábat. V. ö. **BÉNULÁS**.

TÁGBESZÉD, (tag-beszéd) ősz. fn. Taglejtéssel kifejezett gondolat; v. a gondolatnak, szándéknak taglejtéssel kifejezése.

TÁGELESÉS, (tag-el-esés) l. **TÁGBÉNULÁS**.

TAGERDŐ, (tag-erdő) ősz. fn. Erdő, mely egy tagban van, az Erdészeti Múszótár szerint körülbelül az ami a mezőgazdaságnál a dülő; *tag* magában is használtatik ugyanazon értelemben.

TÁGFÁJDALOM, (tag-fájdalom) ősz. fn. Fájdalom, melyet valamely tagunkban érezünk, ilyen a göres a lábokban, szakgatás a karban.

TAGHORDOZÁS, (tag-hordozás) l. **TAGJÁRTATÁS**.

TÁGÍT, (ta-ag-ít) áth. és önh. m. *tágít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) Bizonyos térnek széleit, korlátait, határvonalait egymástól távolabbra viszi, s az által a köztök levő helyiséget nagyobbítja, más néven: *bővít*, illetőleg: *szélesít*. 2) Ami feszesen, szorosan állott, megeresztli, kinyújtja. *Megtágítani az övet, hevedert. Kútagítani a csizmát.* 3) Átv. ért. s önhatólag: erkölcsi korlátozásban, szigorban, fenytékben alábbhagy, vagy némi szoros állapotot segít, bizonyos terhet kevesbít, enged. *Erősen veszi a dolgot, s nem akar tágítani. A kiadott parancson tágítani. Tágítani a rabok sorsán. Ez előbbi bajunkon, terheinken sokat tágított. Nem tágítani a dolgon. Gondjaim tágítanak.* (Szabó Dávid).

„A bölcsön tudomány, erő
Nem tágít a hadak hírkereső fián.”
Vörösmarty.

TÁGÍTÁS, **TÁGITÁS**, (ta-ag-ít-ás) fn. tt. *tágítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit tágá teszünk, kiszélesítünk, vagy hogy ne szoritson, megeresztünk, kinyújtunk. Átv. engedés, alábbhagyás, kevesebb erőfeszítés. V. ö. **TÁGÍT**.

TAGJÁRTATÁS, (tag-jártatás) ősz. fn. Szoros ért. a tagok, különösen a kezek, karok mozgatása,

mennyiben a szóbeszédet kíséri, és nyomatékozza, vagy a némabeszédnek jellemző eszköze. Szélesb. ért. az egész testnek, nevezetesen az arcvonásoknak a gondolatok, érzelmekhez képest mozgalmi változatai; másképp: *taglejtés, taghordozás.*

TAGJÁTEK, (tag-játék) ősz. fn. Különösebben az érzeményeknek tagjártatással kifejezése.

TAGLAL, (tag-ol-al) áth. m. *taglal-t*. 1) Az állati testet tagokra, ízekre, darabokra, kőnczokra stb. metéli, szabdalja, vagdalja, boncsolgatja. *Az ökröt leütik, azután taglalják. Főtaglalni a szarvast, őzt, az asztalra adandó ludat, pulykát.* A hullák orvosi fölmetelésére szabatosabban a *bonczol, bonczolgat* használtatik. Kettőztetett képzőjénél fogva gyakorlatot, tehát többet jelent mint az egyszerű *tagol*. 2) Átv. valamely elmeművet, eseményt, tényt, szóval szellemi vagy erkölcsi egészet tagonként alkatrészeire felbont, azokat egyenként vizsgálat, bírálat alá veszi. *Költeményt, tudományos értekezést taglalni. A felpörös vádait és alporos védőkat taglalni. A szókat nyelvészeti-leg taglalni, elemekre, alkatrészeikre bontani.* V. ö. **TAGOL**.

TAGLALÁS, (tag-ol-al-ás) fn. tt. *taglalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit taglalunk; illetőleg bonczolás, vizsgálás, részletezés, elemzés. V. ö. **TAGLAL**.

TAGLALAT, (tag-ol-al-at) fn. tt. *taglalat-ot*, harm. szr. —a. Taglalás elvont értelemben véve, mint lettdolog, mint eredmény. *A taglalatból kitűnt, hogy . . . A taglalat szerint a kérdésben levő szó három részből áll.*

TAGLALÓ, (tag-ol-al-ó) mn. és fn. tt. *taglaló-t*. Aki valamit taglal, tagokra, ízekre választ, illetőleg bonczoló, részletező, elemező, egyenként vizsgáló. Jelent eszközt is, melylyel valamit taglalnak (tagló). V. ö. **TAGLAL**.

TAGLAT, (tag-ol-at), l. **TAGLALAT**.

TAGLEJTÉS, (tag-lejtés), l. **TAGJÁRTATÁS**.

TAGLÓ, (tag-ol-ó) fn. tt. *tagló-t*. Mészárosok bárdja, melylyel a barmot leütik, s nagyobb tagokra szabják, különböztetésül a kivágó bárdtól, melylyel a húst a székben kőnczonként elvagdaltják.

TAGMEREDÉS, **TAGMEREVSÉG**, (tag-mere-dés v. —merevség) ősz. fn. Egy vagy több tagnak merev állapota.

TAGÓK, (tag-ók) mn. tt. *tagók-ot*. Aránylag nagy tagú, csontos, izmos karu, lábszáru, kezű stb. Nagyító melléknév, mint *pofók, szemők, pírók, monyók, szájók.* V. ö. **TÁGBASZAKADT**.

TAGLÓ, (tag-ol-ó) fn. tt. *tagló-t*. Így nevezik különösen a mészárosfejszét.

TAGOL, (tag-ol) áth. m. *tagol-t*. 1) Állati testet tagokra metsz, vág, hasít; kettőztetve s gyakorlatilag: *taglal*. Igekötoőkkel: *főltagolni, öszvetagolni valamit.* 2) Átv. cleméz, részletez, alkatrészeire bont, bonczol valamit. Különösen a nyelvtanban tiszta érthető részekre, szótagokra oszt. 3) Képes kifejezéssel,

valakit derekasan, tagról tagra megver, megdönget.
Jól eltagolták, megtagolták.

TAGOLÁS, I. TAGLALÁS.

TAGOLAT, I. TAGLALAT.

TÁGON, helyesebben: **TÁGAN**; I. ezt.

TAGOLÓ, I. TAGLALÓ.

TAGOLT, (tag-ol-t) mn. Tagokra, részekre, izekre választott. Különösen a nyelvtanban, tiszta, érthető szótagokra osztott.

TAGONKÉNT, (tagon-ként) ősz. ih. Minden tagot külön véve, egyenként, részenként, elemekre osztva, választva. V. ö. **TAG**.

TAGOS, (tag-os) mn. tt. *tagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek több tagja van, vagy aránylag nagy, erős, izmos tagokkal ellátott, mint: *vállas, csombos, csontos, tenyeres, talpas, melles, faros*. Átv. több külön részekből álló. *Tagos erdő*, mennyiben vágásokra van osztva. *Tagos osztály*, melyben a részek egy tagban méretnek és adatnak ki.

TAGOSÍT, (tag-os-ít) áth. m. *tagosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valamely közös földbirtokot bizonyos alaparány szerint az illető összes birtokosok között külön-külön részekre s mintegy tagokra feloszt, hogy kiki a maga jutalékát kizáró joggal bírhasa, és mivelhesse. *Az erdőket, közlegelőket tagosítani*. Továbbá, szokottabb értelemben némely újabb törvényekben hozott szabályok szerint az ugyanazon határban külön-külön, elszórva birt földrészek helyett egy tagban vagyis egy tömegben, hasonló értékű telket mér ki, minélfogva az illető közbirtokosok mindegyike egy-egy tagban, egy tömegben kapja a magáét. *A régi jobbágy-telkeket tagosítani*. *A telekhez tartozó szántóföldeket, réteket, legelőket tagosítani*.

TAGOSÍTÁS, **TAGOSÍTÁS**, (tag-os-ít-ás) fn. tt. *tagosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Osztályozás neme, melyszerint valamely közbirtokot tagosítanak, illetőleg elszórva létezett birtokrészeket egy tagba vagyis tömegbe egyesítenek. V. ö. **TAGOSÍT**.

TAGOSZTÁLY, (tag-osztály) ősz. fn. Földbirtokot illető osztály, mely tagosítás által eszközöltetik. V. ö. **TAGOS**; **TAGOSÍT**.

TAGOZ, (tag-oz) áth. m. *tagoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. **TAGOL**; és **TAGOSÍT**.

TAGOZÁS, (tag-oz-ás) fn. tt. *tagozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. **TAGOLÁS**; és **TAGOSÍTÁS**.

TAGOZAT, (tag-oz-at) fn. tt. *tagozat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Tagozás elvont értelemben. 2) A tagok vagyis részek öszvesége, együttes állapota.

TAGOZATOS, (tag-oz-at-os) mn. tt. *tagozatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tagokra, részekre választott, osztott. L. **TAGOLT**.

TAGOZOTTSÁG, (tag-oz-ott-ság) fn. tt. *tagozottság-ot*, harm. szr. —*a*. Tagozott (tagolt vagy tagosított) állapot, minőség.

TAGRÁNDÍTÁS, **TAGRÁNDULÁS**, (tag-rándítás v. —rándulás) ősz. fn. Valamely tagnak rendes állapotából erőszakos meg- v. kimozdítása, vagy mozdulása.

TAGSZAKGATÁS, (tag-szakgatás) ősz. fn. Csúzos, köszvényes, úgy nevezett száraz fájdalom, mely úgy szokott jelenkezni, mintha az inakat és izeket szakgatná, ránczigálná.

TAGTALAN, (tag-talan) mn. tt. *tagtalan-t*, tb. —*ok*. Aminek kifejezett vagy érzékileg észlelhető tagja v. tagjai nincsenek.

TAGTÁRS, (tag-társ) ősz. fn. Kik bizonyos egyesületnek, szervezett társulatnak tagjai, azok egymás irányában tagtársak. (Collega).

TAGÚ, **TAGU**, (tag-ú) mn. tt. *tagú-t*, tb. —*ak*. Taggal biró, taggal ellátott. Csak más szóval viszonnyban használtatik. *Egy tagú, két, három, négy tagú szó, mondat. Arányos tagú. Idomtalan tagú*.

TÁGÚL, (ta-ag-úl) önh. m. *tágul-t*. Tágga leszen, azaz, szélesül, bővül, szétterül, öble nagyobbúl; illetőleg feszessege, szoros állapota enged. *Tágul, kitágul, a csizma. Tágul a heveder, az öv*. Átv. erkülesileg enged, alábbhagy, szigorúsága szünik. *Tágul a fegyelem. Megtágúlnak a társadalmi viszonyok*. Néha am. távozás által ritkúl. *Tágúlnak a vendégek. Tágúlj innét!* V. ö. **TÁG**.

TÁGULÁS, **TÁGULÁS**, (ta-ag-úl-ás) fn. tt. *tágulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapotváltozás, midőn ami elébb aránylag szűk, keskeny, szoros, feszes, illetőleg szigorú volt, téressé, öblössé, szélessé, illetőleg engedékenynyé leszen. V. ö. **TÁGÚL**.

TAGYON, falu Szala m.; helyr. *Tagyon-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAGYOS, **KIS—**, **NAGY—**, puszták Komárom m.; helyr. *Tagyos-ra*, —*on*, —*ról*.

TAHÁT, kötszó, mely a régiéknél am. *akkor, azután, annakután*. „Tahát Jézus viteték a kietlenbe.” Münch. cod. Máté 4. 1). Káldinál ezzel fejeztetik ki: „akkor.” „Tahát vépének ő hozjá.” U. o. 15. 1. Káldinál szintén: „akkor.” „Tahát jöved, ajándokozjad te ajándokodat.” (Pestnél: osztán, Erdősinél: annak utánna). „Tahát (tunc) Nabuhodonozor megharagvék ménd a földre.” Bécsi cod. Judith. „Ha pediglen szintoda nem akar ti kj(gyelmed) külden, tachát kéröm ti kj(gyelmedet).” Levél 1554-ből. (Szalay Ág. 400. m. 1. 134. l.). „Merth ha siketségre veszítök, thahát még házatoknak az hamvath szélllel fúthathom.” (Ugyanott 319. l.). A szönyi első békekötés irományai között olvasható: „És ha megalkodhatunk ezen az dolgon, tahát nem leszen szüksigh, ha pedig nem alkodhatunk, tahát mindjárat fell kölgyön.” Régi Magyar Nyelvemlékek. III. K. 351. l.). Így a Nádorcodexben, Debreczeni Legendáskönyvben s másutt is. A székeleyknél Udvarhelyszékben maiglan divatos, tehát értelemben. (Krizsa J.). L. **TEHÁT**.

TAHI, pusztá Pest-Pilis m.; helyr. *Tahi-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAHONYA, mn. tt. *tahony-át*. Güsejben am. lusta, röst. Egyezik hangokban is *tunya* szóval.

TÁJ, (táj-j) fn. tt. *táj-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*, harm. szr. —*a*. Bizonyos középpont körül némi távolságban elterjedő, vagy fekvő helyiség, térség, szomszéd-ság, környék. *A háznak táját fákkal beültetni. Falu, erdő tája. A Duna, Tisza, Balaton tája. Szívnek, szemnek táján fájdalmat érezni.* Továbbá, egy külön vett vidék, térség, földrész, melyet mintegy összefüggő egészet tekintünk. *Erdős, hegyes, völgyes, homokos, sík táj. Kies, szép, regényes táj. Más tájra húzódott az ellenség. Magyarország minden táját beutazni. E tájon nincs mása.* Midőn időre vonatkozik, jelent bizonyos ponthoz mért időszakot, s am. azon idő körül. *Reggeltájban, déltájban, éjfél-tájban, hajnaltájban, akkortájban, aratás-, szürettájban, egy óratájban. Mi időtájban esett v. történt? Tavasz táján jött.*

E szónak gyöke *ta* v. *tá*, mely bizonyos ponttól távolodást jelent, a *j* toldalékul járult hozzá, mint a *fej, száj, báj, éj* szókhoz, a régies *fe, szá, bá, é* helyett; ilyenek továbbá, *paréj, taréj, karéj, ganéj* s némely mások. Mi szerint a táj nem egyéb, mint bizonyos távolságig terjedő helyiség, térség. Egyébiránt Vámbéry szerint csagataj, különösebben azerbajdsan nyelven *taí* v. *taj* am. vidék, rész, és jakut nyelven *doidu* am. táj; Budenz J. szerint pedig a lapp *taiv, taiva* am. hely, táj. V. a. **TA**.

TÁJAG, tájdivatosan am. tályog; lásd: **TÁLYOG**.

TAJAK, 1. **TAJK**.

TAJÁK, fn. tt. *taják-ot*, harm. szr. —*ja*. Kevésbé ismeretes tájszó, s am. a gabonafejnek vagyis kalásznak szálkája, szakála. A törökben *tüj* am. szőr, és toll; a persában pedig *tuj* am. fürt, és *tuják* fürtöcske, melyek általános fogalomban mind meg-egyeznek.

TÁJAS, (táj-j-as) mn. tt. *tajas-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Határos, szomszédos. *Tajas velem.* (Szabó D.).

TÁJATT, (táj-aj-an-t) névhatározó. Bizonyos középpont, vagy időpont körül. *Erdő tájatt. Dél tájatt, hat óra tájatt.* Képeztetésére nézve lásd: —**ATT**, —**OTT**, —**ÖTT** helyképzőket.

TÁJBÁSZ, mn. tt. *tajbász-t*, *tb*. —*ok*. Göcseji tájnyelven am. együgyű, szájtátó, mamlasz, bamba. Azon gúnyszók egyike, melyek ostobaságot, bámész-kodást jelentenek, s melyekben alaphang a szájtátó a v. á, mint az *ámé, bámé, bamba, bacza, málé, mam-lasz, táté, tatri, tabértos*, és a székely tácsó szókban is. Jelen szó két részből látszik állani, egyik a szájtátásra vonatkozó *tá* gyök, másik a bámész szó, tehát am. *tá-bámész*.

TÁJBESZÉD, (táj-beszéd) ősz. fn. Bizonyos tájon lakó népségnek sajátos beszéde, mind egyes hangok kiejtésére, mind némely különös szók használatára, vagy ragozására, módosítására nézve, mely a közönségesebb, és terjedtebb divatú népnyelvtől majd többé, majd kevesbbé elüt. *Őrségi, göcseji, ormánysági, csalóközi, gömöri, mátravidéki palóc, nyitra-völgyi, székelyföldi* stb. tájbeszéd.

TÁJDIVAT, (táj-divat) ősz. fn. Általán bizonyos tájon lakó népségnek sajátos szokása, viselete, beszéde.

TÁJDIVATOS, (táj-divatos) ősz. mn. Bizonyos tájon lakó népségnél szokásban levő; vonatkozva különösen a beszédre. *Tájdivatos szó, kiejtés, beszédmód.*

TÁJDIVATOSAN, (táj-divatosan) ősz. ih. Tájdivatos módon, valamely tájon lakó népségnél szerzett tapasztalás szerint.

TÁJDIVATOSSÁG, (táj-divatoosság) ősz. fn. Mód vagy modor, melyet valamely tájdivatnál észlelünk, tapasztalunk.

TAJDOK, mn. tt. *tajdok-ot*. Székely tájszó. Incze József szerint a kiről a köntös lefoly (lelóg), semmi sem áll jól rajta, resteli magát csinósítani. Kriza J. szerint hitvány, tatar; Szabó D. szerint undok, ocsmány, galád, rusnya. Néhutt másképp: *tajk* v. *tajak*. Alakra hasonló az *undok* szóhoz, de eredete homályos. Talán vagy a *tabajdok* szó rövidüllete, vagy pedig a *tajték* szóval rokon, avagy épen ennek módosulata, mintha volna *tajdék*, mennyiben t. i. a *tajték* mocskos, csúnya, undorító nyálat is jelent, mint a pökeelem, takony, turha. A tajdoknak megfelel a Dunán túl divatozó *nyáladék*, mi szinte az utóbbi fejtegetésnek kedvez.

TAJDOKOL, (tajdok-ol) áth. m. *tajdokol-t*. Ocsmányít. (Szabó D.). V. ö. **TAJDOK**.

TAJDOKSÁG, (tajdok-ság), fn. tt. *tajdokság-ot*, harm. szr. —*a*. Rondaság, mocskosság, viseletbeli elemenezség. Eléjőn Szabó Dávidnál. V. ö. **TAJDOK**.

TÁJEJTÉS, (táj-ejtés) ősz. fn. Sajátsága valamely tájon lakó népségnek a szók kiejtése s módosításaiban.

TÁJÉK, (táj-ék) fn. tt. *tajék-ot*, harm. szr. —*a*. Köz nyelvszokás szerint egy értelemben használta, tik a *táj* szóval, azon különbséggel, hogy *tajék* nem vonatkozik időre is, hanem csak térre, pl. nem mondjuk, *éjtajékban, két óratajékban* stb. E szóban az *ék* vagy némi nagyításra mutató toldalék, vagy a *ki* (= *mi*) módosulata, mint ezekben is: *környék, árnyék, szárnyék, tajték*. V. ö. —**ÉK**, (1).

TÁJÉKFESTÉS; **TÁJÉKFESTŐ**, lásd: **TÁJFESTÉS**; **TÁJFESTÉS**.

TÁJÉKOZ, (táj-ék-oz) m. *tajékoz-tam*, —*túl* —*ott*. Jobbára visszahatólag használtatik: *tajékozom magam, tajékozod magad, tajékozza magát*. Annyi min. valamely tájékkal megismerkedni. Átv. magát valat mibe beletalálni, helyzetét kellőleg felfogni. (Sich orientiren).

TÁJÉKOZÁS, (táj-ék-oz-ás) fn. tt. *tajékozás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Megismerkedés valamely tájékkal, vagy tárggyal, vagy saját helyzetével. (Orientirung).

TÁJFESTÉS, (táj-festés) ősz. fn. A festészetnek azon neme, mely különösen valamely táj ábrázolását tűzi ki czéljaul.

TÁJFESTÉSZ, (táj-festész) ősz. fn. Festész, ki különösen tájképek ábrázolásával foglalkozik.

TÁJFESTMÉNY, (táj-festmény) 1. **TÁJKÉP**.
TÁJFESTŐ, 1. **TÁJFESTÉS**.

TÁJÍRÁS, (táj-írás) ösz. fn. Részletes földírás, mely bizonyos tájnak fekvését, természeti tulajdonságait, az állati, növényi, ásványi országhoz tartozó mineműseit stb. leírja.

TAJK, (1), v. **TAJAK**, mn. tt. *tajk-ot* v. *tajak-ot*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. hitvány, tatar, tojmák, elromlott, elitultfitult. „Ne fogd azt a lapátot olyan tajk módra.“ „Tódom, földom, kötöm, bogozom, méges (mégis) csak tajkul marad.“ A *tojmák* szóból, mely nálunk szintén ismeretlen, úgy látszik, hogy *tajk* v. *tajak* is am. tojók, vagy pedig az épen magából *tojmák*-ból rövidült meg. *Tyúkköltető* is gúnyos nyelven azt teszi: együgyű, tutyma ember. Mongolul *takja* am. tyúk. Lehet a *tajdok* rövidülete is. V. ö. **TAJDOK**.

TAJK, (2), elvont törzse *tajkos* szónak; 1. ezt, és v. ö. **TAJKOSTEKNŐ**.

TÁJKÉP, (táj-kép) ösz. fn. Rajzolt, vagy festett kép, mely bizonyos akár valódi, akár költött tájat ábrázol.

TÁJKÉPI, (táj-képi) ösz. mn. Tájképre vonatkozó; tájképet ábrázoló. *Tájképi rajz*.

TAJKOL, (tajak-ol) áth. m. *tajkol-t*. Székely szó s am. tataroz. *Megtajkolni* am. megtatarozni, valaminek hiányait kiigazítani. (Kriza J.).

TAJKOLÁS, (tajak-ol-ás) fn. tt. *tajkolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tatarozás. V. ö. **TAJKOL**.

TAJKOS, (tajak-os) fn. tt. *tajkos-t*, tb. — *ok*. Sándor J. gyűjteményében am. tekenős béka. E szónak gyöke *tajk* valószínűleg egy a *tok* szóval, és rokon a *tekenő* névnek *tek* gyökével, melyek mind héjat, burkot, fedezőt jelentenek. A *j* úgy csúszhatott közbe, mint a *kajmó*, *kajcs*, *kajzás* szókba, melyek máskép *kamó*, *kacs*, *kaszás* (lábu). Alakra hasonló hozzá: *pajkos*, melylyel alapértelemben egyezik: *pakocsál*.

TAJKOSTEKNŐ, (tajkos-teknő) ösz. fn. A tajkos nevű békának teknőforma hüvelye, burka; némelyek helyette egyszerűen *tajok* szót is használják.

TAJKÚL, **TAJKUL**, (tajak-úl) önh. m. *tajkul-t*. A székelyeknél am. elromlik, elitultfitul. *Eltajkul* a kézmű, eszköz. (Kriza J.). V. ö. **TAJK**, (1).

TAJKULÁS, **TAJKULÁS**, (tajak-úl-ás) fn. tt. *tajkulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Elromlás, itúlásfitulás. V. ö. **TAJKÚL**.

TAJNA, falu Bars m.; helyr. *Tajná-ra*, — *on*, — *ról*.

TÁJNYELV, (táj-nyelv) 1. **TÁJBESZÉD**.

TAJÓ, pusztá Kis-Kunságban, helyr. *Tajó-ra*, — *n*, — *ról*.

TAJOK, fn. tt. *tajk-ot*, harm. szr. — *a* v. *taj-íok-ja*. L. **TAJKOSTEKNŐ**.

TAJOVA, besztercebányai telep, helyr. *Tajová-ra*, — *n*, — *ról*.

TÁJRAJZ, (táj-rajz) ösz. fn. Valamely tájat ábrázoló rajz.

TÁJSZÓ, (táj-szó) ösz. fn. Szó, mely csak bizonyos tájon, vagy tájakon lakó nép nyelvében, nem pedig általán, vagyis az illető nyelv egész birodalmában divatozik. *Mátyusföldi*, *balatonmelléki*, *baranyai*, *erdélyi*, *göcseji*, *székely tájszó*.

TAJSZÓLAM, (táj-szólam) ösz. fn. Valamely tájon divatos kiejtésű egész mondat.

TAJSZÓLÁS, (táj-szólás) ösz. fn. Valamely tájon divatos beszédmód. Vétetik „tájszólam“ helyett is.

TÁJSZÓTÁR, (táj-szó-tár) ösz. fn. Szótár, melyben egy vagy több tájbeszédből összevgyűjtött, külön divatú, nem országos szokású szók vannak följegyezve.

TAJT, fn. tt. *tajt-ot*, harm. szr. — *ja*. Némely tájszokás szerint am. a szokottabb *tajték*, s különösen a *tajtpipa* öszvetett szóban használtatik. Lásd: **TAJTÉK**.

TÁJT, 1. **TÁJATT**.

TAJTÉK, fn. tt. *tajték-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. 1) Erősebb nemű külső és belső mozgás, rázó-dás által számtalan apró buborékká, hólyagocskákká alakult hig test, pl. a szélvészről csapdosott, s parthoz verődő víznek tajtéka, vagy a lószájából ömlő nyáltajték, midőn a zabolát rágdossa. Néha a haragos emberek, s a nyavaylatörösök szájából is tajték foly ki. 2) Összetételekben am. tajtföld. L. **TAJTFÖLD**. — Első jelentésében néha máskép: *hab*; t. i. noha e két szó többször ugyanazon értelemben vétetik, de a szokás némely esetekben megkülönbözteti, pl. a vert tojás fehérenek, a szappannak, a forró víznek, ércznek, a fölrazott sernek, tejnek, bornak habja van; ellenben a nyál, az izzadság tajtékot is, habot is képez, honnan mondjuk: *tajtékszik* v. *habzik a szája*. A folyó, tenger habja és tajtéka közt is szabatosan véve némi különbség van, t. i. a habok alatt a fölvert hullámos, fehérülő vízrétegeket értjük, midőn pedig partra vetődnek vagy akár mily kemény szilárd test körül öszvegyülnek, tajtékká válnak. *A hullámok tajtékot tórnak a partra*. *Véres tajtékot folytatni*.

Mi e szó elemzését illeti, talán vagy annyi mint *toladék*, lágyítva: *tolyadék*, *talyadék* (mint „talyiga“ szóban is); vagy pedig a tajték fehérülő színétől kapta nevét, s eredetileg am. *tejdék*, *tejedék*, azaz, tejhez hasonló folyadék. Ugyanezen alapfogalom látszik rejleni a *hab* szóban is, mely a fehér színű *hav*-hoz áll legközelebb. Így a persában is *áb* jelent vizet; és fényességet.

TAJTÉKFÖLD, (tajték-föld) 1. **TAJTTFÖLD**.

TAJTÉKFÜ, (tajték-fü) 1. **SZAPPANFÜ**.

TAJTÉKGOMBA, (tajték-gomba) ösz. fn. Szabó Dávidnál am. szivacs (spongyia).

TAJTÉKKOCSON, (tajték-kocson) ösz. fn. Növényfaj a lopvanöszök seregéből, és kocsonok neméből, azaz, kerekded, ránczos, tajtékos, zöldes-fakó mőcsing a gyepen s kertekben, eső után. (*Tremella Nostoc*).

TAJTÉKKÓ, (tajték-kő) 1. **TAJTKŐ**.

TAJTÉKOS, (tajt-ék-os) mn. tt. *tajtékos-t* v. —at, tb. —ak. Tajtékkal fűdött; tajtéktól nedves, elrutított. *Tajtékos vizpart. Tajtékos száj, zabola.*

TAJTÉKOSAN, (tajt-ék-os-an) ih. Tajtékkal fűdve; tajtéktól nedvesen.

TAJTÉKOZ, (tajt-ék-oz) áth. m. *tajtékoz-tam, —tál, —ott, par.* —z. Tajtékkal borít, nedvesít, mocskít. *A hullámok betajtékozzák a partokat, a hajó oldalát, a fák törzseit.*

TAJTÉKOZÁS, (tajt-ék-oz-ás) fn. tt. *tajtékozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Nedvesítés, mocskítás, melyet a tajték okoz. 2) Tajtékhányás, tajtéktúrás; másképp: *tajtékozás*. V. ö. TAJTÉKOZ; és TAJTÉKOZIK.

TAJTÉKOZIK, (tajt-ék-oz-ik) k. m. *tajtékoz-tam, —tál, —ott.* Tajtékot túr. (Szabó Dávid). Másképp: *tajtékszik*.

TAJTÉKPIPA, (tajték-pipa) ősz. fn. Pipa, melyet úgy nevezett tajt földből faragnak. V. ö. TAJTFÖLD.

TAJTÉKSZEDŐ, (tajték-szedő) ősz. fn. Általán kanál, melylyel bizonyos híg testekről a tajtékot, illetőleg habot leszedik, különösen az olvasztóke-menczékben a forró ércnek tajtékát leszedni való pléhkánál.

TAJTÉKZÁS, (tajt-ék-oz-ás) fn. tt. *tajtékozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely híg testnek, illetőleg híg részeket tartalmazó anyagnak, állatnak stb. forrongó, mozgalmas állapota, midőn tajték fejlődik ki belőle. *A zablarágó, megizzadt lónak, vagy nyavalgatőrő embernek tajtékozása.*

TAJTÉKZAT, (tajt-ék-oz-at) fn. tt. *tajtékszát-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Tajtékok tömege, összessége.

TAJTÉKZIK, (tajt-ék-oz-ik) k. m. *tajtéksz-ott*, htn. —ani. Tajtékféle híg buborékok, hólyagocskák fornak és ömlenek ki belőle. *Mérgében tajtékszik a szája*. V. ö. HABZIK.

TAJTÉKZÓ, (tajt-ék-oz-ó) mn. tt. *tajtékszó-t*, tb. —k. Amiből tajtékféle nedv forr és ömlik ki. *Dühtől tajtékszó szájjal ordítózni.*

TAJTÉKZÓFŰ, (tajtékszó-fű) ősz. fn. Népies neve a szappanfű egyik fájának; növénytan néven: *tajtékszó szappanfű*. (Saponaria officinalis). Szintén népies nyelven másképpen: *szappanfű, lábmósófű*.

TAJTFÖLD, (tajt-föld) ősz. fn. Szalonnakővel rokon ásvány, melynek anyaga zsiros, és könnyű, színe halványsárga, s törekeny mint a föld. Hazája Anatólia, Thracia, Görögország és Tauria. Faragás által különféleképp alakítható, s ebből készülnek az úgy nevezett tajtékipák. Nevét onnan kapta, mert színe a tenger által kihányt tajtékhoz hasonló. Némelyek szerint másképp: *tajtla*.

TAJTI, falu Gömör m.; helyr. *Tajti-ba, —ban, —ból*.

TAJTKŐ, (tajt-kő) ősz. fn. Könnyű, szürke színű, likacsos kőnem, mely a tűzokádó hegyek körül a vizeken uszkál. (Pumex).

TAJTILA, (tajt-la) fn. tt. *tajtlát-l*. L. TAJTFÖLD.

TAJTNEMŰ, (tajt-nemű) ősz. mn. Tajthoz v. tajtékhoz hasonló. *Tajtnemű folyadékok, testek.*

TAJTPIPA, (tajt-pipa) l. TAJTÉKPIPA.

TAJTSALAK, (tajt-salak) ősz. fn. Megtisztított ércnek tajtforma salakja.

TÁJTŰ, (táj-tű) l. DELEJTŰ,

TAK, elvont gyök, mely *takar*, s hihetőleg a *takács* és *takony* szók alapját is teszi. Mennyiben a *takaró* valaminek burkát, födelét, hüvelyét jelenti, rokon hozzá *tok*, *toklász*; továbbá, *tekenő* és *dag*, honnan ez is: *far-dagály*, vagyis a ló farát *takaró* hámszójazat. Idegen nyelvekben rokonok hozzá a latin *tego*, *teges*, *texo*, *textor*, és a német *decken* stb. Lásd: TAKAR, TAKÁCS.

TÁK, fn. tt. *ták-ot*, harm. szr. —ja. 1) Túl a Dunán, azon szíj, melylyel a bocskort a lábszárhoz kötik, másképp: *telek* (honnan a *telekes bocskor* nevezet). A székelyeknél Ferenczi János szerint a bocskor talpához ragasztott folt, mely csak úgy van oda szorítva, nem varrva, innen e közmondás: *bocskornak nem lesznek tákja*, azaz, magamnál alábbvaló embernek szolgája. Szabó Dávidnál bőrfolt a kiszakadt bocskorban. Kríza J. szerint csizma- vagy bocskortalpbéllés, szakadt bőrdarab. *Nem lesznek senki tákja*. (Km.). 2) Általában folt, toldalék, s ebből lett *tákoz* v. *tákol*, valamit öszvetold, máshoz férczel. 3) A növénytanban Diószegi-Fazekas szerint azon kinövés, melyek több virágokon a rendes szirmokon kívül, vagy azokhoz növe taláztatnak; Gönczy Pálnál szíromnemű levél vagy pikkely, mely a lepel vagy a bokréta valamely részén vagy mellett, kívül vagy belül fejlődik ki s rendszerint méz edényül szolgál; másképp: *pisilis*. (Nectarium).

A tulajdon értelemben vett *ták* rokonságban látszik állani a burkolásra, fűdésre vonatkozó *takar* és *tekenő* szók *tak*, *tek* gyökeivel, és *dug* szóval is, mennyiben a *ták*, részint mint szalag, részint mint folt valamit *takar*, beburkol. Egyébiránt Vámbéry szerint csagataj nyelven *take* am. folt, kiegészítésül valamihez illesztett darab.

TAKÁCS, fn. tt. *takács-ot*, harm. szr. —a v. —csa. Mesterember, ki különféle anyagú fonalakból holmi kelméket, pl. vásznat, gyolcsot stb. sző. A *takács* műeszközének neve: *szövőszék*. *Közönséges, paragi, falusi takács. Műtakács, ki finomabb, sávoxyos szöveteket készít. Harisnyataakács. Három takács egy ember*. (Km.). *Zöld hasú takács*, gúnyos kifejezés. *Takácszinű ember*, sápadt, halavány. *Rugdalózik, mint a takács*.

Egyezik vele a szláv *tkács*, mely ismét a latin *textor*, *tego* (?), *texo*, *teges* szókkal áll alaphangi és értelmi viszonyban, t. i. *tkáty* szlávul am. szőni. Ide tarthatnak a következő rokonságok: *szanszkrit tvacs* (*takar* és *tok*, *takaró*), *tvacsá* (*tok*, *hüvely*), *tvacsan* (*ernyő*, *födél*), görög *τέγος*, *στέγος*, magyar *takar* stb.

TAKÁCSBORDA, (takács-borda) ősz. fn. Rámába szorított vékony, rendszeren nádból való *pálcezi*.

kák, fésűfogak gyanánt párhuzamosan öszveállítva, melyek között a felhúzott vonalak elnyúlnak.

TAKÁCSCSÉVE, (takács-cséve) ösz. fn. Csőalakú eszköz, melyre a szőni való fonalakat feltékerik; máskép: *csűrő, csőrő*.

TAKÁCSCSÓNAK, (takács-csónak) ösz. fn. **L. VETÉLŐ.**

TAKÁCSI, falu Veszprém m.; helyr. *Takácsi-ba, —ban, —ból.*

TAKÁCSINAS, (takács-inas) ösz. fn. Ki a takácsságot mint újoncz tanítja.

TAKÁCSKÖTÉS, (takács-kötés) ösz. fn. Sajátos kötés, mely által a takácsok a munka alatt elszakadt fonalat csomóra fojtják.

TAKÁCSLEGÉNY, (takács-legény) ösz. fn. Czehbeli iparos, ki mint főlzabadított legény a takácmesterséget gyakorolja.

TAKÁCSMÁCSONYA, (takács-mácsonya) ösz. fn. Növényfaj a mácsonyák neméből; levelei nyeletlenek, öszvenőttek, egyenetlenül fűrészeseek; virág-bunkói tojásdadok, karikába hajlott szurós csészemurvákkal körülvéve; vaczokpolvyáji horgas végűek. Máskép köznyelven: *bogácskóró, takácsvakaró*. (Dipsacus fullonum).

TAKÁCSMESTER, (takács-mester) ösz. fn. Személy, ki a takácsságot kitanulta, s mint mester az illető czéhegyesület tagja.

TAKÁCSMESTERSÉG, (takács-mesterség) ösz. fn. A kézművességnek azon neme, mely szövással foglalkodik, továbbá ügyesség az illetén mivek, vagyis szövetek készítésében.

TAKÁCSMUNKA, (takács-munka) ösz. fn. 1) A szövéshez tartozó minden munka. 2) Kész mív, vagyis szövet, melyet takács készített.

TAKÁCSMŰ, (takács-mű) ösz. fn. Lásd: **TAKÁCSMUNKA**, 2).

TAKÁCSOLÁS, (takács-ol-ás) fn. tt. *takácsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szabó Dávidnál am. szövés.

TAKÁCSSÁG, (takács-ság) fn. tt. *takácsság-ot*, harm. szr. —a. 1) Mesterség, melyet a takácsok üznek. *Takácsságot tanulni, üzni.* 2) Valamely helyben, városban a takácsok öszvesége.

TAKÁCSVAKARÓ, (takács-vakaró) lásd: **TAKÁCSMÁCSONYA**.

TÁKAJAK, (ták-ajak) ösz. fn. Növénynem a kétfőbbhímese seregéből és magrejtősök neméből; csészéje öt fogú; bokrétája csaknem gömbalaku, karimája kurta; felső ajaka két metszetű, alsó ajaka közép karéja letüremlett, innen a neve. (Scrophularia). Nevezetesebb fajai: *bodza tákajak*, (scr. nodosa), mely másképen köznyelven: *fekete cseresznye, fekete bodza, torokgyékfű, varju mogyoró*; továbbá *vizi tákajak* (scr. aquatica); *tavaszi tákajak* (scr. vernalis); *sallangós tákajak* (scr. laciniata).

TAKAR, (tak-ár) átl. m. *takar-t*. 1) Valamit bizonyos föddéllel, lepellet, vagy akármiféle testtel borít, beföd, beburkol, illetőleg a szemek elől elrejt.

Ruhába, papírba takarni valamit. Arczát fátyollal takarni. Szemeit tenyerével eltakarni. Az ágyat lepellet, télen a gyöngye növényeket szalmával, ganajjal betakarni. Valamit letakarni, am. takaróját, leplét, födőjét levenni. Föltakarni valamit, takaróját földvenni. Kítakarni, takaróból kivenni, kitiüntetni. Mondjuk magáról a födő eszöközről is. Holt testét hideg föld takarja. A napot felhők takarják. Átv. valamit titkol, rejtetget. 2) Életszükségre vagy kényelemre való holmit, pl. eleséget, pénzt gyűjt, s azt mintegy elfödi, bizonyos helyen elrejt, hogy veszendőség vagy kár ellen megőrizze. Szénát takarni. Sok pénzt, kincset öszvetakarni. Jobb magának hamut, mintsem másnak lisztet takarni. (Km.). Ezen alapfogalomból értelmezendők a takarít, takarék, takarékos, takarékoság, takarmány.

E szónak gyöke *tak*, mint származékaiból kitűnik, fedezőt, burkot, hüvelyt jelent, s legközelebb áll hozzá a *tok* főnév, továbbá a vékonyhangú *tek*, mint a burokalakú *tekenő* gyöke és *dug* ige. Rokon vele Vámbéry szerént a csagataj *takar* am. takaró, lepel, zsák; honnan *takardsuk* zsákocska; továbbá *taghar* am. tarisznya. Ide sorozható a latin *tego, teges, tectum, tegumen* és a német *decken, Dach*. V. ö. **TAKÁCS**.

TAKÁR, (tak-ár) ösz. fn. A húgyesövön akár vizelettel vegyülve, akár külön kiömlő takonyféle kóros nyálkafolyadék.

TAKARÁS, (tak-ar-ás) fn. tt. *takarás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán cselekvés, mely által valamit takarunk, födünk, burkolunk, illetőleg elrejtünk stb. Különösen, gyűjtés, a beszerzett vagyonnak megőrzése. *Szénatakarás. Megtakarása a pénznek*. V. ö. **TAKAR**.

TAKARATLAN, (tak-ar-atlan) mn. tt. *takaratlan-t*, tb. —ok. Ami nincs betakarva; födetlen, leplezetlen, a szabad levegőnek kitett. *Takaratlan nyak, mell. Takaratlan ágy*. Határozóként am. takaró nélkül, be- v. el nem takarva.

TAKARATLANUL, (tak-ar-atlan-úl) ih. El nem takarva, födetlenül, leplezetlenül, burok nélkül. *Télen a takaratlanul hagyott gyöngye növények elfagytak. Szénája takaratlanul rohadt el a réten*. V. ö. **TAKAR**.

TAKARCS, (tak-ar-cs) fn. tt. *takarcs-ot*. 1) Növénytanban, némely gyümölcsök, pl. dió, mondola héja, tokja. 2) Csalóközti tájnyelven, am. töltött káposzta, szárma. V. ö. **TAKART**.

TARARÉK, (tak-ar-ék) fn. tt. *takarék-ot*, harm. szr. —ja. 1) Födél, burok, tok, melybe valamit takarnak, pl. *takarékpapíros*. Ez értelemben kevesbbé divatos. Eléjön Szabó Dávidnál is. 2) Öszvegyűjtött s elrejtett, biztos helyre tett holmi jószág, eleség, pénz. *Takarékpénztár. Takarékgabnatár*. Innen származtak: *takarékos, takarékoság*. Képeztetésre hasonlók hozzá: *habarék, kavarék, keverék, zavarék*.

TAKARÉKERSZÉNY, (takaré-erszény) ösz. fn. Erszény, melybe valaki megtakarítás végett pénzt rakosgat, vagyis az időnként megtakarított pénzt berakosgatja.

TAKARÉKGABNATÁR, (takaré-kabna-tár) ősz. fn. Tár, melybe megtakarított vagy megtakarításra szánt gabonát tartanak.

TAKARÉKMILLYE, (takaré-killye) ősz. fn. Millye (pikszis), melybe megtakarítás végett időnként pénzt rakosgatnak.

TAKARÉKOS, (tak-ar-ék-os) mn. tt. *takarékos-t* v. —at, tb. —ak. Ki a szerzett vagyont megőrizi, ki bőven nem költ, nem pazarol; gondosan gazdálkodó. Különbözik a zsugorítól, fősvénytől, mennyiben a takarékos helyes mértékben költekezik, s nem vonja meg magától a szükségesekeket. Átv. *takarékos épület, lakás, ruházat, asztal*, azaz, egyszerű, czélirányos, de nem fényűző. Régiesen máskép: *takaros*.

TAKARÉKOSAN, (tak-ar-ék-os-an) határozó. Okosan gazdálkodva, nem fényűzőleg, nem pazarolva, hanem kímélve a vagyont, pénzt, költséget. *Takarékosan élni, ruházkodni*.

TAKARÉKOSKODÁS, (tak-ar-ék-os-kod-ás) fn. tt. *takarékoskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Helyes mértéket tartó gazdálkodás.

TAKARÉKOSKODIK, (tak-ar-ék-os-kod-ik) k. m. *takarékoskod-tam*, —tál, —ott. Takarékosan gazdálkodik; időről időre megtakarít valamit; nem költi el minden jövedelmét.

TAKARÉKOSSÁG, (tak-ar-ék-os-ság) fn. tt. *takarékosság-ot*, harm. szr. —a. A jövedelem és kiadás közötti helyes arányu mértéktartás; jövődőről gondoskodó gazdálkodás; az élet szükségseinek és kényelmeinek kielégítésében követett egyszerűség. *A takarékság legjövödelmezőbb*. (Km.). *Késő a takarékság, mikor üres az erszény*. (Km.).

TAKARÉKPAPIROS, (takaré-k-papiros) ősz. fn. Durvább anyagú vastag papíros, melybe holmit beburkolni, begöngyölgetni szoktak. Szélesb ért. takarónak használt akármily papíros.

TAKARÉKPÉNZ, (takaré-k-pénz) ősz. fn. Kiadástól megkímélt pénz, melyet valaki jövődőre félre tesz.

TAKARÉKPÉNZTÁR, (takaré-k-pénz-tár) ősz. fn. 1) Magánpénztár, melyben valaki jövedelmének megtakarított részét jövődőre elteszi. 2) Nyilvános intézet, melybe megtakarított akármily csekély mennyiségű pénzt kiki beteheti, attól mérsékelt kamatot hűz, s midőn tetszik, vagy legott, vagy ha az összeg nagyobb, bizonyos felmondott időre kivetheti.

TAKARÉKPERSELY, (takaré-k-persely) lásd: **TAKARÉKERSZÉNY**.

TAKARÉKTÁR, (takaré-k-tár) 1. **TAKARÉKPÉNZTÁR**; **TAKARÉKGABNATÁR**.

TAKARÉKTÜZELŐ vagy **TAKARÉKTÜZHELY**, (takaré-k-tüzelő v. —tü-z-hely) ősz. fn. Tüzelő hely vasból, vagy vasból és téglából összeállítva, melyben a tűz fűdött helyen ég, és amely ez által a tüzelőszert megtakarítását eszközlí, takarékfűző.

TAKARGAT, (tak-ar-og-at) gyak. áth. m. *takargat-tam*, —tál, —ott, par. *takargass*. 1) Gyakran, vagy folytonosan, vagy minden oldalról takar, be-

föd, beburkol, leplez valamit. *Testét a hideg ellen takargatni. Az elszállítandó holmit papírba, szalmába takargatni. A gyöngye kerti növényeket a dér ellen betakargatni.* 2) Holmit gyűjtöget, jövődő szükségére eltesz. *Pénzt, eleséget takargatni. Télre való szénát takargatni. Néhány ezer forintot öregsegre megtakargatni.*

TAKARGATÁS, (tak-ar-og-at-ás) fn. tt. *takargatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által holmit takargatunk; fűdözgetés, burkolgatás, leplezgetés stb. V. ö. **TAKARGAT**.

TAKARÍT, **TAKARIT**, (tak-ar-it) áth. m. *takarít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) Holmi élet-szükségekhez valót, pl. eleséget, pénzt össze gyűjt, s mintegy a romlás, veszendőség ellen biztos helyen eltakar, beföd. *Pénzt, eleséget takarítani. Szénát takarítani. A learatott gabonát betakarítani.* 2) Ami elszórva, széthányva feküdt, halomra söpri, gyűjti. *Öszvetakarítani az elszórt szalmát, szemetet, gaméjt, gízgázt. Kútarítani a szobát*, am. a benne levő szemetet öszveseperni, azután kivinni. Innen annyit is teszen, mint tisztít, csinosít, s ez értelemmel függ öszve a *takaros*, azaz, csinos, tiszta. 3) Valamit szem elől eltüntet, elsikkaszt, elvisz. *Alattomban több holmit eltakarított.* 4) Halottra vonatkozólag am. eltemet. *A csatában elhullott vitézeket egy nagy sírba takarítani. Meghalt biz ő, már el is takarították.*

Ezen ígében az ítéző az alapigének értelmét mintegy hatályosabbá teszi, legalább ily viszony látszik rejleni a hasonló *csavar és csavarít, peder és pederít, teker és tekerít, csikor és csikorít, kapar és kaparít, vakar és vakarít* között.

TAKARÍTÁS, **TAKARITÁS**, (tak-ar-it-ás) fn. tt. *takarítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, melynél fogva holmit takarítunk; illetőleg, begyűjtés, beszerzés, gazdálkodás. Továbbá, tisztogatás, söprés, meszelés stb. L. **TAKARÍT**.

TAKARÍTATLAN, **TAKARÍTLAN**, (tak-ar-it-atlan) mn. tt. *takarítatlan-t*, tb. —ok. 1) Amit be nem takarítottak, öszve nem gyűjtöttek, csűrbe nem raktak. *Takarítatlan széna, gabona.* 2) Szeméttől, gízgáztól ki nem tisztított, ki nem söpört, nem rendezett. *Takarítatlan szoba.* Határozóként am. fel vagy be nem takarítva.

TAKARÍTMÁNY, (tak-ar-it-mány) fn. tt. *takarítmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Megtakarított valami, pl. eleség, pénz.

TAKARÍTÓ, (tak-ar-it-ó) mn. és fn. tt. *takarító-t*. 1) Aki takarít, vagy a mivel takarítanak. *Szénatakarító munkások. Szobatakarító inas.* 2) Mint főnév jelent fejrevaló kendőt, mely az arcot a nap sütése ellen takarja.

„A lány fehér orezájára
Rásütött a napsugára,
Ha tudnám hogy elégeti,
Takarítót vennék neki.” (Népd.).

TAKARMÁNY, (tak-ar-mány) fn. tt. *takarmány-t*, tb. —ok. A házi barmok, ú. m. ökrök, tehe-

nek, juhok, lovak tartására begyűjtött eleség, vagyis széna, szalma, sarjú stb., máskép: *szüleség*, és *zöld, száraz, nyári, téli takarmány*. *Szálas takarmány*, mint, széna, szalma, kukoriczaszár. *Rázott takarmány*, vagyis, árpa-, zab-, búzaszalmával kevert széna. *Szémes takarmány*, mint, árpa, zab, kukoricza. *Kifogni a takarmányból*. *A gyöngye kukoriczaszárt takarmányul lekaszálni*.

TAKARMÁNYÁRUS, (takarmány-árus) ösz. fn. Ki takarmánynyal kereskedik.

TAKARMÁNYBALTACZIM, (takarmány-baltaczim) ösz. fn. Növényfaj a baltaczimek neméből, szára felálló, nyulánk; levelei szárnyasak, levelkái ékformák, kopaszak; virága hosszú füzéres, pirosló; köz nyelven másképen: *szamárhelye*, *spanyol lóhere*, *varjuborsó*. (Hedysarum onobrychis).

TAKARMÁNYCSÜR, (takarmány-csür) ösz. fn. Csür, melybe a takarmányt berakják, szénapajta. Az ágasokon álló, minden oldalról szellős, és csak tetővel ellátott szénacsürt némely vidékeken kalapnak nevezik.

TAKARMÁNYFA, (takarmány-fa) ösz. fn. A legelőkön tenyésző cserjefák, melyek leveleit a barmok lerágdossák, s mintegy takarmányul megeszik.

TAKARMÁNYFÜ, (takarmány-fü) ösz. fn. Mindenféle fü, melyet a barmok vagy lábán legelnek, vagy a mezei gazdák lekaszálni begyűjtenek.

TAKARMÁNYLOMB, (takarmány-lomb) ösz. fn. Különböző erdei fáknak takarmányul használt lombja.

TAKARMÁNYMESTER, (takarmány-mester) ösz. fn. Udvari tiszt, ki a fejedelmi lovak takarmányáról gondoskodik. Továbbá, ki a katonaság lovainak élelmezésére fölügyel.

TAKARMÁNYOZ, (tak-ar-mány-oz) önh. m. *takarmányoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Takarmányt gyűjt, szerez. *A hadsereg számára takarmányozni*.

TAKARMÁNYOZÁS, (tak-ar-mány-oz-ás) fn. tt. *takarmányozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Takarmánynak gyűjtése, beszerzése, különösen a katonaság számára.

TAKARMÁNYRÉPA, (takarmány-répa) ösz. fn. Répafaj, melyet takarmányul vagyis marhák eledeül szoktak használni.

TAKARMÁNYSZALMA, (takarmány-szalma) ösz. fn. Különböző gabonák takarmányul használt szalmája, milyenek a zab-, árpa-, búza-, kölesszalma, sőt az apróra vagdalt rozsszalma is.

TAKARMÁNYTARTÓ, (takarmány-tartó) ösz. fn. Ketrec az akolnak, ólnak valamely szögletében, hol az etetni való takarmányt tartják, szénatartó, néhutt egyszerűen: *ketrecz*.

TAKARMÁNYVETÉS, (takarmány-vetés) ösz. fn. Holmi mesterséges takarmánynak termesztése, elvetett magból, milyen a mohar, lóheretermesztés, vagy a süriüen vetett, és zöldében lekaszált kukoriczának szára: csalamádé.

TAKARÓ, (tak-ar-ó) mn. és fn. tt. *takaró-t*. Általán, akármily szövet, pl. posztó, vászon, pokrócz, szőnyeg, vagy szövetből varrott lepel, melylyel valamit takarunk, fődünk. *Ágytakaró, lótakaró, nyereg-takaró*. *Meddig takaród ér, addig nyugtózokdjál*. (Km.).

TAKARODÁS, (tak-ar-od-ás) fn. tt. *takarodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A lekaszált vagy learatott terménynek összevgyűjtése, s behordása, csürbe rakása. *Sietni, elkészni a takarodással*. 2) Némely erkölcsi kényszerítés által okozott elmenés, eltávozás, pl. a katonák takarodása, midőn az estveli dobot megverik. V. ö. **TAKARODIK**.

TAKARODIK, (tak-ar-od-ik) k. m. *takarod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tájdívatosan, lekaszált, vagy learatott jószágát összevgyűjti, s haza hordja. *Siessünk takarodni, hogy az ársv el ne söpörje szénánkat*. 2) Általában bizonyos erkölcsi kényszerítés következtében valahonnan eltávozik, s kellő helyére vonul, haza megy stb. *Estveli dobolásra a katonák laktanyáikba, szállásaikra takarodnak*. *Kitakarodtak a városból*. *Mindnyáján haza takarodtak*.

„Estveledik alkonyodik,
Gulya, ménes takarodik.“ (Népd.).

Némely gúnyos érintéssel am. elkotródik, elhordja magát. *Takarodjál (táguj) innen*. *Érezvén a kolbászbuzt, mind eltakarodtak a jó madarak*. *Ila ki nem takarodtok, legott kivittellek benneteket*.

E második pont alatt a *takar* törzsök átvitt értelemben vétetik, t. i. aki valahonnan kényszerülve eltakarodik, úgy teszen, mint az útra készülő, ki holmijét öszvetakarja. Innen a német nyelvben is *packen, einpacken* am. takarni, öszvetakarni, és *packe dich!* am. takarodjál (hord el vagy szedd fel a sátorfádat). Mennyiben az eltakarodó az előbbi helyet mintegy tisztán hagyja, azt is szoktuk róla mondani, hogy *eltisztul, nem szemetez itt többé*. V. ö. **TAKARÍT**.

TAKARODÓ, (tak-ar-od-ó) mn. és fn. tt. *takarodó-t*. 1) Ami vagy aki takarodik. 2) Mint főnév, széles ért. jeladás, melyre bizonyos estveli órában a távollévőknek, vagy itt ott elszéledt lakosoknak haza kell menniök, pl. némely községekben az úgy nevezett korhely harang meghúzása, hogy az utcái csavargók, vagy kocsmákban mulatók haza takarodjanak. *Ez adta meg neki a végső takarodót*. (Km.). Néhutt a munkásoknak is csegetnek takarodót, hogy munkájokat abban hagyva éjszakai nyugalomra eltávozzanak. 3) Szoros ért. a katonákat szállásaikra, laktanyáikba hazaszóllító estveli dobolás, vagy trombitálás. *Takarodót dobolni, trombitálni, fújni*. *Takarodó lövés*.

TAKARÓDZÁS, (tak-ar-ó-od-oz-ás) fn. tt. *takaródzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által saját testünket bizonyos lepellet betakarjuk, befödjük, különösen a lég viszontagságai ellen. V. ö. **TAKARÓDZIK**.

TAKARÓDZIK, (tak-ar-ó-od-oz-ik) k. m. *takaródz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Testét valamely

lepellet, pl. köpenynyel, bündával, paplanynyal, dunyhával stb. betakarja, kivált, hogy meg ne fázzeék. *Pokróczczal, lepedővel, selyempaplannal takaródní. Jól betakarózzál, hogy meg ne hűsd magadat. Álmában ki-takaródzott.*

TAKARÓDZÓ, (tak-ar-ó-od-oz-ó) fn. tt. *takaródzó-t*. Mindenféle felső lepel, ruhanemű, melylyel testünket a hideg ellen, vagy alváskor befödjük. *Addig nyujtózzál, meddig a takaródzód ér. (Km.).*

TAKARÓHÁJ, (takaró-háj) ösz. fn. Lásd : CSEPLESZ.

TAKAROS, (tak-ar-os) mn. tt. *takaros-t* v. —at, tb. —ak. 1) Tiszta, csinos viseletű. *Takaros leány, menyecske.* 2) Mondjuk épületről, s annak egyes részeiről is. *Takaros ház, szoba, konyha, azaz, tiszta, nem szemetes.* 3) A régieknél találjuk 'takarékos' helyett is. „Az félelmes magát okosnak híja, az fősvény takarosnak.“ XVI. századbeli erkölcsiratok. (Magyar Prózairók. Toldy F. kiadása. 288. l.). Azon néhány szók osztályába tartozik, melyek tulajdonságot jelentő képzővel igékből alakultak, milyenek, piritos (de amely néhutt piritós), vakaros, magasztos stb. V. ö. **TAKAR**.

TAKAROSAN, (tak-ar-os-an) ih. Csinosan, tisztán. *Takarosán jár, viseli magát. Takarosán bebutorozott, elrendezett szobák.*

TAKAROSSÁG, (tak-ar-os-ság) fn. tt. *takaros-ság-ot*, harm. szr. —a. Csinosság, tisztaság a viseletben, vagy lakásban.

TAKAROSZIK, l. **TAKARODIK**. Amaz csak a mutató mód jelen idejében van néhutt divatban, egyebütt ugyanaz a 'takarodik' igével.

TAKARÓZÁS; TAKARÓZIK, l. **TAKARÓDZÁS; TAKARÓDZIK**.

TAKART, (tak-art) mn. és fn. tt. *takart-at*, midőn fn. —ot. 1) Ami be van takarva, letakarva. *Ruhába takart kenyér.* 2) Némely tájakon am. töltött káposztaféle éték, vagy szárma.

TAKARÚL, (tak-ar-úl) önh. m. *takarúl-t*; **TAKARÚLÁS**, (tak-ar-úl-ás); **TAKARÚLÓ**, (tak-ar-úl-ó), lásd : **TAKARODIK**; **TAKARODÁS**; **TAKARODÓ**.

TAKARVÁNY, (tak-ar-vány) fn. tt. *takarvány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Molnár A. szerint am. öszvegyűjtött, megtakart vagyon, kincs, pénz. Eredetre egy, de az alkalmazásban szűkebb jelentésű a *takarvány* szó, mely csupán barmok számára gyűjtött szülességet jelent.

TÁKEMBER, (ták-ember) ösz. fn. A széke-lyeknél am. haszontalan, erélytelen, mintegy a tákhoz hasonló ember.

TAKNYOS, (tak-ony-os) mn. tt. *taknyos-t* vagy —at, tb. —ak. 1) Takonytól moeskos, takonynyal bekent. *Taknyos kendő, taknyos orr.* 2) Kinek v. minnek orrából foly a takony. *Taknyos gyerek.* Különösen takonyféle betegségben levő. *Taknyos ló.* V. ö. **TAKONY**.

TAKNYOSSÁG, (tak-ony-os-ság) fn. tt. *taknyosság-ot*, harm. szr. —a. Állapot, midőn az ember, vagy más állat taknyos. Különösen lovak és juhok betegsége, midőn orraikból takonyféle nyálkás nedv foly ki. A lovak taknyossága ragadós, és alig gyógyítható, a juhoké tulajdonképen náthanemű folyás.

TAKNYOSÍT, (tak-ony-os-ít) áth. m. *taknyosít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Taknyossá tesz; takonyféle betegséget idéz elé. *El-, megtaknyosít. Egy taknyos ló többet megtaknyosít.*

TAKNYOSÍTÁS, TAKNYOSITÁS, (tak-ony-os-ít-ás) fn. tt. *taknyosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által bizonyos állatok taknyosokká tétetnek. V. ö. **TAKNYOS**.

TAKNYOSODÁS, (tak-ony-os-od-ás) fn. tt. *taknyosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Egészségi változás, midőn a ló vagy juh taknyossá leszzen.

TAKNYOSODIK, (tak-ony-os-od-ik) k. m. *taknyosod-tam, —tál, —ott*. Takonyféle beteges folyás fejlík ki benne. *Taknyosodnak a lovak, juhok, a náthások.*

TAKNYOSSÁG, (tak-ony-os-ság) fn. tt. *taknyosság-ot*, harm. szr. —a. Taknyos állapot, vagy tulajdonság, illetőleg betegség.

TAKNYOSUL, (tak-ony-os-úl) önh. m. *taknyosult*. L. **TAKNYOSODIK**.

TAKNYOSULÁS, (tak-ony-os-úl-ás) fn. Lásd : **TAKNYOSODÁS**.

TAKÓ, KIS—, NAGY—, puszták Győr m.; helyr. *Takó-ra, —n, —ról*.

TÁKOL, (ták-ol) áth. m. *tákol-t*. Valamit imigy-amúgy öszvefoltoz, áklál, férczel; tákkal megtold. V. ö. **TÁK**.

TÁKOLÁS, (ták-ol-ás) fn. tt. *tákolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valaminek tákkal megtoldása; foltozás, áklálás, férczelés.

TÁKOLT, (ták-ol-t) mn. tt. *tákolt-at*. Tákkal toldott, foltozott. *Tákolt bocskor.* V. ö. **TÁK**.

TAKONY, (tak-ony) fn. tt. *takony-t* v. *takny-ot*, tb. *taknyok*. Ragozásban a hangugratók szabályait követi : *taknyom, taknyos, taknyoz*. 1) Szívós nyálka, mely a mirigyekben fejlík ki, az orrban öszvegyül, s annak üregét sikamló nedves állapotban tartja. *Lóg a taknya. Kiütötték orrából a taknyot.* Így nevezetnek némely más állatok testéből kifejlő nyálkás nedvek is. 2) Bizonyos betegség következtében a lovak és juhok orrából folyó nyálka.

E szónak, mint undorító tárgyat jelentőnek, a finom társalgási, vagy nemesb írói beszédben nincs helye.

Mi gyökének eredeti jelentését illeti, talán a *takar* igével rokon, mennyiben a takony az orrüreg belső falait takarja; vagy talán am. *dagony*, azaz, a mirigyből és orrból kidagadó nyálka, s hasonló hozzá a *dagonya*, mely Bodroghözben marha által fölvert, földagasztott sarat jelent. Egyezik vele Révai szerint (Ant. Lit. Hung. 83. l.) az észtheeknél divatos *tat*,

TAKONYÁR, (takony-ár) l. **TK ÁR**.

TAKONYHÁRTYA, (takony-hártya) ősz. fn. Takonymirigygyel ellátott hártya, mely az orrüreg oldalait takarja.

TAKONYMIRÍGY, (takony-mirigy) ősz. fn. Mirigyek az emberi s más állati testben, melyek takonyféle nyálkát választanak el; különösen az orrnak felső részében létező illetlen mirigyek.

TAKONYPÓCZ, ősz. fn. l. **TAKONYPÓCZ**.

TAKONYPÓCZ, (takony-pőcz) ősz. fn. Pórias gúnynév, melylyel a taknyos gyereket csúfolják. *Eredj te takonypőcz*. Más kiejtéssel: *takonypőcz*. Különösen mondják, midőn a gyerekek az öregebbek dolgaiba avatkoznak s ezeknél okosabbak akarnak lenni. E szónak második alkatrésze egy eredetű a *pőcze* szóval, mely árnyékszék, és ennek csúnya tartalmát jelenti. A takonypőcz tehát am. takonytartó. Hasonló pórias gúnynevek: *takonyfészék*, *takonyvári*, *takonyházi*. V. ö. **PÓCZE**.

TAKOS, falu Bereg m.; helyr. *Takos-ra*, —on, —ról.

TÁKOS, (ták-os) mn. tt. *tákos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Tákkal ellátott, tákkal foltozott. 2) Lásd: **TÁKEMBER**.

TÁKOZ, (ták-oz) áth. m. *tákoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valami ruhaneműt foltoz, nagyjából öszveférczel, öszveáklál. V. ö. **TÁK**.

TÁKOZÁS, (ták-oz-ás) fn. tt. *tákozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ilyen-olyan foltozás, férczelés, abdálás, áklálás. V. ö. **TÁKOZ**.

TAKSONY, faluk Pest és Pozsony m.; helyr. *Taksony-ba*, —ban, —ból.

TÁKSZÉR, (ták-szér) ősz. fn. A székeleyeknél Kriza J. szerint am. tatar portéka, tákhoz hasonló szer.

TAKTA, (1), folyó név; tt. *Taktá-t*. A Tisza mellék folyója Tokajon alul, mely néha egészen kiszárad. Ez képezi a *Gomony* vizével együtt a Tiszának azon nagy szigetét, melynek *Taktaköz* a neve.

TAKTA, (2), fn. tt. *taktá-t*. Növénynem a sokhímecsek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje négy levelű, lehulló; bokrétája négy szirmú, lehulló; himszálai fölül szélesebbek; bogyója egy rekeszű; magvai fél kerek. (Actaea). Nevezetesebb fajai: *békabogyó* és *sárazbogyó takta*.

TAKTAFÜ, (takta-fü) ősz. fn. l. **TAKTA**, 2).

TAKTAKENÉZ v. **TAKTAKINÍZS**, falu Szabolcs m.; helyr. —*Kenéz-re*, —én, —ról.

TAKTAKÖZ, (Takta-köz) ősz. fn. mint helynév Szabolcs m.; l. **TAKTA**, (1) alatt; helyr. *Taktaköz-ön*, —re, —ról.

TAKUL, **TAKUL**, (tak-úl) önh. m. *takul-t*. A székeleyeknél am. lódúl, takarodik, szem elől eltakarodik. *Takulj!* Hihetőleg nem egyéb, mint tágul; s általában mondjuk: *tágulj!* (latinul: *apage* v. *apage te* v. *apage sis*, görögül is *ἀπαγε*).

TAKULÁS, **TAKULÁS**, (tak-úl-ás) fn. tt. *takulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Takarodás, lódulás. V. ö. **TAKUL**.

TAL, elyont gyök *talaj*, *talál*, *talap*, *talp* stb. szókban és származékaiban. Rokon a felhangú *tele*, tölt szók *tel*, *től* törzsével, melyekben még további elemzéssel kétségtelenül mind a *te*, *tő*, mind az *el* egyes ízek valami teljeset, tömöttet jelentenek. Tökéletesen összeít ezen értelmezéssel a hangokban is egyező szanszkrit *tala* (solum, fundus. Bopp. Vielleicht von *sztar*, ausdehnen. Böthlingk) és *talima* (Fuszboden).

TÁL, (1), fn. tt. *tál-at*, harm. szr. —a, kicsiny. *tálacska* v. *tálka* v. *tálca*. Terebélyes karimájú, illetőleg tertyedt nyílású, üblü evőedény, melynek szélessége aránylag nagyobb, mint magassága, s ebben különbözik a *bogrács*, *fazék*, *csupor*, *bögre*-féle edényektől. *Arany*-, *ezüst*-, *cín*-, *porcelán*-, *cserép*-, *fatál*. *Leveses*, *húsos*, *becsináltas tál*. *Kerek*, *hosszúkás tál*. *Tálba viszik a tálba*, *azután a szájba*. (Km.). *Más tálban kanalizni*. Az 'étel' szóval öszvetéve am. fogás vagy féle. *Két tálétel*, két fogás, két féle.

Valószínűnek tartjuk, hogy e szó a távolságra, terjedésre, tágasra vonatkozó *ta* gyökből származott. Ugyanezen fogalmi rokonság létezik a latin *patet*, *patulus* és *patera*, *patina* között. Mandsu nyelven *taili*. A persában Vullers szerint szintén *tál* (am. discus seu paropsis ex aere, argento, auro, simili) s megfelelő neki a szanszkrit *tála* (palma manus).

TÁL, (2), mint betegség neve, az öszvetett *vér-tál* szóban. l. **TÁLGYÚ**, **TÁLYOG**.

TALABE, (tala-be) ősz. indulatszó. Borjuhajtó szó, midőn azt akarják, hogy valahová, pl. az udvarba, akolba, ólba menjen. *Becze talabe!* Másképp: *tolabe* v. *hajbe*.

TALABÉR, (1), (tala-bér) ősz. fn. Kresznerics szerint am. bér, melyet valamely elveszett jószág megtalálójának fizetnek. (Pretium inventionis). Egyébiránt jelenthetné a baromhajtók bérét is, mennyiben a *tala tala!* borjú-, illetőleg baromhajtó szó.

TALABÉR, (2), l. **TALAMÉR**.

TALABOR, fn. tt. *talabor-t*, tb. —ok. A székeleyeknél, váluformára kihornyolt fa, melyet lejtőn kerékkötő láncz helyett a kerék talpa alá vetnek, hogy ne foroghasson, és hogy megkiméljék azt a koráni elvásától. (Kriza J.). Szabó D. szerint ugyan ezt jelenti az *alabor*, s úgy látszik, hogy *al* gyökénél fogva ez az eredeti alak, és amabban a *t* előtét. Továbbá, szinte Szabó Dávidnál am. terepély, pl. *talabor kalap*, széles karimájú. *Nagy talabor kalapot tett a fejére*. Ez értelemben a *terebély* szónak vastaghangon ejtett módosulata.

TALABORFALVA, falu Mármaros m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

TALACS, falu Zaránd m.; helyr. *Talacs-ra*, —on, —ról.

TALAJ, (tal-aj) fn. tt. *talaj-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Padolat, mennyiben a rajta állónak, járónak mintegy alapul szolgál. 2) Amire valamit állítanak, pl. szobor talaja. 3) A gazdaságban am. a földnek külső mivelés alatti része. *Agyagos*, *homokos*, *meszes talaj*.

E szóban, mint jelentései gyaníttatják, egy részről az *al* egyszerű gyök rejlik, tehát eredetileg *al-aj*, melyből *t* előtéttel lett *talaj*, mint *alabor talabor, alap talp*, valaminek alja, alapja; más részről pedig a *teljes, tömött* fogalma. V. ö. TAL elvont törzs.

TALAJGYÉKÉNY, (talaj-gyékeny) ösz. fn. Gyékény, melyet a talajra, azaz, padolatra terítenek.

TALAJKOCZKA, (talaj-koczka) ösz. fn. Koczkaalakban a szoba, vagy terem talajának kirakása vagy pallózására szolgáló, simára gyalult deszkaszettek.

TALAJOS, (talaj-os) mn. tt. *talajos-t* v. —at, tb. —ak. Talajjal ellátott, padolatos. *Talajos szoba, szobor.* V. ö. TALAJ.

TALAJOZ, (talaj-oz) áth. m. *talajoz-tam*, —tál. —ott, par. —z. Talajjal ellát; állványt tesz, épít valami alá. *Talajozni a szobát, a szobrot.*

TALAJOZÁS, (talaj-oz-ás) fn. tt. *talajozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Padlatozás; valaminek állványul szolgáló alappal ellátása.

TALAJSZÖNYEG, (talaj-szőnyeg) ösz. fn. Talajt, azaz, padolatot betérítő szőnyeg.

TÁLAL, (tal-a-al) áth. és önh. m. *talál-t.* 1) Valamely elveszett, vagy rejtett tárgyat keresve, vagy véletlenül rábukkanva lel, s mintegy birtokába ejt. *Pénzt, gyűrűt találni az utcán. Ásás közben kincset talált. Talál az, aki keres. (Km.). Vak is talál olykor egy garast. (Km.). Amit kerestél, megtaláltad. Főltalálni az eltévelyedett juhot. Ecsetes korsó megtalálta dugóját. (Km.). Zsák megtalálta foltját. (Km.). Ha ma egy órát hiába elmulasztottál, holnap egész nap azt fel nem találod. (Km.). Az új világot Columbus találta föl. Néha felható ragu viszonynevet vonz, s am. valamire bukkán, rájön, ráakad. Rátalált az elveszett jószágra. Emberére talált bennem. Jóra találtál, csak higgy neki. A könyvtárban nevezetes fontosságú régi kéziratra találtam. Rátaláltam a bökkenőjére.* 2) Bizonyos kitűzött czélt, pontot ér, elér, érint, illet, megüt. *Egy lövére tíz verebet találni. A fecskét röptében eltalálni. Ha el akarod találni a czélt, főlebb irányozz. Az ágyugolyó mellen találta őt. Fejben, nyakon, derekon, hátban találni valakit. Hát téged mi talált? azaz, mi lelt, mi ért? Sok baj talált engemet. Nagy nehezen oda találtam. Megtalálta amit kerestél, (rosz) tettének következményeit hordozza.* 3) Elmemüködés által bizonyos rejtélyt megfejt, fölvilágosít; új eszmét vagy művet hoz létre; a dolgot kellőleg fogja föl. *Kitalálni a mesét. Új gépet találni. Találd el mit gondoltam. (Szabó D.). Eltalálta szarva között a tögyét. (Km.). Főltalálta magát, nem jött zavarba. Ő sem találta föl a puskaport.* 4) Elő v. előltalálni valakit, am. találkozni valakivel. *„Találá elől az eb az orozlánt.”* Pesti Gábor meséi. (CXVII. mese). 5) Vél, gondol, valaminek tart. *Úgy taládom, ez legjobb lesz. Tanácsodat nem taládom jónak. Célirányosnak találta.* 6) Fölcsérélhető a talán vagy történetből, véletlenül határozókkal, mely esetben a határtalan módu viszonyige határos módba jó, pl. *Ha hozzád találna menni (ha talán hozzád menne),*

add tudtomra. Ne bántsát az a lovat, meg talál rúgni. Ha sokáig nem találánd jönni, én nem várok rá. 7) Megtalálni valakit, régiesen am. megkérni, megkeresni. L. MEGTÁLAL. 4). 8) Munkával stb. találni, szintén régiesen am. keresni. *„Ezt kegyig nem munkámmal találom, hanem mulatsággal.”* Pesti G. (CXVII. mese). 9) Némely mondatban am. egyezik, összeüt. *Az órád talál-e az enyimmel? Nem talál a színnel.* (B. Lakos). Tájdivatosan: *tanál.*

Értelemben jobbra egyezik vele a *lel*, s alapfogalomban mindkettő azt fejezi ki, hogy az alany az illető tárgygyal bizonyos érintkezésbe, vagy kapcsolatba jön, mintegy rájön, rájut, rámegy; minél fogva a *tal* gyök ide is illik. V. ö. TAL elvont gyök. Különösen a mennyiben *talál* azt teszi: valaminek vél, tart, némileg egyezik vele *alajt*, Molnár szerint *alét*, a székeleyknél *alitt*, azaz, *alít* (supponit, arbitrat, putat), honnan, *jónak alajtani v. alétani, vagy találni valamit*, rokon jelentésűek. Egyébiránt v. ö. LEL.

TÁLAL, (tál-al) önh. és áth. m. *talál-t.* A főzött, sült, vagy hideg ételneműeket tálba önti, szűri, rakja, hogy az asztalra földja. *Kész a leves, találni lehet. Kitaláltak senki sincs, körülülték semmi sincs. (Km.).* Átv. ért. *kitalálni valamit*, am. titokban tartandó valamit, vagy szívének rejtett, elnyomott érzését köz tudomásra hozni, kibőfenteni.

TÁLÁLÁS, (tal-a-al-ás) fn. tt. *találás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rájutás, rájövés, lelés, midőn akár véletlenül, akár keresés után rátoppanunk valamire, vagy a kitűzött czélt megérintjük. *Főltalálás, eltalálás, megtalálás, kitalálás. Szent kereszt főltalálása.* V. ö. TALÁL.

TÁLÁLÁS, (tál-al-ás) fn. tt. *találás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kész ételnek tálba töltése, berakása, a végett, hogy asztalra adassék. V. ö. TALÁL.

TÁLÁLÉKONY, (tal-a-al-ék-ony) mn. tt. *találékony-t* v. —at, tb. —ak. Kinek különös észbeli tehetsége, s gyakorlati ügyessége van holmi rejtélyes dolgokat kinyomozni, megfejteni, vagy czélszerű ötleteket, új meglepő műveket előidézni; ki bizonyos körülményektől szorongatva zavarba nem jő, sőt mehekésre rést, módot ejt; másképp: leleményes. *Találékony ész. Találékony gépész. Találékony hadvezér.*

TÁLÁLÉKONYSÁG, (tal-a-al-ék-ony-ság) fn. tt. *találékony-ság-ot*, harm. szr. —a. Képesség, tehetség, ügyesség, melynél fogva valaki találékony. *Gyors, éles eszű, zavarba hozhatlan találékony-ság.* V. ö. TALÁLÉKONY; és LELEMÉNYESSÉG.

TÁLÁLGAT, (tal-a-al-gat) gyakorlatoz áth. m. *találgat-tam*, —tál, —ott. 1) Gyakran talál. 2) Valamit el- vagy kitalálni, megfejteni akarván, több odavágó körülményt, cselekvényt megkísért, megnevez. *A rejtvényt találgatni. Nevet találgatni.*

TÁLÁLGATÁS, (tal-a-al-gat-ás) fn. tt. *találgatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit találgatunk.

TÁLÁLHATATLAN, TALÁLHATLAN, (tal-a-al-hat-atlan) mn. tt. *találhatatlan-t*, tb. —ok. Amit

találni nem lehet, akár nagy rejtélyessége, akár nagy ritkasága, távolsága, vagy más ok miatt. *Megtalálhatlan, eltalálhatlan, kitalálhatlan, föltalálhatlan.*

TALÁLHATLAN, I. TALÁLHATATLAN.

TALÁLHATÓ, (tal-a-al-hat-ó) mn. tt. *található-t.* Akit v. amit bizonyos helyen, időben, vagy móddal találni, megtalálni lehet; ami valahol létezik s hozzá juthatni; megfejthető stb. V. ö. **TALÁL.** *Ő minden este a kávéházban található. Ezen fűnek és állatok nálunk nem találhatók. Kitalálható rejtély. Eltalálható cél.*

TALÁLKA, (tal-a-al-ka) fn. tt. *találkát.* Némelyek által a *légyott* értelmében használt szó. L. **LÉGYOTT.**

TALÁLKOZÁS, (tal-a-al-koz-ás) fn. tt. *találkozás-t,* tb. — *ok,* harm. szr. — *a.* Öszvejövés neme, midőn ketten vagy többen bizonyos helyen és időben akár véletlenül, akár előre kitűzve megjelennek. *Véletlen, váratlan találkozás.* V. ö. **TALÁLKOZIK.**

TALÁLKOZIK, (tal-a-al-koz-ik) k. m. *találkozam, —tál, —ott.* 1) Akár keresve, akár véletlenül elérkerül, elétünik, birtokunkba jut; van, létezik. *Tíz legény között csak egy katonának való találkozott. A nagy úrnak is találkozik ura. (Km.). Senki sem találkozott, ki vállalatomban társ akart volna lenni.* 2) Val vel ragú viszony névvel am. valakivel öszvejön. *Utczán, városon kívül találkozni valakivel. Ma négy régi barátommal találkoztam a színházban.* 3) Átv. mondjuk más tárgyakról is, melyek bizonyos tekintetben érintkeznek, s egymással némileg egyeznek. *A nagy elmék találkoznak. Némely események időre nézve furcsán találkoznak.*

Ez igének középképzője *koz,* öszve van téve a gyakorlatos *og* és *oz* képzőkből, melyek együvé olvadása által a *g* keményebb *k*-ra változott.

TALÁLKOZÓ, (tal-a-al-koz-ó) mn. és fn. tt. *találkozó-t.* 1) Aki vagy ami találkozik. 2) L. **TALÁLTATÓ.** 3) L. **TALÁLKA.**

TALÁLMÁNY, (tal-a-al-mány) fn. tt. *találmány-t,* tb. — *ok,* harm. szr. — *a.* Általán minden, amit valaki talált, amire akár véletlenül, akár keresés, kutatás után rájött, ráakadt. Különösen, valamely új ismeret, vagy mű, melyet valaki saját esze, és ügyessége által, mint eddig rejtélyben létezett valamit napfényre hoz, vagy eléállít. *Elme találmány. A természetbúvárok, gépészek, erőművesek találmányai.* V. ö. **LELEMÉNY.**

TALÁLMÁNYOS, (tal-a-al-mány-os) mn. tt. *találmányos-t* v. — *at,* tb. — *ak.* Ki különös észbeli tehetség, vagy ügyesség által új, eddig ismeretlen dolgokat födöz fel, vagy alkot. *Találmányos eszű ember, gépész.* V. ö. **LELEMÉNYES.**

TALÁLMÁNYOSSÁG, (tal-a-al-mány-os-ság) fn. tt. *találmányosság-ot,* harm. szr. — *a.* Tulajdonság, tehetség, ügyesség, melynél fogva valaki új, eddig rejtélyes dolgokat hoz létre, új ismereteket födöz fel. V. ö. **LELEMÉNYESSÉG.**

TALÁLÓ, (tal-a-al-ó) mn. és fn. tt. *találót.*

1) Aki valamit keresve, avagy véletlenül meglel, valamely új dolgot hoz létre, tudomásra. 2) Ami bizonyos czélt, tárgyat kellőleg érint. *Jól találó fegyver, vadász. Találó élc.*

TÁLALÓ, (tál-al-ó) mn. tt. *tálalót.* Aki tálal, vagy ami tálalásra vonatkozik. *Tálaló szakács. Tálaló asztal, kanál, edények, eszközök.*

TALÁLÓLAG, (tala-al-ó-lag) ih. Bizonyos czélt, tárgyat kellő módon érintve. V. ö. **TALÁLÓ.**

TALÁLOMRA, (tal-a-al-om-ra) ih. A véletlenre támaszkodva, magát az eshetőségre bízva.

TALÁLOMSZERŰ vagy — **SZERŰ,** (találomszerű) ösz. mn. A véletlenre támaszkodó, az eshetőségen alapuló.

TALÁLÓS, (tal-a-al-ó-os) mn. tt. *találós-t* vagy — *at,* tb. — *ak.* 1) Találmányos, leleményes, ki valaminek föltalálásában különös ügyességgel bír. *Találós eszű ember.* 2) Rejtélyes, aminek milétét csak találgatva lehet megtudni. *Találós mese.*

TALÁLÓSDI, (tal-a-al-ó-os-di) fn. tt. *találódsi-t.* Játék neme, melyben a rejtélyes tárgynak nevét annak némely eléadott tulajdonságaiból kell kitalálni. Eszónak *di* képzője általán játékeveket alkot, mint: *szebekötődsi, katonádsi, bujósdi* stb.

TALÁLÓSSÁG, (tal-a-al-ó-os-ság) fn. tt. *találósság-ot,* harm. szr. — *a.* L. **TALÁLÉKONYSÁG.**

TALÁLTATIK, (tal-a-al-tat-ik) szenvedő ige, melyet rendszerént csak harmadik személyben használnak, midőn ezt jelenti: van, létezik, valahol tartózkodik. *Kevés oly ember taláztatik mint ő. Taláztatnak emberek kik. . . Oda bujdosom, hol emberek nem taláztatnak. 20 a 100-ban 5-ször taláztatik. Néha am. bizonyos tulajdonságának ismertetik. Minthogy ártatlannak taláztatott, elbocsáták. Egyébiránt ez utóbbi értelemben első és második személyben is divatozik.*

TALÁLTATÓ (tal-a-al-tat-ó) mn. tt. *találtató-t.* Ami valahol van, létezik, tartózkodik, hol mintegy meg lehet találnunk. *Házát a benne találtató minden ingósággal együtt árverésre bocsátották.*

TALÁLTGYERMEK, (talált-gyermek) ösz. fn. L. **LELENCZ.**

TALÁM, tájdivatos kiejtés. L. **TALÁN.**

TALAMÁS, falu Bereg m.; helyr. *Talamás-on, —ra, —ról.*

TALAMÉR, férfi kn. tt. *Talamér-t,* Latínosan: Tholomirus. (Ptolemäus?)

TALÁMOZ, (tal-a-an-oz) önh. m. *talámoz-tam, —tál, —ott.* par. — *z.* Talámmal szól, felel. *Ne talámozz.* (Szabó D.).

— **TALAN,** magas hangon — **TELEN,** igen termékeny melléknévi és igehatározói képző, gyakran — *allan,* — *ellen,* s önhangzók után rendszerént — *tlan,* — *tlen* alakban, tagadó, néha fosztó, helyesebben nélkülöző, de mindig ellentétes jelentéssel, t. i. a törzs vagy töszó ellenében tagadó vagy nélkülöző értelemmel bír. E képzőt — **ATLAN,** — **ETLEN** czikk alatt meglehetős bőven tárgyaltuk, s — **IAN,**

—LEN alatt is megérintettük, itt pótlásul és bővebb felvilágosításul még némelyeket elmondani szükségesnek tartunk. Mindenek előtt tudnunk kell, hogy mily szókhoz szokott járulni, ú. m.

1) Főnevekhez, pl. *magtalan*, *barátságtalan*, *dologtalan*, *fajtalan*, *sajtalan* v. *sótalan*, *zabolátlan*, *számítatlan*, *álmatlan*, *csintalan*, *haszontalan* v. *hasztalan*, *bizonytalan*, *páratlan*, *kovásztalan*, *szagtalan*, *uratlan*, *fogatlan*, *arczátlan*, *rakonczátlan*; *békétlen*, *becstelen*, *egészségtelen*, *szükségtelen*, *végtelen* v. *végetlen*, *idétlen*, *szerencsétlen*, *éktelen*, *gyermektelen*, *fegyvertelen*, *nemtelen*, *szemtelen*, *meztelen* v. *mezillen*, *helytelen*, *istentelen*, *kénytelen*, *névtelen*, *nőtelen*, *szertelen*, *törvénytelen*, *fejellen*, *feneketlen*, *lelketlen*, *figyelmetlen*, *szemérmetlen*, *kegyetlen*, *eszetlen* v. *eszellen*, *erőtelen* v. *erőtlen* stb. stb. Mind ezekben a törzs mint főnév fogalmának nélkülülő vagy ellentétes állapotát fejezi ki, akár tulajdon, akár néha átvitt értelemben; és (igehatározóként) 'nélkül' vagy (melléknévként) 'nélkül való', 'nélküli' szókkal a legtöbb esetben, főleg tulajdon értelemben fölcserélhető, pl. *dologtalan* = dolog nélkül és dolognélküli; *barátságtalan* = barátság nélkül és barátságnélküli; *gyermektelen* = gyermek nélkül és gyermekenélküli; *fegyvertelen* = fegyver nélkül és fegyvernélküli; *szerencsétlen* = szerencse nélkül és szerencsenélküli stb. stb.; az ellentétes fogalmat is többnyire ugyanazon töszóból alakított melléknévvel, illetőleg igehatározóval kifejezhetjük, pl. *dologtalan* ellentéte: *dolgos*, *barátságtalan* ellentéte: *barátságos*, *gyermektelen* ellentéte: *gyermekes*, *fegyvertelen* ellentéte: *fegyveres* stb. tehát az előbbieket az utóbbiaknak itt is tagadóivá lesznek.

2) Melléznevekhez, pl. *tisztátalan*, *boldogtalan*, *bátortalan*, *szaporátlan*, *igasztalan* (Simai Kristófnál) *valótlan* (Prágainál), *hűtelen*. Ezekben egyszerűen a töszó tagadása vagy ellentéte foglaltatik: *nem tiszta*, *nem boldog*, *nem bátor*, *nem szapora*, *nem való*, *nem hű*; s itt még csak azt jegyezzük meg, hogy ezek bizonyossága mellett nincs alapja azon véleménynek, hogy ezen képzők melléznevekhez nem járulhatnának s az újabbkori *egyenlőtlen* (= nem egyenlő), *kedvezőtlen* (= nem kedvező), *népszerűtlen* stb. alakítások helytelenek volnának.

3) Igékhez, v. ha tetszik, igenevekhez, pl. *szokatlan*, *tudatlan*, *ingatlan*, *háládatlan* (= hála-adatlan), *váratlan*, *ártatlan*, *vigyázatlan*, *osztatlan*, *hívatlan*; *szüntelen* v. *szüntelen*, *főtelen* v. *főtlen*, *födetlen*, *véletlen*, *kéméletlen*, *sértetlen*, *okvetetlen* stb. Mind ezekben tagadó vagy ellentétes értelem fejeztetik ki: *nem szokott*, *nem tudó*, *nem ingó*, *nem háládatos*, *nem várt*, *nem ártó*, *nem vigyázó*; *nem szűnő*, *nem főtt*, *nem fődött*, *nem velt* stb. Különösen igen gyakori ezen képző a tehető igéknél, pl. *állhatatlan* (= nem állhatatos), *halhatatlan* (= nem halandó), *csalhatatlan* (helyesebben: csalódhatatlan v. csalatkozhatatlan = nem csalatkozható), *hajthatatlan* (= nem hajtható), *múlhatatlan* (= nem múlható v. mulasztható), *lehetetlen* (= nem lehető), *hihetetlen*, *győzhetetlen*, *mérhetetlen*, *menthetetlen* stb.

Mind ezek, mint fentebb érintők, annak helyén igehatározókul is állhatnak, de e minőségben tetszés szerént föl is vehetik az *ul, ul* igehatározói képzőket, pl. *magtalanul*, *barátságtalanul*, ('számítatlan' a *szor* képzőt kedveli: *számítalanszor*), *szükségtelenül*, *végtelesenül*, *tisztátalanul*, *boldogtalanul*, *szokatlanul*, *szüntelenül* stb. Rendszerént fölveszik a *ság, ség* képzőket is, melyekkel elvont főnevekké alakulnak, mint: *dologtalanság*, *fajtalanság*, *hasztalanság*, *arczátlanság*, *szerencsétlenség*, *valótalanság*, *tudatlanság*, *véletlenség*, *lehetetlenség* stb. stb.

E képzők eredetére nézve a vélemények különbözök. Ha magát a magyar nyelvet vesszük szemügyre, kétségtelen, mint —ATLAN, —ETLEN cikkekben is eléadtuk, és kitűnő magyar írók példáira is hivatkozánk, hogy a magyar nyelvérzés a *-lan, -len* szótagban találja az ellentétes vagy tagadó, vagy ha jobban tetszik, a fosztó értelmet, és ezen alapon azt a *nem*, vagy (—LAN, —LEN cikkekben) az *ellen* szó módosulatának tekintettük, melyek mindezen kifejezi a fönt eléadott jelentést, egyedül maga az egyszerű *el* gyökszó is bír távozó vagy távoztató értelemmel is. Azonban nem tagadhatjuk, hogy ahol összevont vagy rövidült alakban fordul is elé ezen képző, tudunkra egyetlen régi szó (*mértéklen*) kivételével, mindenkor megtartja a *t* hangot, vagyis csak ott él az általános szokás rövidítéssel, ahol már *t* hang különben is létezik, pl. *híttlen* (régí szó) 'hitetlen' helyett, *korlátlan* 'korlátolatlan' v. 'korlátaltan' v. 'korlátlan' helyett, *büntetlen* 'büntetetlen' helyett, *okvetetlen* 'okvetetlen' helyett stb.

Mind ezek oda vezérlenek bennünket, hogy ezen képzőben a *t* hangot is egyik alkatrésznek tekintsük ugyan, mindazáltal a tagadás vagy ellentét fogalmát legjobb íróink nyelvérzése és a nép nyelvében is használt több szó nyomán annak csak az utóbbi *-lan, -len*, (= *ellen*) részében hiszszük rejleni, épen úgy mint a 'nélkül' szóban a 'kül' (= kívül) rész teszi a szűkölködést vagy hiányt (v. ö. NÉLKÜL); s ekképen a *-ta, -te* (v. *-at, -et*) vagy a név- és ige-szóhoz tartoznék, (v. ö. —ATLAN), vagy pedig az nem egyéb mint a *nál-, nél-*nek megfelelő *-ta, -te* helyképző vagy épen maga az *ott* szó (v. ö. LAN. (2)). Figyelmet érdemel a mongol nyelv is, melyben a *-talan, -telen* képzőnek vagy a *nélkül* névutónak *ügei* (= szegény, szűkölködő; nincs) felel meg mind nevek mind igék után, s melyekhez még gyakran *si* szótag is járul, pl. *uka-si ügei* ok-ta-lan; és ok-ta-lan-ul, *szedki-si ügei* (szedkil fn. am. kedély, gondolat) gondolhat-at-lan, vagy képzelhet-et-lan, *bolo-si ügei* való-ta-lan, lehet-et-lan, *itek-si ügei* hihet-et-lan; *si* nélkül: *nere ügei* névtelen v. nev-etlen, innen *nere ügei* khorogon névtelen ujj. Ugyanazon (ügei) szó, mint érintők, néha am. nincs, pl. *nidür morin ügei* énnék(em) lov(am) nincs; tehát a 'nincs' szóval a fentebbi példák is kifejezhetők. — Egyébiránt akik a *-ta, -te* szótagot tartják lényeges alkatrésznek, ebben a *tova*, tájdivatosan: *toa, ta* értelmet vélik rejleni;

sőt némelyek úgy gondolják, hogy a *-lan, -len* részben nagyobb nyomatosságból az *el* szó is szerepel tehát *ta-lan* am. *to-el*. Rokon nyelveket tekintve az imént eléadott véleményhez közelebb némelyek a *-lan, -telen* képzőt a finn *-ton, -tön* (*ttoma, ttöme*) hiányt, fogyatkozást jelentő képzővel egyeztetik, mely úgy látszik, hogy a *tta, tte* nélkülöző esettől származtatható (miként másutt is megérintők), azonban ez csak főnevekből alkot mellékneveket, legalább Fábrián István nyelvtanában más származtatást nem találunk (ellenkezőleg mint föntebb a mongol nyelvben foglalt példák). Ha idegen nyelvekhez kell folyamodnunk, a magyar *-talan* képzővel legtökeletesebben egyezik a keleti török vagyis csagataj *talan*, mely am. rabló, rablás, *talamak* igétől, mely Zenker szerint am. rabolni (pillér, faire du butin, németül: plündern, Beute machen).

TALÁN, (tal-a-an) ih. Élünk vele, midőn azt akarjuk kijelenteni, hogy valamit bizonyosan nem tudunk, hanem csak hihetőnek, valószínűnek tartunk, azt gondoljuk, gyanítjuk, véljük, hogy úgy van; továbbá, midőn több vélemény között mintegy találgatunk valamit. *Talán a fejed fáj. Talán meghűléstől származott a baj, vagy talán megterhelte a gyomrodát. Talán Pétert, vagy talán Pált kérhetnők meg. Talán haragszik, vagy talán beteg, hogy nem jön hozzánk.* V. ö. **NETALÁN**. Tájdivatosan: *talám, taláng*, összehúzza: *tám, tán*, s kettőztetve: *talántán*. Alapfogalomban egyezni látszik a *talál* igével, mennyiben amaz is találgatásra vonatkozik, s mindkettő törzse: *tala*. Az is lehető, hogy az egész *talán* szó össze van olvadvá ebből: *találván*. V. ö. **TALÁL**, (6).

TALÁNG, I. **TALÁN**.

TALÁNTÁL, I. **TALÁNTÁN**.

TALÁNTÁN, (talán-tán) kettőztetett ih. mint a nép szájában: *azutánosztán*. A régieknél gyakran *talántál*, pl. a Müncheneri codexben: „Hanemha talántál (nisi forte) mű menjünk el és vegyünk enniek mend e népnek. (Lukács. IX.). Így a Bécsi codexben is: „Mert talántál (forsitan) elmetszi ő haragját.“ (Judith. VII.).

TALÁNY, (tal-a-any) fn. tt. *talány-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Homályos és képes jellemzésekkel körülírt, s beburkolt értelem, vagy fogalom, illetőleg föladat melyet a benne rejlő értelemmel összevontanítva kell megfejteni. *Talányokat csinálni, földadni, megfejteni. Talányokban beszélni, példázgatni.* V. ö. **REJTETTSZÓ**. Továbbá, minden homályos, rejtélyes dolog, melyet eszünkkel meg nem foghatunk, minek okát, célját, összefüggését nem látjuk. *Ez rám nézve talány.*

TALÁNYOS, (tal-a-any-os) mn. tt. *talányos-t* v. — at, tb. — ak. Talányhoz hasonló, homályos, rejtélyes, nehéz megfejtésű, vagy éppen megfoghatatlan. *Talányos magaviselet*, melyből a cselekvőnek célját kitalálni lehetetlen.

TALAP, (tal-ap) fn. tt. *talap-ot*, harm. szr. — ja. Szilárd, tömör testből csinált emelvény, melyre vala-

mit állítanak, pl. az emléksobrok, épületeszlopok talapja. — E szóban az egyszerű *al* gyök rejlik, melynek származékai *alap, t* előtéttel *talap*, összeváltva *talp*, alapfogalomban egyeznek. V. ö. **TAL** elvont törzs, továbbá **TALP**, és **TALAJ**.

TALAPATKA, falu Vas m; helyr. *Talapatká-ra*, — n, — ról.

TALAPKŐ, (talap-kő) ősz. fn. Szoros értelem-ben vett talapul szolgáló kő.

TALAPPÁRKÁNY, (talap-párkány) ősz. fn. Párkány, kerület, melyet a talap szélei képeznek, különösen az épületek szobrainak és oszlopainak talapját környező párkány.

TALAPOZ, (tal-ap-oz) áth. m. *talapoz-tam*, — tál, — ott v. *talapz-ott*, htn. — ni v. *talapz-ani*, par — z. Talappal ellát, talappal fölkészít.

TALAPOZÁS, **TALAPZÁS**, (tal-ap-oz-ás) fn. tt. *talapozás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Talappal ellátás, talappal fölkészítés.

TALAPZAT, (tal-ap-oz-at) fn. tt. *talapzat-ot*, harm. szr. — a v. — ja. Valamely műtalap egész szerkezete.

TÁLAS, (1), (tál-as) mn. tt. *tálas-t* v. — at, tb. — ak. Tálát vagy tálakat tartalmazó, tálak elhelyezésére, eladására stb. rendelt. *Tálas szekrény. Tálas asztal. Tálas ház, piacz.*

TÁLAS, (2), (tál-as) fn. tt. *tálas-t*, tb. — ok. Konyhai, ebédlii polez, vagy fiókos szekrény, hol a tálakat, tányérokat stb. tartják.

TÁLBA v. **TÁLBANFÖTT**, (tálban-főtt) ősz. fn. A székelyeknél 1) felpuffadt étel neve; 2) sóba főtt marha hús. (B. Lakos). Az első esetben az úgy nevezett *Koch-féle* ételnek látszik; a 2-ikban pedig párolt húsnak.

TÁLCSA, (tál-csa) fn. tt. *tálcsa-t*. Lásd: **TÁL-CZA**, 1).

TÁLCSA, (tál-cza) fn. tt. *tálcza-t*. 1) Kisebb-féle tál, tálcaska, tálcsa. 2) Tálhoz hasonló edény, melyen palaczkokat, poharakat, kávésedényeket, vagy holmi száraz eledelket, pl. zsemlyét, kalácsot adnak az asztalra. Néhutt az l kihagyásával: *tácza*, mely alakban közelebb áll hozzá nem csak a francia *tasse*, olasz *tazza*, német *Tasse*, hanem az arab-persa *tász* is, mely Vullers szerint am. vas potorium, scyphus, crater, patera.

TÁLÉ, Balatonmelléki tájszó. I. **TÁLYOG**.

TALENTOM, fn. tt. *talentom-ot*, harm. szr. — a. Eredetileg latin-görög szó, s jelent bizonyos súlymértéket és pénzösszeget. A magyar nyelvben bevett értelme: elméleti jeles tehetség.

TALENTOMOS, (talentom-os) mn. tt. *talentomos-t* v. — at, tb. — ak. Jeles tehetségű. V. ö. **TALENTOM**.

TÁLÉS, I. **TÁLYOGOS**.

TÁLGYU, (tál-gy-u) fn. tt. *tálgyu-t*. 1) Szélesb ért. kelevény, daganat, eves genyes fakadás a testen, máskép: *tályog*. 2) Golyvanemű csomós daganat a

nyakon. Tájdivatos szó, néhutt : *tálé, tálló*, szokot-
tabban : *tályog*. Eredetére nézve l. TÁLYOG.

TALIÁN, mn. és fn. tt. *talián-t*, tb. — ok. Az
italiano szóból módosult. L. OLASZ.

TALISKA, (tal-ics-ka) kicsiny. fn. tt. *talics-
ká-t*. Köz ismeretű kézi jármű, vagyis egy kereken
járó, s két nyéllel ellátott láda, melytől a *targoncza*
abban különbözik, hogy ennek csak hátsaraglyája
van, de ládája nincsen. *Talicskát tolni*. *Talicskával*
földet, követ hordani. *Bakonyi talicskák*. *Csikorgó ta-
licska*.

E szónak gyöke *tal* másképp : *tol*, melyből kettős
kicsinyítővel lett *tal-ics-ka*, azaz, kis toló jármű, kü-
lönböttesül a nagyobb taligától. Egyébiránt úgy is
elemezhetni, hogy törzse *taliga*, s ebből *csa* képzővel
lett *talig-csa*, s átvetve *talicska*, mint *faragsál faracs-
kál faricskál*, *szökcse szöcske*, *hágcsó háskó*, *zsákcso*
zsacskó.

TALISCKÁS, (tal-ics-ka-as) mn. és fn. tt. *ta-
licskás-t*, tb. — ak, midőn fn. tt. *talicskás-t*, tb. — ok.
Talicskával ellátott, vagy dolgozó; aki holmit ta-
licskán hord, szállít. Oly képeztetésű, mint : *szekeres*,
kocsis, *targonczás*, *hajós*.

TALISCKÁZ, (tal-ics-ka-az) önh. m. *talicskáz-
tam*, — *tál*, — *ott*, par. — z. Talicskát tol, talicskán
hord, szállít valamit. *Kertészek, kőművesek mellett ta-
licskázni*. A gyermekek játékból talicskáznak Mondják
így is talicskázik, mint, *szánkázik, kocsizik, ladikázik*.

TALISCKÁZÁS, (tal-ics-ka-az-ás) fn. tt. *talics-
kázás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, midőn
valaki talicskát tol, vagy azon hord, szállít valamit.

TALIGA, (tal-ig-a) fn. tt. *taligá-t*. Két kerekű
kisebbféle jármű, majd egy, majd két rúddal ellátva.
Gyalog táliga, melyet ember tol, vagy húz, másképp :
káré, kordé, László szekere. *Lovas taliga*, melyet ló
húz, milyeneken hajdan Győrött a dunai vizet hord-
ták, s más terhet is szállítottak. *Koldusok taligája*.
Eketaliga, melyhez az ekerudat kötik. *Taliga nem*
szekér. (Km.). Törökül : *talika*. (Zenker).

E szónak gyöke *tal*, azaz, *tol*, melyből lett az
elavult gyakorlatos ige : *talog*, s innen *talogó, taloga*,
kicsinyezve *taliga*, vagyis toló, tolni való jármű. Így
lett a *gurog* igéből *guroga, guriga*, továbbá *hajog-ból*
hajiga, hajigál. Ide tartoznak, melyekben a gyakor-
latos *g* átváltozott *k*-ra, mint, *karika, sántikál, szuny-
dikál, ránczikál* stb.

TALIGARÚD, (taliga-rúg) ősz. fn. A taligának
egy vagy két águ rúdja.

TALIGÁS, (1), (tal-ig-a-as) mn. tt. *taligás-t* v.
— at, tb. — ak. Taligával ellátott. Taligába fogott.

TALIGÁS, (2), (tal-ig-a-as) fn. tt. *taligás-t*, tb.
— ok. Személy, ki taligával dolgozik. *Taligásokkal*
hordatni a málhákat, búzát zsákokat. Különösen, ki lo-
vas taligával fuvaroz. *Debreczeni, váci taligás*. *Győ-
rött taligások hordják a vizet, gabonát*. *Verik, mint ta-
ligás a lovát*. (Km.).

TALIGÁSLÓ, (taligás-ló) ősz. fn. Ló, mely
taligát húz. *Izzad, mint a taligásló*.

TALIGASZEKER, (taliga-szekér) ősz. fn. Két
kerekű, s két rudú jármű, melyet ló vagy szamar
húz. Van egy rudú taligaszekér is, mely elé ökröket
fognak, milyen néhutt a gulyások, ökörpásztorok
szekere, melyen holmijöket tartani szokták.

TALIGÁZ, (tal-ig-a-az) önh. és áth. m. *taligáz-
tam*, — *tál*, — *ott*, par. — z. Taligán jár, ide-oda rán-
dul; taligán hord, szállít valamit.

TALIGÁZÁS, (tal-ig-a-az-ás) fn. tt. *taligázás-t*,
tb. — ok, harm. szr. — a. Taligán járás. Taligán hor-
dás, szállítás.

TALIZMÁN, fn. tt. *talizmán-t*, tb. — ok, harm.
szr. — ja. Varázsszer, varázsképp, varázsgyűrű stb.,
melyekről a babonáshitűek azt tartják, hogy azok
hordozása által betegségtől és más szerencsétlenség-
től megóvatnak. Idegen eredetű szó, spanyolul és
franciául : *talisman*, olaszul : *talismano*, az arab :
tiliszm, tiliszmam szótól, mely varázsképet jelent.

TALKKŐ, (talk-kő) ősz. fn. Kőnem, mely ka-
vicsföldből, agyagföldből és vasból áll, fénylő pik-
kely forma rétegei vannak, s kövéres tapintatú.

TALLÉR, fn. tt. *tallér-t*, tb. — ok, harm. szr.
— a v. — ja. Ezüst érem, mely különböző időszakok
és államok szerint más-más értékű. Az úgy nevezett
kemény tallér, Németországban harminczkét ezüst ga-
rast ért; a *birodalmi tallér* harmincz császári garast
tett, s ezen értelemben veszi ma is nálunk a köz-
nyelv, mely szerint a tallér alatt másfél forintot ér-
tünk, pl. száz talléros ló, am. 150 forintos. Külön-
ben a két forintos ezüst pénzdarabokat is tallérok-
nak nevezzük. E pénznemet Adelung szerint először
Joachimsthal nevű csehországi bányavárosban ver-
ték, honnan a németek eleinte Joachims-Thaler-
majd egyszerűen Thaler-nek kezdték nevezni, s innen
lett a magyar *tallér* is.

TALLÓ, l. TARLÓ.

TÁLLÓ, fn. tt. *tálló-t*; göcseji tájszó. Lásd :
TÁLYOG.

TALLÓS, falu Pozsony m.; helyr. *Tallós-ra*,
— on, — ról.

TÁLLYA, KIS—, falu Borsod m.; NAGY—,
falu Heves m.; helyr. *Tállya-ra*, — n, — ról. L.
TÁLYA.

TALMÁCS, pusztá Bihar m.; helyr. *Talmács-ra*,
— on, — ról.

TÁLMOSÓNÓ, (tál-mosónó) ősz. fn. Konyhai
nőcseléd, ki a tálakat, illetőleg konyhaedényeket
mosogatja.

TÁLNOK, (tál-nok) fn. tt. *tálnok-ot*, harm. szr.
— a. 1) Úrasági szolga, kinek kötelessége a kitálat
ételeket asztalra feladni. 2) Szoros ért. a fejedelmi
házaknál előkelő udvari tisztviselő, ki a konyhára és
étteremre felügyel. 3) Udvari méltóságu személy, ki
ily czímet visel. *Királyi főtálnokmester*. (Dapiferorum
regalium magister).

TÁLNALÓ, (tál-nyaló) ősz. fn. Mások aszta-
lánál ingyenelő; tányérnyaló; kotynyeleskedő. Meg-

vető gúnyneve az oly embernek, ki az urak, gazdagok körül hizeleg, s azok kegyéből éldegel.

TÁLNÝÉR, i. TÁNYÉR.

TALÓKÁS, i. TALYÓKÁS.

TALOSFALVA, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

TALP, (1), (tal-p) fn. tt. *talp-at*, harm. szr. — *a*.

1) Általán azon alap, melyen bizonyos testek állanak, vagy azoknak alsó lapja, feneke. *Keréktalp, szántalp, oszloptalp, eketalp, háztalp*. 2) Különösen az állati lábnek alja, fenéklapja. *Széles, keskeny talp. Lúdtalp*, átv. am. a lúd talpához hasonló tertyedt lapos talp. *Szeg, tövis ment a talpába. Talpával nagyot toppantott. Viszket a talpa, szeretne tánczolni. Csak a talpát nyalja mint a medve. (Km.).* nem szeret dolgozni. *Tetétől talpig*, am. egészen, egész testében. *Talpig becsületes ember. Talpon áll, menésre készen van. Talpra legények!* Átv. ért. *ember a talpán v. talpra esett ember*, am. derék ember, aki megáll a lábán. 3) A lábbelinek azon vastagabb anyagból készített része, mely közvetlenül a talp alatt van, s a földet érinti, továbbá maga az anyag is. *Csizmatalp, sarutalp, bocskortalp. Elkopott a talpa. Csizmam talpát sem törölném hozzá. Fontos talp*, a legvastagabb, s talpnak való bőr. *Fa talp*. 4) Lásd: TALAP. 5) Egymás mellett keresztfák segítségével összveszegezett gerendákból, kivált fenyőszálakból álló vízi mű, hogy rajta valaki magát a vízen fenn tarthassa, pl. mosás vagy vízmerítés stb. végett, vagy arra valamely máhaterhet rakhasson, azon egyet mást szállíthasson. *Deszkákat, zsindelyeket, léceket, dongákat stb. talpakon szállítani. Talpakra állított fűrdőház*. 6) Némelyek használják a hoszmértékeknél, a lábmérték (Schuh) elnevezésére is; i. TALPALAT, 2).

E szónak legegyszerűbb gyöke *al*, melyből *p v. ap* képzővel lett *alap*, *t* előtéttel: *talp* és *talap*, melyek azonban némileg különböznek egymástól. A mongolban *ula* am. talp (die Sohle). Egy eredetű és rokon fogalmú vele a magyarban: *alabor* és *talabor*. Rokonnok még Budenz J. szerint a finn *talla* valamire alkalmazott lap, lemez, az észt *tal* (Fusz-, Schuhsohle); Vámbéry szerint a csagataj *tap* (lábnyom), az oszmani *taban* (talp). Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén helyre vonatkozó *közep*, *ülep*, *terep*, *telep*.

TALP, (2), falu Bihar m.; helyr. *Talp-ra*, — *on*, — *ról*.

TALPACS, (tal-p-acs) fn. tt. *talpacs-ot*. 1) Göcsejben am. talpait erősen rakó, izmos széles talpu. 2) A magyar gyalogkatonák régi neve, ma *bakancsos*, v. *hajdu*, tréfásan: *fika*, *baka*. Eredetileg *talpas*, mint *ordacs* ordas, *bogács* bogás stb. A barkóknál Gömörben csakugyan 'talpas' divatozik.

TALPAL, (tal-p-al) áth. és önh. m. *talpal-t*.

1) Áthatólag am. valamely lábbelinek talpat csinál. *Csizmát, sarut, bakancsot talpalni*. 2) Önhatólag am. erősen, sietve gyalogol. *Talpal, mint a vásárra siető varrga. Elltalpalt*, elhordta magát, ellábal.

TALPALÁS, (tal-p-al-ás) fn. tt. *talpalás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Csizmadiák, varrgák mun-

kája, midőn a lábbelit talpalják. 2) Erős gyalogolás, siető távozás. V. ö. TALPAL.

TALPALAT, (tal-p-al-at) fn. tt. *talpalat-ot*, harm. szr. — *a v. —ja*. 1) A talpalás eredménye, valamely lábbelinek talpalt része. 2) Egy talpnyi mérték. *Talpalatnyia sincs v. talpalatnyival sem bír*, semmi (fekvő) vagyona sincs.

TALPALÓ, (tal-p-al-ó) fn. tt. *talpaló-t*. 1) A nadrág kengyele, mely t. i. a talp alá nyúlik. Képeztetésre olyan, mint a szügyet kerítő *szügyelő*, a nyakat övedző *nyakló*, s a haskötő *hasló*. Némely tájbeszédben: *talpalló*. 2) L. TALABOR.

TALPAS, (1), (tal-p-as) mn. tt. *talpas-t* vagy — *at*, tb. — *ak*. 1) Talppal ellátott, különösen nagy talpú, izmos lábú. *Tenyeres talpas legény*. 2) Ki talpnemű járművön szállít holmit, kivált faárukat, vagy ki ily fákkal kereskedik. *Talpas tótok. Révkomáromi talpas kereskedők*.

TALPAS, (2), (tal-p-as) fn. tt. *talpas-t*, tb. — *ok*. 1) Talp nevű szálon vagy tutajon járó vagy működő ember. 2) Gyalog katona, bakancsos. 3) A medve tréfás neve. 4) Talpacs; i. ezt.

TALPAS, (3), falu Arad m.; helyr. *Talpas-ra*, — *on*, — *ról*.

TALPAZ, (tal-p-az) áth. m. *talpaz-tam*, — *tál* — *ott*, par. — *z*. Valaminek talpat csinál. *Talpazni a kereket, az ekét, a szánkát*. V. ö. TALP.

TALPAZÁS, (tal-p-az-ás) fn. tt. *talpazás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, különösen faragó munka, melylyel valamit talpaznak. V. ö. TALPAZ.

TALPAZAT, (tal-p-az-at) fn. tt. *talpazat-ot*, harm. szr. — *a v. —ja*. Valamely mű talpájának, pl. az oszloptalpnak egész szervezete; szokottabban: *talpazat*.

TALPBÖR, (talp-bör) ösz. fn. Kikészített vastag, tömör, kemény ökörbör, melyből az erősebb lábbeliek, saruk, bakancsok talpait csinálják; másképp: *fontos talp*. Szélesb ért. talpnak használt vékonyabb, de szilárd bőr, pl. a könnyű topánok, cipők talpbőre.

TÁLPESZÉR, (tál-peszér) ösz. fn. Szabó Dávidnál am. tobzódó, nyalakodó.

TÁLPESZÉRKEDIK, (tál-peszérkedik) ösz. k. Tobzódik, nyalakodik. Eléfordul Szabó Dávidnál.

TALPGERENDA, (talp-gerenda) ösz. fn. Talpul v. talpul szolgáló gerenda.

TALPFA, (talp-fa) ösz. fn. 1) Általán vastag deszkák, vagy gerendák, melyeket talpul használnak, pl. a vaspályákon. 2) Szálfák, melyek talppá kötve szállíttatnak.

TALPHAJÓ, (talp-hajó) ösz. fn. Kenessey Albert szerint ládaforma lapos, nagy usza (Flott), melyet a hajók tőszjavitásához, majd az árboczoknak a hajóban föllállítására használnak. (Bullen vagy Kiellichter). Ehhez hasonló, de kisebb a *talpnaszád*. (Pont, Prahm).

TALPHID, (talp-híd) ösz. fn. Híd, mely több öszvekött talpszerkezethől áll.

TALPIG, (tal-p-ig) ih. Földről lefelé egész a talpat érve. *Tetőtől talpig*, am. egész testében. *Talpig érő ruha*. Átv. *Talpig becsületes ember*. *Talpig ismérjük*, azaz, minden részről, minden tekintetben.

„Talpig ember, akit én említék.”

Vörösmarty.

TALPÍV, (talp-ív) ősz. fn. Alapúl szolgáló ív az épületben.

TALPIZOM, (talp-izom) ősz. fn. Négyyszögű izom, mely a sarkesont alsó lapjától a láb hüvelyk ináig nyúlik. (Caro quadrata).

TALPKEREKÍTŐ, (talp-kerekítő) ősz. fn. Félkörű csizmadi- vagy varrgakés, melylyel szabáskor a lábbelinek való talpat kikerekítik.

TALPKERESKÉDÉS, (talp-kereskedés) ősz. fn. Épületfa-kereskedés, talpakká öszvefűzött fenyűszálakkal, s ezeken szállított deszkákkal, léczekkel, zsindelyekkel stb.

TALPKERESKÉDŐ, (talp-kereskédő) ősz. fn. Ki épületfákkal kereskedik melyeket rendszeren talpon szállítanak alá. *Komáromi talpkereskédők*.

TALPKORCSOLYA, (talp-korcsolya) ősz. fn. Fakészítmény, melyen a talpkötőhelyről a kész talpakat a folyóra csusztatják.

TALPKŐ, (talp-kő) ősz. fn. Alapkő, mely az épület fenekén fekszik. Átv. ért. alap, melyen valami nyugszik, biztosan áll. *Igazság az országok talpköve*.

TALPKÖTŐ, (talp-kötő) ősz. mn. és fn. Aki vagy ami a talpakat együvé foglalja. Különösen keresztfák, melyek által a talpfák vagy a talp szálfái egymással összefoglaltatnak.

TALPKÖTŐHELY, (talp-kötő-hely) ősz. fn. Folyók partjain azon hely, ahol a szálfákat talpakká kötik és ahonnan a kész talpak vízre csusztattnak.

TALPMÉRTÉK, (talp-mérték) ősz. fn. A varrgák és csizmadiák kis deszkaforma eszköze, melylyel a lábbelinek való talpbőrt kimérik.

TALPNASZÁD, (talp-naszád) ősz. fn. L. **TALPHAJÓ** alatt.

TALPNYOM, (talp-nyom) ősz. fn. Azon ábra, s mintegy másolat, melyet a lépő állatnak talpa a földön, porban, sárban stb. maga után hagy, lábnyom.

TALPNYOMDOK, (talp-nyomdok) l. **TALPNYOM**.

TALPPONT, (talp-pont) ősz. fn. Azon képzelte pont az égboltozaton, mely lábunk aljának, vagyis talpunknak irányában fekszik; másképp: *lábpont*. (Nadir). Ellentéte: *fejpont* v. *tetőpont*. (Zenith).

TALPSIMÍTÓ, (talp-simító) ősz. fn. Fából csinált eszköz, melylyel a varrgák és csizmadiák a lábbeliek talpát simára csiszolják.

TALPSZEGECS, (talp-szegecs) ősz. fn. Apró szegecskék, melyeket a varrgák, csizmadiák a kettős talpakba vernek.

TALPTEHER, (talp-teher) ősz. fn. A talpakra, tutajokra rakott teher, ú. m. deszka, lécz, zsindely, donga stb.

TALPÚSZTATÓ, (talp-úsztató) ősz. fn. Faszállító személy, ki a talpakat hajós módjára majd evezve majd kormányozva a víz mentében leeregeti; egyszerűen: *talpas*.

TALPVERŐ, (talp-verő) ősz. fn. Csizmadiák eszköze. V. ö. **MUSTA**.

TALPVONAL, (talp-vonal) ősz. fn. Alapvonal a rajzolásban és festésben.

TÁLTARTÓ, (tál-tartó) ősz. fn. Polcz, vagy fiókos szekrény, melyben a tálakat, és tányérokat tartani szokták; egyszerűen: *tálas*.

TÁLTOS, l. **TÁTOS**.

TALU, fn. tt. *talut*. L. **TOLL**.

TÁLYA, mváros Zemplén m.; helyr. *Tályá-ra*, —n, —ról. „Talián” szóból?

TÁLYAG, l. **TÁLYOG**.

TALYIGA, l. **TALIGA**. Gyöke *tal*, törzsöke pedig *talog* v. *talig*, s az *l* az *i* előtt meglágyult.

TALYKA, pusztá Sáros m.; helyr. *Talyká-ra*, —n, —ról.

TÁLYOG, (tály-og) fn. tt. *tályog-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Eves fakadás, vagy daganat az állati testen, mely vér folyásával vagy szétömlésével jár;

különösen a szarvasmarha ebbeli betegsége; másképp: *tálé*, *tálgyrú*, *vértál*. Gyöke talán *taa* v. *toa*, am. tova a terjedéstől; honnan Szabó Dávid a „tarjag” szóhoz is hasonlítja. Ezért szokták a betegségbe esett baromról mondani, hogy *elfutotta a vértál* v. *vértályog*.

TALYÓKÁS, mn. tt. *talyókás-t* v. —at, tb. —ak. Heves megyei tájszó, am. ostoba, pimasz, bamba. Talán *bolyókás* szóból módosult.

TÁM, (1), tájkiejtéssel am. *tán*, azaz, *talán*, melyet láss saját rovata alatt.

TÁM, (2), elavult törzs, melyből *támad*, *támasz*, *támaszt*, *támogat*, *támbálódik*, és ezek származékai eredtek, melyeknek elvont alapjelentése után a *tám*, magasra, fölfelé állást, neki szegülést, merevedést, vagy fölfelé tartó segédeszközt jelent. Innen főnévként alkalmazható oly szilárd állású testekre, melyek más testeket a hanyatlás vagy esés, dőlés ellen óvnak, pl. a hangjegyeket felállított helyzetben tartó állvány, vagy a székek háta, karja stb.; tárgyesete: *tám-ot*, harm. szr. —ja. Különösebben összetételeknél használják, mint *támfa*, *támoszlop*, *támpont*. Némi hangváltozattal egyezik vele az átvitt értelmű *gyám*, s ennek származéka *gyámol*, mely erkölcsi támot vagy támaszt jelent. Szanszkrit nyelven *sztambh* v. *sztabh* am. fulcire (Bopp).

TÁMAD, önh. m. *támad-tam*, —tál, —t v. —ott. 1) Fekvő, nyugvó helyéből vagy bizonyos mélységből, rejtekből fölkel, fölemelkedik, némi magasságra nyúlik, vagy száll. *Támad a nap*, *hold*, *támadnak a csillagok*, midőn a látkör fölé emelkednek.

„Jöve napkeletről, hol a hajnal támad.”

Arany J.

Szél, *szélvész*, *förgeteg*, *zivatar támad*, midőn mintegy nyughelyéből fölemelkedve a levegőben csapong.

Amely szél hirtelen támad, hirtelen el is szokott enyészni. (Km.). *Krisztus urunk halála után harmadnapra föltámadt. Egykor mindnyájan föltámadunk.* 2) Ered, keletkezik, s mintegy eddig látatlan, észre nem vett állapotából életünkre, létet nyer, valósággá lesz. *A tengeren, folyóvizeken néha új szigetek támadnak. Kelés, daganat, bibircsó támadt a testén. A városban tűz támadt. Ebből nagy neheztes, harag, per, viszálykodás, és ellenségeskedés támadhat. Háboru támadt.* 3) Ellenszegülve más ellen emelkedik. *Rátámadni valakire. Megtámadni az ellenséget. Ellene támadni a törvényes hatalomnak. Valaki mellett támadni, régiesen am. védelmére kelni, pl. a N. Lajos idejébeli régi esküformában: „Szűz Mária melletted, te végnapodon Szent Fiának előtte úgy támadjon.”* V. ö. TÁM, (2); és TÁMASZ.

TÁMADÁS, (tám-ad-ás) fn. tt. *támadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Fölkelés, emelkedés, különösen égi testekre és tüneményekre vonatkozólag. *Nap, hold, csillagok támadása. Szél, vihar, förgégtámadás. Föltámadás.* 2) Eredés, keletkezés. 3) Ellenszegülő föllátás, zendülés, neki rohanás. V. ö. TÁMAD.

TÁMADAT, (tám-ad-at) fn. tt. *támadat-ot*, harm. szr. —a. Széles ért. támadás, mint végrehajtott tény. elvont értelemben. Különösen (*nap-)*támadat, am. napkelet.

TÁMADÉK, (tám-ad-ék) fn. tt. *támadék-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonképp, ami valamiből támadt, eredt, keletkezett, mint *maradék*, ami megmaradt, *faradék*, amit lefaragtak; *folyadék*, ami foly stb. Kresznerics idézete szerint am. *támaszték*, de ezen értelem az itteni *ad* képző természetével nem egyezik.

TÁMADÓ, (tám-ad-ó) mn. és fn. tt. *támadó-t*. Általán ami támad, ez igének minden értelmében. *Támadó nap, hold, csillagok. Támadó szél, förgeteg. Támadó háboru. Támadó csapatok, hadseregek. Felsőség ellen támadó alattvalók. Mint önálló főnév, jelent zendülőt, lázadót. A támadókat szétverni, legyőzni.* V. ö. TÁMAD.

TÁMADÓLAG, (tám-ad-ó-lag) ih. Másba belekötve, háborúságot kezdve, más ellen fölkelve. Ellentéte: *védőleg*.

TÁMADÓLAGOS, (tám-ad-ó-lag-os) mn. tt. *támadólagos-t* v. —at, tb. —ak. Mondjuk oly ellenszegülésről, háborúról, melyet valaki más ellen kezd. Ellentéte: *védőleges*, mely által a megtámadt fél az ellent visszaverni, s magát oltalmazni törekszik. *Támadólagos háborút viselni. Támadólagos ütközetet rendezni.*

TÁMADÓS, 1. TÁMADÓLAGOS.

TAMÁND, puszta Arad m.; helyr. *Tamánd-ra*, —on, —ról.

TAMARIK, fn. tt. *tamarikot*. Az átának neméből való csernővénynek, idegen nyelvből átvett népies neve; himszálai a tövön özvenőttek, bibéje száratlan; virágai pongyola fürtökben. Van oly fajtája is, mely minden évben új szárat hajt a gyökérről, más-kép szinte népies nyelven: *tamariska* v. *átánfa*; növénytani neve *Diószei—Fazekasnál: tizhimes átán.* (Tamarix germanica).

TAMARIND, fn. tt. *tamarindot*. Lásd: TAMARINDFA.

TAMARINDFA, (tamarind-fa) ősz. fn. Kelet-indiai fa, mely hüvelyes gyümölcsöt terem, s ennek belét az oda való lakosok ételekbe fűszerül, egyszerűsmind bizonyos nyavalyák ellen gyógyszerül használják. (Tamarindus indica).

TAMÁS, férfi kn. tt. *Tamás-t*, tb. —ok. Az apostolok egyikének neve: *Thomas*, kinek az apostolok cselekedetében följegyzett kétkedésére vonatkoznak e közmondatok: *Tamás vagytok benne. Hitetlen v. hihetetlen Tamás.*

Héber eredetű s jelentése: kettős, iker, 𐤓𐤍𐤕 (geminus, duplex fuit) gyöktől.

TAMÁSDA, falu Bihar m.; helyr. *Tamásd-ra*, —n, —ról.

TAMÁSFALU, faluk Szepes és Torontál m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAMÁSFALVA, (1), falu Gömör m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSFALVA, (2), erdélyi faluk Kolos m. és Orbai székben; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSFÖLD, puszta Sopron m.; helyr. —*föld-re*, —*ön*, —*ról*.

TAMÁSI, mváros Tolna, falu Sopron, puszták Gömör, Somogy m.; BAKONY—, puszta Veszprém m.; DRÁVA—, falu Somogy m.; helyr. *Tamási-ba*, —*ban*, —*ból*. L. TAMÁSSI.

TAMÁSPATAKA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*pataká-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSSI, falu Nógrád m.; helyr. *Tamássi-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAMÁSTELKE, puszta Gömör, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*telké-re*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSVÁRALJA, falu Ugocsa m.; helyr. —*Váraljá-ra*, —*n*, —*ról*.

TÁMASZ, (tám-asz) fn. tt. *támasz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán minden szilárd anyagu, vagy szerkezetű test, állvány, dúcz, karó, oszlop, czobor stb. mely más testet, rakványt, partot, falat, épületet stb. a hanyatlás, dőlés, esés, leomlás ellen föntart. *A falat, kazalt támaszokkal megerősíteni. Átv. oltalmazó erő, véderő, segítség, melyben valaki bizik, melytől fönmaradása függ; gyám, gyámol. Ország támasza, oszlopa. Te vagy a mi támaszunk. Pártjának legerősebb támasza veszett el benne.*

Képeztetésre hasonlók hozzá: *szakasz, válasz, rekesz, eresz* stb.

TÁMASZDORONG, (támasz-dorong) 1. TÁMASZTÓDORONG.

TÁMASZFA, (támasz-fa) ősz. fn. Támaszul szolgáló rúd, ágas stb. fából. L. TÁMASZTÓFA.

TÁMASZFAL, (támasz-fal) ősz. fn. Az épület, vízpart stb. szilárdítására, vagy dőlése ellen emelt mellékfal.

TÁMASZGERENDA, (támasz-gerenda) ősz. fn. Támaszul szolgáló gerenda, pl. építészetben.

TÁMASZKODÁS, (tám-asz-kod-ás) fn. tt. *támaszkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Nehezkedés neme, midőn valaki bizonyos szilárd állásu testnek neki veti magát. L. **TÁMASZKODIK**.

TÁMASZKODIK, (tám-asz-kod-ik) k. m. *támaszkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Fáradtság miatt nyugtatásul, vagy csupa kényelemből testét valamely szilárd helyzetű testnek neki veti, ránehezkedik, s mintegy támaszaul használja. *Fának, falnak asztalnak támaszkodni. Könyökével a szék karjára támaszkodni. Neki támaszkodni a szekérodalnak. Botra, puskára támaszkodni. Más vállára támaszkodni. Dülő falhoz támaszkodik.* (Km.). Átv. másnak oltalmára, védelmére, segítségére számít, vagy szorúl; mástól várja, hogy tegyen érte valamit. *Rám ne támaszkodjatok, mert magam is szegény vagyok.*

TÁMASZPONT, (támasz-pont) ősz. fn. Azon hely vagy pont, melyen a támasznak föntartó ereje egyesül. Átv. erő, tehetség, hatalom, mely támaszul, oltalmul, védül, gyámolul szolgál, melyben leginkább bízhatunk, melyre számot tarthatunk.

TÁMASZTE, (tám-asz-t) áth. m. *támaszt-ott*, par. *támasz-sz*, htn. — *ni* v. — *ani*. 1) Eszközli, hogy valaki v. valami fölkeljen, fölemelkedjék, nyugvó vagy rejtkehelyéből elétünjék. *Halottakat támasztani, föltámasztani.* 2) Mozgásba hoz, megindít. *Szelet, fürgeteget, vihart, zivatart támasztani.* 3) Valamit okoz, létre hoz. *Tűzet, pert, haragot, irigységet támasztani. Lázadást, zendülést támaszt. Egyenlő osztály nem támaszt háborút.* (Km.). 4) Hanyatlás, dőlés, leomlás, esés ellen bizonyos szilárd állvány által megerősít, felállít, vagy feszes, mozdulatlan állapotba helyez. *Ducszal megtámasztani a falat. Kitámasztani a kaput, ajtót, ablakot. Eggmásnak hátat támasztani. Vállát neki támasztani valaminek. Oda, mellé támasztani. A csevegő gyermek száját peczekkel föltámasztani.* V. ö. **TÁMASZ**, **TÁMAD**.

TÁMASZTÁS, (tám-asz-t-ás) fn. tt. *támasztás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valami támad, azaz, ered, fölkel, létre jön, vagy szilárd állásuvá tétetik; a dőlés, hanyatlás ellen biztosítatik. Öszvetéve : *pertámasztás, harag-, háborútámasztás, vihartámasztás* stb. Igekötőkkel : *kitámasztás, feltámasztás, megtámasztás.*

TÁMASZTÉK, (tám-asz-t-ék) fn. tt. *támaszték-ot*, harm. szr. — *a*. Szilárd alkotvány, vagy eszköz, pl. oszlop, fal, dűcz, melylyel valamit megtámasztanak, mely dőlés, hanyatlás, esés ellen akadályt vet. Különbözik tőle : támasz, mennyiben ez átv. erkölcsi értelemben is vétetik, a támaszték pedig csak anyagi segédre, föntartó műre vonatkozik.

TÁMASZTÓ, (tám-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *támasztó-t*. 1) Aki vagy ami támaszt. 2) Minden, ami támaszul szolgál, azaz, támaszték. E gúnynévben, *katlantámasztó* am. henye, kemenceze mellett ülő.

TÁMASZTÓDORONG, (támasztó-dorong) ősz. fn. Hajósoknál azon fákát nevezik így, melyekkel a hajót fölüléskor, vagy part mellett állva eltámaszt-

ják; továbbá azokat is, melyekkel a hajót építés alatt föltámasztják. (Kenessey A.).

TÁMASZTÓFA, (támasztó-fa) ősz. fn. A támasztódorongnál rövidebb és vékonyabb darabfa. Arra való, hogy a partba tűző hajó elejét erősebb ütődéstől óvja.

TÁMBÁLÓDÁS, (tám-b-ál-ó-od-ás) fn. tt. *támbálódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Nehéz erőködéssel járó kapaszkodás v. munka. V. ö. **TÁMBÁLÓDIK**.

TÁMBÁLÓDIK, (tám-b-ál-ó-od-ik v. tám-ba-ál-ó-od-ik) belsz. m. *támbálód-tam*, — *tál*, — *ott*. Nagy nehezen, nagy erőködéssel kapaszkodik, emelkedik, támaszkodik, hogy felálljon; továbbá : nagy nehezen tesz valamit. Gyöke azon *tám*, melyből *támad, támaszt* stb. származtak. Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén mozgásra vonatkozó *himbálódik, kászálódik, csimbélódik*. Másképp : *támbáskodik, támbászkodik. Feltámbáskodott a beteg.* (Kriza J.).

TÁMBÁSKODIK v. **TÁMBÁSZKODIK**, (tám-b-ás-kod-ik v. tám-b-ász-kod-ik) l. **TÁMBÁLÓDIK**. **TAMBURA**, l. **TOMBURA**.

TÁMÉNTALAN v. **TÁMÉTALAN**, (tám-ént-talan v. szám-ét-talan) mn. tt. *táméntalan-t*, tb. — *ok*. A régiek, nevezetesen Molnár A., Pázmán, Prágai, Faludi stb. szerint is am. számtalan, igen sok. *Táméntalan sok, táméntalan sokaság.* Egyezik vele a Pázmánnál eléforduló *száméntalan*, melynek törzse *számént* vagy *számét* (= számít), s tagadó képzővel *számént-talan*, vagy *számét-talan*. A 'táméntalan' szó tehát úgy látszik nem egyéb, mint számíttalan, azaz, oly sok, melyet megszámitani nem lehet. Egyéb-iránt egyezik ezzel a szintén szám nélküli sokaságra vonatkozó *teménytelen* v. *töménytelen* is. L. ezt és különböztetés végett v. ö. **TEMÉRDEK**.

TÁMÉNTALANSÁG, **TÁMÉTALANSÁG**, (tám-ént-talan-ság, szám-ét-talan-ság) fn. tt. *táméntalanság-ot*, harm. szr. — *a*. Számtalan sokaság; számentalanság, teménytelenség. V. ö. **TÁMÉNTALAN**.

TÁMFÁ, (tám-fa) l. **TÁMASZFA**.

TÁMFAL, (tám-fal) l. **TÁMASZFAL**.

TÁMGERENDA, (tám-gerenda) l. **TÁMASZGERENDA**.

TÁMLA, (tám-ol-a) fn. tt. *támlát*. Széknek karja, honnan *támlás szék*, am. karos szék.

TÁMOGAT, (tám-og-at) gyak. áth. m. *támogat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *támogass*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy több támaszszal erősít, szilárd állásuvá, az omlás, dőlés, hanyatlás ellen biztossá tesz valamit; vagy álló helyzetbe rakogat. *A falat dűczokkal támogatni. Tekebábokat támogatni. A gyümölcs-től terhelt ágakat megtámogatni. Az áztatóból kiszedett kenderkéveket föltámogatni.* Átv. bizonyos állítást, vádat, mentséget, kérelmet okokkal, tanukkal stb. megerősít, hitelessé tesz. Továbbá, valamely ügyet segítségével előmozdít, véd, oltalmaz.

TÁMOGATÁS, (tám-og-at-ás) fn. tt. *támogatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, melylyel valamit támogatunk, ez igének minden értelmében véve.

Falnak, kazalnak, épületnek támogatása. Ügynek, kérelemnek okszerű erélyes támogatása. V. ö. TÁMOGAT.

TÁMOGATÓ, (tám-og-at-ó) mn. és fn. tt. támogató-t. 1) Aki vagy ami valamit támogat. 2) Támasz-nemű eszköz, melylyel valamit hanyatlás, dőlés, omlás, esés ellen támogatunk, erősítgetünk; támaszték. 3) Személy, aki valamit anyagi vagy erkölcsi erővel védelmez, elősegít. Különösen, ki a tekebábokat a játszóknak számára fölállítgatja, fölrakosgatja.

TÁMOGATVÁNY, (tám-og-at-vány) fn. tt. támogatvány-t, tb. —ok, harm. szr. —a. L. TÁMOK.

TÁMOK, (tám-ok) ősz. fn. Azon ok, melyre bizonyos állításunk igazságát, vagy kérésünk, követelésünk, mentségünk helyes voltát alapítjuk, szóval mely által másokat valamiről észszerűleg meggyőzni törekszünk. Szigorúan véve különbözik tőle: *indok*, mely az akaratot bizonyos cselekvésre indítja, vagy indította, vagyis ami okul szolgált arra, hogy valamit cselekedtünk. A támok tehát az észre, az indok pedig az akaratra hat. Egyébiránt a törvénykezésben az ítélet indokának mondják, mely a bírót az ítélelhozásra indítja, s melyben bíraskodásának okát adja.

TÁMOKOL, (tám-okol) ősz. áth. Valaminek igaz voltát, észszerűségét meggyőző okoskodással erősíti. V. ö. TÁMOK. Különbözik tőle némileg *indokol*, azaz, okát adja, miért kelljen, vagy kellett valamit cselekedni.

TÁMOLG, I. TÁMOLOG.

TÁMOLGÁS, TÁMOLYGÁS, (tám-ol-og-ás) fn. tt. *támolgás-t*, tb. —ok. Szédelő módjára ideoda hajladozó menés, járás, tántorgás; máskép: *csámolgás*. V. ö. TÁMOLOG.

TÁMOLOG, TÁMOLYOG, (tám-ol-og) gyak. őnh. m. *támolog-tam*, —tál, *támolg-ott*, htn. —ni v. *támolga-ni* vagy *támolg-ni*. Testét ideoda hajtogatva megy, mozog, jár, mint a szédelő, vagy részeg ember. Ideoda *támolgott*, *oly részeg volt*. Egyezik vele a tájdivatos *csámolog*, mit különösen szarvasmarháról, igás ökrörről mondanak, midőn a legelőn, vagy a szekér előtt ideoda csapongva jár. Mint alapértelme mutatja, gyöke a félre hajló távozást jelentő *csa*, tompább kiejtéssel *ta*. Ugyan ezen gyök rejlik a *tántorog* igében is. V. ö. TA, CSA. Alaphangra és értelemre rokon hozzá a német *taumeln*. Némelyek az l-et lágyítva mondják és írják: *támolyog*.

TÁMOSZLOP, (tám-oszlop) ősz. fn. Valamely tárgynak, testnek támogatására szolgáló oszlop.

TAMPOLOM, TAMPOLONY, TAMPLOM, tájdivatos szók. L. TEMPLOM.

TÁMPONT, I. TÁMASZPONT.

TAN, egykor elavult, de újra fölélesztett fn. tt. *tan-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Származékai: *tana*, *tanács*, *tanácsol*, *tanakodik*, *tanácskozik*, *tanít*, *tanu*, *tanuság*, *tanul*, *tanulság*, *tanulmány*, *tanítvány* stb. Mind ezeket egy fogalom alá véve kitűnik, hogy *tan* legszélesebb ért. jelent eszmét, ismeretet, melyet lelki tehetségünk akár tapasztalás, akár gondolkodás, vagy mindkettő által szerzett, vagyis mindent, amit

tudunk, vagy miről tudomást szerezhettünk. E szerint aki *tanít*, az másokkal új ismereteket, eszméket közöl, aki *tanul* ismereteket szerez; a *tanú* bizonyos dolgokról tapasztalati tudomással bír; *tana*, *tanács*, eszmecszerű, ismereteket közlő értekezés; akik *tanácskoznak*, ismereteiket viszonyosan közlik, s egymáshoz képest fontolgatják; aki valamit *tanácsol*, az bizonyos tudomását, ismeretét, belátását, mint célirányosat javasolja. Szűkebb ért. jelent oly ismereteket, melyek bizonyos szakhoz tartoznak, s megfelel neki jobbra a hellen *-logia*, és a német *Lehre*, pl. *nosologia*, *Krankheitslehre*, *kórtan*; *cosmologia*, *Weltlehre*, *világtan*. Hasonló szakismeretekre vonatkoznak: *bölcsészettan*, *észtan*, *erkölcsstan*, *természettan*, *növénystan*, *géptan*, *gyógytan*, *nyelvtan*, *hittan* stb. Alkalmazható az ismeretek alárendelt szakaira is, pl. a *nyelvtan* részei: *betűtan*, *hangtan*, *ragozástan*, *szókötéstan* stb. a *bölcsészettan*hoz tartoznak: *észtan*, *lénytan*, *embertan*, *lélektan* stb. V. ö. TANÁCS, TANU, TUD.

Hangokra és fogalomra legrokonabb hozzá a mongol *tani-khu* am. *tanul-ni*, ismerni (*apprendre*, *connaître*); honnan *tani-ghul-khu*, *tan-ít-ni* (régiesen *tan-ót-ni*, *tan-ójt-ni* stb.); ismertetni; továbbá rokonok a persa *dán-isztan* am. *tud-ni*; honnan *dán-á* (mint részesülő) am. *tudó*, *tudós*, *bölcs*; *dán-is* tudás; *tudomány*; a csagataj és oszmanli *tani-mak*, *tud-ni*, *ismer-ni*; honnan *tanít-mak* ismertetni, *tanis-mak* ismerkedni; a sínai *táo tan*, *tanítani* (*doctrina*; *docere*); Budenz J. szerint a finn *tunte-* am. *tudni* megismerni, érezni; a mordvin *tonadí-* am. *tanulni*, *tonaftí-* am. *tanítani*; a cseremis *tühem-* (am), a hegyi cseremis *tomen*, *tumen* (am) = *tanítani* stb.

TÁN, megrövidített ih. az eredeti *talán* helyett, melylyel a népnyelven öszvekötvé is használtatik: *talántán*; I. TALÁN.

TANA, (1), (tan-a) fn. tt. *taná-t*. Két vagy több személynek eszmecszerű beszélgetése, bizonyos teendők, elintézendő dolgok végett. Él a nép e szóval több vidéken *tanakodás* v. *tanácskozás* helyett. *Tanát tartani*, *tanába menni*. Néha rossz értelemben alattomos, valami rosszat, titkos cselet kóholó tanácsra alkalmazzák. *Tolvajok tanája*.

TANA, (2), falu Vas m.; helyr. *Taná-ra*, —n, —ról.

TANÁCS, (tan-ács) fn. tt. *tanács-ot*, harm. szr. —a. Régiesen sokszor: *tanács*. 1) Gyakorlati ismeret, melyet valakivel a végett közlünk, hogy bizonyos teendők körül ahhoz tartsa magát; okszerű, javasoló utasítás, irányadás. *Tanácsot kérni*, *adni*. *Más tanácsát követni*. *Kár a jó tanácsra nem hallgatni*. *Adnak tanácsot*, *de nem adnak kalácsot*. (Km.). *Okos, bolond tanács*. *Hamar tanács hamar bánás*. (Km.). *Szamártól ökörtanács*. (Km.). *Tanácscsal szolgálni*. *A tanácsot megbánni*, *megváltoztatni*. További közmondatok Erdélyi J. után: *semmire kellő a tanács*, *ha nincs követője*. *Tanácsot ne adj ha nem kérnek*. *Tetszik a tanács*, *de izzaszt a munka*. *Bölcsőbb a reggelre halasztott tanács*. *Hítvány tanácsnak is néha jó a vége*. *Ha másnak tanácsot adsz*,

beveheted mégis a más tanácsát. Tanácsra hallgass, időtől várj. Könnyebb tanácsot adni mint venni. Rosz tanács fejedre fordul. Tanácsdal tégy mindent, soha meg nem bánod. Sok tanácskozó tanácsot se nem ad, se nem vesz. Jó tanács sosem késő. Magadnak köszönd meg a jó tanácsot, azaz, jó a tanács, de legtöbbet ér a magad iparkodása. 2) Két vagy több személy értekezése, eszmecserelése, mely által bizonyos teendőkről fölváltva előadják véleményeiket, s határozatot hoznak, vagy hozni szándékoznak. Tanácsot űlni, tartani, folytatni, bevégezni. A bírák is okosabbak, midőn a tanácsból kijönnek. (Km.). Tanácsban ész, harcban erő használ. (Km.). 3) Az ilyképen, és végből értekező személyek testülete. Ország tanácsa. Helytartó tanács. Városi, falusi tanács. Öszvehíni, szétszlatni a tanácsot. Valamely ügyet a tanács elé terjeszteni.

„Hogy zsidók elhajlottak (= elpártoltak) egy tanács. Nem akarnak adót adni Rómába.“ [ba, Veszézet 1552. évből. (Régi Magyar Nyelvmelékek. II. K. 87. l.).

Istenek tanácsa.

„Villogj te nekünk, mennyei jó tanács!
S vezérlj az éjnek kétes homálya közt.“

Kazinczy F. (Tusakodás).

„Papok fejedelme kedeg es mind tanács“ (egész tanács). Régi M. Passio. (11. lap). 4) Régiesen am. tanácskozás, pl. „Tahát Ozias a tanács megvégezvén (azaz, a tanácskozást elvégezvén) vivé ötet ő házába.“ Bécsi codex. „Adjuk emlékezetre, hogy mi egyaránt való elvégezett tanácsból.“ Sajó-Szentpéteriek végezése. 5) Szintén a régieknél tanácsstag, azaz, valamely tanácskozó testülethez tartozó egyes tag vagy személy. A Sajó-Szentpéteriek végezése így kezdődik : „Mi Gergely deák főbíró, esküttek és minden tanácsok, polgárok.“ Egy 1517-diki peres írományban áll : „Tisztölendő bíró uram és nemös tanács uraim.“ (Régi Magyar Nyelvmelékek. II. Kötet. Vegyes tárgyú stb. 15. l.). Hogy az utóbbi példa itt nem összetett szó (tanácsúr, tanácsos' v. tanácsbeli, helyett), onnan tetszik ki, mert elválasztva mondja v. írja : tanács uraim, mint szintén mondjuk : tanácsos' vagy tanácsbeli uraim. Így Sennyey István Mehemet egri pasához 1627-ben írt levelében magáról mondja : „Mi Sennyey István püspök, a hatalmas és győzhetetlen római császárnak, magyarok királyának tanácsa“ (azaz tanácsosa).

Jászay Pál azon támoknál fogva, hogy némely régiek így is írták : *tanács*, úgy vélekedik, miszerint öszvetett szó volna *tan-ács* v. *tana-ács*, azaz, *tana-ács*, ki tanát ácsol, csinál; de véleményünk szerint a *tanács*, elemezve *tana-as*, melyből lett *tanás*, s ebből az *s*-nek *cs*-re mint szervileg rokonára történt átváltoztatással *tanács*, mint : boga bogás *bogács*, (bogás kóró), kenős (ír) *kenőcs*, kohás kohács *kovács*, ordás *ordács* stb. Tudniillik midőn a *tanács* értekezést jelent, am. *tanás* beszéd, eszmecsere, s midőn személyre vonatkozik, szinte *tanás*, t. i. *tanás* ember, személy,

testület. Mindkét értelemben az eredetileg melléknév főnevi fokra emelkedett, mi nyelvünkben igen sok oly szóban divatozik, melyek valamivel foglalkodó, bántó személyt jelentenek, mint : lakatos, asztalos, írhás, nyerges, gulyás, dudás stb. Ilyféle a *biráskodik* igében lappangó *birás* is. A *d*, *t* és lágyított *cs* elébe igen könnyen furakodik az *l* hang, mi több más szóknál is előfordul, mint *szemölcs*, *gyümölcs*, ezek helyett : *szemőcs*, *gyümőcs*, de ép oly könnyen ki is marad, mint *vót*, *hód*, *bőcs* ezek helyett : *volt*, *hold*, *böles*.

TANÁCSADÁS, (tanács-adás) ösz. fn. Cselekvés, vagyis akár szóval, akár írásban közölt javaslat, melyet a végett tudatunk, s illetőleg ajánlunk, hogy azt valaki teendői körül kövesse. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSADÓ, (tanács-adó) ösz. fn. Személy, ki valakinek bizonyos ügyben tanácsot ad, valamit javasol, bizonyos eljárási, cselekvési módot akár jó, akár rosz szándékból terjeszt elé. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSBELI, (tanács-beli) ösz. mn. és fn. Bizonyos tanácsnak, mint igazgató, intézkedő testületnek tagja. *Tanácsbeli urak. Öszvehíni a tanácsbelieket.* „Valakit közszülünk vagy bíránt, vagy esküttinket vagy valamely tanácsbeli embert és község közszül valót.“ (Szentpéteriek végezése). Másképp : *tanácsnok*.

TANÁCSGYÜLÉS v. — GYÜLÉS, (tanács-gyűlés) ösz. fn. Gyűlés, melyet a tanácsnak, mint testületnek tagjai tartanak, hogy az illető ügyekben értekezzenek, s határozatot hozzanak. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSHATÁROZAT, (tanács-határozat) ösz. fn. Indítvány, vélemény, javaslat, rendelet, válasz stb., melyben az illető tanács tagjainak többsége viszonyos eszmecsere, és fontolgatás után végleg megállapodott, s azt jegyzőkönyvbe ígdatni rendelte.

TANÁCSHÁZ, (tanács-ház) ösz. fn. Nyilvános, vagy községi épület, melyben az illető tanács tagjai öszvegyűlni és tanácskozni szoktak. *Országos, városi, falusi tanácsház.*

TANÁCSJEGYZŐ, (tanács-jegyző) ösz. fn. Hivatalnok, ki a tanácskönyv szerkesztésével foglalkodik.

TANÁCSJEGYZŐKÖNYV, (tanács-jegyzőkönyv) l. TANÁCSKÖNYV.

TANÁCSKODÁS; TANÁCSKODIK, l. szokottabban TANÁCSKOZÁS; TANÁCSKOZIK.

TANÁCSKOZÁS, (tan-ács-koz-ás) fn. tt. *tanácskozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Két vagy több személynek értekezése, fontolgató beszéde, hogy elhatározzák, mit és hogyan kelljen bizonyos ügyben tenniök.

TANÁCSKOZAT, (tan-ács-koz-at) fn. tt. *tanácskozat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Tanácskozás, elvont értelemben.

TANÁCSKOZIK, (tan-ács-koz-ik) k. m. *tanácskoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Másod vagy többed magával bizonyos ügyben, s teendők meghatározása végett tanácsot tart; különösen mint hivatalos tes-

tület tagja a tiszthez tartozó kérdések, javaslatok, indítványok, szóval, ügyek fölött értekeznek. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSKOZMÁNY, (tan-ács-koz-mány) fn. tt. *tanácskozmány-t*, tb. — ok. 1) Tanácskozás, elvont értelemben. 2) Néha jelenti magát a tanácskozó gyülekezetet vagy testületet.

TANÁCSKÖNYV, (tanács-könyv) ősz. fn. Jegyzőkönyv, melyben a tanács mint testület vagyis tanácskozmány tárgyalásai, illetőleg valamely bíróság tanácskozásai, s az ezek folytán hozott határozatok írásba foglalvák; és sokszor a tanácskozásokban és határozatok hozatalában résztvevő személyek is megnevezvők.

TANÁCSLÁS, (tan-ács-ol-ás) fn. tt. *tanácslás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Utasító eszme- vagy vélemény- vagy javaslatközlés, melynél fogva valakinek ajánljuk, hogy a mi belátásunk szerint cselekedjék. *Tanácslásodat elfogadom.*

TANÁCSLAT, (tan-ács-ol-at) fn. tt. *tanácslat-ot*, harm. szr. — a. Maga azon utasítvány, vagy teendő dolog és annak módja, melyet tanácskép ajánlunk valakinek, vagyis, a tanácslásnak tartalma.

TANÁCSLÓ, (tan-ács-ol-ó) fn. tt. *tanácsló-t*. Személy, ki valamely ügyben másnak tanácsot ad, vagyis valamit tanácsol, teendő gyanánt ajánl. *Jó, böles, rossz, okatlan tanácsló.*

TANÁCSNAP, (tanács-nap) ősz. fn. Határozott nap, vagy napok, melyeken valamely tanács-testület tagjai tanácskozás végett hivatalosan összeülési szoktak.

TANÁCSNOK, (tan-ács-nok) fn. tt. *tanácsnok-ot*, harm. szr. — a. Széles ért. minden tanács-testület tagja, ki e címet hivatalánál fogva viseli. Szorosb és szokottabb ért. a városi községtanács tagja (senator); s ez értelemben a köz szokás megkülönbözteti a *tanácsos-tól* (consiliarius).

TANÁCSNOKI, (tan-ács-nok-i) mn. tt. *tanácsnoki-t*, tb. — ok. Tanácsnokot illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Tanácsnoki hivatal, kötelesség, cím, rang.*

TANÁCSOL, (tan-ács-ol) áth. m. *tanácsol-t* v. *tanács-lott*, ltn. — ni v. *tanácslani*. Valamit tanácsképen javasol, indítványoz; különösen jó akaratból, részvételből, barátságból intés, utasítás gyanánt, mint másnak javára, hasznára szolgáló valamit ajánl. *Azt tanácsolták neki, hogy... A betegnek különféle gyógyszert tanácsoltak. Ezt ugyan nem jól tanácsoltad.*

TANÁCSOLÁS; TANÁCSOLÓ, I. TANÁCSLÁS; TANÁCSLÓ.

TANÁCSOS, (1), (tan-ács-os) mn. tt. *tanácsos-t* v. — at, tb. — ak. Mondjuk oly valamiről, mit tenni jónak, célirányosnak, bizonyos baj, vesz, kár ellen ovószernek tartunk. *Tanácsos lesz innen tovább állnunk. Nem tanácsos vele tréfálni. Az ellenséggel társparhat inni nem tanácsos.* (Km.).

TANÁCSOS, (2), (tan-ács-os) fn. tt. *tanácsos-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. A latin, nálunk régtől divatozó *consiliarius* szónak felel meg, s jelent császári,

v. királyi hivatalnokot, ki a kormánytanácsnak való-ságos vagy czimzetes tagja. *Királyi tanácsos. Udvari tanácsos. Valóságos belső titkos tanácsos.*

TANÁCSOSI, (tan-ács-os-i) mn. tt. *tanácsosi-t*, tb. — ak. Tanácsost illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tanácsosi rang, cím.*

TANÁCSOZ, (tan-ács-oz) áth. m. *tanácsoz-tam*, — tál, — ott, par. — z. A régieknél, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben, Nádor-codexben am. tanácsol. L. ezt. „S ez szent Juliána asszon kétölködven ezön, ha Istennek angyla volna, ki^h ezöket öneki tanácsoznája.“ (Debr. Leg. 193. l.).

TANÁCSREND, (tanács-rend) ősz. fn. Tanácsosok kara, testülete.

„Akkoron áldozni vér-esküre mentek
Buda, Etel és a többi tanács-rendek.“
Arany J. (Buda halála).

TANÁCSSZÉK, (tanács-szék) ősz. fn. Átv. Hivatalosan működő tanács-testület, mint igazgató hatóság. *Valamely ügyet a tanácsszék elé terjesztetni, a tanácsszéken tárgyalni.* Különbözik tőle *törvényszék*, mint bírák ítélőhözó testülete, gyűlése vagy hatósága.

TANÁCSSZÓBA, I. TANÁCSSTEREM.

TANÁCSSZOLGA, (tanács-szolga) ősz. fn. A tanácsi hatóságnál, mint olyannál szolgálatot tevő személy, pl. ajtónálló, bemondó stb.

TANÁCSSTAG, (tanács-tag) ősz. fn. A tanácsnak, mint közhatósági testületnek tagja, tanácsnok, tanácsbeli, vagy tanácsos.

TANÁCSSTALAN, (tan-ács-talan) mn. tt. *tanácsstalan-t*, tb. — ok. 1) Tanácsi testület hiával levő. *Tanácsstalan község.* 2) Amit tenni nem tanácsos, nem célirányos, nem jó; ellentéte: *tanácsos*. 3) Aki magának tanácsot adni nem tud, aki előre meggondolás nélkül cselekszik. *Ügyefogyott tanácsstalan ember. Tanácsstalan szeleburdiság.* Határozóként am. tanács nélkül, tanácsstalanul.

TANÁCSSTALANSÁG, (tan-ács-talan-ság) fn. tt. *tanácsstalanság-ot*, harm. szr. — a. Tanácsstalan állapot, meggondolatlan, megfontolatlan cselekvésmód.

TANÁCSSTALANUL, (tan-ács-talan-ul) ih. Tanácsot nélkülözve, tanács nélkül; megfontolatlanul, vaktában.

TANÁCSSTARTÁS, (tanács-tartás) ősz. fn. Tanácskozó értekezés, eszméaváltás, meghányásvetése a felvett ügynek; különösen a hatósági tanácsnak hivatalos működése.

TANÁCSSTEREM, (tanács-terem) ősz. fn. Terem, melyben a hatósági tanács-testület gyűléseit tartani szokta.

TANÁCSÚR, (tanács-úr) ősz. fn. Némely ré-gibb iratokban am. tanácsos (consiliarius). „Egy tudatlan tanácsúr olyan egy országban mint egy üres hordó a pinczében.“ Mikes Kelemen (LXII. levél).

TANÁCSÜLÉS, (tanács-ülés) ősz. fn. A hatósági tanács-tagok összeülése, az illető ügyek tárgyalása végett. V. ö. TANÁCSSZÉK.

TANÁCSVÁLASZTÁS, (tanács-választás) ösz. fn. Alkotmányos országokban illetőleg községekben divatozó nyilvános működés, midőn a nép hatósági tanácsnokait szabadon választja.

TANÁCSVÉGZET, (tanács-végzet) ösz. fn. L. **TANÁCSHATÁROZAT**.

TANÁG, (tan-ág) ösz. fn. A széles értelemben vett valamely tannak, tudománynak egyes, elkülönített része, pl. a mennyiségtanban a mértan, számtan stb.

TANAKODÁS, (tan-a-kod-ás) fn. tt. *tanakodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nem oly innepélyes, és fontos tárgy értekezés, mint a tanácskozás. A tanakodás inkább kisebb nemű teendőkre vonatkozik; továbbá jelent alattomos, valami titkot, rosztat főző eselkohlást. *Tolvajok tanakodása*. Gyöke *tana*, mennyiben népnyelven inkább titkos gyűlést jelent.

TANAKODIK, (tan-a-kod-ik) k. m. *tanakodtam*, —tál, —ott. Holmi kisebb nemű ügyekben, vagy teendők felett értekezik. *Épen most tanakodunk felőle, mint és hol töltjük a mai estét*. Alacsonyabb ért. titkos, alattomos cseleket főz. *Azon tanakodnak, mint lehetne valakit kirabolni*.

TANÁL, régiesen és tájdivatosan, pl. a székeleknyél is am. *talál*. Példa a régi nyelvből:

„Engem kildtek teged látnom,
Országodat mind megjárnom,
Lakóheleden megtudakoznom,
Néped tervinit tanálnom.“

Ének Pannónia megvételéről (Pray másolatából Toldy F. után).

TANÁLCS, régiesen am. tanács. L. **TANÁCS**.
TANALKOTMÁNY, (tan-alkotmány) ösz. fn. Valamely tannak, tudománynak rendszeres egybeállítás.

TANÁLLITMÁNY, (tan-állitmány) ösz. fn. Valamely tanban v. tudományban olyan egyes tétel, mely igazságnak fogadtatik el akár azért, mert be van bizonyítva, akár azért, mert valamely felsőbb sugallatból különösen vallási dolgokban isteni kijelentésből eredettnek tartatik. (Dogma).

TANANYAG, (tan-anyag) ösz. fn. Tanítás tárgyául szolgáló anyag.

TANÁR, (1), (tan-ár) fn. tt. *tanár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Új alkotásu, s hamar köz divatává lett szó, mely eredetileg (F. J. által) a latin *doctor* kifejezésére alkottatott, de jellemnen kizárólag am. *professor*, vagyis személy, ki valamely nagyobb tanintézetben mint rendes oktató bizonyos tanszakból, illetőleg tudományból előadásokat tatr. *Egyetemi, fel-tanodai, altanodai tanár*. *Jogtanár, gyógytanár, bölcsészettanár, nyelvtanár*. *Nyelvénos, kir. rendes tanár*.

Képeztetésre nézve azon ár ér képzőjü főnevekhez tartozik, melyek valamivel foglalkodót jelentenek, mint, *kádár, kulesár, buvár, rovár, nyuzár, hajtsár* stb. V. ö. **TUDOR**.

TANÁR, (2) v. **TANÓR**, helyesebben: **TANÁRK** v. **TANÓRK**. Jelent 'tanár-' v. 'tanórkapu' összetett szóban kerítést, gyöpüt, árkot. V. ö. **TANÁROK**.

TANÁRI, (tan-ár-i) mn. tt. *tanári-t*, tb. —ak. Tanárt illető, tanárra vonatkozó. *Tanári hivatal*. *Tanári fizetmény*. *Tanári képesség*.

TANÁRKAPU, **TANÓRKAPU**, (tanárk- v. tanórk-kapu) l. **TANÁROKKAPU**.

TANÁRKODÁS, (tan-ár-kod-ás) fn. tt. *tanárkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tanári működés; tanári hivatal viselése.

TANÁRKODIK, (tan-ár-kod-ik) k. m. *tanárkodtam*, —tál, —ott. Tanári minőségben v. tanárként működik; tanári hivatalt visel.

TANÁROK, fn. tt. *tanárk-ot*, harm. szr. *tanárk-ja*. Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén, Kemenesalon, Rábaközben, rétet, kaszálót vagy szőlőföldeket kerítő árok, gyöpi, a marhák becsapása ellen. Hasonló értelmű a székelyeknél divatos *tanórok*, azaz, kerített rét, füves telek, akár a helység területén kívül, akár belül. Innen: *tanórok-kapu*, melyen az ily kerített helyre bejárnak, vagy falu kapuja, mely oda vezet.

E jelentések nyomán magyar elemzéssel hihe-tőnek látszik, hogy a *tanárok* illetőleg *tanórok* szó öszve van téve a *tanya* és *árok* elemekből, mennyiben t. i. a tanya bizonyos megtelepedési térséget, megszállás által kizáró tulajdonná tett telepet jelent; második alkatrésze pedig *árok*.

TANÁROK— v. **TANÓROKKAPU**, (tanárk- v. tanórok-kapu) ösz. fn. Kapu, melyen a tanárok által kerített helyre bejárnak. A székelyeknél a falu kapuja, mely az árokkal kerített mezőre vezet. Kriza J. szerint: *tanórkapu*, vetéskapu a faluk végén, s mondják: *porgolóc-kapu*-nak is.

TANÁRSÁG, (tan-ár-ság) fn. tt. *tanárság-ot*, harm. szr. —a. Tanári hivatal, állapot, mineműség. V. ö. **TANÁR**.

TANBÉR, (tan-bér) l. **TANITÓBÉR**.

TANCS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Tancs-ra*, —on, —ról.

TÁNCZ, fn. tt. *táncz-ot*. 1) Általán, bizonyos rend és időmérték nélkül egymást követő szökdösések, ficzánkolasok, keringések, mint a csapongó jó kedvnek, örömmek kitörései. Innen az oktan állapot hasonló mozgása is táncznak neveztetik. *Borjutáncz*, midőn tavaszkor ficzánkolnak. *Szarkatáncz*, midőn jobbra balra szökdösnek. *Darutáncz*, midőn e madarak mintegy körtánczot járnak. Átv. ért. *medvetáncz*; *ebek táncza* midőn verésre szökdösnek. 2) Szorosb és szokottabb ért. szabályos mozgásokból, illetőleg léptekből, szökésekből, forgásokból álló s bizonyos rend és időmérték szerint szerkezett test és taglejtőzködés, számtalan módosításokkal a népek különbsége, kedélye, műveltsége, s az illető mesterség leleményességéhez képest. *Magyar, német, tót, kozák, lengyel, oláh, franczia táncz*. *Lassu, toborzó, fris, csár-*

dásféle, bokázó, mártogató magyar táncz. Pásztori, kánasztáncz. A régieknél: hajdutáncz, fegyvertáncz. Egyes, páros v. kettős táncz, körtáncz. Gyertyatáncz. Koldustáncz. Mennyekzői, vánkostáncz. Zsivány v. bujnyiktáncz. Palotás táncz. Tánczot járni, lejteni, rakni, ropni, hegyezni, aprózni. Tánczba ugrani, tánczra perdülni, ke-rekedni. Három a táncz, t. i. először lassú, azután czifrázó, végre fris, mint hajdan a toborzók járták, s ehhez voltak alkalmazva a tánczzenék. Közmondatok: Könnyű Katót tánczba vinni. Néha reggel táncz, este pedig láncz. Nem sokat hajt a táncz a konyhára. Eljáraták vele az ebek tánczát, megverték, megugraták. Átv. baráttáncz, béketűrés, vak engedelmesség.

A táncz kisebb nagyobb módosulattal majd minden európai nyelvben megvan; németül: *Tanz*, angolul: *dance*, olaszul: *danza*, francz. *danse*, románul: *dantiu*, a szláv nyelvekben: *tanecz*, *tancze*, *taniecz*; a sémi nyelvekben is héberül: *dúc*z (saltare, exultare), és arabul: *dász*. Adelung szerint e szóban a mozgás alapfogalma rejlik, s azt a német *tän*deln, a svéd *danka* (= ideoda csapong), s a hellen *δῶρισις* (= heves mozgás) szókkal hasonlítja össze. Nyelvünkben pedig alapfogalomban hasonló a *támolyog* és *tántorog*, magas hangon *denczel*, *dönczöl*, mint ideoda mozgásra vonatkozó igék; amivel nem azt akarjuk mondani, hogy a 'táncz' szó ezek törzséből származott, hanem hogy ennek közös elemei nyelvünkben is megvannak. Régi nyelvemlékeinkben különösen a Müncheni codexben *szökés*, *szökdösés*, Molnár Albertnél is: *szökés*, *szökdécselés*, *szököllés* szókkal fejeztetik ki; 'tánczolni' helyett is *szökni*, *szökdécselni*, *szökdösni* szókat találjuk; i. ezeket. *Ropni* ige pedig 'tánczolni' értelmében ma is divatos; i. ROP.

Említsd érdemel még hogy a régi árja nyelvek között a zendben *tancs*, másképp *tacs*, *tak*, am. teker, forgat; és tekereg, forog, melynek a szanszkritban *tak* és *tancs*, a persában pedig *tákh*-tan felel meg (Vullers persa szótára تاختن alatt).

TÁNCZESTÉLY, (táncz-estély) ösz. fn. Est-veli házi mulatság, melyben tánczolni is.

TÁNCZGYAKORLAT, (táncz-gyakorlat) ösz. fn. Gyakorló mozgás a tánczolás ügyesség megszerzésére, avagy további kiképzésére.

TÁNCZHÁZ, (táncz-ház) ösz. fn. Nyilvános ház illetőleg terem, melyben köz tánczmulatságokat szoktak tartani.

TÁNCZISKOLA, (táncz-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben tánczlecczkéket adnak.

TÁNCZJÁTÉK, (táncz-játék) ösz. fn. Egynek vagy többeknek színpadi előadása a tánczművészetben.

TÁNCZKÖR, (táncz-kör) ösz. fn. A tánczó személyzet által alakított kör vagy különkülön bokor.

TÁNCZLECCZKE, (táncz-lecczke) ösz. fn. Lecczke, vagyis oktatás, melylyel valaki bizonyos táncz, vagy tánczok lejtésére képeztetik.

TÁNCZLEJTÉS, (táncz-lejtés) lásd: **TÁNCZLÉPÉS**.

TÁNCZLÉPÉS, (táncz-lépés) ösz. fn. Bizonyos idomú és lejtésű lépések, melyek a különböző táncz-nemek kellékeit teszik. Magyar, franczia táncz lépés.

TÁNCZMESTER, (táncz-mester) ösz. fn. Mester, ki másokat bizonyos táncz-nemekre tanít, idomít. Magyar, franczia, színházi tánczmester. Néhutt, pl. Érsekújvárott a népies innepélyű pünkösdi tánczban am. *előtánczos*, ki a tánczkörtől különválva, vagyis a kör közepén lejt párjával a tánczot, s kinek lejtéseihez alkalmazkodnak a többiek. Tudnivaló, hogy erre a legügyesebb tánczost és tánczosnőt jelölik ki.

TÁNCZMESTERSÉG, (táncz-mesterség) ösz. fn. Mesterség, melynek kelléke bizonyos szabályok szerint szép, bájos, deli, ügyes testtartással, és taglejtésekkel tánczolni.

TÁNCZMULATSÁG, (táncz-mulatság) ösz. fn. Mulatság, vigalom, mely főleg az összevgyült társaság tagjai által lejtegetett tánczokból áll; másképp: *tánczvigalom*.

TÁNCZMŰ, (táncz-mű) ösz. fn. Színpadi előadás a tánczművészetben, vagy ily előadásra szánt mű.

TÁNCZMŰVÉSZ, (táncz-művész) ösz. fn. A táncz mesterségében művésziileg kiképzett egyén.

TÁNCZMŰVÉSZET, (táncz-művészet) ösz. fn. Kitűnő képzettség a táncznemű mozdulatokban, melynek főleg a színpadokon adatnak elé.

TÁNCZOL, (táncz-ol) önh. m. *tánczol-t*. Tánczot jár, lejt. Szépen, nyalkán, hegyesen, ügyetlenül tánczolni. Topogva, csoszogva, ugrándozva, bukdácsolva, dőlögve tánczolni. Magyarat, németet, francziást tánczolni. A mint huzzák, úgy tánczolj. (Km.). Roszúl hegedülnek, ebül tánczolunk ma (km.), azaz, veréssel fenyegetnek. „Csak a mint vonják, úgy kell tánczolnunk.” Mikes Kelemen (XII. levél). V. ö. **TÁNCZ**.

TÁNCZOLÁS, (táncz-ol-ás) fn. tt. *tánczolás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Azon élénk vidám kedvű mozgások lejtése, melyeket táncznak nevezünk. V. ö. **TÁNCZ**.

TÁNCZOLÓ, (táncz-ol-ó) mn. és fn. tt. *tánczoló-t*. Aki tánczot lejteget, jár. Tánczó legények, leányok.

TÁNCZÓRA, (táncz-óra) ösz. fn. Óraszámra kiszabott idő, melyben tánczlecczkét adni, vagy táncz-gyakorlatot tartani szoktak.

TÁNCZOS, (táncz-os) mn. és fn. tt. *tánczos-t* v. — at, tb. — ak. Aki tánczolni szokott, tud, szeret. Tánczos legény, leány. Tánczos leányból ritkán válik jámbor asszony. (Km.). Midőn önálló főnévül használtatik, tárgyese — t, tb. — ok. Kinek rendes foglalkodása, vagy mestersége a táncz, vagy ki tánczolva mulat. Színpadi tánczosok. Elrendezni a tánczosokat.

TÁNCZOSKOLA, i. **TÁNCZISKOLA**.

TÁNCZTÁRSASÁG, (táncz-társaság) ösz. fn. Társaság, mely főleg tánczolás végett szokott összevgyülni.

TÁNCZTEREM, (táncz-terem) ösz. fn. Terem, mely tánczra van rendelve, és elrendezve. Nyilvános, városi, kocsmai tánczterem.

TÁNCZVEZÉR, (táncz-vezér) ösz. fn. Ki elül szokott táncolni, előtáncos.

TÁNCZVIGALOM, (táncz-vigalom) ösz. fn. l. **TÁNCZMULATSÁG**.

TÁNCZZENE, (táncz-zene) ösz. fn. Időmértékekben és nemzeti szellemben valamely nemzeti tánczhoz alkalmazott zene, milyenek a *palotás, csárdás*; más nemzeteknél a *keringő, polka, mazurka* stb.

TANDI, (tan-di) mn. tt. *tandi-t*, tb. — *k* v. — *ak*. Tátott száju, mamlasz. E szóban alaphang az ostoba bámulásra mutató, nyílt szájjal ejtett *a* v. *á*, és *ám*, *am* v. *an*, (*ámul, ámmog, andalog* szókbán), melyek több előtét hangokat vesznek föl, mint *b-t*: *bá, bám, bámé, bamba, m-et*: *má, mám, málé, mamlasz, t-t*: *tácsó, tankó, tabéros, tájbász, táte, tatri, tantali, tantalog* stb., melyek a köznép nyelvén mint gúnyszók divatoznak. Képeztetésre hasonlók e gúnyszók: *oktondi, dundi, dömsödi, bonfordi, nyámándi, korigándi* stb.

TANDÍJ, (tan-díj) l. **TANÍTÓBÉR**.

TANDISÁG, (tan-di-ság) fn. tt. *tandiság-ot*, harm. szr. — *a*. Mamlaszág, szájtátiság. V. ö. **TANDI**.

TANELV, (tan-elv) ösz. fn. Elv, melyből bizonyos tanszakhoz tartozó ismereteket kivonunk, vagy melyre azokat visszaviszszük.

TANEJT v. **TANÉJT**, l. **TANÍT**.

TANESZKÖZ, (tan-eszköz) ösz. fn. Mindenféle eszközök, melyek valamely tan előadására, és felfogására szükségesek, pl. a természettanban, mér-tanban a különféle rajzok, ábrák stb.

TANÉT, l. **TANÍT**.

TANÉV, (tan-év) ösz. fn. Megnevezett év, melyben valamely iskolai tanítás foly.

TANFOLYAM v. — **FOLYAMAT**, (tan-folyam v. —folyamat) ösz. fn. Valamely tan v. tudomány előadására a tanodákban meghatározott időtartam.

TÁNGÁL, önh. m. *tángál-t*. Győr és Pápa vidékén am. tenget, imígyamúgy szegényesen, nyomorultán táplál. *Csak úgy tángálja magát, életét*. Innen, *tángálódik*, am. *tengődik*. Mint jelentéséből kitünik, alkalmasint annyi mint a magashangú *tenget* igének, (honnan: *tengődik*), mély hangú módosulata. Egyéb-iránt a mongolban *tangkhai* v. *tangghai* am. nyomorult, nyomorúságos (pitoyable).

TÁNGÁLÁS, (tángál-ás) fn. tt. *tángálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. **TENGETÉS**; és v. ö. **TÁNGÁL**.

TÁNGÁLÓDÁS, (tángál-ó od-ás) fn. tt. *tángálódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. **TENGÖDÉS**; és v. ö. **TÁNGÁL**.

TÁNGÁLÓDIK, (tángál-ó od-ik) belsz. m. *tángálód-tam*, — *tál*, — *ott*. L. **TENGÖDIK**; és v. ö. **TÁNGÁL**.

TÁNGYÉR; **TÁNGYÉRNIALÓ**, tájdivatos szók. L. **TÁNYÉR**; **TÁNYÉRNIALÓ**.

TANINTÉZET, (tan-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben bizonyos tudományokban oktatást adnak; tanoda.

TANÍT, **TANIT**, (tan-ít) áth. m. *tanít-ott*, htn. — *ni*, v. — *ani*, par. — *s*. Mást vagy másokat bizonyos elméleti vagy gyakorlati ismeretekbe illetőleg ügyességbe avat, bevezet. *Fiúkat, leánykákat, ifjakat, meglelt embereket tanítani*. Midőn az illető tan vagy ügyesség tárgyát megnevezzük, ezt felható raggal határozzuk meg. *Írásra, fogalmazásra, szavazásra, nyelvekre tanítani*. *Vívásra, lovaglásra, úszásra, rajzolásra tanítani a növendékeket*. Néha a tanuló személyt tulajdonító s a tan tárgyát tárgyesetbe teszszük; vagy szokottabban az igenevek helyett határtalan módot használunk, meghagyván tárgyesetben a személyeket. *A növendékeknek vívást, lovaglást, rajzolást, nyelveket tanítani; vagy A növendékeket vívni, lovagolni, rajzolni tanítani*. *A kisdedeket először ülni, azután állni, később járni tanítják*. Midőn semmi tantárgyat nem nevezünk, am. oktat, idomít, képesít. *Maga is tanul, ki másokat tanít*. (Km.). *Engem ne taníts*. Néha am. tanítással foglalkodik. *Ő már régen tanít*. *Harmincz éve, mióta tanítok*. Igekötéssel: *Betanítani valakit bizonyos mesterségbe*. *Megtanították őt, mit kell tennie*. *Majd megtanítlak!* fenyegető kifejezés. *Megtanítalak keztyűben dudálni vagy fűlyölni*. (Km.). *Rátanították, hogy ezt vagy azt tegye*. A régiknél ma szokatlan viszonyítás is jön elé, pl. „Demaga Orsola Istentől ezen megtanították, hogh e kerálnak akarajáth megteljesétené.” Nádor-codex. (456. l.). Átv. ért. midőn oktalan állatokra alkalmaztatik, am. idomít, bizonyos ügyességre szoktat. *Lovakat nyargalásra, hadi fordulatokra, ebeket némely mesterséges mozgásokra, madarakat síp mellett énekre tanítani*.

Ezen igének régibb és eredetibb alakjai: *tanót, tanójt, tanút, tanét, tanéjt*. Különösen -*út* képzővel használja ezt a Tihanyi codex írója: „Hogy megtanúhon minket.” „Kiben minket megtanútha.” Gyakran *ojt* képzővel áll, pl. a Nádor-codexben: „Es a kerály fia addig megkeresztelkednék, es a keresztien hitben megtanojtának.” (457. l.). Sz. Krisztina életében: „Mi tanojtottonk tegedet imádni az Istent.” (6. l.). Továbbá *ót* képzővel a Münchener codexben: „Menjetek azért és tanóhatok (régi alak e helyett: tanójtatok vagy tanótsatok) menden nemzeteket”; *eit* v. *ejt* képzővel ugyanott: „Mert vala őket tanejtó” (erat docens eos); *ét* képzővel ugyant: „Uram tanéh (régi alak e helyett: tanéjt v. tanéts) münket imádkoznonk.” Egyébiránt ezen észrevétel általán illeti az *it* képzőjű igéket, miről részletesebben l. — T, 3), igeképző.

TANÍTÁS, **TANITÁS**, (tan-ít-ás) fn. tt. *tanítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valakit bizonyos ismeretekre, vagy gyakorlati ügyességre tanítunk. *Lelki tanítás*: a hittani ismeretekre. Továbbá, ilynemű munkával foglalkodás; életmód, pl. *tanítással keresi kenyerét; megunta a tanítást*. V. ö. **TANÍT**.

TANÍTÁSI, **TANITÁSI**, (tan-ít-ás-i) mn. tt. *tanítási-t*, tb. — *ak*. Tanítást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tanítási módszer, költség, idő*.

TANÍTÁSDÍJ, (tanítás-díj) ösz. fn. Díj, melyet a tanítványok az illető tanítónak, tanárnak, mesternek fizetnek.

TANÍTÁSMÓD, (tanítás-mód) ösz. fn. Általán azon szokás, melyet valaki akár személyes tulajdonságainál, akár külső befolyásnál fogva a tanításban követ. *Szelíd, kellemes, nehézkes tanításmód. Világos, érthető tanításmód.* Különösen bizonyos terv, rend, és szabályok szerinti tanítás, mennyiben az a tanítványok felfogásához legcélszerűbbnek találhatik.

TANÍTATLAN, **TANITATLAN**, (tan-ít-atlan) mn. tt. *tanítatlan-t*, tb. — ok. Akit vagy amit nem tanítottak, nem idomítottak; illetőleg bizonyos ismeretekben járatlan, továbbá ügyetlen; vad. *Tanítatlan pusztaí síhederek. Tanítatlan ló, tinó.* „Megköthetőtől ötlet és a város szerte, tanítatlan lovakkal hordoztatja vala.” Nádor-codex (511.). Határozóként am. tanítatlanul, a nélkül hogy tanították volna.

TANÍTGAT, (tan-ít-og-at) gyak. áth. m. *tanítgat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *tanítgass*. Gyakran, folytonosan, lassanlassan tanít, ez igének minden értelmében, s a kicsinyítésnek mellékfogalmával. Lásd: **TANÍT**.

TANÍTGATÁS, (tan-ít-og-at-ás) fn. tt. *tanítgatás-tb*, — ok, harm. szr. — a. Gyakori, folytonos, kiesinyes tanítás.

TANÍTHATATLAN, (tan-ít-hat-atlan) mn. tt. *taníthatatlan-t*, tb. — ok. Akit vagy amit megtanítani nem lehet; bizonyos ismeretekre, vagy ügyességre fogékonytalan; fölötte buta, tompa elméjű; nem idomítható. *Taníthatatlan hűle, váltott gyerek.* Határozóként am. a nélkül hogy tanítani lehetne, taníthatatlanul.

TANÍTHATLAN, I. **TANÍTHATATLAN**.

TANÍTHATÓ, (tan-ít-hat-ó) mn. tt. *tanítható-t*. Akinek bizonyos ismeretek fölfogására képessége, esze, tehetsége van; idomítható.

TANÍTHATÓLAG, (tan-ít-hat-ó-lag) ih. Tanítható módon, alakban.

TANÍTMÁNY, **TANITMÁNY**, (tan-ít-mány) fn. tt. *tanítmány-t*, tb. — ok. Tantárgy, mire valakit tanítanak; amit az illető tanító előad.

TANITMÁNYOS, (tan-ít-mány-os) mn. tt. *tanítmányos-t* v. — *at*, tb. — ak. Elméletileg megállapított felfogásokon alapuló, mely által valaki a gyakorlati életet azon felfogásokra, és nem megfordítva kívánja alkalmazni; másképp: *tanszerű*. (Doctrinär).

TANÍTÓ, **TANITÓ**, (tan-ít-ó) fn. tt. *tanító-t*. Személy, kinek kitűzött feladata, hivatala valakit, vagy többeket bizonyos tanszakban oktatni. *Magán-tanító. Falusi tanító. Rosz tanítótól tanulhatod, mit kelljen kerülni.* (Km.). E névvel mint czimmet rendesen csak az elemi iskolák tanítóit (docens), vagy nagyobb intézetekben csak a rendkívüli tanítókat nevezik, a többiek, kiket hajdan professoroknak hívtak, tanári pevet viselnek.

TANÍTÓBÉR, illőbb kifejezéssel: **TANÍTÓDÍJ**, (tanító-bér v. —díj) ösz. fn. Díj, melyet a tanítványok az illető tanítónak oktatásért fizetnek. Régebben ezt a kath. falusi tanodákban kántorpenz-nek nevezték.

TANÍTÓHÁZ, (tanító-ház) ösz. fn. Széles ért. ház, melyben tanításképen bizonyos elméleti vagy gyakorlati esméreket adnak elő.

TANÍTÓI, (tan-ít-ó-i) mn. tt. *tanítói-t*, tb. — ak. Tanítót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tanítói kötelesség, hivatal.*

TANÍTÓKÖNYV, (tanító-könyv) ösz. fn. Oskolai kézi könyv, mely az illető tanszak tárgyait rövid vázlatban vagy részletesebben tartalmazza; röviden és szokottabban: *tankönyv*.

TANÍTÓMESTER, (tanító-mester) ösz. fn. Minden mesteri czimet viselő személy, ki másokat valamire tanít, pl. falusi mester, azaz kántor, ki egyszersmind tanít, vagy czéhbéli mester, ki másokat illető mesterségére tanít.

TANÍTÓÓRA, (tanító-óra) ösz. fn. A napnak óraszámra meghatározott időszaka, melyben bizonyos tanszaktól az illető tanító oktatást ad, előadást tart, tanóra.

TANÍTÓSÁG, **TANITÓSÁG**, (tan-ít-ó-ság) fn. tt. *tanítóság-ot*, harm. szr. — a. 1) Tanítói hivatal, állás, állapot. *Tanítóságért folyamodni, abból élni.* 2) Tanítók kara, testülete.

TANÍTÓSZÉK, (tanító-szék) ösz. fn. 1) Szék, emeltebb állvány a tanodában, honnan a tanító előadásait tartja. 2) Átv. tanítói hivatal, állomás. *Az egyetemnél tanítószéket nyerni. A tanítószékről lemondani.* Röviden és szokottabban: *tanszék*.

TANÍTÓSZER, (tanító-szer) I. **TANESZKÖZ**.

TANÍTÓTEREM, (tanító-terem) ösz. fn. Teremek a tanodai épületekben, hol a tanítványok osztályonként összevgyülekeznek, s a tanítók előadásait hallgatják; röviden: *tanterem*.

TANITVÁNY, (tan-ít-vány) fn. tt. *tanítvány-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Személy, kit bizonyos ismeretekre, ügyességre, mesterségre tanítanak. Néhutt a kisvárosi czéhekben így nevezik azon legényt, ki az inasságból csak imént szabadult föl. *Nem lehet a tanítvány mindjárt mesterre.* (Km.).

E szóról mint különösség megjegyzendő, hogy áthatható igékből a *vány*, *vény* képző által alakult főnevek között, ha némely újabb alkatu szóktól elgondolunk, egyedül vonatkozik személyre. *Szőke-vény, jövevény* már önható igékből származtak. V. ö. — **VÁNY**, — **VÉNY**, képző.

TANKA, falu Vas m.; helyr. *Tanká-ra*, — *n*, — *ról*.

TANKÓ, (tan-kó) mn. tt. *tankó-t*. Együgyű, ostoba, mamlasz, málészajú. *Ne légy tankó, ha eszeddel élhetsz.* (Km.). Elemzésére nézve I. **TANDI**. V. ö. **FAJANKÓ**.

TANKÖLTEMÉNY, (tan-költemény) ösz. fn. Költői alakba vagyis versekbe foglalt oktatás.

TANKÖLTÉSZET, (tan-költészet) ösz. fn. Költői alak, versezet, melyben valamely oktatás foglaltatik.

TANKÖNYV, (tan-könyv) l. **TANÍTÓKÖNYV**.

TANÓ, régiesen am. tanú; l. ezt.

TANODA, (tan-oda) fn. tt. *tanoda-t*. Legujabbkori alkotásu s legott általánosan felkapott szó az idegen eredetű, 'iskola' helyett; jelent általán minden köz, vagy magánintézetet, melyben bizonyos tanszakhoz tartozó ismereteket előadnak. *Elemi, reál, kereskedelmi, festészeti tanoda. Altanoda, fel-tanoda.* Különbözik némileg: *iskola*; mert amazt csak emberi lények számára rendelt tanintézetekről mondjuk; emezt másokról is, pl. *lóiskola, faiskola, szőlőiskola*, (nem *ló-, fa-, szőlőtanoda*).

TANODAI, (tan-oda-i) mn. tt. *tanodai-t*, tb. — *ak.* Tanodára vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tanodai könyvek, vizsgálatok, gyakorlatok. Tanodai lapok.*

TANODASZERŰ v. — **SZERŰ**, (tanoda-szerű) ösz. mn. Tanodai előadáshoz avagy élethez hasonló.

TANOGAT, (tan-og-at) gyak. áth. m. *tanogat-tam, —tál, —ott*, par. *tanogass.* Lassanlassan, folytonos, de mintegy könnyű, nem erőtetett módon, képesít tanít, mint a gyermekeket, a kezdőket, a gyöngébb tehetségűeket szokták. A *tanogat* és *tanít-gat* úgy viszonylanak egymással, mint a *gurítgat* és *gurógat*, *feszítget* és *feszeget*, *terítget* és *tereget* s némely mások.

TANOL v. **TANÓL**; **TANÓLÁS** stb. régiesen és tájdivatosan am. *tanul, tanulás* stb.; l. ezeket.

TANONCZ, (tan-oncz) fn. tt. *tanoncz-ot*. Általán tanuló gyermek, fiú; továbbá tanintézeti növendék. Oly alkati új szó, mint *ifjoncz, virgoncz*.

TANONCZI, (tan-oncz-i) mn. tt. *tanoncz-i-t*, tb. — *ak.* Tanulót vagy tanítványt illető, azokra vonatkozó. *Tanonczi gyakorlatok, vizsgálatok.*

TANONCZKODÁS, (tan-oncz-kod-ás) fn. tt. *tanonczkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Életnem vagy foglalkozás, melyet valaki mint tanuló gyermek, vagy mint bizonyos tanintézet növendéke követ, gyakorol, diákoskodás.

TANONCZKODIK, (tan-oncz-kod-ik) k. m. *tanonczkod-tam, —tál, —ott*. Valamely tanintézetben tanulgat.

TANÓR v. **TANÓRA**, l. **TANÁR**, (2).

• **TANÓRA**, (tan-óra) l. **TANÍTÓÓRA**.

TANÓROK, l. **TANÁROK**.

TANÓROKKAPU, l. **TANÁROKKAPU**.

TANOSZTÁLY, (tan-osztály) ösz. fn. A tanfolyamban a növendékek bizonyos osztálya, melyben az ezen növendékek fölfogásaihoz mért vagyis előbb szerzett ismereteik fonálán további kiképzetetésre szükséges tudományok taníttatnak; s egy tanosztályt rendszerént egy tanévre szoktak meghatározni.

TANÓJT, **TANÓT**, l. **TANÍT**.

TANPÉNZ, (tan-pénz) ösz. fn. Tanításért, illetőleg valamely nyilvános tanodába, vagy tanosztályba fölvételért fizetendő szokott pénz.

TANSEGÉD, (tan-segéd) ösz. fn. Az illető tudományszakban kellően kiképzett és valamely fő tanító vagy tanár mellett ezt működésében támogató vagy annak akadályoztatása esetében azt helyettesző egyén.

TANSZABADSÁG, (tan-szabadság) ösz. fn. Szabadság arra, hogy valaki nyilvánosan taníthasson a nélkül, hogy a tanításnak akár tárgyában, akár formájában korlátoztassék.

TANSZAK, (tan-szak) ösz. fn. A tudományok összegében egyes elkülönített és meghatározott tudományág, vagyis az általános tudományok egyes ága, pl. *menyiségtan, bölcsészettan, természettan. Tanszakok szerint osztani be a tanítókat.*

TANSZÉK, (tan-szék) ösz. fn. l. **TANÍTÓSZÉK**.

TANSZER, (tan-szer) l. **TANESZKÖZ**.

TANSZERŰ v. — **SZERŰ**, (tan-szerű) l. **TANÍTÁNYOS**.

TANSZOMJ, (tan-szomj) l. **TUDVÁGY**.

TANSZOMJAS, (tan-szomjas) ösz. mn. Aki tanulni, tudni áhítozva vágyik, s mintegy szomjúhozza a tudományokat.

TÁNT, elavult törzsök, melyből *tántor, tántorog, tántorodik* stb. származtak, mint *hányt, hánytörő, hánytorgat; fínt, fíntorog, fíntorgat; hent, henterget*. Elemezve: *tám-t* a *tám* gyöktől, melyből *támo-lyog* is képződött; rokonok hozzá: *sánt* és *csámp*, t. i. a görbe, egyenletlen mozgásra vonatkozó *sánta* és *csámpa*, *csámpás* szók törzsökei. V. ö. **TÁNTOROG**. Egyébiránt képeztetésre egyeznek vele: *int, ont, bont, önt, dönt, ront, hint, hánt, szánt* s több mások.

TANTALGÁS, fn. tt. *tantalgás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Mélázva, bandsalogva járkálás. Székely szó. V. ö. **TANTALOG**.

TANTALI, fn. tt. *tantali-t*, tb. — *ak.* Mélázva magát felejtő. (Kriza J.). V. ö. **TANTALOG**.

TANTALOG, önh. m. *tantalogtam, —tál, tantalg-ott*, htn. *tantalog-ni* v. *tantalg-ani*. A székelyeknél am. mélázva, bandalogva (bandsalogva) járkál. Nem egyéb mint *andalog* t. előttétl s a *d*-nek is kémenyebb *t*-re változásával. V. ö. **TANDI**.

TANTÁRGY, (tan-tárgy) ösz. fn. Tárgy, mely tanítás végett van megszabva vagy kitűzve.

TANTEREM, (tan-terem) l. **TANÍTÓTEREM**.

TANTERV, (tan-terv) ösz. fn. Előre megállapított rend és mód a tudomány vagy tudományok előadásában.

TANTÉTEL, **TANTÉT**, (tan-tétel v. —tét) ösz. fn. Valamely tanban, tudományban felállított egyes tétel.

TANTOG, önh. m. *tantog-tam, —tál, —ott*. Össze van húzva, tantalog szóból. l. **TANTALOG**.

TÁNTOR, (tám-t-or) fn. tt. *tántor-t*, tb. — *ok*. Állapot, midőn az egyensúlyát veszített állati test ide-oda mozog, pl. szédülés, részegség, gyöngélkedés miatt; ettől származtak különösen *tántorog, tántorit, tántorodik* igék. A *tántor* és *tántorgás* között olyféle különbség van, mint a *nyomor* és *nyomorgás*, a *henger* és *hengergés*, a *fíntor* és *fíntorgás* között.

Gyöke *tám*, ugyanaz, mely van a rokon értelmű, *támolyog* szóban is. V. ö. TÁNTOROG. Alakra pedig hasonló a *fintor*, *hánytor*, *henter* elavult nevekhez. Hasonlóan részint élő, részint elavult igékből származtak: *fondor*, *undor*, *nyomor*, *avar*, *kondor*, *göndör*, *henger* s némely mások. Hasonló hozzá gyökben a német *taumeln*.

TÁNTORGÁS, (tám-t-or-og-ás) fn. tt. *tántorgás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A mozgásban levő állati, nevezetesen emberi testnek ide-oda dőlőngő hajlása. Szédelgő, részeg ember, gyöngélgedő aggyastyán *tántorgása*. Egyértelmű vele a némileg szelídebb kifejezésű *támolygás*. V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTORGAT, (tám-t-or-og-at) lásd: TÁNTORÍTAT.

TÁNTORGÓ, (tám-t-or-og-ó) mn. tt. *tántorgó-t*, Aki szédelegve, vagy akármi oknál fogva egyensúlyát veszítve ide-oda dőlőngve lép, megy. *Tántorgó részeg, beteg*. V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTORGÓS, (tám-t-or-og-ó-s) mn. tt. *tántorgós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Tántorgásra hajlandó, könnyen, vagy gyakran tántorgó; szédelgős, dőlőngős.

TÁNTORÍT, TÁNTORIT, (tám-t-or-ít) áth. m. *tántorit-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Eszközli, okozza, véghez viszi, hogy valaki mint szédelgő, s egyensúlyát veszítve ide-oda dőlőngve lépjen, járjon. A *részegség* az *utca egyik soráról a másikra tántoritja őt*. Átv. valakit az erkölcs egyenes útjáról vesztegetés s egyéb módok által félrevezet; elébbi határozatától elmozdít. *Pénz, hűség, dicshagy, szerelem, eltántoritják az embert*. V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTORÍTÁS, TÁNTORITÁS, (tám-t-or-ít-ás) fn. tt. *tántoritás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, fokozás, mely által valaki tántorgóvá tétetik, különösen valakinek eltérítése az erkölcs ösvényéről, vagy helyes határozatától. V. ö. TÁNTORÍT.

TÁNTORITGAT, (tám-t-or-ít-og-at) gyak. áth. m. *tántoritgat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *tántoritga-ss*. Ismételve tántorit.

TÁNTORÍTHATATLAN, TÁNTORITHATLAN, (tám-t-or-ít-hat-[at]lan) mn. tt. *tántoríthatatlan-t*, tb. — *ok*. Átv. szilárd jellemű, vesztegethetlen erkölcsű, elhatározott akaratú, kit se az erkölcs útjáról félre vezetni, elcsábítani, se elveinek megváltoztatására birni nem lehet. Határozóként am. tántoríthatatlanul.

TÁNTORÍTHATÁTLANSÁG, (tám-t-or-ít-hat-at-lan-ság) fn. tt. *tántoríthatatlanság-ot*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Meg nem vesztegethető, szilárd jellemű erkölcsi tulajdonság vagy állapot.

TÁNTORÍTHATATLANUL, (tám-t-or-ít-hat-atlan-ul) ih. Az erkölcs szabályaihoz és határozatához híven ragaszkodva megvesztegethetlenül, elcsábíthatatlanul, rendületlenül.

TÁNTORÍTHATLAN, stb. l. TÁNTORÍTHATATLAN stb.

TÁNTORODÁS, (tám-t-or-od-ás) fn. tt. *tántorodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A mozgásban levő

állati testnek az egyensúly középpontjától félre biczenő tévedése. Különbözik tőle: *tántorgás*, mely folytonos vagy gyakori félrebillenést jelent, ellenben *tántorodás*, egyes vagy kezdő billenésre vonatkozik.

TÁNTORODIK, (tám-t-or-od-ik) k. m. *tántorod-tam*, — *tál*, — *ott*. Teste egyensúlyos irányából félre mozzan, s mintegy kibillen; tántorgóvá lesz. Átv. az erkölcs egyenes ösvényéről el kezd térni, lelkének szilárdságát veszti, helyes határozatától elhajlik. *El-, megtántorodni*. V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTOROG, (tám-t-or-og) gyak. önh. m. *tántorog-tam*, — *tál*, *tántorog-ott*, htn. — *ni* v. *tántorg-ani* v. *tántorg-ni*. Bizonyos okoknál fogva testének egyensúlyi mozgó irányát veszítve ide-oda dőlőngve, majd csára, majd hajsza lépve, botorkálva megy, pl. a részeg, vagy szédelgős, vagy gyöngélgedő, rándult inu ember. Némileg rokon értelműek: *támolyog*, *csámolyog*, s magas hangon: *ténfereg*. Csagataj nyelven: *tinterekle-mek* düledez-ni, tántorog-ni. Képeztetésre hasonló a szintén mozgásra vonatkozó *háborog*, *fintorog*, *henterog*, *hengereg*, *hánytorog* stb. V. ö. TÁNTOR.

TÁNTOROSZIK, l. TÁNTORODIK; amaz a mutató módbeli jelen időn kívül a többi időket és módokat is az utóbbi igétől kölcsönzi.

TANTÖREDÉK, (tan-töredék) ösz. fn. Egyes, kiszakasztott tételek valamely tanból vagy tudományból. (Aphorismus).

TANÚ, TANU, (tan-ú) fn. tt. *tanú-t*, tb. — *k*. Személy, kinek bizonyos eseményről, lettdologról, tudomása van, és pedig vagy közvetlen tapasztalás által, pl. *szemtanu* v. *szemmel látott tanu*, ki valamit saját szemével látott, továbbá oly *fültanu*, ki amit tud, saját füleivel hallotta, vagy *közvetett fültanu*, ki bizonyos eseményt más szemtanuk elbeszélése után tud. V. ö. TAN. Különösen személy, ki valamely kérdéses eseményről, történt dologról, s annak mi voltáról, körülményeiről bizonyosságot ad, mennyiben tudomása van róla. *Bizonyos ügyben tanukat állítani, gyűjteni, megesketni, vallatni. Hiteles, hitezett, aggályos, hamis, megvesztegetett tanu. Érdekelt, részrehajló tanuk. Tanuk megegyező, vagy ellenkező, eltérő vallomásai. Istenen kívül nincs egyéb tanúm. Senki sem lehet tanu maga ügyében.* (Km.). Átv. képes kifejezéssel mondjuk elvont, vagy lelketlen tárgyakról is, melyek némi tényekről bizonyosságul szolgálnak. *E művek nagy mesteri kezeknek tanúi. E könyvek legyenek mély bánatom tanúi. Régiesen tanó, pl. „Jóllehet sok hamis tanók jöttek volna.”* (Münch. cod. Máté. XXVI.).

Képeztetésre hasonlók hozzá: *lapu*, *gyanú* v. *gyanu*, *ború* v. *boru*, *gyöpü* v. *gyöpi*, *csöpü* v. *csöpi* s több mások. Egyébiránt azon ú, ü képzőjű főnevek közé tartozik, melyek leginkább a ragozás és képzéskor v-re nem változnak, ellenkezőleg mint ezek: *falú* *falv*, *odu* *odv*, *fenyű* *fenyv*, *enyű* *enyv* stb. Csagataj nyelven *tanuk* am. *tanu*, ujgur nyelven pedig *tanuk* v. *tanu*, am. *tanuság*, *bizonyíték*; és *tanuk-mak* am. *tanúz* v. *tanuskod-ni*. (Vámbéry A.).

TANÚ— v. **TANUÁLLÍTÁS**, (tanú-állítás) ősz. fn. Tanúnak v. tanúknak az által, ki azok bizonyítását akarja igénybe venni, a bíróság elé vezetése.

TANÚ— v. **TANÁLLÍTÓ**, (tanú-állító) ősz. mn. és fn. A tanú vagy tanúk által bizonyítani szándékozó cselekvénye, midőn azokat a bíró elé vezeti.

TANÚ— v. **TANUBIZONYÍTÁS**, (tanú-bizonyítás) ősz. fn. Tanú vagy tanúk vallomása által szándékoltt vagy teljesített bizonyítás.

TANÚ— vagy **TANUBIZONYYSÁG**, (tanú-bizonyosság) ősz. fn. Bizonyosság, melyet valamely esemény, lettdolog mivoltáról, igazlétéről stb. szem-, vagy fültanu ad. Szélesb ért. akármily okmány, mű, jelenet stb., melyből valaminek volta, vagy léte, vagy igazsága stb. kitűnik. *Tanubizonyyságot tenni.* „Az isteni gondviselésnek tanubizonyyságaihoz igen hozzászokván... körülöttünk való gondoskodásáról gyakorta vagy egészen elfelejtkezünk, vagy legalább azt eléggé becsülni nem tudjuk.“ (Gr. Teleki József, Ugocsa megye rendeihez. 1790.).

TANÚ— v. **TANUESKÜ**, (tanu-eskü) ősz. fn. Eskü, melyet az illető hatóság elé idézett tanúk letesznek. V. ö. **ESKÜ**.

TANÚ— v. **TANUIDÉZÉS**, (tanú-idézés) ősz. fn. A tanúnak vagy tanúknak a bíró által kihallgatás végett írásbeli meghagyás útján maga elé hívása.

TANÚ— v. **TANUIRAT**, (tanú-irat) ősz. fn. Irat, vagyis okmány, mely bizonyos tény, vagy kérdés alatt levő jog felől bizonyosságot nyújt; máskép: *tanúlevél, tanúsítvány.*

TANÚ— v. **TANUJEL**, (tanú-jel) ősz. fn. Jel, mely bizonyos eseményt illetőleg mintegy tanubizonyyságnak szolgál. *A mérgezésnek, megfojtásnak, gyilkosság-nak tanújelei.*

TANÚ— v. **TANUKIHALLGATÁS**, (tanú-kihallgatás) ősz. fn. L. **TANÚVALLATÁS**.

TANÚL, TANUL, (tan-ul) önh. és áth. m. *tanul-t.* Bizonyos ismeretekben tudóvá, jártassá, s mintegy tanossá lesz; okik, okúl. Önható minőségében áthatólag megfelel neki: *tanít*, régiesen: *tanót* v. *tanút* v. *tanejt* v. *tanét*, azaz, tudóvá tesz, képez, oktat. — Példák önható jelentéssel: *A tanár tanít, a tanítvány tanul. Jól, szorgalmasan tanulni. Irni, olvasni, magyarul, németül tanul. Betanulni valamibe. Maga kárán tanul (okúl). Az okos más kárán tanul. Eyy év alatt megtanula olaszul és francziául. Addig tanulj, míg időd van. (Km.). A mint tanulsz, úgy veszed hasznát. (Km.). „Mely vereségből megtanúla“ (= megokúla). Cart-hausi Névtelen. (Toldy F. kiadása. 159. l.) „Adja Isten, hogy tanultunk legyen a késértet nehéz nap-jaiban, s kik egyikek voltunk szenvedésben, egyikek legyünk működéseinkben is.“ (Deák Ferencz, a képviselőházban. 1861. május 13.) Áthatólag: *A fel-adott leckét tanulni. Mit ember ifjanta tanul, azt ag-gottan is nehezen felejt.* (Km.). Midőn áthatólag s tárgyese-tes viszonynévvel használtatik, szabatosan *tanol* v. *tanól* volna; azonban a megörögzött szokás a*

főntebbi alakot áthatólag is használja, s ettől nem igen fog megválni. (Hasonlók *kerül és kerül*). Régente azt is jelentette: tudakozik, kérdez, pl. a Müncheneri codexben: Szerelmest tanolja vala (Pestnél: tudakozik vala, Erdősynél: megkérdezé) ő tőlök a cs-lagnak idejét“ (Máté. II.); továbbá: tanúbizonyyságot v. tanuvallomást tesz, pl. szintén a Müncheneri codexben: Ki es (is) mellyet látott és hallott, azt tanolja (testatur) es ő tanóságát senki nem veszi.“ (János. III.); „Semmit sem felelsz mend ezekre, mellyeket ezek te ellened tanólnak.“ (Máté. XXVI.). A régi M. Passióban is: „Semmit nem felelsz-e ezekre, kiket ezek ellened tanólnak.“ (Toldy F. kiadása, 11. l.). „Mert kik öreá tanúlnak vala.“ Ugyanott. (Toldy F. kiadása. 254. l.).

TANULÁS, TANULÁS, (tan-ul-ás) fn. tt. *tanulás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Önható cselekvés, mely által bizonyos tanokban, ismeretekben mintegy saját erőnk, tehetségünk használásával jártassakká leszünk. Régen am. tanuzás. Szabatosan véve különböznek tőle: *tanolás*, mint *okulás*-tól az *okolás*, *tárolás*-tól a *tárulás*, *terelés*-től a *terülés*. V. ö. **TANÚL**.

TANULÁSI, (tan-ul-ás-i) mn. tt. *tanulási-t*, tb. — ak. Tanulásra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tanulási alkalom, idő.*

TANULATLAN, TANULATLAN, (tan-ul-atlan) mn. tt. *tanulatlan-t*, tb. — ok. Aki nem tanult, tudatlan, általán vagy bizonyos ismereti szakokban járalan; tapasztalatlan stb. Határozóként am. *tanulatlanul*.

TANULATLANSÁG, (tan-ul-atlan-ság) fn. tt. *tanulatlanság-ot*, harm. szr. — a. Tanulatlan állapot, vagy tulajdonság; tudatlanság, miveletlenség, tapasztalatlanság.

TANULATLANUL, (tan-ul-atlan-ul), ih. Tanulatlan állapotban; tudatlanul, ismeretek nélkül; tapasztalatlanul stb.

TANULÉKONY, TANULÉKONY, (tan-ul-ékony) mn. tt. *tanulékony-t* v. — at, tb. — ak. Kinek hajlama, képessége, tehetsége van rá, hogy tanuljon; könnyen tanuló, jófejű, képzékeny, idomítható. Alkalmazható az oktalan állatokra is. *Az eb a macská-nál, a ló a juh-nál tanulékonyabb.*

TANULÉKONYSÁG, (tan-ul-ék-ony-ság) fn. tt. *tanulékonyság-ot*, harm. szr. — a. Tanulásra való hajlandóság, képesség, tehetség, s ezekből álló tulajdonság.

TANÚ— v. **TANULEVÉL**, (tanu-levél) ősz. fn. Általán minden hiteles iromány, okmány, mely valamit bizonyít; máskép: *tanúirat, tanusítvány.*

TANULGAT, (tan-ul-og-at) gyak önh. m. *tanul-gat-tam*, — tál, — ott. Gyakran folytonosan, vagy lassan-lassan, képesint, némi kényelemmel tanul. Áthatólag: *valamit tanul-gat*. V. ö. **TANÚL**.

TANULGATÁS, (tan-ul-og-at-ás) fn. tt. *tanul-gatás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Gyakori, folytonos, vagy lassan-lassan haladó, kényelmes tanulás.

TANULMÁNY. (tan-ul-mány) fn. tt. *tanulmány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Bizonyos tanszakhoz tartozó és tanulás által szerzendő vagy szerzett ismeretek; különösen egyes emberre vonatkozó, mennyiben valaki tudományos ismeretek megszerzésével tüzetesen foglalkozik, valaki azokat kötelezett vagy kedvencz tana gyanánt sajátjaivá tenni ügyekszik vagy ügyekezett. *A nyelvészet ifjúságától fogva kedves tanulmánya volt.*

TANULMÁNYI, (tan-ul-mány-i) mn. tt. *tanulmányi-t*, tb. — *ak*. Tanulmányt vagy tanulmányokat illető, arra vagy azokra vonatkozó. *Tanulmányi bizottság.* (Studiencommission). *Tanulmányi alaptőke.* (Studienfond). *Tanulmányi tervezet.* (Studienplan).

TANULMÁNYOZ, (tan-ul-mány-oz) áth. m. *tanulmányoz-tam*, — *tál*, — *ott* v. *tanulmányoz-ott*, par. — *z*. Bizonyos tudomány vagy ismeretek szakát kitűzött tanulmány gyanánt űzi, gyakorolja, belé okulni törekszik. V. ö. **TANULMÁNY.**

TANULMÁNYOZÁS v. **TANULMÁNYZÁS,** (tan-ul-mány-oz-ás) fn. tt. *tanulmányozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, észmüködés, mely által valamit tanulmányozunk. V. ö. **TANULMÁNYOZ.**

TANULÓ, TANULÓ, (tan-ul-ó) mn. és fn. tt. *tanuló-t*. Általán, aki tanul, bizonyos ismeretekben jártas, vagy művekben ügyes lenni törekszik. Különösen mint főnév, személy, ki bizonyos tanintézetben képezi magát, tanodai növendék. Régen am. tanú.

TANULÓ — v. TANULÓÉV, (tanuló-év) ősz. fn. Az élet korszakából egy vagy több év, mely alatt valaki bizonyos ismeretek megszerzésében, illetőleg ügyességben képezi magát; különösen azon évek, melyeket valaki akár nyilvános, akár magán tanodában tölt el. Különbözik: *tanév.*

TANULÓ — v. TANULÓINAS, (tanuló-inas) ősz. fn. Inas, ki bizonyos mesterségben, kézművészségben ügyekszik magának képességet szerezni. V. ö. **INAS.**

TANULÓ — v. TANULÓKOR, (tanuló-kor) ősz. fn. Az életnek azon szaka, melyet valaki különösen arra fordít, hogy bizonyos ismeretekben képezze magát, milyen az ifjkor, tanonczkor, diákkor. *Tanulókorában kevéssé hanyag volt, de utóbb kimívelte magát.*

TANULÓ — v. TANULÓLEÁNY, (tanuló-leány) ősz. fn. Leánynövendék, ki akár magán, akár nyilvános tanító intézetben neméhez illő munkaságban, pl. varrásban, vagy szellemi foglalkodásokban oktattatik.

TANULÓ — v. TANULÓLEVÉL, (tanuló-levél) ősz. fn. Az illető czélhatóság vagy mester által kiadott bizonyítvány, a felől, hogy annak kimutatója az illető kézműben gyakorolta magát.

TANULÓSÁG, TANULÓSÁG, (tan-úl-ó-ság) fn. tt. *tanulóság-ot*, harm. szr. — *a*. Tanulók testülete, összege; diákság, iskolai ifjúság.

TANULÓ — vagy TANULÓSZOBA, (tanuló-szoba) ősz. fn. Szoba, melyben valaki tanulni szokott; vagy melyben tanulók laknak, diákszoba.

TANULÓ — v. TANULÓTÁRS, (tanuló-társ) ősz. fn. Kik ugyanazon időben és tanintézetben tanulnak, egymásnak tanulótársai; iskolatárs.

TANULSÁG, (tan-úl-ság) fn. tt. *tanulság-ot*, harm. szr. — *a*. Jelenkori használatban, bizonyos erkölcsi példából, példázatból, vagy eseményből folyó, s mintegy önként ajánlkozó gyakorlati tan. *Meséből kihozott tanulság. Ebből az a tanulság, hogy . . . Amit mondtam, a ti tanulságtokra mondtam.* Más jelentéseit régebbi korban, l. **TANÚSÁG** alatt. Képezetése hasonló azon szókhoz, melyek igékből *ság* s *ség* képzővel alakultak, mint: *fogság, izzadság, fáradság, gyűlötség, nyereség, veszteség, feledség, ijedség, vesződség* stb. Szabatosan véve különbözik tőle főkép a mai nyelv szokásban: *tanúság*, azaz tanutétel, tanúbizonyosság, és *tanulság*; l. ezeket.

TANULSÁGOS, (tan-ul-ság-os) mn. tt. *tanulságos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Amiből gyakorlatilag tanulni lehet, akár elméleti, akár erkölcsi tekintetben. *Tanulságos példák, könyvek, értékezőek.* V. ö. **TANULSÁG.**

TANULT, (tan-ul-t) mn. tt. *tanult-at*. Aki bizonyos tanokban, ismeretekben jártasságot, vagy művekben ügyességet szerzett. *Tanult ember, katona. Kitanult orvos, gyógyszerész, kézműves. A tanult ember holta után híres.* (Dugonics).

TANULTSÁG, (tan-ul-t-ság) fn. tt. *tanultság-ot*, harm. szr. — *a*. Tanult állapot, vagy tulajdonság, elméleti, tapasztalati műveltség; tudosság.

TANULVÁGY, (tanul-vágy) ősz. fn. Vágyalom, mely ismeretek szerzésére, észművelésre, szóval tanulásra ösztönöz bennünket. Újabb alkatú szó, melyre a régieknél hasonló példát aligha találunk; azonban a rövidség ajánlatossá tette s többekkel együtt már az életbe is átment. Ilyenek a hasonlóan új szerkezetű *látvány, tudvány, bírvágy, ezek helyett: tanulásvágy, látásvágy, tudásvágy, bírásvágy.*

TANUSÍT, TANUSÍT, TANUSIT, (tan-ú-os-ít) áth. m. *tanusít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Mint tanu valamit bizonyít; értesít, tudósít; tanukép bevall, erősít valamit. *A házi cselédek köz egyezéssel tanusítják az elkövetett gyilkosságot.* Szélesb ért. valamit fölvilágosít, tudomásra hoz. *Tettei tanusítják jó szívét, baráti hajlamát.*

TANÚ — v. TANUPRÓBA, (tanu-próba) ősz. fn. Próba, vagy helyesebbem bizonyítás, melyet valamely eseményről, lettdologról a hiteles tanuk egyező vallomása nyújt.

TANÚSÁG, TANUSÁG, (tan-u-ság) fn. tt. *tanúság-ot*, harm. szr. — *a*. Bizonyítás, melyet valamely esemény felől valaki mint szemtanu, vagy fültanu ad. *Hamis tanúságot felebarátod ellen ne mondj.* Különböznek: *tanulság* és *tanultság*, noha a régieknél mind a három értelemben találjuk. (Lásd Müncheni cod. 352. l. „tanóság” alatt). A régieknél tanulást és tanulási helyet is jelent. Néha oktatás, utasítás értelmében jön elé. „Az napon Idvözténk nömös tanúságokat ada nekik.” Debreczeni Legen-

dáskönyv. (3. l.). „Az gahonáth penigh amint az szegénységnek kioszszam, nagyságotul tanúságoth várok, pénzen-e vagy mi módon.“ Levél. 1556-ból. (Szalay Ág. 400. m. l.). „Tanulság‘ alakban szintén ezen értelemben: „Ha meg kell vennem, avagy nem, ezekről kegyelmed adjon tanulságot ennekem.“ Levél 1557-ből. (Ugyanott). Így gr. Eszterházy Miklós nádornál is: „Azt kívánom azért én, hogy kegyelmed jó tanulsággal az magyarországi atyafiak közzül kettőt, s kettőt viszont az erdélyiek közzül. . . . bocsátana sietve előnkbe.“ Levél 1644-ből, Rákóczi Györgyhöz. „Mit kellessék velek cselekedni tanulságot adunk róla kegyelmeteknek.“ Levél ugyanattól 1645-ből, Győr megyéhez. „No mikoron immár a gyermek eszös volna, adák ötlet tanúságra (tanulási helyre); annak utánna, mikora tanuságban tudományának miatta verágoznék.“ Nádor-cod. (577, 578. ll.).

TANÚSÁG—v. TANÚSÁGTÉTEL, (tanúságtétel) ösz. fn. Am. tanubizonyosság, vagy szokott jelentésében az egyszerű tanúság.

TANÚSÍTÁS, TANUSÍTÁS, (tan-u-os-ít-ás) fn. tt. *tanúsítás-t*, tb. — ok. Tudósító, erősítő bizonyítás.

TANÚSÍTVÁNY, TANUSÍTVÁNY, (tan-ú-os-ít-vány) fn. tt. *tanúsítvány-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. L. **TANÚLEVÉL**.

TANUSKODÁS, (tan-u-os-kod-ás) fn. tt. *tanuskodás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Tanuként szerepelés. Általán, tanuságtétel, tanubizonyosság. V. ö. **TANUSKODIK**.

TANUSKODIK, (tan-u-os-kod-ik) k. m. *tanuskod-tam*, — *tál*, — *ott*. Tanuként szerepel. Általán, tanubizonyosságot teszen. V. ö. **TANUBIZONYSÁG**.

TANÚT, I. TANÍT.

TANÚ—v. TANUVALLÁS, (tanu-vallás) ösz. fn. Szóval, vagy írásban tett nyilatkozás, melyet valaki tanuképen terjeszt elé bizonyos lettdologról, mint szemmel látott, vagy füllel hallott felől. V. ö. **TANU**.

TANÚ—v. TANUVALLATÁS, (tanu-vallatás) ösz. fn. Törvényes eljárás, midőn az illető hatóság, vagy ennek megbízottja a tanukat kérdőre veszi, hogy a tárgyalás alá vett ügyről mindent elmondjanak, mennyiben tudomásuk van felőle. Mai korban e helyett szokottabban és szelidebben *tanukihallgatás* v. *tanúzás* szó használtatik; minthogy a „vallatás“ szóban némi kényszerítési fogalom rejlik, mely a mai bírói eljárással össze nem fér.

TANUVALLATÁSI, (tanu-vallatási) ösz. mn. Tanuvallatásra vonatkozó, ahhoz tartozó, azt illető *Tanuvallatási eljárás, esküdtel, írományok*.

TANÚVALLOMÁS, (tanú-vallomás) I. **TANÚVALLÁS**.

TANÚZÁS, (tan-ú-oz-ás) fn. tt. *tanúzás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. L. **TANÚKIHALLGATÁS**; **TANUSKODÁS**.

TANÜGY, (tan-ügy) ösz. fn. Mindenféle ügy, intézkedés, mely a tanításra, illetőleg a köztanítás czélszerű rendezésére, előmozdítására vonatkozik.

TANÜGYI, (tan-ügyi) ösz. mn. Tanügyre tartozó, tanügyet illető. *Tanügyi bizottság. Tanügyi intézkedések*.

TANVITA, (tan-vita) ösz. fn. Valamely tanban, tudományban bizonyos tételek, állítmányok megvitatása, tudományos vitatkozás.

TANY, NAGY—, falu, **KIS—**, pusztá Komárom m.; helyr. *Tany-ba*, — *ban*, — *ból*.

TANYA, (tany-a v. ta-nya) fn. tt. *tanyát*, 1) Azon hely, hol a vándor életet élő emberek, különösen a vadászok, halászok, pásztorok ideiglen megtelepednek, sátoztott ütnék, kunyhót galyabítnak, majd megint fölszedvén holmijokat odább állanak. *Vadász tanyája, halásztanya, csikósok, gulyások, juhászok tanyája. Juh tanyája* (Szabó Dávidnál). *Vadák tanyája* a vadászok nyelvén am. tartózkodása. *Vándorló cigányok, szénegézők tanyája. Tanyát ütni valahol. Odább vinni a tanyát.*

„Mint rengetegen fut zaja robbanásnak,
Veti tovább erdő, bérez, öböl egymásnak,
Itt elhal, odább még csak azután gerjed:
Tanyára tanyáról a hír szava terjed.“
Arany J. (Buda halála).

Tolvajok, zsványok tanyája. Ráütni a zsvány tanyára. Ringyók tanyája.

„Csikósok oltárja, juhász kápolnája,
Betyárok barlangja, ringyóknak tanyája.
(Orezy a bugaczi esárdáról).

2) Az alföld terjede'mes síkságain, pusztáin elszórt gazdasági telepítvények, aklok, ólak, mezei lakok, csűrök, szóval mezőgazdasági épületek, hová az illető gazdák terményeiket betakarítják, hol barmaikat tartják, tenyésztik stb. Máskép: szállás; alsó Vág-melléken, nevezetesen a gútai határban: *akol, aklok. Debreczeni, kecskeméti, szegedi, szabadkai, hódmezővásárhelyi tanyák. Tanyára menni. Tanyán lakni, tölteni a nyarat.*

„Nem maradok én a tanyán,
Mert galambom izent reám,
Menjek haza a falura,
Piros pünkösdi búcsúra.“
(Népdal).

Nemzetünk hajdani életmódjából következően a *tanya* legeredetibb ősi szavaink egyike, melyhez alaphangban és fogalomban rokonus a sinai *tang* (= aula), a szanszkrit *szthána* (= hely), ez után a persa s több más nyelvben előforduló *sztana*, *sztan* képzők, melyek valamely helyet, lakhelyet, különösebben várost, országot stb. jelentenek, mint *gülsztan* (rózsás hely), *márisztán* (kigyós hely); *Hindu-sztan*, *Turki-sztan*, v. *Turke-sztan*, *Kabuli-sztan* stb. Bopp F. szerint (Glossarium. 3-ik kiadás) a szanszkrit *szthána* (alkatrészei: *szthá* am. állni, lenni stb. és *ana* suffixum) am. 1) állás, szállás, tartózkodás, (actio standi, versandi, morandi); 2) hely (locus). Rokontásba hozza hiberniai nyelven ezen szót; *tan* (a country,

region, territory). Magyar elemzéssel gyökben (*ta v. tany*), egyezők a terjeszkedésre vonatkozó *talaj, telek, telep* és többek. Valószínűleg ide tartoznak a Komárom megyei *Kis-Tany* és *Nagy-Tany* helynevek is. B. Szabó Dávid a „tó” szótól származtatja: *tonya*; a régi oklevelekben Jerney Nyelvkincesi szerint következő alakokban találjuk: *tune, tana, thone, tanya, tonya*, leginkább „halásztelep” (*captura piscium, piscina, piscatura*) jelentéssel; honnan Jerney szerint a Don folyó torkolatánál feküdt *Tan* (Tanais) várostól, mely a régi világ egyik leghíresebb halásztelepe és szárító hallal kereskedő helye volt, s melynek környékén egykor őseink a Dentumogerek laktak, hozák és kölesöznék a „tanya” nevet. (A Dentumogerek szerént: Döntő-magyarok; azonban a mongol nyelv után *donu* egyszerűen am. dóni). De magyar nyelven általánosabb jelentése is van (fönte 1) alatt), mely összevág akár a szanszkrit *szthána* (= hely), akár a magyar *talaj, telep, telek* szók jelentésével.

TANYAGAZDASÁG, (tanya-gazdaság) ösz. fn. Mezei gazdaság neve, melyet az úgynevezett tanyákon űznek.

TANYAI, (tany-a-i) mn. tt. *tanyai-t*, tb. — ak. Tanyára vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tanyai épületek, iskolák*.

TANYAOSZTÁS, (tanya-osztás) ösz. fn. Tanyák v. szállások felosztása.

TANYASARAGLYA, (tanya-saraglya) ösz. fn. Saraglyából álló katroczféle rekesz, hová a tanyai juhokat fejéskor és éjszaka bezárják. A székelyeknél: *esztena*, nálunk néhutt: *kosár*.

TANYÁZ, (tany-a-az) önh. m. *tanyáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Bizonyos helyen tanyát űtve ideiglen megtelepedik, s tartózkodik; szállásoz. *A vadászok erdőben, a halászok a vizek mentében, a pásztrok mezőkön, legelőkön, pusztákon, vagy erdőségekben tanyáznak. A tolvajok rejtéksbarlangokban tanyáznak*. V. ö. **TANYA**.

TANYÁZÁS, (tany-a-az-ás) fn. tt. *tanyázás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Tanyán tartózkodás, ideiglenes lakás, szállásozás. V. ö. **TANYA**.

TÁNYÉR, fn. tt. *tányér-t*, tb. — ok, harm. szr. — a v. — ja. 1) Kisebbféle tál, fióktál; különösen, melyből a rendes terítékű asztalnál az egyes étkezők enni szoktak. *Czin-, fa-, cserép-, ezüsttányér. Leveses, csemegés tányér. Konczoló tányér. Tányérokat váltani. Tányérből enni. Ha ezüsttányéron hoznák, sem kell*. (Km.). *Tál, tányér zördülellen nem marad, de azért együtt maradnak*. (Km. a házaskról). Már némely régienél is a „tál” szótól megkülönböztetve találjuk. „Továbbá kegyelmek hozzon vele (= magával), tálát, kalánt, tányért, abroszt, kezkenőt (= tányérkendőt), asztalra szőnyegöt, mert it semminiesen.” Levél 1567-ből. (Régi M. Nyelvemlékek. III. K. Vegyes tárgyú iratok. 60. l.) 2) Tányérhoz hasonló kerek alak, vagy mű. *Nap tányéra, hold tányéra*.

Magyar nadrág tányéra, azaz ülepe. *Tányérok a törökzenében*. Ide tartoznak az ily öszvetetés szók: *tányérvirág, tányéralma*. 3) A növénytanban a vácoknak kifejelett s attól legalább egy vonal által elkülönülni látszó teteje, pl. az atraczelé; latinul: *discus*.

E szó csekély módosulattal több európai nyelvben divatozik, úgymint francziául: *tailloir* (fatányér), olaszul: *tagliero*, svédül: *tallrick*, orosz: *talreka*, itteni szlávul: *tanyjer*, németül: *Teller*, középkori latin nyelvben: *talierium*. Adelung a franczia *tailleur*-ből elemezi, minthogy azon az ételeket el szokták metélni, konczolni. — Mivel a *tányér* némely régienél másképp: *tálnyer*, továbbá a *tál* és *tálnyer* között egyedül terjedelmi különbség van, vagyis a *tál* nagyobb, a *tányér* kisebb nemű tertyedt alakú edény: innen e két szót magyar elemzéssel egy gyökből származtathatjuk. T. i. a *tányér* v. *tálnyer* szó a székelyeknél: *tángyer* (= tálgyér).

„Majt elmenyünk a lakodalmába
Megugratjuk menyasszon korába.
De nem tánczol akkor velünk heába,
Ajándékot hányunk a tángyerjába.”

Székely népköltési gyűjt. (Krizsa J.).

Porczollán *tángyer* az I-ső három székely mesében. A székely szót vevé a magyarban legeredetibbrek: az *n l* helyett áll, (mint *nám* = *lám* és több szóban), a *gy* kiesinzőnek látszik, mint a *rongy* (rones), *gő-röngy* (göröncs), *varangy* (varancs) szókban; végre az *ny* és *gy* úgy váltakoznak, mint a *varnyu* és *var-gygy*, *bornyu* és *borggyu*, *sarnyu* és *sarggyu*, *horny* és *horgy* tájdivatos szókban. Mi az *ér* végzetet illeti, ez úgy járult a *tálgy* v. *tálny* (tány) törzshöz, mint *tapos*-ból lett a bodrogközi *tapsér*, *tapséros*, tenyeres-talpas vagy az *alangy*-ből *alangyár*, azaz, alamuszi, aluszekony, alamár. A fenn említett idegen nyelvekben a *tálat* és *tálnyer* jelentő szók hangokban különböznek egymástól, pl. a szláv nyelvben „tál” Jan-csovics szerint *mizsa, mizska*; minél fogva föntebbi elemzésünk nem látszik minden alap nélkülinek. Egyébiránt legjobban egyezik vele a szláv *tanyjer*. **TÁNYÉRALAKU** v. — **ALAKÚ**, (tányér-alaku) ösz. mn. A tányérhoz hasonló alaku.

TÁNYÉRALMA, (tányér-alma) ösz. fn. Tányérhoz némileg hasonló, aránylag lapos tertyedt alakú almafaj. Sándor J. latinozata szerint: *pomum epiroticum*. Némelyek egynek tartják a pogácsaal-mával.

TÁNYÉRLEVELÜFA, lásd: **TÁNYÉROS-CZERCSIS**.

TÁNYÉRNIALÓ, (tányér-nyaló) ösz. mn. és fn. Más asztalához tolakodó, s arról élő; majd itt, majd ott vendégeskedő; magát ételért behízelgő udvaronez.

TÁNYÉRNIALÓSÁG, (tányér-nyalóság) ösz. fn. Tányérnyalói vagyis magát ételért behízelgő tulajdonság.

TÁNYÉROS, (tány-ér-os) mn. tt. *tányéros-t* v. —at, tb. —ak. Tányérokkal ellátott; vagy tányér-alakú, szabású, pl. *tányéros nadrág*, szorosan a testhez álló, s tányérhoz hasonló ülepű.

„Isten hozzád már ezután szép tányéros nadrág, Karmazsinból varrott csizma, többé hazánk nem lát.” (Horvát Ádám gúnydala, mely így kezdődik: „Nyár-tavaszzal Debreczenből Bécs felé utazván”).

TÁNYÉROSCZERCZIS, (tányéros-czerczis) ösz. fn. külön is írhatjuk. A czerczis nemü pövény faja; levelei szívesek, kerekdedek; innen a neve; köznépiesen: *tányérlevelű fa*, *Judás fája*. (Cercis siliquastrum).

TÁNYÉRTALPU, (tányér-talpu) ösz. mn. Tertyedt, széles talpu, lúdtalpu. *Tányértalpu medve*; máskép: *tapséros*.

TÁNYÉRTARTÓ, (tányér-tartó) ösz. fn. Szekrény vagy polcz, hol a tányérokat szokták tartani; tálas.

TÁNYÉRVIRÁG, (tányér-virág) ösz. fn. Más-kép: **NAPRAFORGÓ**: l. ezt. „A tányérvirág is csak addig fordul a nap felé, míg fiatal; ha megérett, ez is szomorúan hajtja le fejét.” B. Eötvös J. (Gondolatok).

TAP, azon tompa hangnak utánzása, melyet akár a kezek, akár lábak, illetőleg tenyerek vagy talpak által megilletett, megütött, megnyomott testek adnak. Származékai amennyiben a kéz illetésére vonatkoznak: *tapint*, *tapogat*, *taps*, *tapsol*, mennyiben pedig lábnyomásra: *tapod*, *tapog*, *tapos*; átv. ért. *tapad*, *tapasz*, *tapaszt*, *tapasztal* stb. Megfordított alakban: *pat*, melyből *pattant*, *pattog*, *pata*, *patkó* származtak. Rokon hozzá: *csap*, *csapa* is, pl. a tehének *csapája*, azaz, lábaik által tapodott ösvény, nyomvonal. Hangváltozattal egyeznek vele: *top*, *tep*, *tip*, honnan e származékok: *topog* *toppan*, *topán*, *teper*, *tipiczkrit*, *tipor*, *tipeg*. Mint hangutánzók rokonai a szanszkrit *tup*, görög *τύπτω*, német *tappen*, *tippen*, *stampfen*, *taumeln*, *tummeln*, mordvin *tapa-* (taposni, ütni), Vámbéry után az Abuskában a csagataj *tap-mak* (találni), *talpür* (ide-oda mozog, szökdel, evicz-kél), *dipsz-er* (tapos, tipor). Ide tartozik a héber *dábáb*, arab *dabbá* (leniter incessit). Továbbá *tapint*, *tapogat* szók jelentésében a lapp *toppe-* (fogni, megfogni); finn *tapaa-* (hozzákapni, találni); észt *taota-* (fogni, megfogni) stb. (Buden J.). „Tapad” értelemben l. **TAPAD** alatt.

TÁP, (1), (ta-ap) fn. tt. *táp-ot*, harm. szr. —ja. Mármár elavult, de ujonnan fölélesztett gyökszó, melyből *tápol*, *tápla*, *táplál*, *táplálék* származtak. Jelent általában mindenféle eledelt, mely az állati testet föntartja s növeli; különösen az ételek velejét, nedvét, mely mint mondják, vérbe megy, különböztetésül az étel salakjától, söprejétől, mely bélsárrá válva a végbélben kitakarodik. Kétségtelenül származott szó, mutatja a hosszú önhangzó; első része *ta* gyök, ugyanaz a *te*, *tő* gyökkel, mely tömöttét, telit jelent, a második része (*ap*) hozzá járultával a két a egybeolvad s hosszuvá lesz. Egyezni látszanak vele a

szanszkrit *dai* (Eichofnál am. táplálás), az ételt jelentő latin *daps*, *dapes*.

TÁP, (2), falu Győr m.; helyr. *Táp-on*, —ra, —ról.

TAPAD, (tap-ad) önh. m. *tapad-t*. Mondjuk ragadós, zsíros, enyves, s hasonló testről, midőn más testet illetve, vagy oda csapódva hozzáragad. *A sár a kerékhez v. kerékre tapad. A szurok, enyv, csiriz, a mész a ruhához tapad. A nedves üng hátához tapadt.* Átv. ért. mondjuk személyről, aki más valakihez különösen ragaszkodik. E szónak gyöke az érintésre vonatkozó *tap*. Rokonok Budenz J. szerint a lapp *täppo-* (hozzátapadni, ragadni), finn-lapp *doppo-*; Vámbéry szerint az oszmanli *japıs-mak* (tapad-ni). Egyebiránt v. ö. **TAP**.

TAPADÁS, (tap-ad-ás) fn. tt. *tapadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn egyik test a másikhoz ragad, és pedig nedves, szivós minemisége következtében. Ragaszkodás. V. ö. **TAPAD**.

TAPADÉK, (tap-ad-ék) fn. tt. *tapadék-ot*, harm. szr. —a. Azon test, mely tapadás által más-hoz ragad.

TAPADÉKONY, (tap-ad-ék-ony) mn. tt. *tapadékony-t* v. —at, tb. —ak. Ami könnyen tapad, ragadós. *A szurok, enyv, agyagsár, mész tapadékony testek.*

TAPADÉKONYSÁG, (tap-ad-ék-ony-ság) fn. tt. *tapadékonyság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, melynél fogva valamely test könnyen tapad; ragadósság.

TAPADÓ, (tap-ad-ó) mn. tt. *tapad-ót*. Aki vagy ami valakihez vagy valamihez tapad. Továbbá am. tapadékony.

TAPADÓS, (tap-ad-ó-os) mn. tt. *tapadós-t* v. —at, tb. —ak. L. **TAPADÉKONY**.

TÁPANYA, (táp-anya) ösz. fn. Nő, ki valamely árva, vagy örökbe fogadott gyermeket táplál és fölnevel.

TÁPANYAG, (táp-anyag) ösz. fn. Általán eledel, mennyiben az embereket s állatokat táplálja, vagyis azoknak tápul szolgál. Átv. ami némely más testek létezését föntartja. *A növények egyik tápanyaga a szükséges nedv. A tűznek tápanyagai a fa, zsír, olaj, s más égékeny testek.*

TAPASZ, (tap-asz) fn. tt. *tapasz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —sza. Általán minden ragadós, szivós test, melyet más testre ragasztanak. *Sártapasz*, melylyel a falakat, sövényeket stb. bekenik, beburkolják. *Gyógytapasz*, melyet a fájós testre tesznek stb.

TAPASZD, l. **TAPAZD**.

TAPASZFAL, (tapasz-fal) ösz. fn. Gyúrt sárból rakott, vagy sártapaszszal burkolt fal, milyenek az úgynevezett *fecskézfészek*, vagy *sövényfalak*.

TAPASZKA, (tap-asz-ka) kicsiny. fn. tt. *tapaszka-t*. Kis írtapasz. *Bibircsóra ragasztott angol tapaszka*.

TAPASZOL, (tap-asz-ol) áth. m. *tapaszol-t*. Tapaszszal behúz, beken, beburkol. *Tapaszolni a szoba talaját, a falat. Betapaszolni a kemenczét.*

TAPASZOLÁS, (tap-asz-ol-ás) fn. tt. *tapaszolást-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely testet tapasztolnak. V. ö. TAPASZOL.

TAPASZOS, (tap-asz-os) mn. tt. *tapaszos-t* v. —at, tb. —ak. Tapaszszal bevont borított, bekent. *Tapaszos falak. Tapaszos arc.* V. ö. TAPASZ.

TAPASZOSÁN, (tap-asz-os-an) ih. Tapaszszal bevontan, borítottan, bekenten.

TAPASZSZEKRÉNY, (tapasz-szekrény) ősz. fn. Vesszőből font hombárféle szekrény, melyet sárral szoktak betapasztani.

TAPASZT, (tap-asz-t) áth. m. *tapaszt-ott*, par. *tapasz-sz*, htn. —ni v. —ani. Tapaszszal beken, burkol. *Falat, kemenczét tapasztani. A repedéseket sárral betapasztani.* Átv. valakinek betapasztani a száját, am. hallgatásra bírni. *Be lehet az ő száját is néhány forinttal tapasztani.* A régienknél annyit is tett, mint tapint, tapogat, így a Münch. codexben. Luk. XXIV. „Lássátok en kezeimet és en lábaimat mert en magam vagyok. Tapaszjátok és lássátok (palpate et videte), mert szellelnek teste és teteme nincsen.”

TAPASZTAL, (tap-asz-t-al) áth. m. *tapasztalt-t*. Eredeti, tulajdon, szoros ért. annyit tenne, mint tapintva, vagy tenyerét tapaszt gyanánt bizonyos testre téve észlel, megérez valamit. „Megtapasztalom melleden rózsádat.” Népdl. (Kisfaludy társ. gyűjt. 1846. évben. 67. lapon). „Egyébaránt is ennyi sok fogatkozásban legyennek országunknak végházai... kézzel tapasztalhatja minnyájon kegyelmetek.” Gr. Eszterházy M. Nádor. (Tör. énelmi Tár. VIII. K. 88. lap). V. ö. TAPASZT. Azonban a bevett szokás széles értelemben használja, s am. saját bel- és külérzékei által valamely dolognak tudomására jut, észrevesz valamit. E szerint tapasztalunk nem csupán érintés, hanem látás, hallás, szaglás, izlés és belérzékek által is. *Aki sokat utazik, sok emberrel társalog, az sokat tapasztal. Azt tapasztaltam róla, hogy szeret időgátni. Ha még egyszer tapasztalom, hogy káromkodol, legott elbocsátlak. Ezt ne tapasztaljam többé.*

Azon aszt, eszt képzőjű igék osztályába tartozik, melyek al, el toldalékképzőt vesznek föl, mint: *vigaszt-al, maraszt-al, magaszt-al, nyugaszt-al* (nyugosztal), *engeszt-el*. Ezekben a két alak, olykor némi eltéréssel, rokon jelentésű így a *tapaszt* és *tapasztal* régebben közelálló jelentésűek voltak, de újabb korban értelemkülönbség van közöttük.

TAPASZTALÁS, (tap-asz-t-al-ás) fn. tt. *tapasztalást-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A tudomásnak, illetőleg benyomásnak azon neme, melynek forrását a bel vagy kül érzékekre ható tárgyak teszik. „Mint a fának árnyéka, hol a nap forró sugáraitól oltalmat keresünk, csak estve nő nagygyá: így nőnek tapasztalásaink akkor, mikor reájok nincs többé szükségünk,” B. Eötvös J. (Gondolatok). Ellentéte: *elmélkedés, elmélés*, mint az elmének közvetlen működése. Egyébiránt szabatosan véve a tapasztalás jelenti a bel vagy kül érzékek működését, ami pedig ez által tudomásunkra jut, vagyis ezen működésnek eredmé-

nye: *tapasztalat*, mint az elmélésé *elmélet*. *Valami tapasztalásból v. tapasztalás által tudni. Tapasztalás végzett utazni*, azaz, hogy tapasztaljunk valamit. Ellenben nem szabatosak az ily kifejezések: *tapasztalatait felfejyezni, tapasztalatait helyett. Örömdetes, fájdalommas tapasztalás*, e helyett: *tapasztalat*, mennyiben ezekben már a tapasztalás által eléidézett eredményről van szó.

TAPASZTALÁSI, (tap-asz-t-al-ás-i) mn. tt. *tapasztalási-t*, tb. —ak. Tapasztalást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó, abból merített. *Tapasztalási utazás, kutatás, tudomás.*

TAPASZTALÁSIILAG, (tap-asz-t-al-ás-i-lag) ih. Tapasztalásképen, mint a tapasztalás mutatja.

TAPASZTALÁSZ, (tap-asz-t-al-ász) fn. tt. *tapasztalász-t*, tb. —ok. Bölcselő, tudós, aki elveit, tudományát csak a tapasztalt tényekre alapítja. (Empiricus).

TAPASZTALAT, (tap-asz-t-al-at) fn. tt. *tapasztalat-ot*, harm. szr. —a. Tapasztalás által szerzett ismeret, tudomány, vagy érzem, érzet, melyet a tapasztalás támasztott bennünk. V. ö. TAPASZTALÁS.

TAPASZTALATELVISÉG, (tapasztalat-elviség) ősz. fn. Bölcsélet, mely elveiben a tapasztalt tényekre alapíttatik. (Empirismus),

TAPASZTALATHALADÓ, (tapasztalat-haladó) ősz. mn. Tapasztalás, vagyis érzéki felfogás alá nem eső; máskép: *tapasztalattúli*. (Transscendentalis).

TAPASZTALATI, (tap-asz-t-al-at-i) mn. tt. *tapasztalati-t*, tb. —ak. Tapasztalatra vonatkozó, abból merített. *Tapasztalati ismeretek, jegyzetek. Tapasztalati és elméleti tudományok.*

TAPASZTALATILAG, (tap-asz-t-al-at-i-lag) ih. L. TAPASZTALÁSIILAG.

TAPASZTALATISÁG, (tap-asz-t-al-at-i-ság) L. TAPASZTALATELVISÉG.

TAPASZTALATLAN, (tap-asz-t-al-atlan) mn. tt. *tapasztalatlan-t*, tb. —ok. Kínck tapasztalata nincs; bizonyos ismeretekben járatlan; gyakorlati dolgokban ügyetlen; ki az embereket, a világot nem ismeri; idegen. *Tapasztalatlan gyermek, szobatudós. A tapasztalatlan embert könnyű rászedni. Én e városban egészen tapasztalatlan vagyok.* Határozóként am. tapasztalatlanul.

TAPASZTALATLANSÁG, (tap-asz-t-al-atlan-ság) fn. tt. *tapasztalatlanság-ot*, harm. szr. —a. Tapasztalat hiányára mutató állapot vagy tulajdonság; járatlanság, ügyetlenség, mely részint a tapasztalat, részint a gyakorlat hiányából származik.

TAPASZTALATLANUL, (tap-asz-t-al-atlan-ul) ih. Tapasztalat nélkül; járatlan, ügyetlen módon, gyakorlatlanul; a kül dolgokról keveset vagy alig tudva valamit.

TAPASZTALATTÚLI, (tapasztalat-túli) ősz. mn. L. TAPASZTALATHALADÓ.

TAPASZTALMÁNY, (tap-asz-t-al-mány) fn. tt. *tapasztalmány-t*, tb. —ok. Tapasztalt dolog, tapasztalt tény.

TAPASZTALT, (tap-asz-t-al-t) mn. tt. *tapasztalt-at*. 1) Amit magunk tapasztaltunk, aminek küll vagy belérzékeink által tudtára jutottunk. *Ezek többek által tapasztalt dolgok. A tapasztalt (v. észlelt) tü-neményekről tudósítani a közönséget.* 2) Aki tapasztalás által bizonyos ismereteket, ügyességet szerzett, ki sokat látott, hallott; jártaskeltes; bizonyos élet-nemben gyakorlott; világban forgott stb. *Tapasztalt ten-gérsz, katona, utazó. Ide tapasztalt ember kell.*

TAPASZTALTAN, (tap-asz-t-al-t-an) ih. Ta-pasztalás következtében. Tapasztalat ügyességgel felruházva.

TAPASZTALTSÁG, (tap-asz-t-al-t-ság) fn. tt. *tapasztaltság-ot*, harm. szr. — *a*. Tulajdonság, mely-lyel a tapasztalt ember birni szokott; jártasság, ügyesség, gyakorlottság. V. ö. **TAPASZTALT**.

TAPASZTÁS, (tap-asz-t-ás) fn. tt. *tapasztás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, melyet az gya-korol, ki bizonyos tapasztal, pl. sártapaszzsal vala-mely testet beken, burkol. *Kemenczetapasztással fog-lalkodó cseled.* Régiesen am. tapintás, tapogatás. V. ö. **TAPASZT**.

TAPASZTÉK, (tap-asz-t-ék) fn. tt. *tapaszték-ot*, harm. szr. — *a*. Azon tapasztanyag, vagyis sár, melyet valamire tapasztottak. *A falnak, kemenczé-nek tapasztéka megrepedezett, lehullott. A régi tapasztéket leverni.*

TAPASZTÓ, (tap-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *tapasz-tó-t*. Aki sártapaszzsal beken, burkol valamit. *Kemen-czetapasztó asszonyok. A rongált ház-falat nem kőmivessel, hanem tapasztóval kitatarozni.* Tréfás átv. ért. lélektapaszto, süri pép, kása, babkása.

TAPASZVIA SZ, (tapasz-viasz) ősz. fn. Viasz, melylyel valamely likat, rést, hézagot betapasztanak, betömnek.

TAPAZD, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, puszták So-mogy m.; helyr. *Tapazd-ra*, — *on*, — *ról*.

TÁPCSATORNA, (táp-csatorna) l. **TÁPCSŐ**. **TÁPCSŐ**, (táp-cső) ősz. fn. Cső, melyen a le-nyelt táp, vagyis étel-ital a gyomorba lemegy.

TÁPDÚS, (táp-dús) l. **TÁPGA ZDAG**.

TÁPÉ, falu Csongrád, pusztá Tolna m.; helyr. *Tápé-ra*, — *n*, — *ról*.

TÁPGA ZDAG, (táp-gazdag) ősz. mn. Táplá-lékban bővelkedő.

TÁPHIÁNY, (táp-hiány) ősz. fn. Fogyatkozás a táplálékban.

TÁPIA, falu Krassó m.; helyr. *Tápiá-ra*, — *n*, — *ról*.

TAPICSKÁL, (tap-ics-kál v. tap-ics-ka-al) l. **TAPISKÁL**.

TAPICSKOL, (tap-ics-kol) l. **TAPISKÁL**.

TAPINT, (tap-int) kicsiny. áth. m. *tapint-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Tenyerével vagy tal-pával könnyeden, gyöngéden érint. Azon hasonló képzésű igék osztályába tartozik, melyek az illető cselekvésnek némileg szelidebb, finomabb módját fejezik ki, pl. *legyint, érint, nyomint, suhint, tassint, hibint* stb.

TAPINTÁS, (tap-int-ás) fn. tt. *tapintás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn tenyerünk-kei vagy talpunkkal gyöngéden érintünk valamit. V. ö. **TAPINT**.

TAPINTÁSI, (tap-int-ás-i) mn. tt. *tapintási-t*, tb. — *ak*. Tapintást illető, arra vonatkozó.

TAPINTAT, (tap-int-at) fn. tt. *tapintat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Azon érzet vagy tárgyismeret, mely tapintás által ered bennünk. *Sima, rögs, meleg, hideg, borzalmas tapintat. Selyem, bársony tapintatu test.* Átv. ért. cselekvési ügyesség, különösen másokkal bánás módja, melynél fogva a dolgot kellő helyén találva érintjük, ahhoz célirányosan nyúlunk, valamiben va-laki iránt bizonyos kimélettel járunk el. *Finom tapin-tat. A dolgok megítélésében helyes tapintata van.*

TAPINTATLAN, (tap-int-atlan) mn. tt. *tapin-tatlan-t*, tb. — *ok*. Amit nem tapintottak. Személyre viszonyítva, aki cselekvésében a dolgot nem kellő helyén érinti, valaki irányában nem jár el bizonyos kimélettel. Határozóként am. tapintatlanul.

TAPINTATLANSÁG, (tap-int-atlan-ság) fn. tt. *tapintatlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Tapintatlan ál-lapot vagy tulajdonság. V. ö. **TAPINTATLAN**.

TAPINTATLANUL, (tap-int-atlan-ul) ih. Ta-pintat nélkül, tapintatlan állapotban; tapintatlan módon.

TAPINTATOS, (tap-int-at-os) mn. tt. *tapinta-tos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kellő tapintattal bíró.

TAPINTATOSAN, (tap-int-at-os-an) ih. Kellő tapintattal.

TAPINTATOSSÁG, (tap-int-at-os-ság) fn. tt. *tapintatosság-ot*, harm. szr. — *a*. Tapintatos tulaj-donság.

TAPINTATTELJES, (tapintat-teljes) ősz. mn. Teljes mértékben tapintatos.

TÁPINTÉZET, (táp-intézet) ősz. fn. Közös étkező asztallal ellátott iskolai növendékek vagy szegények intézete.

TAPINTHATÓ, (tap-int-hat-ó) mn. tt. *tapint-ható-t*. Amit tapintani lehet.

TAPINTHATÓLAG, (tap-int-hat-ó-lag) ih. Ta-pintható módon, pintható állapotban.

TAPINTHATÓSÁG, (tap-int-hat-ó-ság) fn. tt. *tapinthatóság-ot*, harm. szr. — *a*. Valaminek azon mi-nősége, mely szerént azt tapintani lehet.

TAPINTÓ, (tap-int-ó) fn. tt. *tapintó-t*. 1) A zongora vagy orgona billentyűje, melyet a játszó újjai tapintanak. 2) L. **TAPINTYÚ**.

TAPINTYÚ, (tap-int-ó) fn. tt. *tapintyút*. A bo-garak és rovarok fejéből kinyúló fonal vagy cső-forma eszköz, csáp, melyeket érző szerveknek tar-tanak.

TÁPIÓ v. **TÁPJÓ**, **KIS**—, **NAGY**—, igen posványos folyók Pest megyében.

TÁPIÓBICSKE, l. **BICSKE** alatt.

TÁPIÓGYÖRGYE, falu Pest m.; helyr. — *Györ-gyé-re*, — *n*, — *ról*.

TÁPIÓ-SÁGH, l. **SÁGH** alatt.

TÁPIO-SÁP, 1. SÁP, (3) alatt.

TÁPIO-SÜLY, 1. SÜLY, (4) alatt.

TÁPIO-SZECSŐ, falu Pest m.; helyr. — *Sze-cső-re*, — *n*, — *ről*.

TÁPIO-SZELE, falu Pest m.; helyr. — *Szelé-re*, — *n*, — *ről*.

TÁPIO-SZENTGYÖRGY, 1. SZENTGYÖRGY alatt.

TÁPIO-SZENTKIRÁLY, 1. SZENTKIRÁLY alatt.

TÁPIO-SZENTMÁRTON, 1. SZENTMÁRTON alatt.

TAPIR, fn. tt. *tapir-t*, tb. — *ok*. Amerikában élő szárazföldi állat, mintegy ökörnyi nagyságu, melynek feje és czombjai a disznóéhoz hasonlóak, s mozgékony orra mintegy arasznyi hosszú. Jobbára a mocsárokból lakik, s jól tud úszni. (Hydrochaeris tapir).

TAPISKÁL, (tap-is-kál v. tap-is-ka-al) önh. m. *tapiskál-t*. Tipegve tapogva ide-oda mozog. Első része *tapis*, a *tapos* szó módosulata, azonban az *i* némi kicsínzést rejt magában; innen az *is* képző néha át is változik *ics-re*; vagyis az egész másképen: *tapicskál*.

TAPISKÁLÁS, (tap-is-kál-ás) fn. tt. *tapiskálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tipegve-tapogva ide-oda mozgás.

TÁPJÓ, 1. TÁPIO.

TÁPKELME, (táp-kelme) lásd helyesebben: TÁPANYAG.

TAPKERÉK, (tap-kerék) ösz. fn. Bizonyos gépekben alkalmazott kerék, melyet emberek vagy barmok rátaposva hajtanak.

TÁPLA, (táp-ol-a) elavult de újra fölélesztett fn. melyből *táplál* és ennek származékai eredtek. Jelent általában mindent, amivel az állatokat táplálják, azaz, tápot, eledelt. Képeztetésre hasonlóak hozzá: *tokla*, *szegle*, *számla*, *szemle*, *csáklya*, *vizsla*, és a csak származékaikban élő *emle*, *gyomla*, s némely mások. Újabb korban jött divatba az idegen származatú *koszt* helyett.

TÁPLAHÁZ, (tápla-ház) ösz. fn. Ház, vagyis intézet, melyben bizonyos kialakított fizetésért táplát (kosztot) adnak. V. ö. TÁPLA; és TÁPINTÉZET.

TÁPLAJEGYZÉK, (tápla-jegyzék) ösz. fn. Tápintézetekben készített vagy készíttetni szokott írásbeli jegyzék a kiszolgáltató vagy kiszolgáltató tápszerekről.

TÁPLÁL, (táp-ol-a-al) áth. m. *táplál-t*. Táppal, táplával, azaz eledellel ellát; továbbá, testét elteti, gyarapítja. *Az égi madarakat, az erdők vadait az Isten táplálja. Ezen eledel igen táplálja a testet. Aki kelletlenül többet eszik, nem táplálja magát.* (Km.). Átv. lelki, szellemi életet ad, fentart, vagy ígér. *Táplálj minket szent testeddel.* (Egyházi ének). *Táplálja őt a jó remény.*

TÁPLÁLÁS, (táp-ol-a-al-ás) fn. tt. *táplálás-t*, tb. — *ok*. Gondoskodás neme, melynél fogva embert vagy más állatokat táplálunk. V. ö. TÁPLÁL.

TÁPLÁLAT, (táp-ol-a-al-at) fn. tt. *táplálat-ot*, harm. szr. — *a*. Amivel táplálnak, pl. eleség, szüleség, takarmány. Körülbelül megfelel neki a latin *nutrimentum*, *alimentum*.

TÁPLÁLÉK, (táp-ol-a-al-ék) fn. tt. *táplálék-ot*, harm. szr. — *a*. Minden, ami táplál, táplál szolgál. Mint gyűnév a *táp* és *tápla* szóknál szélesebb értelmű.

TÁPLÁLÉKONY, (táp-ol-a-al-ék-ony) mn. tt. *táplálékony-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Amiben sok tápanyag van, mi a testet különösen növeli, hizlalja. *A sör táplálékonyabb, mint a bor.*

TÁPLÁLÉKONYAN, (táp-ol-a-al-ék-ony-an) ih. Táplálékony állapotban vagy minőségben.

TÁPLÁLÉKONYSÁG, (táp-ol-a-al-ék-ony-ság) fn. tt. *táplálékony-ság-ot*, harm. szr. — *a*. Bizonyos eledelek tulajdonsága, melynél fogva aránylag sok tápanyag van bennük.

TÁPLALEVES, (tápla-leves) ösz. fn. Velős, hizlalékony részekből álló leves, melyet pl. a lábadóznak szoktak főzni, hogy üdüljenek, erősödjenek.

TÁPLÁLKOZÁS, (táp-ol-a-al-koz-ás) fn. tt. *táplálkozás-t*, tb. — *ok*. Visszaható cselekvés, vagyis gondoskodás, melynél fogva minmagunkat táplálgatjuk.

TÁPLÁLKOZIK, (táp-ol-a-al-koz-ik) k. m. *táplálkoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Önmagát táplálja bizonyos eledelekkel él, hogy egészségét, életét fentartsa. *Némely állatok növényekkel, mások hússal táplálkoznak. Gazdagon, buján, szegényül, szűken táplálkozni.*

TÁPLÁL MÁNY, (táp-ol-a-al-mány) fn. tt. *táplálmány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Minden, ami az állati testet táplálja, táplálék, eleség, szüleség, takarmány.

TÁPLÁLÓ, (táp-ol-a-al-ó) mn. tt. *tápláló-t*. 1) Másokat táppal, táplával ellátó. *Szegényeket tápláló úr. Kisdedekeket tápláló dajka.* Ez értelemben önálló főnevel is használjuk. 2) Amiben tápanyagok vannak, mitől a test növekszik, gyarapodik, hizik. *Tápláló eledelekkel élni.*

TÁPLÁLÓINTÉZET, (tápláló-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben a szegény szükségködőket eledellel ellátják.

TÁPLÁLÓS, (táp-ol-a-al-ó-os) mn. tt. *táplálós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Amiben aránylag sok tápelem van, mi a testet különösen hizlalja, táplálékony.

TÁPLÁN, pusztá Vas m.; helyr. *Táplán-ba*, — *ban*, — *ból*.

TÁPLÁNFA, falu Vas m.; helyr. *Táplánfá-ra*, — *n*, — *ről*.

TÁPLÁNY, (1), (táp-ol-ány) fn. tt. *táplány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. TÁPINTÉZET.

TÁPLÁNY, (2), pusztá Győr m.; helyr. *Táplány-ba*, — *ban*, — *ból*.

TÁPLÁTLAN, (táp-ol-a-al-atlan) mn. tt. *táplátlán-t*, tb. — *ok*. Kellő tápla vagyis eleség nélkül szükségködő; éhet szenvedő.

TAPLI— v. TAPLYIBISZTRA, 1. TAPOLY-BISZTRA.

TAPLÓ, (tap-ló vagy tap-ol-ó) fn. tt. *tapló-t*. 1) Némely növényi testek, melyek vagy eredeti tulajdonságuknál fogva, vagy mesterségesen elkészítve könnyen tüzet fognak, egy szikrától is meggyuladnak, s a fogott tüzet fogytig táplálják. *Cserfa-, bükkfa tapló*, mely a reves és száraz fábólól válik. „A szív, mint a tapló, könnyebben fog tüzet, ha már egyszer égett.” B. Eötvös J. (Gondolatok). *Rongy-, papirtapló*, melyet égékeny testtel beitatva készítenek. *Gombatapló*, mely némely fákon, pl. füzeken termő forradékokból lúg által megpuhítva készül, az úgy nevezett *banyatapló*. 2) Átv. a fataplóhoz hasonló puhaságú, vagy forradékféle kóros kinövés az állati testen, milyen az úgy nevezett vadhús.

E szót kétféleképp elemezhetni. Ha alapul azon faforradékokat vesszük, melyekből taplót főznek, azt vélhetnők, hogy gyöke a tapadásra, ragadásra vonatkozó *tap*, minthogy az ily forradékok egy részről a fákhoz tapadva teremnek, más részről általán véve tapadós, ragadós, nyálkás földszinűek szoktak lenni, s így *tapló* elemezve annyi volna mint *tap-ol-ó*, azaz tapadó. Ha pedig azt vesszük tekintetbe, hogy a taplónak általános kelléke, és lényeges tulajdonsága tüzet fogni, akkor figyelmet érdemel a szanszkrit *tap* gyök, mely égést jelent (calefacere, urere), a görög *τῦφω* égetek, égek; latin *tepeo, tepor, tepidus*; persa *táb-idan* vagy *táf-tan* vagy *taf-tan*, égetni, égni; szintén persa *tábi*, fényesség, világ: *tábisztán*, nyár, (azaz égető, melegítő évszak); orosz *tepl* (calidus), *teplota* (calor. Bopp Ferencz. Az ő véleménye szerint a latin *tempus* is a föntebbi szanszkrit gyöktől származhatott. Glossarium Comparativum. 3-ik kiadás. 163. l.). Ha a gyök ezen jelentését a magyarban is elfogadjuk, akkor 'tapló' annyit tenne mint égő, gyuló; s gyöke a magyarban még rokon a régies 'gyaponik' szó *gyap* gyökével. Egyébiránt más nyelvekben rokon a 'tapló' szóval a finn *taula, takla*, észt *tael, tagel*, liv nyelvbeli *tagl, dagl*, lapp *tuovle*, finnlapp *duovle*, déli vogul *taploch, taplit*. (Budenz J.). A mongolban *uula* v. *ula* (= tapló) a 'gyúl' szóhoz közelít.

TAPLOCZA, CSÍK—, erdélyi falu Csik székben; helyr. *Taploczá-ra*, —n, —ról.

TAPLÓCZA, JOLSA—, mýáros; KÚN—, falu Gömör m.; helyr. *Taplóczá-ra*, —n, —ról.

TAPLÓNÖVEDÉK, (tapló-növedék) ősz. fn. Taplóforma termés némely fákon s növényeken.

TAPLÓS, (1), (tap-ol-ó-os v. tap-l-ó-os) mn. tt. *taplós-t* v. —at, tb. —ak. 1) Taplóféle tűzfogó szerrel ellátott, bővelkedő. 2) Átv. kifőzött taplógombához, vagy más fataplóhoz hasonló rostozatú, podvás, vagy rohatag. *Taplós hús*, vad hús, mint kóros kinövés. *Taplós alma*, melynek nedve kiszáradt, s csak rostjai maradtak. *Taplós fából*.

TAPLÓS, (2), pusztá Pest m.; helyr. *Taplós-ra*, —on, —ról.

TAPLÓSODÁS, (tap-ol-ó-os-od-ás) fn. tt. *taplósodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Növényi vagy

állati testek állapotváltozása, midőn taplósakká lesznek. V. ö. **TAPLÓSODIK**.

TAPLÓSODIK, (tap-ol-ó-os-od-ik) k. m. *taplósod-tam*, —tál, —ott. Taplóssá alakul, taplóvá változik; vagy tapló gyanánt megpuhul, likacsosodik, pl. a csernek, bükknek pudvás bele.

TAPLÓTINÓRÚ, (tapló-tinórú) ősz. fn. A lopvanószők seregének, illetőleg gombák rendének tinórú neméhez tartozó faj; fölül lókörmforma, barnás, alsó likai igen aprók, és szőkék. Többféle fán terem, s kifőzve tűzfogó taplónak jó. (*Boletus ignarius*).

TAPLYIHERMÁNY, 1. **TAPOLYHERMÁNY**.

TAPLYILUCSKA, 1. **TAPOLYLUCSKA**.

TAPLYIPORUBKA, 1. **TAPOLYPORUBKA**.

TÁPNEDV, **TÁPNEDÜ**, (táp-nedv v. —nedü) ősz. fn. A bevett táplálékból az állati test belső részeiben képződött fehéres, tejhez hasonló nedv, mely különösen a vérbe megy által. (Chylus).

TAPOD, (tap-od) gyak. áth. m. *tapod-tam*, —tál, —ott. Talpával nyom, üt, taszít valamit. *El-tapodni, letapodni, kitapodni, megtapodni, öszvetapodni bizonyos testeket. A barmok letapodták a gabonát. A kis gyermeket eltapodták a lovak.*

„Király, ne tapodtasd magad önkint porba.”

Arany J.

TAPODÁS, (tap-od-ás) fn. tt. *tapodás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn talpunkkal nyomást, ütést teszünk. Gyakorlatosan: *taposás*.

TAPODAT, (tap-od-at) fn. tt. *tapodtat*, a képzőbeli a kiugratásával e helyett: *tapodatot*, mint általában e minőségű igeneveknél. Lábnymomat, annyi hely vagy tér, mennyit a talp elfoglal. *Tapodatnyi földet sem bírok. Egy tapodtat sem eresztlek tovább.*

TAPODÓ, (tap-od-ó) mn. és fn. tt. *tapodó-t*. Talpával nyomot vagy nyomokat csináló. Gúnyosan: *útczatapodó, kövezettapodó*, henyék módjára dologtalanul csavargó, ingyenélő.

TAPODÓKA, (tap-od-ó-ka) kicsinző fn. tt. *tapodóká-t*. A barkó szójárásban am. lépcső.

TAPOG, (tap-og) gyak. önh. m. *tapog-tam*, —tál, —ott. Ide-oda tapva lép, mozog. Gyakran *tipeg* szóval ikerítve jön elé. *Tipeg-tapog, mint a tojó galamb*. (Km.). Különböznek tőle: *tapod* és *tapos*, mint áthatók. V. ö. **TIPEG**, **TOPOG**.

TAPOGÁS, (tap-og-ás) fn. tt. *tapogás-t*, tb. —ok. Tipegés, tapogás.

TAPOGAT, (tap-og-at) gyak. áth. és önh. m. *tapogat-tam*, —tál, —ott, par. *tapogas-s*. Tenyerével vagy talpával ismételve, vagy gyakran folytonosan illet, érint, nyomdos valamit, különösen midőn keres, kutat, vagy sötétben, homályban megkülönböztetni, megtudni, megérezni akar holmit. *A fájós testet gyöngéden tapogatni. Kinek hol fáj, ott tapogatja*. (Km.). *Talpával tapogatja a földet, ha nem ingoványos-e? Megtapogatták a hátát, tréfásan am. megverték. A vak és sötétben járó tapogatni szokott. Halászok nyelvén am. buritőnemű kosárral a vizekben halat keres. A tavak-*

ban, ereken tapogatni szoktak a halászok. Átv. valamely titkos rejtélyes dolognak nyomát keresi. *Jól tapogat. Itt rosszúl tapogatsz. Végre kitapogattam, nyomára jöttem, kikutattam.*

TAPOGATÁS, (tap-og-at-ás) fn. tt. *tapogátás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tenyérrrel vagy talppal gyakorlott érintés, illetés, nyomkodás; kutatás, keresés. *Vakok tapogatása. Szemtelen tapogatás. Holmi titkok kitapogatása. Nehéz ott a tapogatás, hol nem fáj. (Km.). Halászok tapogatása. V. ö. TAPOGAT.*

TAPOGATÓ, (tap-og-at-ó) mn. és fn. tt. *tapogató-t*. 1) Aki tapogat. 2) Halfogó kas, melylyel az ereken és tavakban szoktak halászni. 3) A rovarok érző csápjá, tapinttyú.

TAPOGATÓDZÁS, (tap-og-at-ó-od-oz-ás) fn. tt. *tapogatódzás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A sötétben keresgélőnek, vagy vaknak ide-oda motozó tapogatása. V. ö. TAPOGATÓDZIK.

TAPOGATÓDZIK, (tap-og-at-ó-od-oz-ik) gyak. k. m. *tapogatódz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Vakon, vagy sötétben tenyereit ide-oda rakosgatva vizsgálódik, hogy tájékozhasssa magát, vagy valamire akadjon. Ez igének visszaható értelme is van, mennyiben a tapogatódzó gyakran megütközik, bele ütközik valamibe.

TAPOGATÓZÁS, (tap-og-at-ó-oz-ás); TAPOGATÓZIK, (tap-og-at-ó-oz-ik) lásd: TAPOGATÓDZÁS; TAPOGATÓDZIK.

TAPOLCSÁN, faluk Borsod és Sáros m.; helyr. *Tapolcsán-ba*, — *ban*, — *ból*.

TAPOLCSÁNY, KIS—, mezőváros Bars, NAGY—, mváros Nyitra m.; helyr. *Tapolcsány-ba*, — *ban*, — *ból*.

TAPOLCZA, (1), patak Veszprém m. és meleg ásványos forrás Borsod megyében.

TAPOLCZA, (2), mváros Szala, falu Baranya, puszták Borsod és Abauj m.; helyr. *Tapolczá-ra*, — *n*, — *ról*.

TAPOLCZAFŐ, falu Veszprém m.; helyr. *Tapolczafő-re*, — *n*, — *ról*.

TAPOLY, folyó Sáros és részben Zemplén megyében.

TAPOLYA, falu Zemplén m.; helyr. *Tapolyá-ra*, — *n*, — *ról*.

TAPOLY-BISZTRA, falu Sáros m.; helyr. — *Bisztrá-n*, — *ra*, — *ról*.

TAPOLY-HERMÁNY, falu Sáros m.; helyr. — *Hermány-ba*, — *ban*, — *ból*.

TAPOLY-LUCSKA, falu Sáros m.; helyr. — *Lucská-n*, — *ra*, — *ról*.

TAPOLY-NÉMETFALU, falu Sáros m.; helyr. — *Németfalu-ba*, — *ban*, — *ból*.

TAPOLY-PORUBKA, falu Sáros m.; helyr. — *Porubká-n*, — *ra*, — *ról*.

TAPOR, göcseji tájnyelven am. tipor; l. ezt.

TAPORJÁNFÉREG, (taporján-féreg) ősz. fn. Erdélyi tájszó, am. medve. *Vigyázz, hogy a taporján-féreg meg ne egye az ünöket.* Valószínű, hogy a tapor-

ján törzse *tapor*, s gyöke *tap*, a medvének nehézkes tapodásától, s talpas tulajdonságától; s hasonló hozzá a Bodroghözben divatozó *tapseros*, mely am. tenyere-restalpas. Alakja sajátságos kinövésre mutat, valamint a *tátorján*, *burján*, *bojtorján* szóké is. Eredetileg *tapor* igétől, s utóhangzás nélkül: *tapori* (azaz *taporó*) mint *ugri* (= *ugró*), a nyúlnek tréfás *ugri-füles* nevében.

TAPÓS, (tap-os) gyak. áth. m. *tapos-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *s*. Valamit többször tapva, azaz talpával nyomva, illetve gyúr, öszvezúz. *Sarat taposni. Szőlőt, káposztát taposni. Eltaposni a férgeket. V. ö. TAP, TAPOD.* Képeztetésre olyan mint *futos*.

TAPOSÁS, (tap-os-ás) fn. tt. *taposás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Nyomdosás, zúzás, melyet valaki bizonyos testen talpával teszen.

TAPOSHÁZA, puszta Zala m.; helyr. *Taposházá-n*, — *ra*, — *ról*.

TAPOSÓ, (tap-os-ó) mn. és fn. tt. *taposó-t*. Aki valamit talpával nyomdos, gyúroga, csömöszöl. *Út-czataposó iparlovag. Sártaposó, káposztataposó, szőlő-taposó.*

TAPOSÓKÁD, (taposó-kád) ősz. fn. Kád, melyben szüretkor a must kinyomása végett szőlőt taposnak.

TAPOSÓKERÉK, (taposó-kerék) ősz. fn. Az erőművezetben kerék, melyet (rendszerént ló- vagy ökör-)taposás által hoznak mozgásba.

TAPOSÓKORONG, (taposó-korong) ősz. fn. Korong, melyet taposás által forgatnak.

TAPOSÓZSÁK, (taposó-zsák) ősz. fn. Zsák, melyben szüretkor a kádban szőlőt taposnak.

TAPOTA, (tap-ot-a) fn. tt. *tapotá-t*. Erdélyi szó, s am. járaskelés. Gyöke *tap*, s törzse *tapod*, melyből lett *tapodó*, *tapoda*, s a *d*-nek megkeményedésével: *tapota*. Hasonló képeztetésű: *serteperte*, e helyett *serdeperde*, azaz, serdülveperdülvé ide-oda járó. Ilyenek továbbá: *hahota*, *szunyáta*, *cselefminta* s némely mások.

TAPOTÁL, (tap-ot-a-al) őnh. m. *tapotál-t*. Gúnyosan szólva, ideoda járkál, tapossa a földet. Hasonló hozzá: *sertepertél*. V. ö. TAPOTA.

TAPOTÁLÁS, (tap-ot-a-al-ás) fn. tt. *tapotálás-t*, tb. — *ak*, harm. szr. — *a*. Ideoda, ki- s bejárás, földtapodás.

TAPS, (tap-s) fn. tt. *taps-ot*, harm. szr. — *a*. Azon hang, melyet az öszvecsapott tenyerek adnak. *Tapssal jelt adni. Tapsra tánczolni, ugrani.* Átv. tetzésnek, helybenhagyásnak, örömmek jele. *Tapssal fogadni valakit. A nép örömtapsai között bevonulni a városba. Tapsokat aratni. Tapsra vágni.* Gyöke *tap*, mint hangszó egyezik *csap* szóval.

TAPSÉR, fn. tt. *tapsér-t*, tb. — *ok*. Növénynem az őthímesek seregéből és kétányások rendéből; galérait elrugja; virága sugárzó, néha közepén meddő; szirmai behajlottak, csorbák; gyümölcse körkörös, lapos, hártýakarimás; kicsipett vagy csorbavégű magvai hártýaformák. Egyik faja az úgy nevezett

medvetapsér v. *medvetalp*, s nevét ezen hasonlattól kapta, mennyiben a medve talpa széles lapos. Diószegi—Fazekasnál : *tapsír*. V. ö. TAPSÉROS.

TAPSÉROS, mn. tt. *tapséros-t* v. —at, tb. —ak. Bodrogközben am. tenyeres talpas. *Tapséros medve*. Ez értelemből kitűnik, hogy törzsöke *tapsér* is mintegy talpast jelent, a *tap* gyöktől, és *tapis* v. *tapos* törzstől. V. ö. TAPISKÁL; TAPORJÁNFÉREG, és TAPSI.

TAPSI, fn. tt. *tapsi-t*. Bérczy Károly Vadász-műszótárában am. a nyul füle (Löffeln). Vagy a *tap-séros* szóból rövidült, vagy pedig úgy tekinthető, mint a *tepsi* szónak mély hangú módosulata, valamint *tapszia* is.

TAPSIFÜLES, (tapsi-füles, mintegy : tapsér-füles) ősz. fn. A székeleyknél tréfásan am. nyúl, vagy tapsér, tapséros, azaz, széles füleitől, vagy a *tepsi* szótól; v. ö. TAPSI. Túl a Dunán némely cserhádi vidékeken szintén tréfásan : *kurtadisznó*; több helyütt : *ugrifüles*.

TAPSIKOL, (tap-s-ik-oi) gyak. önh. m. *tapsikol-t*. Mátyásföldön, Érsekújvár tájékán am. tapsolgat. Képzetetésre hasonló hozzá : *dávorikol*, azaz, jó kedvében, mulatságában kiáltoz, kurjongat. Mindkettőben az *ik* a gyakorlatos *og*-nak kicsínző módosulata; *tapso*gol, *dávoro*gol; ilyen a *karika* (guroga), *taliga* (tologa) is.

TAPSIKOLÁS, (tap-s-ik-ol-ás) l. TAPSOLÁS; és v. ö. TAPSIKOL.

TAPSÍR, l. TAPSÉR.

TAPSOL, (tap-s-ol) önh. m. *tapsol-t*. Tenyereit őszvecsapva *taps* hangot hallat. *Jeladásul tapsolni*. Különösen jó kedvből, örömből, valamit helyeselve üti tenyereit őszve. *Tapsolnak a tánczó legények*.

„Szólt a duda, tapsolt a táncz,
A sarkantyúk pengének.”

Kisfaludy S. (Csobánecz).

Tapsolni a színésznek. Kitapsolni a színészt. Beszédét, játékát megtapsolta a közönség. Tapsoljatok! V. ö. TAPS.

TAPSOLÁS, (tap-s-ol-ás) fn. tt. *tapsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A tenyereknek őszvecsapása, s ez által nyilvánított örvendezés, tetszés, helybehagyás, megdicsérés.

TAPSOLGAT, (tap-s-ol-og-at) gyak. önh. m. *tapsolgat-tam*, —tál, —ott, par. *tapsolgas-s*. Gyakran, ismételve, folytonosan tapsol.

TAPSOLGATÁS, (tap-s-ol-og-at-ás) fn. tt. *tapsolgalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, folytonos, ismételt tapsolás.

TAPSOLO, (tap-s-ol-ó) mn. és fn. tt. *tapsoló-t*. Aki bizonyos kedélyi kitörésből, vagy némi más jelű tenyereit őszvecsapja. Különösen személy, ki nyilvános helyen valaki vagy valami iránt ezen jellel szokta tetszését nyilvánítani. *Bérbe fogadott, ingyenjegyes színházi tapsoló. Bizonyos párthoz tartozó népgyűlési tapsoló*; újabb kifejezéssel : *tapsoncz*.

TAPSONCZ, (tap-s-oncz) fn. tt. *tapsoncz-ot*. L. TAPSOLO.

TAPSONY, falu Somogy m.; helyr. *Tapsony-ba*, —ban, —ból.

TAPSVIHAR, (taps-vihar) ősz. fn. Zajos tapsolás (a színházakban s hasonló mutatóványok alkalmával).

TÁP-SZENTMIKLÓS, falu Győr m.; helyr. —*Szent-Miklós-on*, —ra, —ról.

TÁPSZER, (táp-szer) ősz. fn. Általán eledel, amennyiben az emberek s állatok táplálására szolgál.

TAPSZIA, (tap-szi-a) fn. tt. *tapszia-t*. A székeleyknél jelent kerekded kalácsnemet. Alkalmasint a *tepsi* v. *tepsi* szótól származott, ennek mély hangokra változtatva. V. ö. TEPSI.

TÁPSZIVÓ, (táp-szivó) ősz. fn. A növénytanban a gyökérnek fejbőr nélküli vége, melynél fogva a tápszer magába szívja. (Spongiola).

TAPÚL, (tap-úl) önh. m. *tapul-t*. Tájdivatosan olyformát jelent mint lapúl, vagyis lapulva mozog. *Tapúl a fereg a fűbe*. (Idősb Mándy P.).

TÁPVEVŐ, (táp-vevő) ősz. fn. Vadász nyelven így hívják a farkas száját. (Graser).

TÁPVÍZ, (táp-víz) ősz. fn. Valamely gépezetben tápúl (pl. gőzfűtesztés végett) szolgáló víz.

TAR, (1), elvont gyök, melyből több családot képező szók eredtek, 1) melyek *kinövés-re*, *magas-ság-ra* vonatkoznak, mint : *tarj*, *taré* v. *taraj*, *tarkó*, *tarjag* v. *tarju*. Rokon hozzá azon *sar*, melyből *sarju*, *sarang*, *sarjadzik* eredtek, továbbá *szaru*, *szár* stb. 2) Melyekben alapfogalom az időbeli terjedtség, mint : *tart*, és ettől : *tartós*, *tartósság*, őszvetételekben : *el-*, *kitart*. Egyeznek vele a török *dur-mak* (demeurer, rester, sejourner, habiter), szanszkrit *dhar*, *dhru*, görög *ὑρᾶω, τηρέω*, latin *duro*, német *dauern*, szláv *trwá*. 3) Melyek *erős* fogásra vonatkoznak, mint, *tart* valamit akár kézben akár talapul, támul szolgálva; őszvetételekben : *föl-* és *föntart*, *megtart*; származékokban : *tartogat*, *tartóztat*, *tartozik* (mintegy más által tartatik) stb. Ez értelemben egyeznek vele a kalmuk *dari* (haltend, habend), szanszkrit *tra* v. *trá* (servare), latin *servat*, hellen *τηρέω*, szláv *drži*. Ide sorozható a *tart* ige, 'táplál', 'ellát' értelemben is. 4) Egyik alapfogalma a térbeli mozgás, pl. *Budára tart*, *hegynek tart*. Rokona magas hangon : *tér* és *ter* (*terjed*, *terjeszt* stb. szókban). Mennyiben még némely más osztályu szók gyöke is, pl. tartani valakitől vagy valamitől, l. az illető szók rovatai alatt.

TAR, (2), mn. tt. *tar-t*, tb. —ok v. —ak. Szabatosan véve jelent oly testet, vagy földterületet, melyről a rajta nőtt szőrt, haját, gyapját, illetőleg növényeket levágták. Szabó Dávid szerint : kopasz, kopár, csupasz, meztelen csóré, gulacs (gulács). Közlebbi származékai : *tarol*, *tarló*. Ami tehát tar, annak szárai, szőrei stb. csonkított állapotban vannak, pl. *tar fej*, melyről a haját rövidre lenyírták, vagy tövig leborotválták; *tar mező*, melyről a fűvet lekaszálták; *tar szántóföld*, melyről a gabonát learatták; *tar hegy*, melyről az erdőt, fákat kivágták.

Tar gyermeknek még megül a haja. (Km.). Némileg különbözik tőle : *kopasz*, melyről a haj, szőr, vagy növény tövestül kiveszett, vagy lekopott, elszáradt, honnan ezt *sár*-nak is mondják, pl. *Szárhegy*. Ázonban széles ért. 'tar' használtatik egész 'kopasz' helyett is, mintha t. i. valaminek szőrét, szálát letarolták volna, pl. *tar-búza*, melynek szálkája, vagyis szakála nincsen : *tar varju* stb. Mint főnév jelent beretvált fejű embert, milyenek a törökök. *Elment a tarra csatázni*. Ilyenek valának a hajdani kunok, tar kunok is. *Tar* összeüt hangokban *ort* v. *irt* szóval; gyökül megvan a jakut *taragai* szóban (mely = *kopasz*), és persa *tar-ás-idan* igében is, mely am. a latin *radere*; evellere pilos; honnan *tarás* v. *tarása*, quod rasum est, radendo decidit; ramentum. (Vullers).

TAR, (3), fn. tt. *tar-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. A szarvasmarhának azon nyakrésze, mely a lapoczkák fölött emelkedik, máskép : *tarj* v. *tarja*. Így nevezik a mészárosok az innen levágott konczot is. A lónál ugyanezen rész *mar* v. *mor*, *marj*, v. *morj*, az embernél pedig *tarkó*. *Tarafarás*, régi kifejezés, előjön Mártonfalvi Györgynél, Kresznerics szerint latinul : *nimis ornatus*. *Tarát farát ékesíti*. (Faludi). V. ö. TARAFARÁS. A magasságot, emelkedést, kinövést jelentő *r* gyökhangú szók osztályába tartozik. V. ö. R, gyökhang.

TAR, (4), falu Heves m.; helyr. *Tar-ra*, — *on*, — *ról*.

TÁR, (1), fn. tt. *tár-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Szabó D. szerint kincs, álló jószág; továbbá Sándor I. szerint a régieknél am. rakásba gyűjtött holmi, vagy, kincs, innen *tárház*, melyben a vagyont őrzik; *tárnok*, *kir. tárnok*, a királyi kincsek őre; *társzékér*, nagy szekér, melyen a hadi szereket hordják. Ezen jelentés van a mongol *tavar* (le bien, les effets, les hardes) szóban is. 2) Azon helyiség, szekrény, épület, ház, terem, melyben holmit tartanak, őrznek, összevagyújtanak. *Kincstár*, *seggyvertár*, *pénztár*, *levéltár*, *könyvtár*, *raktár*, *képtár*; továbbá könyv, mely bizonyos gyűjteményt tartalmaz. *Törvénytár*, *tudománytár*, *ismeretek tára*, *szótár* stb. Egyezik vele a kalmuk *dari* (haltend, habend), pl. *altan-dari* aranyat tartó; továbbá az arab s persa *dár* am. (ház), *chaldeai dór* (lak), mongol *tar* am. kosár, kenyeres kosár (corbeille, panier. Kowalewsky).

TÁR, (2), (ta-ar v. to-ar) áth. m. *tár-t*. Általán valamit kiterjeszt, szétvet, elválaszt, s az által némi nyílást, vagy öblöt képez. *Karjait kitérni*. *Tárt karokkal fogadni valakit*. *Mellen széttárni a dolmányt*. *Kitérni a könyvet*. Különösen kaput, ajtót, ablakot nyit. *Kaput ajtót tárjatok a kedves vendégnek*. *Tárva nyitva hagyni az ajtót*. *Az ablak mindkét szárnyát kitérni*. *Vitorlát tárni*.

Ez igében alapfogalom a távolodásé, mennyiben tárás által az illető test előbbi helyzetétől eltávolítatik, s rokonok hozzá : *tát*, *tág*, *táv*; vékony hangon : *tér*, s közös gyökük a távolodásra vonatkozó *ta*, *to*, *te*. V. ö. TA, gyök.

TÁR, (3), mn. tt. *tár-at*. Ugyanaz a föntebbi igeszóval, melléknévi használattal, vagyis am. nyílt, kitért. *Tár kapu*. *Tár a kapu*. (Szabó D.).

TARA, (1), am. tarja e kifejezésekben : *tarafarás*, és *tarát farát ékesíti*. L. TAR, (3); és TARA-FARÁS.

TARA, (2), fn. tt. *tará-t*. A kereskedőknél igen gyakran előforduló szó, s jelenti azon pénzlevonást, mely valamely begöngyölt avagy bármely módon elhelyezett portékának árából, mint a göngyöleg, zsák, hordó stb. súlya alku vagy szokás szerént esedik. A kereskedelmi szótárban magyarul *göngyösuly*, *buorksuly*, *bu-rok* nevezetekkel magyarítottatik. Az utolsó leginkább fogadható, mert különösen a kereskedelmi irány szereti a rövid szótakat. 'Tara' eredetileg arab szó, t. i. arabul *thara* v. *tarah* v. *tara* am. tova, és *taraha* ige am. elvetni, eltávolítani.

TARACZ, folyóvíz Máramaros megyében.

TARACZK, (1), (tar-acz-k) fn. tt. *taraczk-ot*, harm. szr. — *ja*. A buzák neme alá sorolt növényfajnak népies neve; füzerkéi négy-nyolcz virágúak; csészepolyvái láncsaformák, hegyesek; levelei laposak, simák; gyökere szétterjedő; máskép szintén köznépiesen : *perje*, *lábás perje*, *búzalevelű fű*, *ebgyógyító fű*, növénytani néven : *taraczk búza*. (*Triticum repens*). Magyar elemzéssel, minthogy gyökerei rendkívül szétterjednek, elágaznak, valószínű, hogy innen kapta nevét, s vékonyhangon am. *terecz*. A *k* csak toldalékhang, mint a *viasz*, *tövis*, s némely másokban. Hangokban egyezik a latin *taraxacum* szóval; de amely Páriz-Pápainál am. erdei vad saláta; Diószegi—Fazekasnál pedig *leontodon taraxacum* am. pongyola pitypang.

TARACZK, (2), fn. tt. *taraczk-ot*, harm. szr. — *ja*. 1) Mozsárlágyu, melynek aránylag tertyedt öblü szája van, tehát vagy erről neveztetett, vagy pedig a *szakálás* álgynak ellentétül am. *tar* vagyis szakálatlan álgyu. Ilyenforma jelentésben jön elé Molnár Albertnél is : *colubrina*, eine Feldschlange, ein langes Geschütz. 2) Erdélyben különösen Torockón am. vassalak (Kríza J.), *torocz*?

TARACZKBÚZA, (taraczk-búza) ősz. fn. L. TARACZK, (1).

TARACZKGRÁNÁT, (taraczk-gránát) ősz. fn. Taraczkból lött v. lövésre készített gránát. V. ö. TARACZK, (2).

TARACZKGYÖKÉR, (taraczk-gyökér) ősz. fn. A taraczkféle kártékony növénynek szétágazó, aránylag hosszú száru gyökere.

TARACZKOS, (tar-acz-k-os) mn. tt. *taraczkos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Taraczknemű növénynyel bővelkedő, perjes. *Taraczkos szántóföld*.

TARACZKOZ, (taraczk-oz) ön. és áth. m. *taraczkozstam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Taraczkból lődöz.

TARACZKÖZ, falu Máramaros m.; helyr. *Taraczköz-re*, — *ön*, — *rül*.

TARACZKÜTEG, (taraczk-üteg) ősz. fn. Taraczkokból álló üteg; v. ö. TARACZK, (2), és ÜTEG.

TÁRAD, (tár-ad) önh. m. *tárad-tam*, —*tál*,
—*t v.* —*ott*. L. **TÁRÚL**.

TARAFARÁS, (tara-farás) iker. mn. tt. *tara-farást v.* —*at*, *tb.* —*ak*. Tulságosan cziczomázott, piperézett. *Tarafarás kacski menyecske*. E szónak egyik alkatrésze a nyaktáját jelentő *tar* (tarkó), a másik pedig *far*, minthogy e részeket leginkább szeretik ékesgetni, vagy kittintetni. Így értendő Faludinak gúnykölteményében ezen verssor: *tarátfarát ékesíti, vitorlát kifeszíti*.

TARAGLYA, I. **SARAGLYA**.

TARAGY, I. **TARJAG**.

TARAJ v. **TARÉ** v. **TARÉJ**, (tar-aj v. tar-é v. tar-é-j) fn. tt. *taraj-t v. taré-j-t v. taré-t*, *tb. taraj-ok v. taré-ok v. taré-k*. Némely madaraknak, különösen a tyúkok neméhez tartozóknak fejét ékesítő húsos kinövés. *Kakas, jércze, fűrj taraja. Csipkés, piros taraj*. Átv. ért. az ily tarajhoz hasonló ékesség, növény-sarj, vagy szer. *Sisak taraja. Sarkantyú taraja*, csipkézett pengője. *Ugyan megnőtt a taraja v. taréjt emel*, (km.). am. rátartja magát, fennhéjázik. *Alább eresztí taraját*, (km.). meghunyászkodik, megalázza magát. A növénytanban valamely szerven kifejlett fogasolt, majd kemény, majd puha szárnyforma pótlék, milyen van az espárczet (onobrychis, Diószegi—Fazekasnál: *hedysarum onobrychis*) magván.

E szónak gyöke, ha a magyar nyelvből elemezzük: *tar*, és azon *r* gyökhangu szók osztályába tartozik, melyek az állati testeknek magasabb részeit, vagy kinövéseit (mintegy sarjait) jelentik, mint a szarvasmarha *tarja*, és *szarva*, az embernek *tarkója*, a lónak *marja*, a dísznőnek *orrja*. V. ö. R, gyökhang. Az oszmanli-törökben Vámbéry szerint *tarak* am. fésű, és *taraj*, továbbá *daruk* és *durug* am. csűs; a csuvasban *tereké* am. *taraj*. A persában *tark v. terk*, az arabban *terk v. terke* am. sisak. — Tájszólások szerinti változattal: *taré v. taréj* is, mint *hé héj haj, paré paréj paraj, gané ganéj ganaj, karé karéj karaj*.

TARAJFÜRT v. **TARÉJFÜRT**, (taraj—v. taréj-fürt) ösz. fn. Diószegi—Fazekas szerint növénynem az öthímeselek seregéből és egyanyások rendéből; bokrétája öt szirmú, csészéje három levelű, szíromforma; himszálait tövön egy ránczos pót foglalja öszve; tokja derekán nyílik. (Celosia). Különösen *tarajos v. taréjos bársonyvirág*, a népies neve azon fajanak, melyet a növénytanban *üstökös taraj-fürt*-nek hívnak, ennek tarajhoz hasonló füzérjeiről (Celosia cristata).

TARAJKA, (tar-aj-ka) fn. tt. *tarajká-t*. Újabban a franczia *cocardé* (kokárda) magyarítására használt szó, minthogy ez is a franczia *coq* (am. kakas) szótól származik, azon hasonlóságnál fogva, mely a kokárda és kakastaraj között van.

TARAJOS, (tar-aj-os) mn. tt. *tarajos-t v.* —*at*, *tb.* —*ak*. Aminek taraja van, akár tulajdon, akár átv. értelemben. *Tarajos madarak, kakasok. Tarajos sisak, fejkötő. Tarajos sarkantyú, virágfürt*. V. ö. **TARAJ**.

TARAJOSBÁRSONYVIRÁG, (tarajos-bársonyvirág) ösz. fn. L. **TARAJFÜRT** alatt.

TARAJOSFINTOR, (tarajos-fintor) ösz. fn. A fintorok neme alá tartozó növényfaj; füzérjei tömöttek, négy szögűk, a sűrű szívés, fogas, egymást hátaló murvaktól, levelei ellenesek, szálasak; bokrétája felső ajaka pirosló, sárgaszélű, az alsó belül sárga, kívül vörös. (*Melampyrum cristatum*).

TARAJOZ, (tar-aj-oz) áth. m. *tarajoz-tam*, —*tál*, —*ott*, *par.* —*z*. Tarajjal ékesít, ellát. *Tarajozni a sisakot, fejkötőt, sarkantyút*.

TARAJOZÁS, (tar-aj-oz-ás) fn. tt. *tarajozás-t*, *tb.* —*ok*, *harm. szr.* —*a*. Cselekvés, mely által valamit tarajféle művel ékesítenek, vagy ellátnak. V. ö. **TARAJ**.

TARAK, fn. tt. *tarak-ot*, *harm. szr.* —*ja*. A Tájszótárban am. kis börtarisznya; alkalmasint am. tárka. V. ö. **TARISZNYA**.

TÁRAL, másképen: **TÁROL**, áth. m. *tárol-t v. tárl-ott*, *htn. tárol-nív. tárl-ani*. (Szabó D.) Am. az egyszerű *tár* ige; I. **TÁR**, (2).

TÁRAN, I. **TÁRON**.

TARÁND, fn. tt. *taránd-ot*, *harm. szr.* —*ja*. L. **NYARGALÓCZ** v. **IRAMSZARVAS**.

TARÁNDCSŐBIBIRCS, (taránd-cső-bibircs) ösz. fn. A csőbibircek neme alá tartozó cserjés növényfaj; lombja igen ágasbogas; ágai bókölök, tövön likasak; lakik hideg éghajlat alatt, a havasokon. A tarandszarvasok eledele. (*Cladonia rangiferina*).

TARANGY, (tar-angy) fn. tt. *tarangy-ot*, *harm. szr.* —*a*. Rútság, undokság a testen, vagy viseleten, másképen: *torongy*. Származéka: *tarangyos v. torongyos*. Gyöke *tar* egyezik *tor* gyökkel *torhad, torhaszt* szókban. Mi alakját illeti, olyan mint *varangy, göröngy, rongy*.

TARANGYOS, (tar-angy-os) mn. tt. *tarangyos-t v.* —*at*, *tb.* —*ak*. Tisztátalan, rút, mocskos, undok testű vagy viseletű; másképen: *torongyos*. Hasonló hozzá: *toprongyos*.

TARANY, falu Somogy m.; helyr. *Tarany-ba*, —*ban*, —*ból*.

TARÁNY, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Nyitra m.; helyr. *Tarány-ba*, —*ban*, —*ból*.

TARAS, falu Torontál m.; helyr. *Taras-on*, —*ra*, —*ról*; másképen: **TARRAS**.

TÁRÁS, (tár-ás) fn. tt. *tárás-t*, *tb.* —*ok*, *harm. szr.* —*a*. A *tár* ige származéka, s am. nyitás, kinyitás.

TARASZOL, áth. m. *taraszol-t*. Hont megyében és Csalóközben am. a szénát, szalmát szétszórja. Talán azonos *doroszol v. csoroszol* szókkal. Hasonló hozzá törzsben a persa *turas* és *tiris* (instrumentum ferreum hortulani; ligo, rutrum vel sarculum); továbbá a szláv *traszem* (= rázok) és reszketek; mely ismét egyezik a szanszkrit *trasz* igtörzsszel, (mely am. tremere).

TÁRASZT, (tár-aszt) áth. m. *táraszt-ott*, *htn.* —*ni v.* —*ani*, *par. tárasz-sz*. Eléjön Szabó Dávidnál. I. **TÁR**, (2).

TARÁTA, (tar-át-a) mn. tt. *tarátá-t*. Túl a Dunán, Veszprém, Vasban, Szalában mondják házról, udvarról, melyet elpusztulni hagytak, és se az udvarnak kerítése, se a háznak födele nincsen, mintha kifosztották volna. Ezen jelentésénél fogva okszerűleg állíthatni, hogy gyöke azon *tar*, melyből a *tarol* is származott, t. i. a taráta ház olyan, mint a letarolt mező, szántóföld. Alakra hasonló a *szunyáta* melléknévhez, s valamint ennek törzse *szunyád*, hasonlóan amazé az elavult *tarad* (tarúl), melyből lett *taradó*, *tarada*, *tarata*, megnyújtva: *taráta*, mint *szunyada*, *szunyáta*. Rokonítható *torhad*, *torhadt* szókkal is.

TARATTYÚ, TARATTYU v. TARATTYÚ, (tar-aty-ú, azaz tar-at-ó, tar-at-ú) fn. tt. *tarattyú-t*. Holmi ócska, ringyongy eszközök, kopott szerszámok, ruhák, melyeket a zsidóbarátok szoktak árulni.

„Az igaz barátság ritka mint a fekete hattyu;
A hamis nem tisztán fogontatik, mint a fattyu,
Azért elfutamik mellőled mint egy rosz tarattyu.”
Pesti Gábor meséi. (XCIV. mese).

Némelyek szerint hason jelentésű volna „csoroszlya” szóval is. Alapfogalomban és hihetőleg gyökben is egyezik *taráta* szóval; v. ö. TARÁTA. Mi alakját illeti, olyan, mint *pattantyú*, *sarkantyú*, *csikolyú*, *pergettyű* és több mások, melyek részesülőkben alakultak. T. i. magyar elemzéssel törzse az elavult *tarat*, azaz, mintegy tarrá, kopaszszá, romlottá, fosztorrá tesz, vagy „taratik” alakban: fosztorrá lesz. A *ty* kettőztetése főleg, mint az *ergettyű* (eregető), *szivattyú* (szívató) szóban is. Alkalmasint esetleges találkozás, hogy alaphangokra nézve hasonló hozzá a német *Trödel*, melynek törzse némely nyelvészek szerint *tragen* volna.

TARATTYÚBOLT, (tarattyú-bolt) ősz. fn. Bolt, melyben tarattyúárukat adnak, vesznek.

TARATTYÚHÁZ v. —KAMRA, (tarattyú-ház v. —kamra) ősz. fn. Ház, kamra, melyben holmi ócska szereket tartogatnak. V. ö. TARATTYÚ.

TARATTYÚLÁDA, (tarattyú-láda) ősz. fn. Láda, melybe holmi ócska szereket, rongyokat, kopott viselt szerszámokat berakni szoktak. V. ö. TARATTYÚ.

TARATTYÚS, (tar-aty-ú-os) fn. tt. *tarattyús-t*, tb. —ok. Zsidóbarát, ki tarattyúféle árukkal kereskedik. Összetételekben am. tarattyúkkal ellátott, tarattyúkat tartalmazó. *Tarattyús bolt*. *Tarattyús kamra*. V. ö. TARATTYÚ.

TARATTYÚSÁG, (tar-aty-ú-ság) fn. tt. *tarattyúság-ot*, harm. szr. —a. Mindenféle tarattyú egymásra halmozva, öszvegyűjtve, vagy áru gyanánt kirakva.

TARATTYÚ, I. TARATTYÚ.

TARÁZ, (tar-a-az) áth. m. *taráz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Tarrá tesz valamit; különösen a gabonafejeket veri, hogy a szem kihulljon belőlök. *Megtarázza a búzát*. (Kresznerics). Ez értelemben közel áll *taráta* szóhoz.

TÁRBÉR, (tár-bér) ősz. fn. Bér, melyet bizonyos táért, mint lerakó helyiségeért fizetnek, pl. melybe a gypjút, gabonát, gubacsot stb. berakják.

TARBÚZA, (tar-búza) ősz. fn. Búzafaj, melynek fejei nem szálkásak v. nem szakálasak, hanem olyanok, mintha le volnának tarolva. Molnár A. szerint *triticum mutilum*.

TARCS, (1), I. TARCZ; és TARTS.

TARCS, (2), pusztá Veszprém m.; helyr. *Tarcs-ra*, —on, —ról.

TARCSA, faluk Moson és Vas m.; puszták Baranya és Heves m., erdélyi pusztá Kolos m.; CSÍK —, falu Pest, ER —, Bihar, ERDŐ —, Nógrád, KIS —, Pest, KÖRÖS —, Békés m.; helyr. *Tarcsá-ra*, —n, —ról.

TÁRCSA, (tár-csa) fn. tt. *tárcsá-t*. Azon kiczirkalmazott kör, vagy kerek tábla, melyre a czéllövészek irányoznak. Egyezik vele a régiektől ugyanezen értelemben használt *tárgy*, t. i. e két szó között oly alaprokonság van, mint a *varangy* és *varancs*; a *göröngy* és *göröncs* között.

TARCSAFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

TARCSAHÁGÓ, erdélyi hegy Kolos m.; helyr. —*hágó-ra*, —n, —ról.

TÁRCSALÖVÉS, (tár-csa-lövés) ősz. fn. Gya. korlás a lövésben, melyet tárcsára irányoznak.

TARCSÁNY, pusztá Hont m.; helyr. *Tarcsány-ba*, —ban, —ból.

TÁRCSÁZ, (tár-csa-az) önh. m. *tárcsáz-tam*, —tál, —ott. Tárcsára v. tárcsákra irányozva lödöz.

TARCZ, (tar-cz) fn. tt. *tarcz-ot*. Hajósok nyelven azon kötelek, melyekkel az árbocok s annak részei elülről feszítettnek s visszatartatnak, hogy a hajó erős hánykódásakor hátra ne bukjának. (Német nyelven: *Stag*. Kenessey Albert).

TARCZA, folyó Szepes, Sáros és Abaúj megyékben.

TÁRCSA, (tár-cza) kicsinző fn. tt. *tárcsá-t*. Könyvhöz hasonló alakú tokerszény, melyben pénzt, holmi jegyzeteket, irományokat stb. szoktunk magunkkal hordani. *Pénzes tárca*. *Jegyzékek tárcaja*. *Börből, kemény papírból, selyemből való tárca*. *Himezett tárca*. *Hivatalos tárca*. Átv. miniszteri tárca, am. miniszteri hivatal, mintegy a hozzá tartozó okmányokkal együtt. *Átvenni a pénzügyi, hadügyi tárca*. Helyesen alkotott, s általánosan divatba jött újabb kori szó. V. ö. TÁR, fn., melyből *cza* kicsinzővel képeztetett.

TARCZAL, mváros Zemplén m.; helyr. *Tarczal-ra*, —on, —ról. v. —ba, —ban, —ból. A Névtelen Jegyző szerint Tarczal városa vagyis az ezt északról fedező hegy *Turzol* kún vezértől vette nevezetét, kit Árpád a föld kikémlése végett küldött, és a föntebbí hegyre legelső lovagolt fel. *Turcsighol* a mongolban csakugyan azt teszi: kémlés végett küldött követ (un *envoyé pour faire une reconnaissance*); a torokhangok a szók közepén a mongolban,

különösen a kalmuk s más szójárásban számtalan-szor kiesnek; így *khagán* máskép: *khán*; *baghatur*, a mandsuban *batoru*, magyarul: *bátor*; *daghari* (seb a lovak, öszvérek stb. hátán), a mandsuban *darin*, magyarul: *túr*; tehát *Turcsighol* is máskép: *Turczol* (a cz rendszerént csak *i* előtt *cs*) tökéletesen egyezik a Névtelen Jegyző *Turzol* szavával, sőt még jelentésében az egyén feladatával vagy foglalkodásával is.

TÁRCZÁS, (tár-cza-as) mn. tt. *tárczás-t* v. —at, tb. —ak. Tárczával ellátott. *Tárczás miniszter*.

TÁRCZANÉLKÜLI, (tárca-nélküli) ősz. mn. Akinek v. minek tárczája nincs *Tárczanélküli miniszter*.

TARD, falu Borsod, pusztá Somogy m.; helyr. *Tard-ra*, —on, —ról.

TARDONA, falu Borsod m.; helyr. *Tardoná-ra*, —n, —ről.

TARDONYA, pusztá Heves m.; helyr. *Tardonyá-ra*, —n, —ról.

TARDOS, faluk Komárom és Szabolcs m.; helyr. *Tardos-ra*, —on, —ról.

TARDOSKEDD, falu Nyitra m.; helyr. *Tardoskedd-re*, —in, —ről.

TARÉ, (tar-é) fn. tt. *taré-t*; és **TARÉJ**, (tar-é-j) tt. *taréj-t*, tb. —ok. L. **TARAJ**.

TARÉJFÜRT, l. **TARAJFÜRT**.

TARÉJOS, (tar-é-j-os); **TARÉJOZ**, (tar-é-j-oz) l. **TARAJOS**; **TARAJOZ**.

TARÉK, régies, Sándor I. följegyzette fn. tt. *tarék-ot*. Az oszmanli 'tarak' szóra emlékeztet. L. **TARAJ**.

TARÉS, (tar-é-s) mn. tt. *tarés-t* v. —at, tb. —ak. L. **TARAJOS**.

TARFEJÜ v. —**FEJÜ**, (tar-fejü) ősz. mn. Kinek fejről a haj le van beretválva, tarolva, vagy tövig lenyírva. *Tarfejű törökök, sinaiak*. Szabatosan véve különbözik tőle: *kopaszfejű*, kinek haja elment, tövestül kihullott. V. ö. **TAR, KOPASZ**.

TARGANCZ, **TARGONCZ**, fn. tt. *targancz-ot* v. *targonc-ot*. L. **TARGONCZA**.

TARGONCZA v. **TARGONCZA**, (tol-og-oncz-a?) fn. tt. *targoncza-t*. Egyik végén kerékkel ellátott, saráglyás dereku, vagyis fenekű jármű, melyet két nyélnél fogva ember tol, vagy maga után húz. Némely tájakon am. taliga. Egy eredetű vele, de abban különbözik tőle *talicska*, hogy ennek ládája van, melybe a terhet rakják. Magyar elemzéssel mindkettőnek gyöke *tal* vagy *tol*, s mindegyik kicsinző képzővel alakult. Azonban figyelmet érdemel a mongol *tergen* szó, mely szekeret jelent; ehhez járulván a kicsinző *cza* képző, s az egész szó mély hangú önhangzókat vévén fel, lett legegyszerűbben: *targon-cza*. Gyarmathi Sámuel a német *tragen*, különösebben *Tragkarren* szóval egyeztet. Némely tájkiejtésben: *tarboncza*, *torboncza*.

TARGONCZÁS, (targoneza-as) fn. tt. *targonczás-t*, tb. —ok. Gyalog fuvaros, teherhordó, ki hol-mit targonczaféle járművön szállít, tologat ideoda.

Pesti, gőzhajói targonczások. V. ö. **TARGONCZA** és **TALIGÁS**.

TARGONCZÁZ, (targoneza-az) önh. m. *targonczáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Targonczázt tologat, azzal fuvaroz, terhet hord. Hasonlók hozzá: *talicskáz*, *kocsiz*, *szekerez*, *hajóz*, mint járművekre vonatkozók.

TARGONCZÁZÁS, (targoneza-az-ás) fn. tt. *targonczázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Targonczával üzött fuvarozás, teherhordás.

TÁRGY, (tár-gy) fn. tt. *tárgy-at*, harm. szr. —a. 1) Régen jelentette azon czélpontot, vagy czélul kitett köralakú testet, melyre a lövészek irányozni szoktak. Molnár Albertnél: meta, das Ziel, Schieszscheibe. Szabó Dávidnál is am. czél. *Tárgy közepe* (centrum metae. Pázmán Kal. 607. l.). Innen *tárgyalni valamit*, am. czélba venni, mint Dugonics közmondásai közt olvasható 2. R. 136. l. *Ha madárta tárgyalasz, ijadat ne pöngesd*. 2) Újabb korban átv. ért. minden lény, melyre gondolkodásunkat, vagy érzékeinket, vágyainkat, vagy akaratusokat irányozzuk, szóval amit bizonyos tekintetben figyelemre, szemügyre veszünk, s mintegy czélul tűzünk ki magunknak, (latinul: objectum, németül: Gegenstand). Ennél fogva, *beszéd, értekezés, tanácskozás tárgya*, amiről beszélünk, értekezünk, tanácskozunk; *szeretet tárgya*, bizonyos személy, vagy dolog, kire vagy mire szeretetünket irányozzuk; *más tárgyat tűzni ki vitatkozásra*: némely tárgyakra irányozni, másokról elvonni a gyermek figyelmét. Elemzésére nézve legközelebb áll hozzánk *tárt* vagyis tárult dolog, kitérult valami, t. i. ami valamely czélból előnkbe tárul, vagy mit előnkbe tártak. Azonban minthogy e szónak eredeti tulajdon értelme czéltáblára látszik vonatkozni, az sem valószínűtlen, hogy elemezve *tál-gy*, azaz czéltányér. Második jelentése átvitt v. képes alkalmazásu. V. ö. **TÁRCSA**. Egyébiránt ha a latin *meta* és *meo* észjárásból indulunk ki, s a tárgyat szűkebb értelemben oly czélpontnak vesszük, melyet menve futva kell elérni; úgy a *tart* igének azon jelentéséből is értelmezhetnők, melynél fogva *valahova tartani*, *neki tartani a hegynek*, *Budára tartani*, am. valahova menni, neki menni a hegynek, Buda felé menni, mi szerint a *tárgy* oly pontot jelentene, melynek neki kell tartani, és így eredetileg rövid hangzóval bírt.

TÁRGYAL, (tár-gy-al) önh. és áth. m. *tárgyal-t*. 1) Bizonyos kitűzött pontra irányoz, mint lövész. *Ha madárta tárgyalasz, ijadat ne pöngesd*. (Km.). *Pontosan, hibásan tárgyalni*. 2) Átv. mint értekező, vitatkozó, bíráskodó, tanácskozó bizonyos dolgot tűz ki működésüül. *A pörösfelek tárgyalják a bíró előtt megindított ügyet*. *A törvényszék tárgyalja a bevezetett pört*. *Tárgyalni az országgyűlés, a tanács, elé terjesztett ügyet*. Latinul: tractat, pertractat. V. ö. **TÁRGY**.

TÁRGYALAP, (tárgy-alap) ősz. fn. Valamely tárgyhoz vagyis tárgyalás végett fölvetett alapszó vagy alapmondat.

TÁRGYALÁS, (tár-gy-al-ás) fn. tt. *tárgyalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Célzás, irányozás, bizonyos célpont felé. 2) Átv. működés a vitakozás és határozás alá kitűzött dolog körül. Törvénykezelésekben: szóbeli, vagy írásbeli tárgyalás. V. ö. **TÁRGYAL**.

TÁRGYALAT, (tár-gy-al-at) fn. tt. *tárgyalat-ot*. harm. szr. —a v. —ja. Tárgyalás elvont értelemben, tárgyalás eredménye.

TÁRGYALATI, (tár-gy-al-at-i) mn. tt. *tárgyalati-t*, tb. —ak. Tárgyalásra vonatkozó, azt illető. *Tárgyalati igazság.*

TÁRGYAZ, (tár-gy-az) áth. m. *tárgyaz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Átv. 1) Bizonyos dolgot alap vagy cél gyanánt foglal magában; valamit tartalmaz. *Ezen könyv hasznát természetrajzi leírását tárgyalja.* 2) Bizonyos cél elérére törekszik. *Amit tárgyalozott, el nem érhető.*

TÁRGYAZÁS, (tár-gy-az-ás) fn. tt. *tárgyazás-t*, tb. —ok. 1) Tartalmazás. 2) Bizonyos célra törekvés. V. ö. **TÁRGYAZ**.

TÁRGYAZAT, (tár-gy-az-at) fn. tt. *tárgyazat-ot*, harm. szr. —a. Ami bizonyos működésnek, cselekvésnek, törekvésnek alapját teszi. (Substratum).

TÁRGYBELI, (tárgy-beli) ősz. mn. Bizonyos tárgyat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Több tárgybéli pert kell benyújtanom. Ez ismét más tárgybéli ügy, mint az előbbiek.*

TÁRGYESET, (tárgy-eset) ősz. fn. Nyelvtani ért. a szónak azon viszonybeli állapota, illetőleg változata, melybe jön, midőn bizonyos cselekvésnek, illetőleg átv. kihatásnak mintegy kitűzött célját, tárgyát képezi. (Accusativus). Némelyek *szenvedő eset*-nek hívják. A tárgy v. szenvedő eset tehát szabály szerint ki- vagy átható igével jár, s annak mintegy hatása alá van vetve, pl. *embert látok, kenyeret szelek*. De minthogy széles értelemben nem csak az átható, hanem az önható, sőt középigék is gyakran kiható erőre vonatkoznak, innen tárgyesetes nevet ezek némelyike is vonzhat, pl. *megültem a lovat, megfutom a pályát, e világot lakom* (Simai Kristóf). „Most élem gyöngyvilágom, míg virít ifjúságom.” (Népdal). Nyelvünkben a tárgyeset raga önhangzók, továbbá *l, n, r* és *s, sz, z, zs* mássalhangzók után rendszerént *t*, egyéb mássalhangzók után alhangu szókban: *at, ot*, felhanguakban: *et, ét, öt*. — E szótárban minden egyszerű — nem összetett — névnel ki van téve, hogy az elszámolt 6 rag közül melyik járul az egyes számbeli névhez. A többes számhoz az általános népnyelvben és az összes irodalomban alhangú nevek után mindig *at*, fenhanguak után *et*, pl. *házak-at, templomok-at, utcák-at; hegyek-et, gyöngyök-et, csengetyűk-et*; dunántúli s némely más szójárásban eléfordul *ot, öt* is; de az irodalom csak az általánosb szójárást követi.

Érdekesnek véljük megérteni a nyelvboleseleti tekintetben mit tartanak a tudósok általában a tárgyesetről. T. i. azt tanítják róla, hogy eredetileg

a 'hová' viszonyt fejezi ki. „Valamely dolognak egy más dologra vonatkozása az időben, tevékenységénél vagy állapotánál fogva háromféle módon történhetik. A vonatkozás lehet a kiindulási pont: a 'honnan'; a célpont: a 'hová'; a nyugpont: a hely, a 'hol' ... A tárgyeset (accusativus) eredetileg a célzt fejezi ki, a mozgást vagy irányt, a végpontot mind a térben mind az időben is ... Ez legáltalánosabb és legelvontabb jelentésében a szenvedő tárgy esete, azon tárgyé, melyre a tevékenység, mint céljára kihat ... A tárgyeset jellemző betűhangja a szanszkritban, zendben és latinban *m*, a görögben *n*.” (System der Sprachwissenschaft von K. W. L. Heyse). Segyszer-smind megjegyzi, hogy Pott szerint (Etymologische Forschungen) a tárgyeseti *m* az összet. nyelvben (kaukáziniép Oroszországban) mint utóljáró *ma, ho-va'* értelemben csakugyan létezik.

Schleicher Ágoston „Compendium der indogermanischen sprachen“ című munkájában e nyelvekről ezt tanítja: „Az egyes szám tárgyesetének jegye mássalhangzón végződő törzs után *-am*, önhangzón végződő után majd mindenütt *-m*, mely az *am* rövidülésének tekinthető. A köznevi törzsek (die neutralen stämme) némely kivétel alá esnek (t. i. azok rendszerént nem különböznek az alanyesettől).

Ezen *-am, -m*, — folytatja Schleicher — rokonnak látszik a törzsképzésekben gyakorta használt *-m* elemmel, ennél fogva kell lenni oly névmási törzsnek, melynek *m* a fő eleme. Ilyen létezik a régi hinduban, és némi változásokkal ekként hangzik: *ama-* (alanyesete: *ama-sz* [= magyar *emez*], *amu-* (= *ama*, pl. az egyes i himnemű tárgyesetben: *amú-m*) és *ami-* (= *ama*, pl. a többesi himnemű instrumentalisban: *amī-bhis*) és mutatói funkcióval bír. (A magyar jelentést, mely Schleichernél németül van kitéve, mi irtuk, nem Schleicher). „Ezen törzseknek alkalmasint *am* névmási gyök szolgál alapul.” stb. Bopp Ferencz szintén azt tartja (e szóval: wie ich nicht zweifle) hasonló nyelvtenében, hogy a tárgyeset *-m*-je, melyet a köznevi (neutrumok) már az alanyesetben (nominativusban) is fölvesznek, névmási eredetű, sőt némely névmási törzsek tárgy- (és egyszersmind alany-) esetéről is, mely *t, d*, úgy vélekedik, hogy ennek eredete szintén a szanszkrit *ta* (= *er, dieser, görögül to, góthul tha* stb.) névmási törzsben keresendő, pl. a szanszkrit *ta-t*, latin *is-tu-d*, góth *thatta*. Ha a magyar tárgyeseti *t* rag eredetét nyomozzuk, azt igen egyszerűen a *tova* (régiesen és tájdivatosan *ma* is: *ta, toa*) vagy, ha inkább tetszik, az *oda* szóban találjuk fel, melyek épen a 'hová' viszonyt fejezik ki, mely Heyse, Pott s némely mások szerint a tárgyeset jelleme; de amelyekben ha Schleicher és Bopp nézeteit fogadjuk el, a mutató fogalma is megvan.

Némely más nyelvekből még följegyezzük az érdekesb tárgyeseteit.

Az ismeretes nyelvek között legtökéletesebben egyezik a magyar tárgyeseti raggal a héber *ét, et* (תָּ, תַּ), de amely a neveknek elébe tétetik és

csak határozott főneveknél (bei bestimnten Substantiven) használtatik, ilyen határozott főnevek, melyek névmutatóval jelölve, továbbá tulajdonnevek stb. Ezen *ét* eredetére nézve Gesenius (Lehrgebäude. §. 177.) azon nézetben van, hogy az valamely elavult névmás, mely mutató természetű volt s alanyesetek előtt is állhatott és áll is gyakran a régi könyvekben. Ugyanő azt is megengedi, hogy az rokon lehet *és* v. *jés* (𐤒), arami nyelven : *it* szóval, mely am. ott v. itt levő (da vorhanden).

A szürjān nyelvben a tárgyeseti rag : *ősz*, *esz*, de csak az élő lények neveinél, pl. *pi-ősz*, fiút, *mam-ősz*, anyát, *bátj-esz*, atyát, *verősz-ősz*, férj-et; más neveknél a tárgyeset hasonló az alanyesethez, pl. *nim*, név és nev-et, *zarni*, arany és aranyat, *ki*, kéz és kez-et. Az *sz* és *t* közel rokon hangok lévén *ősz*, *esz* mint látjuk hasonló a magyar *at*, *et*, *ot*, *öt* raghoz.

A tatár nyelvekben a tárgyeseti rag csaknem mindenütt *ni*, *nī* (Kasem-Beg), pl. *er-ni* férfi-t, *kapu-ni* kapu-t, *arszlan-ni* orozlánt-t; az oszmanliban csak *i* v. *ī* van, pl. *er-i*, *kapu-ī*, *arszlan-ī*. A *nī* az árja nyelvbeli különösen a görög *n* raggal egyezik; és ha a mutatót vesszük alapul, mind a *nī* szócska, mind az *i* gyökselem, pl. *i-hol*, *i-ly*, *i-tt* szókban mint mutatóra vonatkozó, feltalálhatnak a magyar nyelvben is.

A mandsu nyelvben a tárgyeseti rag : *be*, pl. *bandan-be*, pad-ot, *taili-be*, tál-at, *boszo-be* vászn-at, szövet-et. Ezen *be* egyezni látszik az *eléb-e*, *feli-be*, *közi-be*, szók *be* végzetével, mely teljességgel nem a beható *be* rag, hanem a *to-va*, *ho-va* szókban levő mély hangu végzetnek megfelelő magas hangu *ve*, mely néha *je-re* is változik, mint *elé-je*, *fölé-je*.

A mongol nyelvben mint a többi függő (obliquus) eset úgy a tárgyeset is kétféle : egyszerű és birtokos. Az egyszerű tárgyeset raga vagyis végzete önhangzók után : *ji*, mássalhangzók után *i*, pl. *üge-ji*, igé-t, *ere-ji*, férfi-t, *erdem-i*, érdem-et, *bajan-i*, vagy-on-t. A birtokos tárgyeset (accusativus possessivus) egyszersmind a személynév-mások birtokát is kifejezi, s képzője Schmidt szerint önhangzók után : *ben*, mássalhangzók után *jen*, pl. *ügeben*, igém-et, igéd-et, igéjé-t, igénk-et stb. *ben*, *jen*, *ügeben*, *igém-et*, *igéd-et*, *igéjé-t*, *igénk-et* stb. *ben* első része *be*, mint látjuk, a mandsuból van átvéve. Az *n* pedig mindkét képzőnél a *gen* szót pótolja, mely a többi függő esetben egészen is eléjön, és *egün-ü* [= övé] szóból módosult, úgy, hogy Kowalewskinnél *jü-gen* is mint tárgyeseti végzet szintén teljes alakban eléjön, a kalmukban is *ben*, *jen* alakokban a hosszú *é* világosan összehúzásra mutat).

A finnben (szuómiban) azt tartják, hogy tárgyeseti rag nincsen, hanem más módon fejezi ki a tárgyesetet, még pedig háromféleképen, t. i. egyszer az egyes birtoki (vagyis sajátító, ú. m. -n), másszor a nevező (vagyis alanyeset), harmadszor a határozatlan (*ta*, *tä* v. *a*, *ä*) által. (Fábián István).

A japáni nyelvben a tárgyeseti rag : *vo*, pl. *jito-vo*, férfi-t, *onago-vo*, nő-t. Egyezik hangokban a *ho-va*, *to-va* szók utóbbi (*va*) részével.

A mai sinai nyelvben a tárgyeset egyik jegye : *pa*, de amely a névnek elébe jön, pl. *pa dsin* (mint a héberben az *ét*) ember-t, *pa kin* arany-at; egész mondatban : *pa dsin kien liao* embert látott (*liao* multat jelent). Valamint főntebb az árja nyelvekben az *m*, úgy a mandsu, japáni, sinai nyelvekben is a *b*, *v*, *p* mint ajakhangok alkotják a tárgyesetet.

Érdekes még a persa tárgyeseti végzet, mely rendszeren : *rā*, de amely néha a tulajdonító eset raga is, pl. *zen-rā* asszony-t v. asszony-nak, *dsán-rā* lelk-et v. lélek-nek; *dsá-rā* hely-et v. hely-nek. Ezen *rā* (𐭠) végzetről a nyelvtudósok azt tartják, hogy az *rāh* v. *rāi* (𐭠, v. 𐭠) névtől származott, mely annyi mint *út*. (Joannis Augusti Vullers Lexicon Persico-Latinum Etymologicum. Tomus II. pag. 1.).

Végül megjegyzendő, hogy a melléknév magyarban a tárgyeseti ragot mint más eseti ragokat is ha a főnév előtt áll, föl nem veszi, vagyis valamint Kazem-Beg szerint a töröktatár nyelvben, de több más, kivált altaji nyelvben is, a főnév raga a reá vonatkozó s előtte álló melléknévhez is tartozik, pl. *jó embert*, *jó embereket* stb. Ezen sajátágon kívül nem létezik név a magyar nyelvben, mely a tárgyeseti ragot nélkülöznél. Mindazáltal némely kifejezésekben elhagyható, de mindenkor ki is tehető. Ilyen esetek 1) az egyes első vagy 2-ik személyraggal használt főnevek, pl. *könyvemet*, *könyvem elvitték*; *pénzedet*, *pénzed ellopták*. A többesi személyragok már nem szeretik nélkülözni a tárgyeseti ragot, legalább az irodalom nem igen él ezekkel : *könyveink elvitték*, *pénzeitek ellopták*. — Hasonló módon használtatik 2) *engemet* és *engem*, *tégedet* és *téged*; de már *mink* v. *bennünk* és *titek* v. *bennetek* tárgyesetileg nincsen szokásban, noha *tibennnetek*, e helyett : *tibenneteket*, eléfordul a régi Halotti Könyörgésben. 3) Régiesen szokásban volt és a nép nyelvén néhutt ma is szokásban van, hogy a határtalan módu ige mellett csak alanyeset áll, pl. *fa-vágni*, *szőlő-kapálni*, *széna-gyűjteni*, *ruha-venni* stb. (Vass József). A székelyeknél is eléjönnek : *búza-virág-szedni*, *zab-aratni*, *csidma-venni*, *szerecsen-próbálni* stb. (Krizsa J. gyűjteménye). De, mint érintők, még a népnyelvben is általánosabban használják : *fát vágni*, *szőlőt kapálni*, *szénát gyűjteni* stb. 4) Régi iratokban találjuk azt is, hogy részesülők és állapotjegyzők mellett szintén csak alanyeset áll : „A vár tharthására való köcséggemmel egyetemben szám vetvén.” Levél 1546-ból. (Szalai Ág. 400 m. l.). „Ez levél látván siessön ide be.” Levél 1554-ből. (Ugyanott). A müncheni codexben is számtalanszor eléjönnek a mondottakhoz hasonló kifejezések : *tanács tartván* (118. l.), *ő keze kinyojtván* (46. l.), *ajtó betévén* (26. l.), *térdek hajtván* (119. l.); *ő míg e beszéltette* (adhuc eo loquente. 51. l.). Ma is mondjuk közbeszédben : *e tudva*, *a mondó vagyok*, ezek helyett : *ezt tudva*, *azt mondó vagyok*.

TÁRGYESETI, (tárgy-eseti) ősz. mn. Tárgy-esetre vonatkozó, ahhoz tartozó, azt illető. *Tárgy-eseti rag. Tárgyeseti viszony.*

TÁRGYI, (tár-gy-i) mn. tt. *tárgyi-t*, tb. — *ak.* Valamely tárgyat illető, ahhoz tartozó. Leginkább öszvetett szókban használtatik : *ismerettárgyi, pertárgyi* stb. Magában am. tárgyilagos; l. ezt.

TÁRGYILAG, (tár-gy-i-lag) ih. Mint kívülünk létezőt, saját személyünkötől különbözöt véve, (objective); mely értelemben ellentéte : *alanyilag* (subjective).

TÁRGYILAGOS, (tár-gy-i-lag-os) mn. tt. *tárgyilagost* v. — *at*, tb. — *ak.* Kívülünk valóban létező, amit közvetlenül vagy közvetőleg érzékeink és tapasztalat vagy észlelet által fogunk fel; ami felfogásunk után magával a tárggyal megegyezik, aminek alapja önmagában a tárgyban (és nem csak bennünk) van, pl. *tárgyilagosságság*; különböztetésül az *alanyi igazság*-tól, mely az alany vagyis személy gondolatának magával megegyezését jelenti.

TÁRGYILAGOSAN, (tár-gy-i-lag-os-an) lásd : **TÁRGYILAG**.

TÁRGYILAGOSSÁG, (tár-gy-i-lag-os-ság) fn. tt. *tárgyilagosságot*, harm. szr. — *a.* Vonatkozás valamely kívülünk valóban létező tárgyra; valamely kívülünk létező tárgynak tulajdonsága önmagában véve.

TÁRGYI RAGOZÁS, az igeragozásnak a magyar nyelvben sajátos módja, mely által az igében kifejezett átható cselekvés bizonyos, meghatározott dologra vagy személyre irányul, pl. ha azt mondom : *pénzt kérek*, ezzel nincs kifejezve, hogy micsoda pénz az, melyet kérek; ellenkezőleg mint ha azt mondom : *az ígért pénzt kérem*; ez utóbbi kifejezésben bizonyos meghatározott nemű vagy mennyiségű pénzt értek, s ezt a magyar majd valamennyi időben, számban és személyben másképp fejezi ki, mint az első példában. A két ragozás közti különbség megjelölésére a nyelvtanokban rendszerént e szókat használják : *határozatlan és határozott tárgy ragozás*. Azonban a határozatlan tárgy ragozás teljesen egyezik az önható vagyis semmi tárgyra ki nem ható vagy más képen *alanyi igék* ragozásával; azért egyik társunk ezt *alanyi*, a másikat pedig *tárgyi* (ige-) ragozásnak nevezte; melyektől ismét különbözik az *alanytárgyi* vagyis szenvedő (másképen az *ik* végzetről *ikes*) igeragozás, melyekben maga az alany (úgynevezett személy) van tárgyi viszonyban, pl. ha azt mondom : *kértem*, engemet kér más valaki, tehát a kérés hozám irányul. Ez utolsó viszony, más nyelvekben is megvan egy vagy más módon, egy vagy más alak által különböztetve; de a tárgyi vagyis határozott tárgy igeragozás, részint oly terjedelemben, mint azt a magyar nyelvben találjuk, részint annál fogva, hogy a magyar tárgyi ragozásban a személyragok is rendszerént különböznek más igeragozási személyragoktól, az ismeretes nyelvek között csak a magyar nyelv sajátja. Lássunk egy példát.

A mutató módban.

Határozatlan tárgy ragozás.	Határozott tárgy ragozás.
Jelen idő.	
<i>kér-ék, kér-sz, kér,</i> <i>kér-ünk, kér-ték, kérnek,</i>	<i>kér-ém, kér-éd, kér-i,</i> <i>kér-j-ü-k, (= kér-i-ük),</i> <i>kér-i-ték, kér-i-k.</i>
Első v. függő mult:	
<i>kér-ék (= kér-e-ek),</i> <i>kér-él (= kér-e-él),</i> <i>kér-e,</i> <i>kér-énk, kér-étek, kér-ének,</i>	<i>kér-ém (= kér-e-em),</i> <i>kér-éd (= kér-e-ed),</i> <i>kér-e (= kér-e-e, régiesen : kér-e-je),</i> <i>kér-ök (= kér-e-ük),</i> <i>kér-étek, kér-ék).</i>
Második v. független mult:	
<i>kér-t-em, kér-t-él (v. kér-t-el), kér-t,</i> <i>kér-t-ünk, kér-t-etek, kér-t-enek v. kér-t-ek,</i>	<i>kér-t-em, kér-t-ed, kér-t-e,</i> <i>kér-t-ük, kér-t-étek, (= kér-t-e-etek),</i> <i>kérték (= kér-t-e-ek).</i>

Hy szellemben megyen ez minden módban és időben.

Látható, hogy a határozott tárgy ragozás két különbséget tüntet fel, mely is észlelhető 1) a személyragokban, pl. a jelen időben egyik ragozásban : *ék, sz, —, ünk, ték, nek*, a másokban : *ém, éd, —, ük, ték, k*; 2) az igető és személyragok között az egyes első és második személy kivételével, a többi négy személynél, még egy új elemben, mely *i, j* és *e* hangokban jelenik meg. A *j* az *i*-vel azonos levén, az *e* pedig a két *e-e*, s az *ö* az *e-ü* egybeolvadásából keletkezvén, ki nem látja? hogy ezek semmi mások mint azon mutatóhangok, melyek közül az *e* mint önálló szócska él a magyar népnyelv nagy részében (itt *e*, ezen helyen *e*), az *i* hang pedig amazzal egyezik és kétségtelen gyök az *i-hol* (v. *e-hol*), ide (régén : *e-de*), *i-ly* v. *i-lyen* (régén : *e-lyen*), *e-z* és több közel mutató szóban, melyeknek alhangokkal rendszeresen megfelelnek a távolmutató *a-hol, o-da, o-ly* v. *o-lyan, a-z* stb. szók. Tehát azon harmadik elem, mely felhang ragozásnál *e* és *i* v. *j*, alhangú ragozásnál pedig *a* és *j* hangokban tűnik elé, elvitázhatlanul a tárgyi vagyis határozott tárgy igeragozásban a tárgyra mutatást fejezi ki, s legegyszerűbben *a* és *e* mutató szócskákban ma is él, mint föntebb is érintők, a népnyelv nagy részében, t. i. a Dunán inneni és Dunán túli némely vidékeken. — Hogy a tárgyi ragozás multi alakja az első személyekben is használtatik részesülőként, íme példák a régiségből : „Hogy vagy az Szaniszló mestert avagy valakit egyebet külgyen ő n(agy)sága), ki látnája meg az én *dicsértem* malomhelyth.“ Levél 1557-ből (Szalay Ág. 400. m. l.). — „Hoztad jegyruhádat vigyed meg helyébe.“ (Istváni Pál a XVI. században). S alhang ragozásnál is ugyanezen elemeket találjuk rokon alhangokban, pl.

Határozatlan t. ragozás. | Határozott t. ragozás.

Jelen idő:

<i>ad-ok, ad-sz, ad, ad-unk, ad-tok, ad-nak,</i>	<i>ad-om, ad-od, ad-ja, ad-j-uk (= ad-i-uk), ad-j-átok (= ad-i-atok v. ad-j-átok), ad-j-ák (= ad-ia-ak).</i>
--	--

Függő mult:

<i>ad-ék (= ad-a-ek), ad-ál, ad-a, ad-ának, ad-átok, ad-ának.</i>	<i>ad-ám, ad-ád, ad-á, ad-ók, ad-átok, ad-ák.</i>
---	---

Látjuk, hogy a különbséget csak az alhangu ragozás természete hozza magával, ú. m. *e* helyett van *a*, *s* *i* *v. j* helyett van *ja*; az *á* pedig itt az *a-a*, az *é* az *a-e*, és az *ó* az *a-u* egybeolvadása; de az elemek ugyanazok, ú. m. a mutató *a* és *i*, de az *i* itt rendezebben *j-vé*, sőt az alhangúság nyomatossabb megjelenése vagy ha tetszik, a harmadik személynek is kifejezése végett *ja-vá* is változván.

Az önható és közép (íkes) igék, mennyiben áthatólag is használjuk, határozott tárgyra vonatkozva szintén a főntebbi módon ragoztatnak, pl.

önható igével:

<i>jár-ok, jár-sz, jár, jár-unk, jár-tok, jár-nak, jár-t-am, jár-t-ál, jár-t, jár-t-unk, jár-t-atok, jár-t-ak v. jár-t-anak,</i>	<i>jár-om, jár-od, jár-ja, jár-j-uk, jár-j-átok, jár-j-ák. jár-t-am, jár-t-ad, jár-t-a, jár-t-uk, jár-t-átok, jár-t-ák. jár-t-uk, jár-t-átok, jár-t-ák.</i>
--	---

közép igével:

<i>ész-ém, ész-él, ész-ik, ész-ünk, ész-ték, ész-nek, étt-em, étt-él, étt v. évtett, étt-ünk, étt-etek, étt-ek v. étt-enek,</i>	<i>ész-ém, ész-éd, ész-i, ész-sz-ük (= ész-j-ük), ész-i-tek, ész-i-k. étt-em, étt-ed, étt-e, étt-ük, étt-é-tek, étt-é-k.</i>
---	--

Még némely körülmény érdemel figyelmet. A tárgyi ragozásban a magyar nyelvérzés oly erős, hogy a többesi első és harmadik személyben a lényeges *n* hangot, mely a mutató elemnek rövidségére válhat, egészen kihagyja, sőt a második mult többes első személyében egyedül csak azon *n* kihagyásával fejezi ki a tárgy határozottságát: *kér-t-ük*, *ad-t-uk*, *jár-t-uk*, *étt-ük*, ezek helyett: *kér-t-i-ük* v. *kér-t-j-ük*, *ad-t-j-uk*, *jár-t-j-uk*, *étt-j-ük*. Lehető, hogy a jobb hangzás is okozta a kihagyást. Lényegesnek mondtuk az *n* hangot, mert a többesi *ünk* (régiesen és tájdivatosan: *enk*) szokott kifejezéssel az *én* (v. *en*) többesét jelöli. (A legrégibb két halotti beszédben levő *muk*-ban az *m* szintén az *n* módosulata). A többesi harmadik személyben is a *nak nek* v. *anak enek* (kérnek, ad-nak, kért-enek, adt-anak) nem más mint *ön* (= *ö*) többese: *önök*, mert tudjuk, hogy az *ön* szó régi iratokban gyakran fordul elé *ő* helyett, pl. a Müncheni codexben: *önbenne* = *ö benne* (Máté. IX.);

„Tulajdon önnébe (övébe) jött, és önnéi (övéi) nem fogadták.” (Ján. ev. I.). Másik körülmény, hogy több magyar vidék az első mult többesi első személyében a határozott tárgy ragozás helyett is határozatlan tárgy ragozást használ, pl. *kérénk őt*, e helyett is: *kérők őt*; így az óhajtozó módban is *kérnénk őt* e helyett is: *kérnök őt*. Nem így a régi iratokban és a mai székely szójárásban is, mely a két alakot szabatosan használja. Egyébként a magyar nyelvérzés oly kényes, hogy az idegenek nem tökéletes jártasságát a magyar nyelvben a tárgyi ragozás (másikon a hangsúly illetőleg ezen alapuló szórend) elleni vétségen ismeri föl. Ez okból

Czélszerűnek láttuk röviden elszámolni azon eseteket, melyeken az átható vagy áthatólag is használt igék tárgyi ragozása alapszik. Ú. m.

1) Midőn azok oly tárgyesetre vonatkoznak, mely határozott névmutatóval áll, pl. *a házat megtartom, a szőlőt pedig eladom* (értvén bizonyos tudvalevő, tehát határozott házat és szőlőt). Ezen szabály ellen találunk ugyan példát, de csak fölötté ritka esetben a régieknél, továbbá a közmondatokban, népdalokban és igen kitünő költőinknél is mint Vörösmartynál, Aranyánál; mindazáltal valamennyi hason példában a tárgy mindig határozott és csak a névmutató maradt ki. Példák:

„Szép orcáját csókolom
Mennysországot gondolom.” (A mennysországot).
Székely népdal.

Katalin verses legendájában is:

„Neked adom mennysországot.”
(Toldy F. kiadása. 198. l.).

„Bort megissza magyar ember.” (A bort).
Vörösmarty. (Fóti dal).

„Visszavonást nézem köztetek én búval.” (A visszavonást).

Arany János. (Buda halála).

„Igen köti ebet az karóhoz.” (az ebet).

Versezet a XVI. századból. (Thaly K. gyűjt.).

„Legjobb futót is eléri az öregség.” (A legjobb futót).
Közmond. (Erdélyi J. 6098.).

E példákat senkinek sem tanácsoljuk. Bízunk azokat a nép és az említettekhez hasonló kitünő írók nyelvérzésére.

A visszahozó névmások akár állanak névmutatóval, akár nem, tárgyi ragozást nem kívánnak. *Akit, akiket, amelyet* stb. látsz.

2) Midőn azok tulajdonnévek tárgyesetére vonatkoznak. *Budát látom. Hunyadi tisztelem. Jánost nem ismerem.* Ide tartozik az „Isten” név is, melyet névmutatóval is szokás használni: *Istent emberi szem nem láthatja* v. *az Istent* stb.

3) Midőn azok harmadik személyi névmás tárgyesetére (*őt, őket*, hová tartozik *Önt* is) vonatkoznak. *Ismerem őt vagy őket. Önt még fogom látni.* Az első

személyi névmás tárgyesete nem kíván tárgyi ragozást. *Szeretsz-e engemet? Ő szeret engemet, minket.* A második személyi névmás pedig mind az egyesben mind a többesben *l* hangot (néha főleg több mássalhangzói torlat kikerülése végett *al, el* szótagokat) vesz föl az igető után, midőn a hatás az egyes első személytől ered, azonban szintén tárgyi ragozás nélkül: *lát-l-ak, szeret-l-ek, látt-al-ak, szerett-el-ek, látnál-ak, szeretné-l-ek* (tégedet v. téged és titeket).

A személynévmásokat, mint az imént láttuk, tetszés szerint kiírhatjuk vagy mondhatjuk, de ha a hangsúly ezeken fekszik, akkor azok az ige elébe jövéen el nem hagyhatók: *téged szeretlek* (azt értjük alatta: nem más, de ekkor 'szeretlek' első tagán nincs hangsúly).

4) Midőn azok személynévmások tárgyesetére, vagy birtokos személyragokkal egyesült főnevek tárgyesetére vonatkoznak, pl. *(én) lovamat, (te) lovadat, (ő) lovát, (mi) lovunkat* stb. ellopták. A tárgymutató itt is tetszés szerint kitétethetik: *az (én) lovamat, v. a lovamat, a (te) lovadat v. a lovadat* stb. A régiek a tárgymutatót gyérebbe használták, mint ma használjuk. „Ha ki szeret engemet *en beszédimet* tartsa és *en atyám* szereti őtet.” (Münch. cod. János XIV.). „Szeressétek *tű ellenségeketek.*” (U. o. Lukács. VI.). „És ki elveszi teneked *szolgádat.*” (U. o.). „És leszen *tű érdemtek* nagy.” (U. o.). „Vesd ki először a gerendát *te szemedből,* és oztán látod a kalászt kivetned *te atyádfia* szeméből.” (U. o.). Így a birtokos névmások előtt is. „A beszéd, kit hallottatok, nem *enyém* de *ővé,* ki eresztett engemet: *atyáé.*” (Ugyanott). „És ki elveszi mely *tied.*” (Lukács. VI.). „Mindeneket, melyeket vall (bír) *atyám, enyéim.*” (János XVI.). „Kiket adtál ennekem, e világon, *tieid* valának.” (U. o. XVII.).

5) Midőn a mutató főnévi névmások tárgyesetére vonatkoznak, pl. *ezt a házat v. ezen házat vetted meg, nem amazt.* Többnyire az *azt v. azokat* szók, ha nem rajtok fekszik a hangsúly, kihagyatnak, pl. *tudom (azt), hogy . . . , halljuk (azt), hogy . . . Mind látjátok (azt v. azokat).* Ha a mutató főnévmás csak hasonlóságot jelent, akkor az ige nem kíván tárgyi ragozást, pl. *ha te kalapot veszesz, én is azt* (azaz, hasonló dolgot) *veszek;* egészen más jelentene: *én is azt* (ugyanazt) *veszem.*

6) A milységet jelentő névmásoknál arra kell tekinteni, ha van-e határozott névmutatójuk vagy sem, pl. *olyan embert szeretek vagy az olyan embert szeretem.*

7) Tárgyi ragozást kívánnak még az *ik* végzetű sorszámnevek, illetőleg névmások, ú. m. *egyik, másik, második, harmadik, tizedik; valamelyik; mindenik* stb.; azon számnevek a névmutatót is elfogadván, pl. *(az) egyiket látom, de (a) másikat nem találok, (a) huszadikat sem bírjuk; kivétel: mindeniket ismerjük.* Ide tartozik egymás szó is. *Egymást szeressétek.*

8) „Beéri” ige midőn azt jelenti: megelégszik valamivel, vagy elégnek talál valamit, bár segít

raggal, mindig tárgyi ragozással használtatik, pl. *beéri száz forinttal, ezen eleséggel e hónapban be nem érjük.*

Több részletesség a nyelvtanokba tartozik.

TÁRGYISÁG, (tár-gy-i-ság) fn. tt. *tárgyiság-ot,* harm. szr. — a. L. TÁRGYILAGOSSÁG.

TÁRGYLAGOS, (tár-gy-lag-os) l. TÁRGYILAGOS.

TÁRGYLAGOSAN, (tár-gy-lag-os-an) l. TÁRGYILAG.

TÁRGYLAGOSSÁG, (tár-gy-lag-os-ság) lásd: TÁRGYILAGOSSÁG.

TÁRGYMUTATÓ, (tárgy-mutató) ősz. fn. 1) Mutató lajstrom a könyv elején vagy végén, melyben a tárgyalt dolgok czíme, sora, lapszáma stb. föl van jegyezve. 2) A tárgyi ragozásban azon elem, mely azt mutatja, hogy az ige hatása a tárgyesetben bizonyos meghatározott dologra vagy személyre vonatkozik. V. ö. TÁRGYI RAGOZÁS.

TÁRGYÜGYELŐ, (tárgy-ügyelő); TÁRGYSZERŰ v. —SZERŰ, (tárgy-szerű) ősz. mnevek; l. TÁRGYILAGOS.

TÁRGYSZERŰSÉG, (tárgy-szerűség) ősz. fn. L. TÁRGYILAGOSSÁG.

TARH, fn. tt. *tarh-ot,* harm. szr. — a. Molnár A. szótárában am. a szokottabb *tarhó.* L. TARHÓ.

TARHAJÓ, (tar-hajó) ősz. fn. Letarolt v. leszerelt hajó, vitorlakészülékétől akár önkéntesen, akár viharban és csatázásban megfosztott hajó.

TÁRHÁZ, (tár-ház) ősz. fn. Rakhelyül szolgáló ház, épület; különösen, eleség-, vagy élettár. *Apránként elfogy a tömött tárház is.* (Km.). Némelyek, mint TÁR szónál érintők azon nézetben vannak, hogy *tárház* szóban is, *tár* kincset jelent; azonban ezt nem mernők egész általánosságban elfogadni, mert a régieknél is *tárház* mindennemű rakhelyet jelentett, vagyis olyan épületet, mely holminek el-tartása végett táru szolgált. Pl. Thúry György halála után maradt marháinak (ingóságainak) *regestrum*-ában 1571-ben: „Az Kanizsai tárházba találtatott marha: Egy subában (zsáktarisznya) vagy on paplan 1. Egy vörös bárson heoz ber (hiúz bőr) suba 1. Veress kamuka nest suba 1. Fejér kamuka dolmán 1.” stb. (Századok. 1870. év. 724. lap).

TARHELY, (tar-hely) ősz. fn. Letarolt vagy kopasz hely.

TARHÓ, fn. tt. *tarhót.* Szabó Dávidnál aludt téj. A Tájszótár szerint Kecskemét vidékén felforralt tejből beoltva készült nyári hűvösítő eledel; az alföldi gulyásoknak úgy szolván fagylaltja. *Kinek a kása megégette a száját, a tarhót is megfűjja.* (Km.). Szabó Dávidnál elejőn *tarh* és *taroh* alakban is. Egyezik vele a mongol *tarak* (le caillé, le lait caillé, Schmidt szerint: gesäuerte Milch nach Abkochung derselben); azonban kivált *taroh* alakban rokon a *turó* szóval is.

TARHOMAG, (tarhó-mag) ősz. fn. Tarhóból vagyis oltott tejből bizonyos adag, melyet új beoltásra használnak.

TARHONYA, fn. tt. *tarhonyát*. Tojással vagy a nélkül is készített, s megreszelt vagy apróra vagdalt vagy morzsolt tészta, melyet megszáritva sokáig eltarthatnak, s leginkább gazdasági tanyákba hordják, minthogy itt nem mindenkor van idő és alkalom friss tésztát készíteni; hamarjában megfőzik, s levesben vagy tejjel, zsírral, paprikás hússal stb. szokták enni, ezért különösen a pusztai és tanyai lakosok eledele. Szabó Dávid szerint aludt- v. savanyótejjel készült éték. Eredetére nézve úgy véljük, hogy a *tarhó*-ból származott, minthogy nem csak morzsáinál fogva hasonlós a *tarhó*hoz, mely turóssá öszvefutott téjrészekből áll, hanem, mint láttuk, valóban aludt tejjel vagyis *tarhóval* is készül; vagy pedig egészen a keleti nyelvekből vétetett át, jelesül Zenker szótára szerint a persa *tárkháne* (Š betű alatt) így értelmeztetik: eine Suppe oder Brei von saurer Milch mit Graupen; továbbá a török-persa *tarkháne* (ط betű alatt): geschrotenes Getreide in Milch gekocht und gewürzt (mind két esetben mint Szabó D. is értelmezi).

TARHUDI, (tar-hud-i, azaz tar-ud-ó v. tor-had-ó) mn. tt. *tarhudi-t*, tb. —ak. Ferenczi János szerint a székeleyeknél am. *rökönyödött* v. *rökönyösödött*. V. ö. **TARHUDIK**.

TARHUDIK, (tar-hud-ik) k. m. *tarhud-tam*, —tál, —ott. *Rökönyödik* v. *rökönyösödik*. Úgy látszik inkább *torhad* igével rokonítható, mint *tarhó* főnévvel.

TARHUDT, (tar-hud-t) mn. tt. *tarhudit-at*, tb. —ak. Mondják főről, melynek szára megrökönyödött, elszáradt, s leveleitől fosztva mintegy tarrá lett; vagy eltorhadt. V. ö. **TARHUDIK**.

TARHUSZIK, (tar-h-usz-ik) k.; a jelen időn kívül, a többi időt *tarhudik* igtől kölcsönzi. Jelentésére nézve is l. **TARHUDIK**.

TÁRI, (tári-i) mn. tt. *tári-t*, tb. —ak. Tárbá vagy tárhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tári szekrények*, *portékák*, *szerek*. *Tári számvitel*. Leginkább összetételekben használják, pl. *takaréktári könyvecske*; *könyvtári szolga*.

TARISZNYA, fn. tt. *tarisznyát*. Zsáknemű, különféle kelméből készült táska, melyben a hazulról távozó, vagy utasok holmit, különösen eleséget szoktak vinni magukkal. Több vidéken a köznépnél a rendes öltözkökhöz tartozik, mely nélkül templomba sem mennek. *Hátas tarisznya*, melyet hátra fektetve viselnek. *Oldaltarisznya*, mely oldalon lóg. *Bőrtarisznya*, *vásontarisznya*, *szőrtarisznya*, *posztótarisznya*, *küttőtarisznya*, *vadásztarisznya*, *koldústarisznya*. *Add ide a tarisznyámat, hadd öltözzem föl*. *Koldústarisznyát akasztottak a nyakába*. (Km.). *Néka a zsiros tarisznyából is hull ki vajás pogácsa*. (Km.). *Vén tarisznya*, gúnynév am. banya. A népmesékben gyakran van szó bávos tarisznyáról, melyből birtokosa mindenféle eleséget nagy bőségben állít elő.

Németül: *Tornister*, melyről Adelung azt jegyzi meg, hogy némelyek az olasz *canestro*-tól (latinul:

canistrum) származtatják, de szerénte is hihetőbb, hogy a magyar *tarisznya*-ból van átvéve, s gyöke *tár*. Ha e véleményt elfogadjuk, akkor elemezve talán *tár-icz-nya* v. *tár-icz-ka*, azaz 'táracska' volna. A *k, ny* hanggá úgy változott, mint *izény* v. *iszény* (= *izék*) szóban. Egyébiránt rokonok még lengyel nyelven: *taisztra*, idevaló szláv nyelven: *tarnyisztra*, persa nyelven: *talisza* (hippopera). A régiéknél, pl. Thúry György ingósa lájstromában (Századok. 1870. 724. 725. ll.) eléjön: *tanizra*, *taniztra*, *tanyzra* alakokban. Gyökre rokonok hozzá: *torba*, a magyar lovas katonák táskáját jelentő *tarsoły*, a Tájszótárba felyjegyzett *tarak*, azaz, bőrből varrt kis tarisznya, mely hangátvétellel am. *tárka*, mint *kupak kupka* (kis kúp), *sipak sipka*, *csutak csutka*, *bicsak bicska*.

TARISZNYÁS, (tar-isz-nya-as) mn. tt. *tarisznyás-t* v. —at, tb. —ak. Tarisznyával ellátott, felszerelt. *Tarisznyás utasok*, *pásztorok*.

TARISZNYASZÍJ, (tarisznya-szíj) ösz. fn. Szíj a tarisznyához varrva, fűzve vagy kötve, melylyel azt nyakba vagy vállra akasztják.

TARISZNYÁZ, (tar-isz-nya-az) áth. m. *tarisznyáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Tarisznyával ellát, felszerel. Átv. tréfás ért. *eltarisznyázni az időt*, am. csavarogva, henyén eltölteni, mennyiben t. i. a csavargók, s hazulról elmenők tarisznyát szoktak magokkal vinni.

TARITARKA, (tari-tarka) iker. mn. Igen tarka, nagyon cifra. L. **TARKABARKA**.

TARITUPPOS, (tari-tuppos) iker. mn. Marczal mellékén am. púpos hátú. Szabó Dávidnál: *tárituppos*, és szerénte am. fardagályos, párna módra púpos. Első alkatrésze a kinövést jelentő *tar*, mint a *tarj*, *tarkó*, *taraj* szóokban; a *tuppos* gyöke *tupp* pedig rokon a szinte púposságra vonatkozó *csup*, *kúp*, *lup*, *púp* gyökök illetőleg szókkal.

TÁRIVÁRI, (tári-vári) ikerített mn. Tájdivatosan mondják házról, udvarról, kertről, mely mindenünnen tárványitva áll.

TARIZSA, pusztá Borsod m.; helyr. *Tarizsá-ra*, —n, —ról.

TARJ, (tar-j) fn. tt. *tarj-at*. A szarvasmarhának első lapoczkáji fölött levő hús. A lónál ugyan ezen rész már v. *marj*, vagy tájdivatosan: *mor*, *morj*. Nehutt utóhanggal: *tarja* és *torja*. Alapfogalomban azon szók osztályába tartozik, melyek emelkedésre, magasságra, kinövésre vonatkoznak, mint: *tarkó*, *taraj* stb. V. ö. R. gyökhang.

TARJA, (tar-j-a) fn. tt. *tarját*. L. **TARJ**.

TARJAG, (tar-j-ag) fn. tt. *tarjag-ot*, harm. szí. —a. 1) Mérges fakadék, vagy bibireső, vagy esomó az állati testen, különösen a szarvasmarhákon. Szegedi tájszólással: *taragy* v. *táragy*. (Náty József). V. ö. **TÚR**, fn. 2) A lopvanőzők seregéből való növényem, mely a fák kérgén vagy a köveken tenyészik, s leveletlen ripacs- és szömörceféle kicsucorodásokból áll, és némileg az állati tarjaghoz hasonló. (Verrucaria). Minthogy a tarjagot másképp *sarjuzás*-

nak is mondják, valószínű, hogy gyöke a kinövése vonatkozó *tar* v. *sar*, *sary*.

TARJAGOS, (tar-j-ag-os) mn. tt. *tarjagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amin tarjagféle fakadékok, bibircsók, mérges kelevények vannak. *Tarjagos ökör*.

TARJAGOSSÁG, (tar-j-ag-os-ság) fn. tt. *tarjagosság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valamely állat testén tarjagféle kifakadások vannak.

TARJAGOZÁS, (tar-j-ag-oz-ás) fn. tt. *tarjagozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn az állati bőr tarjagozik. V. ö. **TARJAGOZIK**.

TARJAGOZIK, (tar-j-ag-oz-ik) k. m. *tarjagoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Tarjagféle fakadékok támadnak a testén. *Tarjagozik az igás ökör nyaka, tarja*.

TARJÁN v. **TARJÁNY**, mváros Borsod megyében; falu Komárom, puszta Győr m.; **GYÖNGYÖS**—, falu Heves, **KÖRÖS**—, Bihar, **SALGÓ**—, Nógrád m.; helyr. *Tarján-ba*, —*ban*, —*ból*. Mongol és kalmuk nyelven *tarjan* am. gabona és szántóföld; vajjon a fentebbi helységek nem gabonatermő tulajdonságuktól kapták-e nevüket? Biborban született Constantinnál személynév, t. i. a magyar fajhoz tartozó hét s a khazároktól elszakadt kabarokkal együtt nyolcz fő nemzetség közt a *Tarján-é* (τοῦ ταριάνου) is említetik (*Ghazar* v. *Ghadzar* is a mongol és kalmukban am. föld, hely; vidék, tartomány. A magyarban szinte voltak és ma is vannak ilyen személynévek: *Búza*, *Ország*. Továbbá ugyanott *Khabar* am. orr, ormány, hegyfok, és *Kara* am. fekete, szintén mongol szók, az utóbbi megvan a mandsu és tatár nyelvben is. A többi nemzetségnök neve is igen csekély, de rokon hangváltozással szintén a mongolból értelmezhető, pl. *Neké* görögösen: *νέκη*, a mongolban *jeke* am. nagy; *Kurtu-germatu* a mongolban: *khurdun-gere-metu* azt teszi: gyors mint a fény).

TARJÁNKA, puszta Heves m.; helyr. *Tarjánká-ra*, —*n*, —*ról*.

TARJÁNY, mváros Borsod m.; helyr. *Tarjánny-ba*, —*ban*, —*ból*.

TARJU, (tar-j-u) fn. tt. *tarjut*. L. **TARJAG** 1).

TARJUMOGYORÓ, (tarju-mogyoró) ősz. fn. Sándor J. szerint am. radix serophularia. L. **TÁKAJAK**, és **VARJUMOGYORÓ**.

TARKA, (tar-ka v. tar-og-a) mn. tt. *tarkát*. Különféle, kivált egymástól elütő foltokkal, pettyekkel, csíkokkal, kockákkal czifrázott színezetű. *Tarka virág, tarka toll, tarka madár, tarka pók, tarka gyík, tarka récze, tarka tojás, tarka ló, tarka kutya, tarka kigyó. Tarka szövet, kezkenő, ruha. Tarkára festeni, himezni valamit. Tarka, mint a szárcsamony, mint a pulykatojás. Nem csak egy tarka kutya van a világon. (Km.). Poci poci tarka, se füle se farka. (Km.). „Egy kis tarka madár víg kedvében szép gyümölcsös kertnek ment röptében.“ (Faludi). Átv. ért. különféle elemekből álló. *Tarka népgyülekezet, sereg*. Képes kifejezéssel, a maga nemében furesa, czifra. *Tarka gon-**

dolatok. Tarka beszéd. Tarka hir, melynek részletei egymástól különböznek.

„Bámulva kergetjük álmunk tarka képét.“

Berzsenyi.

Tarka ember, a székeleyknél am. szembe szépet mondó s háta mögött megszóló. (Ferenzi János).

E szónak gyöke alkalmasint a metszésre, sarlásra, irtásra vonatkozó *tar*, melyből *tarol*, *tarló* is származtak, mennyiben t. i. a tarka testen némely foltok úgy tűnnek elé, mintha azok szőre, haja, illetőleg színe el lenne koptatva, letarolva. A *ka* képző kétféleképp elemezhető, vagy maga az egyszerű kicsinyítő *ka*, mintha volna *tar(ocs)ka*, ezen hasonlat szerint, *fehérke, piroska*; vagy az elavult gyakorlatos ige *tarog* részesülője, *tarogó, taroga*, öszvehúzva: *tarka*, mint *bugyoga bugyka, csacsoga csacska, czinege czinke* s több mások. E tekintetben hasonlók hozzá a szintén színekre vonatkozó *hóka* = hópetytyes, *róka riska* = vörös, *szőke, sárga*. Körülbelül egy értelmű vele az *iromba*, melynek gyöke *ir*, metszésre, rovásra vonatkozik. Szláv nyelven: *strakati, tarkavi*. Budenz J. szerint az osztályk-szurguti tajszólasban *tárach* am. zürke. A mongolban *tarilan* szintén am. tarka (bigarré, bariolé, tachté) gyökben egyezik a magyar 'tarka' szóval.

TARKABARÁT, (tarka-barát) ősz. fn. Lásd: **SZESZTRABARÁT**.

TARKABARKA, (tarka-barka) ikerített mn. Különféle színezetű. *Tarkabarka, mint a szarka farka. (Km.)*. Ez iker szóban a második alkatrész *b* betűje inkább csak hangjáték, mint a „Farkas nemzetség“ című népmesében előforduló példákbl is kitűnik: „*farkas-barkas* az is szép, *róka-bóka* az is szép, *örömböröm* az is szép, *nyúlom-búlom* az is szép, *kakasbakas* az is szép, *tyúkombúkom* jaj be rút!“ V. ö. **IKERSZÓ**.

TARKABARKÁZ, (tarka-barkáz) iker. áth. Tarkabarkára fest, himez, farag.

TARKABOGÁCS, (tarka-bogács) ősz. fn. A bogácsok neméhez tartozó növényfaj, melynek fészke pikkelyei hosszú, válús tövisekkel kitoldott hegyűek, váluszélei tövön tövisprémesek, levelei szárölelők, fehér csíkokkal tarkák, de van tiszta zöld levelű is. (*Carduus marianus*). Másképp köznépiesen: *tarkatövis*.

TARKACSIKOS, (tarka-csíkos) ősz. mn. Különféle színű csíkokkal czifrázott. *Tarkacsikos szövet, ruha*.

TARKAFOLTOS, (tarka-foltos) ősz. mn. Tarka színű foltokból öszvetoldott, vagy olyan pettyekkel pontozott. *Tarkafoltos ócska nadrág*.

TARKAGÉM, (tarka-gém) ősz. fn. Kisebb fajú gém, fején három bóbítatollal és tarka tollazattal. (*Ardea nycticorax*).

TARKAGYÉK v. —**GYÍK**, (tarka-gyík) ősz. fn. Babos, pettyes bőrű gyíkfaj, sárgyík. (Stellio).

TARKAICZA, puszta Bihar m.; helyr. *Tarkaiczá-ra*, —*n*, —*ról*.

TARKÁL, (tar-og-a-al) m. *tarkált*; **TARKÁLÁS**, l. **TARKÁZ**; **TARKÁZÁS**.

TARKÁLLIK, (tar-ka-all-ik) k. m. *tarkáll-ott*, htn. — *ani*. Tarka színezetben tűnik elé. *Tarkállik a különféle virágokkal hímzett mező.*

TARKAKÍGYÓ, (tarka-kígyó) ösz. fn. Többféle szint játszó kígyófaj. (Cenchris).

TARKÁN, (tar-ka-an) ih. Tarka színekkel, különféle színre pettyezve, csíkozva.

TARKÁNY, falu Bihar m.; helyr. *Tarkány-ba*, —*ban*, —*ból*.

TÁRKÁNY, falu Komárom m.; **FELSŐ—**, Borsód, **KIS—**, Bihar és Zemplén, **MEZŐ—**, Heves, **NAGY—**, Zemplén m.; helyr. *Tárkány-ba*, —*ban*, —*ból*. *Darkhan* a mongolban művest, művészt jelent, pl. *altaci darkhan* arany mives. Ha a mongolból származtatható (mint több más helynév is, pl. *Tarcal*, *Tarján*, *Tokaj*), akkor az eredetileg valamely személynév (mint birtokos neve). Így származott a magyarban kivált a szentek nevével igen számos helynevezet.

TARKAPEJ, (tarka-pej) ösz. mn. és fn. Barna foltokkal pettyezetett, tarkázott pej. L. **PEJ**.

TARKAPÓK, (tarka-pók) ösz. fn. Pettyezetett színű pókfaj. (*Stellio araneus*).

TARKÁS, (tar-ka-as) mn. tt. *tarkás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Imittamott, helylyelközzel tarka. *Tarkás búzaföld*, melyen ittott pipacsok vöröslenek, búzavirágok kéklenek.

TARKASÁG, (tar-ka-ság) fn. tt. *tarkaság-ot*, harm. szr. — *a*. A tarka színezetű testnek vagy sokaságnak állapota, vagy tulajdonsága. *E ruha tarkasága miatt nem tetszik.*

TARKÁSÍT, (tar-ka-as-ít) áth. m. *tarkásít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Tarkássá tesz, hímmez, pettyez. V. ö. **TARKÁS**.

TARKÁSÍTÁS, **TARKÁSITÁS**, (tar-ka-as-ít-ás) fn. tt. *tarkásítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit tarkássá tesznek.

TARKATÖVIS, (tarka-tövis) lásd : **TARKA-BOGÁCS**.

TARKÁZ, (tar-ka-az) áth. m. *tarkáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. — *z*. Tarkára fest, hímmez, pettyez, foltoz, ír, metél; czifráz. *A szöveget különféle színű virágokkal, csikokkal, pettyekkel tarkázi.*

TARKÁZÁS, (tar-ka-az-ás) fn. tt. *tarkázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valami tarkává tétetik.

TARKÍT, (tar-ka-ít) áth. m. *tarkít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Valamit tarkává tesz. Szabatosan véve némileg különbözik tőle *tarkáz*, mennyiben ez gyakorlatos, és részletekre terjedő, amaz pedig egyszerű s általános cselekvésre vonatkozik.

TARKÍTÁS, **TARKITÁS**, (tar-ka-ít-ás) fn. tt. *tarkítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által tarkává teszünk valamit.

TARKÓ, (1), (tar-kó v. tar-og-ó?) fn. tt. *tarkó-t*. A fejnek hátsó alrészé a nyakcsigolya táján, a fülek közötti vonalon. Körülbelül azon rész, melynek szarvasmarhánál *tar* v. *tarj* a neve. *Tarkón ütni, találni*

valakit. Máskép : *nyakszirt*. Gyöke magyar elemzéssel a kidudorodást, kinővést jelentő *tar*, rokonai *taraj* v. *taré*, *szerű* stb. V. ö. R, gyökhang. Egyébiránt rokon vele a mongol *taraki* v. *tariki* (cerveau, cervelle); és *terigün* (la tête), persa *tárek* (Gipfel, Wirbel des Kopfes), kicsinző fn. *tár* (Spitze, Gipfel) szótól, mely ismét a magyar *taré* v. *taraj* szóhoz áll közelebb. Budenz J. szerint az észet *turi*, *turik* (nyakszirt), finn *turja*, lapp *csorge* (apex); ugyanő ezeket *taraj* v. *taréj* szóval is rokonítja.

TARKÓ, (2), (tar-k-ó) fn. tt. *tarkót*. Tarka kutyája neve. *Tarkó ne!*

TARKÓDÖFÉS, (tarkó-döfés) ösz. fn. Döfés, melyet a tarkón, különösen a vadászok az állatok tarkóján ejtenek.

TARKÓGÖDRÖCSKE, (tarkó-gödröcske) ösz. fn. Mélyedés a fej alsó részén, vagyis a nyakcsigolya fölött.

TARKÓHAJ, (tarkó-haj) ösz. fn. Haj, mely a tarkót takarja. V. ö. **TARKÓ**.

TARKÓIDEGÉK, (tarkó-idegék) ösz. fn. Idegek a tarkóban. (Nervi cervicales)

TARKÓIZOM, (tarkó-izom) ösz. fn. Izmok, melyek a tarkó táján nyúlnak el, s arra szolgálnak, hogy a nyak különféle irányban mozoghasson.

TÁRKONY, fn. tt. *tárkony-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Az ürmök neme alá tartozó egyes levelű növényfajnak közönséges neve; levelei láncsásak, kopaszak, elülhátul hegyesek, fészkei gömbölyűedek, kocsányosak, felállóak. Konyhai fűszerül használják. *Báránghús tárkonynyal*. Növénytani néven : *tárkonyüröm*. (*Artemisia dracunculus*). Valószínűleg a latin *dracunculus* után alakult, valamint a német *Dragun*, és török-persa *tarkhun* szók is.

TÁRKONYÜRÖM, (tárkony-üröm) ösz. fn. L. **TÁRKONY**.

TARKÓ, falu Sáros m.; helyr. *Tarkó-n*, —*re*, —*ről*.

TÁRKÖNYV, (tár-könyv) ösz. fn. Számviteli könyv valamely tár, árutár, magtár, raktár stb. helyiségeiben, a beadott s kivett portékákról, gabonáról stb.

TARKÖR, (tar-kör) ösz. fn. tt. *tarkör-t*, tb. — *ök*. Növénynem az együttnevezők seregéből és nőszövények rendéből; vaczka kopasz; fészkeinek pikkelyei kétsorosak, egyenlők; bőbitája a karimán levő magvagnak nincs, innen a neve. (*Doronicum*).

TARKÚL, (tar-ka-úl) önh. m. *tarkúl-t*. Tarka színezetűvé alakul, tarkává lesz. *Virágzás idején tarkúlnak a mezők, kertek*. V. ö. **TARKA**.

TARKÚLÁS, **TARKULÁS**, (tar-ka-ul-ás) fn. tt. *tarkulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Színváltozás, vagy módosulás, vagy vegyülés, midőn valami tarkává leszen.

TÁRLAL, (tár-ol-al) áth. m. *tárlalt*. Am. az egyszerű *tár*, *nyit*. Eléjön Szabó Dávidnál. L.: **TÁR**, (2).

TARLASZT, (tar-ol-aszt) áth. m. *tarlaszt-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. *tarlaszsz*. L. **TAROL**.

TÁRLAT, (tár-ol-at) fn. tt. *tárlat-ot*, harm. szr. — *a*. Valamely tárban, teremben köz szemléletre rendezett kiállítás, illetőleg az így kiállított tárgyak együtt véve. *Műtárlat*.

TÁRLATI, (tár-ol-at-i) mn. tt. *tárlati-t*, tb. — *ak*. Tárlatba v. tárlatból való, arra vonatkozó. *Tárlati képek, festmények*.

TARLÓ, (tar-ol-ó) fn. tt. *tarlót*. Az általános magyar nyelvben, sőt régebbi magyar munkákban is, mint Molnár Albertnél, am. lekaszált, learatott, levágott fünek, nádnak, gabonának stb. földben maradt csonka szára. *Búza-, árpa-, zabtarló. Kukoriczatarló. Nádtarló, kákatarló. Letiporni, fölhasítani a tarlót. Tarlóra hajtani a barmot*.

„Ne menj rózsám a tarlóra,
Gyöngye vagy még a sarlóra.“
(Népdal).

Árva vagyok árva, mint a nyári tarló. (Népd.).

E szónak törzsöke tehát *tarol*, melynek részesülője szenvédő értelemben vétetik, azaz, oly valami, amit letaroltak; hasonló alkatuak: *legető* amin legetnek, *kaszáló*, amit kaszálnak, *szántó*, amit szántanak stb. Tájdivatos kiejtéssel: *talló* v. *tarró*, *taró*, mint *sarló*, *salló*, *sarró*. Az oszmanli törökben Vámbéry szerint *tarla* am. szántóföld. Megengedjük, hogy a magyar 'tarló' Vámbéry azon idézete után is: „rus Bissenorum, quod vulgo dicitur Besseneu thorlou“, régen szántóföldet jelenthetett, de ezen jelentés, legalább tudunkra, ma már a magyar élő nyelvben nem létező, még régebbi szótárainkban, pl. Molnár Albertében sem találhatván, mind ama régi *thorlou*, mind az oszmanli török *tarla* inkább a mongol-kalmuk *tarja* v. *tarjan* szóval rokonítható, mely am. gabona, és szántóföld (Kowalewskzi, Jülg), és e nyelvekben több társa és származéka is van, pl. *tari-khu* (semer; labourer une terre, mely tehát legalább gyökben inkább a *termel-ni* igéhez hasonlít), *tarja-csi* (földmíves) stb. S ezekkel egyezik a csagataji *tarik* (szántóföld), *tari-mak* (magot vetni), *tarandsi* (földmíves). Sőt *tarla* szó Zenker szótárában egy helyütt arab szónak van jelezve (elif nélkül), e szerint „Besseneu thorlou“ arab-török kifejezés is lehet.

TARLOTT, (tar-ol-ott) mn. tt. *tarlott-at*. Amit letaroltak, minek ágait, szárát lemetszették. *Tarlott nádasok*.

„Hervad már ligetünk; s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.“

Berzsenyi.

TARLÓVIRÁG, (tarló-virág) ösz. fn. Népies neve a tisztas hunyásznak; l. ezt.

TARLÓZ, (tar-ol-ó-oz) önh. m. *tarlóz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. A tarlón elmaradozott gabonafejeket összevegyüjti; továbbá a barom által letört tarlószálakat gereblyével összeválogatja, s betakarítja. Átv. az ismeretek mezején, bizonyos könyvekből holmit kiszedeget, gyűjtöget, vagy mások által föl nem jegyzett egyes adatokat összevedget.

TARLÓZÁS, (tar-ol-ó-oz-ás) fn. tt. *tarlózás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Az aratók után elmaradozott gabonafejek összevegyüjtése. Átv. az ismeretek nagy mezején, némely csekélyebb részeket és adatok keresése, kutatása.

TARLÓZAT, (tar-ol-ó-oz-at) fn. tt. *tarlózat-ot*, harm. szr. — *a*. Amit valaki a tarlón összevedgetett. Átv. ért. bizonyos szakhoz tartozó egész művekből egyes érdekes részeket és adatok gyűjteménye.

TARLÓZÓ, (tar-ol-ó-oz-ó) mn. és fn. tt. *tarlózó-t*. Aki tarlóz. *Tarlózó gyermekek, szegények*. V. ö. **TARLÓZ**.

TARNA, (1), falu Ung m., KIS—, NAGY—, Ugocsa m.; helyr. *Tarná-ra*, — *n*, — *ról*.

TARNA, (2), folyó Heves megyében, mely a Mátráról lerohanó patakokból gyűl össze, s a paradíki es völgyet végig futván Vepelénél a nagy síkságra ér.

TÁRNA, (tár-na talán csak: tar-na?) fn. tt. *tárnát*. Bányászok nyelvén, a bányahegy belsejében részint a bányakadályok elhárítása, részint a szállítás könnyebbitése, vagy más bányászati célokból vízszintes irányban vezetett üreget menet; másképpen: *alag*, s az idegen nyelvű 'Stollen' után: *istály*. Ellentéte: *akna*, mely függőleges irányban vezetett, németül: Schacht. A tárnák legfontosbika az *öreg* v. *főtárna* (Erbstollen), mely a hegységben levő minden építmények alatt vonul el, s ez által a bányamivelést általában könnyíti és lehetségesíti.

TARNA-BOD, falu Heves m.; helyr. — *Bod-ra*, — *on*, — *ról*.

TARNA-ÖRS, falu Heves m.; helyr. — *Örs-re*, — *ön*, — *ról*.

TARNA-MÉRA, falu Heves m.; helyr. — *Mé-rá-ra*, — *n*, — *ról*.

TARNA-SZENTMIKLÓS, falu Heves m.; helyr. — *Szent-Miklós-ra*, — *on*, — *ról*.

TARNICS, fn. tt. *tarnics-ot*, harm. szr. — *a*. Növénynem az öthimesek seregéből és kétanyások rendéből (*Gentiana*), melynek több fajai között gyógyerejéről különösen ismeretes a *sárga tarnics*, (*gentiana lutea*), melynek virágai gyűrűsek, gyűrűi bogernyő szabásuak, bokrétaí többnyire ötmetsetűk, kerekformák, pettyezetett sárgák; másképp köznépiesen: *danczia*, *encziána* (mindkettő a 'gentiana' szóból), *keserűgyökér*. Másik ismertebb faja a *kornis tarnics* (*gentiana pneumonanthe*), virágai kocsánosak, ellenesek; bokrétaí harangformák, ránczoltak, ötmetsetűk; levelei szálasak, tompák; virágzata kék, belül homályos sárgával vagy fejjel pettyezetett; köznépiesen: *kornisfü*. Van még a tölőeseres bokrétaíjnak egy ismeretes faja, melynek köznépiesen *földpe*, *kis centaúria*, *sászforintöfű*, *kis ezerjőfű*, a növénytanban pedig *földpetarnics* a neve. (*Gentiana centaurium*).

TARNÓ, faluk Sáros és Turóc m.; helyr. *Tarnó-ra*, — *n*, — *ról*.

TARNÓCZ, mváros Liptó, faluk Nógrád és Ung m.; helyr. *Tarnócz-ra*, —on, —ról.

TARNÓCZA, puszták Heves és Fehér m. ALSÓ—, FELSZÖ—, BELSZÖ—, KÜLSÖ—, puszták, Somogy m.; helyr. *Tarnóczá-ra*, —n, —ról.

TARNÓDHÁZA, puszta Vas m.; helyr. —házá-ra, —n, —ról.

TÁRNOK, (1), (tár-nok) fn. tt. *tárnok-ot*, harm. szr. —a. Hajdan a királyi kincstár öre. (Tavernicus). Utóbb az ország zászlós urainak egyike s a nádor és országbíró után és távollétükben a kir. helytartó tanács és az országgyűlésen a főrendi tábla harmad-, és a tárnoksзék rendeselnöke; az elnökségek a nádor akadályoztatása esetében a gyakorlatban úgy osztattak meg az országbíró és tárnok között, hogy amaz rendszerént a Hétszemélyestáblán, illetőleg Curiai ülésekben, a tárnok pedig a Helytartótanácsnál elnökölt. Bővebb címe: *királyi főtárnokmester*. (Tavernicorum regalium magister).

TÁRNOK, (2), faluk Pozsony és Szala, puszták Pozsony és Fehér m.; helyr. *Tárnok-ra*, —on, —ról.

TÁRNÓKA, falu Zemplén m.; helyr. *Tárnóká-ra*, —n, —ról.

TÁRNOKI, (tár-nok-i) mn. tt. *tárnoki-t*, tb. —ak. Tárnokra vonatkozó; tárnok alatt álló. *Tárnoki ézek. Tárnoki városok*. V. ö. TÁRNOKSZÉK.

TÁRNOKMESTER, ősz. fn. L. TÁRNOK, (1). TÁRNOKSZÉK, (tárnok-sзék) ősz. fn. Az 1848-diki alkotmányváltozás előtt a tárnok elnöklete alatt időnként működő hatóság, illetőleg törvényszék, mely több királyi város ügyeiben rendelkezett, illetőleg ítélt. Más királyi városok a *személynöki szék* alá tartoztak.

TARÓ v. TARRÓ, tájdivatos kiejtés, helyesen I. TARLÓ.

TARÓD-CSENC, falu Vas m.; helyr. *Taród-Csencs-re*, —én, —ről.

TARÓDFA, I. TARÓTFA.

TARÓDHÁZA, I. TARRÓDHÁZA.

TÁROGAT, (tár-og-at) gyak. áth. m. *tárogat-tam*, —tál, —ott, par. *tárogass*. 1) Gyakran, ismételve tár, nyitogat valamit. *A járókelők tárogatják az ajtót*. 2) A 'tárogató' nemű hangszeren játszik. V. ö. TÁROGATÓ.

TÁROGATÁS, (tár-og-at-ás) fn. tt. *tárogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori tárás, nyitogatás. Továbbá a tárogató síp billentyűjének nyitogatása.

TÁROGATÓ, (tár-og-at-ó) fn. tt. *tárogató-t*. Hajdani, billentyűkkel ellátott, s éles harsogású tölcseeres tábori síp. *Harsog a tárogató, riad a trombitaszó*. (Harczi dal). Jelenen a nép több helyen a klarinetet nevezi tárogatónak. Érsekújvár vidékén: *tárigatny*.

TÁROGATÓIZOM, (tárogató-izom) ősz. fn. Arcizom, mely a tárogató, és általán a fuvószerke hangoztatásakor működik, vagyis a pofákat kifeszíti.

TAROH, fn. tt. *taroh-t* v. *tarh-ot*. L. TARHÓ.

TÁROGATÓSÍP, ősz. fn. L. TÁROGATÓ.

TAROK, fn. tt. *tarok-ot*, harm. szr. —ja. Kártyajáték neme, mely teljesen 78 kártyalapból áll, s köztök 22 ütő- v. tarokkártya, 21 számmal jelölve, s a 22-ik neve *Sküz* (Excuse). Olaszul: *tarocco*, többese: *tarocchi*, francziául: *tarots*. Egyiptomból származottnak vélik.

TAROKOZ, TAROKKOZ, (tarok-oz) önh. m. *tarokoz-tam*, —tál, —ott. Tarokot, tarokkártyát játszik.

TAROL, (tar-ol) áth. m. *tarolt*. Fünek, gabonának, s más vékonyabb sarjú növényeknek szárait lemetshi, aratja, kaszálja stb. *A szénát kaszával, a búzát sarlóval letarolni. Nádat, kákát tarolni. Az erdőt letarolni*, minden fát kivágni. Továbbá, az állati testen nött sarjakat, azaz, szőrt, haját lenyírja. *A törökök letarolják hajukat. Hajdan a pogány kunok is tarolták fejeiket*. Egy eredetű s rokon jelentésű vele: *sarol*, *sarabol*. V. ö. SAROL, és TAR.

TÁROL, (tár-ol) áth. m. *tárolt* v. *tárlott*, htn. *tárolni* v. *tárlani*. Am. az egyszerű *tár*, nyit. Eléjő Szabó Dávidnál. L. TÁR, (2).

TÁROLÁS, (tar-ol-ás) fn. tt. *tarolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Bizonyos növényzárak lemetshése, learatása, kaszálása, kivágása stb. V. ö. TAROL.

TÁROLÁS, (tár-ol-ás) fn. tt. *tárolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nyitás, tárás, tárasztás.

TÁRON, (tár-on) ih. Nyitva, tárva. *Táron van az ajtó*. (Szabó D.).

TARORJA, (tar-orja) ősz. fn. A két főbb himesek seregébe és fődétlen magvűk rendébe sorolt növénynem; bokrétájának felső ajaka nincs, tarkója pedig meghasadt. (Teucrium). Fajai sokfélék, s közöttök főleg ismeretes a *gamandor tarorja* (t. *chamaedrys*); köznépiesen másképp csak *gamandor* v. *zsuzsánka* v. *kis cserelevelű fű* v. *kis sarlós fű*. Más ismeretebb faja az *életillat-tarorja* (t. *marum*), köznépiesen: *életfűve*, *engem szagolj*, *márum fű*.

TAROS; TAROSKEDD; I. TARROS; TAROSKEDD.

TARÓTFA, falu Vas m.; helyr. *Tarótfá-ra*, —n, —ról.

TARPA, mváros Bereg m.; helyr. *Tarpá-ra*, —n, —ról.

TARRAS, falu Torontál m.; helyr. *Tarras-ra*, —on, —ról.

TARRÓDFA, I. TARÓTFA.

TARRÓDHÁZA, falu Vas m.; helyr. *Tarródházá-ra*, —n, —ról.

TARROS, falu Baranya m.; helyr. *Tarros-ra*, —on, —ról.

TARROSKEDD, falu Nyitra m.; helyr. *Tarroskedd-én*, —re, —ről.

TÁRS, fn. tt. *társ-at*, harm. szr. —a. Általán személy, ki bizonyos életmódnak, állapotnak, üzletnek, vállalatnak, cselekvésnek gyakorlatában részesünk. Számos összetétel alkatrésze. *Hívtárs* v. *házastárs*, *polgártárs*, *paptárs*, *vitéztárs*, *embertárs*, *tanulótárs*, *játszótárs*, *utilárs*, *lakó* v. *laktárs*, *kenyeresztárs*, *asztal-*

társ, kereskedőtárs, adóstárs, legénytárs, leánytárs, örököstárs, szolgatárs, tisztárs, bírói társ, vótárs, vetélytárs, kezestárs, mulatótárs, hálótárs, bajtárs. *Hű, hűtelen, nyájás, mogorva társ. Társul adni, társul fogadni. Társul állani, szegődni. Kinek társa van, ura van. (Km.). Szerellem, uraság nem tárnek társat. (Km.). Nem jó társ az, ki mindent maga hörpönt fel. (Km.). Különösen, ki bizonyos vonzalomnál fogva belsőbb viszonyban él velünk. Amilyen a társa, olyan ő maga. Innen jelent átv. ért. hasonló külsejűt, alakút is. Ez annak társa, azaz, hasonló mása. Nem találom társát, vagyis párját.*

Valószínű, hogy e szó gyöke azon *tár*, mely házat, vagy lakot jelent, miszerint *társ* annyi mint velünk egy tárban v. házban lakó, lakrészes; valamint a német *Kamerad*, francia *camarade*, olasz *camerata*, a latin *camera* szótól származnak, és Heyse által *Stubengenosz* szóval értelmeztetnek. Ez elemzéssel egyezik a *pajtás*, ha t. i. törzseként *pajta* tekintetik, mely a héber *bajit* v. *beth*, arab *bejt*, házat jelentő szókkal egyezik; tehát e szerint *pajtás*, tulajdonképen am. velünk egy pajtában (házban) lakó. (E szót azonban némelyek *baj-társ*-ból eredettnek vélik. Lásd végül a török *dás-t*). A föntebbihez hasonló észjárással képeztettek: *ágyas*, ki mással egy ágyban hál; *házas*, ki egy másnemű személylyel egy házat tart; *kenyeres*, ki mással egy kenyéren él. Egyébiránt alakra egyeznek vele: *hárs*, *nyárs*, *bírs*, *gyors*, *örs*, *nyers*. Tájdívatosan: *táss*, melylyel egyezik a török *dás*, innen *joldás* am. uti társ.

Mennyiben a *társ* üzleti, kézműi dolgozó részest, vagyis mesterlegényt jelent, hasonló hozzá a szláv *tovaris*.

TÁRSADALMAS, (társ-od-al-om-as) mn. tt. *társadalmas-t* v. —at, tb. —ak. Társalkodni szerető, nyájás, nem magába vonult. *Társadalmas életmód.*

TÁRSADALMI, (társ-ad-al-om-i) mn. tt. *társadalmi-t*, tb. —ak. Társadalmat illető, érdeklő, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Társadalmi viszonyok, erények, bűnök.* V. ö. **TÁRSADALOM**.

TÁRSADALOM, (társ-od-al-om) fn. tt. *társadalmat*. Bizonyos erkölcsi kötelekekkel összefűzött emberek sokasága, legszélesb értelemben véve, különböztetésül a vad állapotban, egymástól szétszakadozva élő emberek sokaságától. *Polgári, egyházi társadalom.* Különbözik tőle a szűkebb jelentésű *társaság*, vagyis a társadalom egyes tagjaiból álló kisebb nagyobb csoport, vagy felekezet. A magába zárkozott polgár társadalomban él, ha bár nem *társaságban*. A remete is tagja a társadalomnak, ámbar a *társaságoktól* elvonja magát.

TARSÁG, (tar-ság) fn. tt. *tarság-ot*. Tar állapot, vagy tulajdonság. V. ö. **TAR**, (1).

TÁRSAL, (társ-al) elvont igetörzs, mely csak származékaiban, ú. m. *társalog*, *társalkodik*, *társaltat*, *divatozik*. E tekintetben hasonlók hozzá a *hizeleg*, *szédeleg*, *émeleg*, *andalog* igék mint *hizel*, *szédél*, *émél*, *andal* törzsökei.

TÁRSALG, lásd: **TÁRSALOG**, és **TÁRSALKODIK**.

TÁRSALGÁS, (társ-al-og-ás); **TÁRSALGÁSI**, (társ-al-og-ás-i); **TÁRSALGÓ**, (társ-al-og-ó) lásd: **TÁRSALKODÁS**; **TÁRSALKODÁSI**; **TÁRSALKODÓ**.

TÁRSALKODÁS, (társ-al-kod-ás) fn. tt. *társalkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Két vagy több társnak egymással folytatott személyes közlekedése, beszélgetése, mulatása, időnkénti öszvejövele nem annyira valamely komoly ügyek tárgyalása végett, mint nyájás vonzalomból. Tetszetősb alakban: *társalgás*.

TÁRSALKODÁSI, (társ-al-kod-ás-i) mn. tt. *társalkodási-t*, tb. —ak. Társalkodást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Társalkodási ügyesség. Társalkodási nyelv.* (Conversations . . .).

TÁRSALKODIK, (társ-al-kod-ik) k. m. *társalkod-tam*, —tál, —ott. Némi nyájás vonzalomnál fogva egy vagy több társal személyesen közlekedik, mulat, beszélget, eszméket cserél stb. *Inkább szeret magán lenni, mint társalkodni. Hozzá nem illő emberekkel társalkodik. Művelt, becsületes emberekkel társalkodni.* Régiesen am. szövetkezik: „Mind ezek öszvetársalkodván.” Nádor-codex. 473. l.

TÁRSALKODÓ, (társ-al-kod-ó) mn. és fn. tt. *társalkodó-t*. Aki másokkal társalkodni szokott, vagy szeret; nyájaskodó. Mint főnév jelent személyt, ki különösen, és rendszerént valakinek mulatótársa, s bizonyos lekötelezettségnél fogva körülötte van.

TÁRSALKODÓNÓ, (társalkodó-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki rendes társalkodó vagyis mulató társa valakinek, különösen valamely úrhölgynek.

TÁRSALKODTAT, (társ-al-kod-tat) miv. m. *társalkodtat-tam*, —tál, —ott, par. *társalkodtass*. Lásd: **TÁRSALTAT**.

TÁRSALOG, (társ-al-og) gyak. önh. m. *társalkod-tam*, —tál, vagy *társalg-ottam*, —ottál, —ott; htn. *társalog-ni* v. *társalg-ani*. L. **TÁRSALKODIK**.

TÁRSALOM; **TÁRSALMI**, lásd: **TÁRSADALOM**; **TÁRSADALMI**.

TÁRSALTAT, (társ-al-tat) áth. illetőleg miv. m. *társaltat-tam*, —tál, —ott, par. *társaltass*. Eszközli, engedi, hogy társalogjon. „Vele ne társaltasd fiadat.” Szabó D.

TÁRSAS, (társ-as) mn. tt. *társas-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kinek társa van, ellentéte: *társtalan*. 2) Társakból s különösen egyenlő jogu társakból álló; magában társakat foglaló; társasággal járó. *Társas kereskedés. Társas kör. Társas egyház. Társas kocsi.* 3) Nyájás társakkal lenni, mulatni kedvelő, társaságos.

TÁRSASÁG, (társ-a-ság) fn. tt. *társaság-ot*, harm. szr. —a. 1) Széles ért. több személyek selege, csoportozata, kik bizonyos viszonyban egymással öszvekötvé élnek, milyen a polgári, vallási társaság általán véve. 2) Különösen testület, melyet oly személyek képeznek, kik valamely köz célra

bizonyos szabályok szerint egyesültek. *Tudományos, szépművészeti, kereskedelmi társaság. Agarász-, vadász-társaság.* 3) Több személy összejövetele, együttléte, barátságos beszélgetés, mulatás, értekezés stb. végett. *Társaságba menni. Többek társaságában utazni. Játékok, zenélők, tánczoló társasága. Elvonni magát a társaságtól.* Némileg különbözik: *társulat*; l. ezt.

E szóba a közép a kiejtési könnyebbség végett tolatott be, a Müncheni codexben is csak *társág* áll: „Alajtván ke(dég) ő neki a társág (társág) között voltát.” Lukács. II.

Hasonló módon furakodott közbe *gyorsaság, bölcsesség, nyersesség*, mint két mássalhangzóval végződő törzs szóba az a és e, ezek helyett: *gyors-ság, bölcs-ség, nyers-ség*.

TÁRSASÁGBELI, (társaság-beli) ösz. mn. Ami bizonyos társaságban lenni szokott, vagy arra vonatkozik, ahhoz tartozik, azt illeti. *Társaságbeli rendtartás, illedék. Társaságbeli tagok, személyek, részvényesek.* V. ö. **TÁRSASÁG**.

TÁRSASÁGI, (társ-a-ság-i) mn. tt. *társasági-t*, tb. — *ak.* Társaságot illető, arra vonatkozó. *Társasági viszonyok, szabályok.*

TÁRSASÁGOS, (társ-a-ság-os) mn. tt. *társaságos-t* v. — *at*, tb. — *ak.* Mások társaságában lenni, mulatni szerető; nyájasságra hajlandó, barátságos. *Társaságos finom udvari ember.* Ellentétei: *vad, magányos, zárkózott, mogorva, emberkerülő, társaságtalan.*

TÁRSASÁGTALAN, (társ-a-ság-talan) mn. tt. *társaságtalan-t*, tb. — *ok.* Ki a társaságot nem szereti, kerüli, magába vonult, hozzáférhetlen. Határozóként am. társaságtalanul, magába vonultan.

TÁRSASBIRÓSÁG, (társas-biróság) ösz. fn. Több bíróból vagy bírótagból álló törvényszék, melynek minden tagja egyenlő szavazattal bír, és melynek kebelében érvényes bírói határozat hozatalára több bírótag, (pl. 3, 5, 7) szavazata kívántatik. Ellentéte: *egyes bíróság.*

TÁRSASBIRÓSÁGI, (társas-birósági) ösz. mn. Társasbíróságot illető, arra vonatkozó. *Társasbírósági eljárás. Társasbírósági illetékesség.*

TÁRSASEGYHÁZ, (társas-egy-ház) ösz. fn. 1) Egyenjogu társak egyesületéből álló egyház, t. i. melynek tagjai egyenlő jogokkal és köteleességekkel bírnak. Ilyeneknek tekintendő a protestánsok egyházi rendszere vagy szervezete. Különösebben így szokták hívni a társaskáptalan is; l. ezt.

TÁRSASÉLET, (társas-élet) ösz. fn. Élet, melyet valaki társaságban tölt. Különösen családi és társadalmi élet.

TÁRSASÍT, **TÁRSASIT**, (társ-as-ít) áth. m. *társasít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani.* Valakit bizonyos társal, vagy társakkal viszonyba hoz, egyesít; párosít. A köz érdek társasítani szokta az embereket. Rövidebben: *társít.*

TÁRSASÍTÁS, **TÁRSASITÁS**, (társ-as-ít-ás) fn. tt. *társasítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Cselek-

vés, mely által két vagy több személy egymásnak társaivá tételnek. V. ö. **TÁRSASÍT**.

TÁRSASKÁPTALAN, (társas-káptalan) ösz. fn. Káptalan, melynek tagjai nincsenek közvetlenül valamely püspök vagy érsek alatt; ellentétben a püspöki v. érseki káptallal; mindazáltal amazok élén is valamely főnök (rendszerént prépost) áll.

TÁRSASKERESKEDÉS, (társas-kereskedés) ösz. fn. Társaságban üzött kereskedés.

TÁRSASKOCSI, (társas-kocsi) ösz. fn. Bérkocsi nagyobb városokban, melyen többen — kiki csak saját személyeért fizetvén — a kocsizást társaságban élvezik. (Omnibus-kocsi).

TÁRSASKÖR, (társas-kör) ösz. fn. Társasági, több hasonló jogu tagból vagy személyből álló összejövétel.

TÁRSASNÉV, (társas-név) l. **MELLÉKNÉV**.

TÁRSASSZERZŐDÉS, (társas-szerződés) ösz. fn. Valamely társaság létesítése végett kötött szerződés.

TÁRSASÚL, **TÁRSASUL**, (társ-as-úl) önh. m. *társasul-t*. Társas állapotba lép, egy vagy több társsal szövetezik, egyesül; rövidebben: *társul*.

TÁRSASULÁS, (társ-as-ul-ás) fn. tt. *társasulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Társas viszonyba lépés. V. ö. **TÁRSASÚL**.

TÁRSASVISZONY, (társas-viszony) ösz. fn. Társaságra vonatkozó, társaságot illető viszony.

TÁRSATLAN, (társ-atlan) mn. tt. *társatlan-t*, tb. — *ok*. l. **TÁRSTALAN**.

TÁRSELLENES, (társ-ellenes) ösz. mn. Társas viszonyokat, egyesületeket ellenző, akadályozó; különczködő. *Társellenes magánélet. Társellenes elvek, tanok*, melyek a társaság céljával nem egyeznek.

TÁRSFÉL, (társ-fél) ösz. fn. Ki velünk bizonyos célra alakult egyesületben, vállalatban stb. közösen működik, részt vesz.

TÁRSFÉLTÉS, (társ-féltés) ösz. fn. Féltékenységi állapot valamely társ irányában.

TÁRSHAJÓZÁS, (társ-hajózás) ösz. fn. Együtt utazó hajók összege, pl. a kereskedelmi hajók védelmére azokkal járó hadi hajók, a flotta körül löszerez, élelmi czikkekkel, kórodákul járó hajók stb. (Convoi).

TÁRSI, (társ-i) mn. tt. *társi-t*, tb. — *ak.* Egy vagy több társat illető, arra vonatkozó. *Társi viszonyok.*

TÁRSÍT, (társ-ít) áth. m. *társít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani.* Társá tesz, társ gyanánt valakihez köt, társi viszonyba helyez. *A vadúl elszórt embereket polgári szerkezet által társítani. Férfit és nőt házasság által társítani.* „Ime uram jó Jézus Krisztus en is ilek (ülök) teveled az földre, es társittom en magamat teveled.” Régi Magyar Passio. (Toldy F. kiadása. 98. l.). „Mely örömmel öhozzá társittanád magadat. (Ugyanott. 115. l.).

TÁRSÍTÁS, **TÁRSITÁS**, (társ-ít-ás) fn. tt. *társítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Cselekvés, mely

által valakit egy vagy több személynek társává tesznek.

TÁRSNŐ, (társ-nő) ősz. fn. Széles ért. oly nő, ki valakinek bizonyos viszonyban társa, különböztetésül az idegen, velünk öszveköttetésben nem levő nőtől. Különösen, nőszemélynek nőtársa. *Felesége két társnővel elutazott.* Végelemzésben egy jelentésű vele a fordított *nőtárs*.

TARSÓ, palóczos kiejtéssel am. tarsoly; l. ezt. **TARSODIK**, (társ-od-ik) k. m. *társod-tám*, — *tál*, — *ott.* Eléjőn Szabó Dávidnál. **L. TÁRSÚL.**

TÁRSOK, (társ-ok) ősz. fn. Oly ok, mely bizonyos eredmény, vagyis okozat eléállításában más okkal egyesülve működik, pl. a sok virasztás és megfeszített munkásság, mennyiben az egészséget rontják, az illető okozatra nézve társokok. *Ti bolond tanácsok által társokai vagytok szerencsétlenségemnek.*

TÁRSÓKA, (tarsoly-ka, palóczos ejtéssel) kicsinző fn. tt. *társokát*. 1) Széles ért. a négy főbb himesek seregéből és táskások rendéből való növény-nem, melynek magtokjai vagyis táskái laposak, vagy visszás, öszvenyomott éles végűek, vagy kerekded, csorba végű hártakarimások; kopácsai csónakosak, ormósak. (Thlaspi). 2) Különösen népies nyelven azon faja, melyet növénytani néven *pásztor-táskatársóká*-nak hívnak, minthogy magtokja némileg ahhoz hasonló; máskép köz nyelven: *paperszény*, *békatarsoly*, *szűkés*, *vérállatófű*, *porczogófű*, *vadmustár*. (Thlaspi bursa pastoris). Még némely fajai: *vetési tarsóka* (thl. arvense), köznépiesen: *nyűfű*, *nagy borsoska*, *temondád*, *vadmustár*; *hagymaszagu tarsóka* (thl. alliaceum), köznépiesen: *foghagymaszagu tarsolyfű*; *mezei tarsóka* (thl. campestre), köznépiesen: *palaczkfű*, *temondádfű*, *vadmustár*.

TARSOLY, fn. tt. *tarsoly-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Hajdani széles ért. táska, tarisznya, vagy erszény, máskép tájdivatosan: *tassoly*, *tasoly*. Így a Münch. cod. Luk. XXII. „De ma kinek zsákja vagyon felvegye, azonképpen is *tassolyt*“ (peram). „Gyakran fű körmébe, mert nincsen pénz *tasolyába*“ (Tinódi). 2) Különösen, legújabb korig a magyar huszárok öltözkéhez tartozott disztáska, mely derékra övezett szíjazatról térdhajlásig fityeggett alá (a szablyával együtt), s eredetileg pénz, élelmi- és löszerek hordására szolgált. Thuri György hagyatékában eléjő: „Egy szablya tarsoly, egy ezüst gomb rajta.“ (Századok. 1870. év. 724. l.). „Tarsolyában sok gyöngy vala, mátkájának számára.“ (Kisfaludy S. Csobáncz). „Nyissa föl tarsolyom száját, s olvassa ki a bor árát.“ (Huszárdal).

Mi e szónak eredetét illeti, törzsben hasonló hangzatu és rokon értelmű kivált a tájdivatos 'tasoly' alakban vele: *táska*, melyvel ismét egy a középkori latin *tasca*, német *Tasche*, svéd *taska*, a hollandi *tas* v. *tash*, a lengyel *tasz*, és csch *tasska*. Mint-hogy pedig a magyar *tarsoly*-ban nyilván *r* is hangzik, mi amazokban nincsen, ennélfogva inkább *tarisznya* szóval rokonítható, s ekkor közös gyökük

lehet *tár*, úgy hogy talán *táska* is am. *táraska* v. *tá-racska*. V. ö. **TARISZNYA**. A *tassoly* v. *tasoly* szó hangváltozattal úgy módosult, mint a *borsó*-, *korsó*-, *társ*-, *orsó*-ból lett tájdivatos ejtéssel: *bossó*, *kossó*, *táss*, *ossó*. Ide sorozzuk még Vámbéry után a csagataji *turszuk* nevet, mely szerénte am. bőredény vagy tömlő, melyben a kimiszt (kanczatejéből készített italt) tartják.

TARSOLYFŰ, (tarsoly-fű) ősz. fn. **L. TÁRSÓKA** alatt.

TARSOLYGYÁRTÓ, (tarsoly-gyártó) ősz. fn. **L. TARSOLYOS**, (2).

TARSOLYOS, (1), (tarsoly-os) mn. tt. *tarsolyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Tarsolyal ellátott. *Tarsolyos huszár*.

TARSOLYOS, (2), (tarsoly-os) fn. tt. *tarsolyos-t*, tb. — *ok*. Tarsoly készítő mesterember. Ma szokottabban: *bőröndös*.

TÁRSPOHÁR, (társ-pohár) ősz. fn. Áldomás, melyet valamely társulat új tagjának beavatásakor isznak az illető társak. *Nem tanácsos az ellenséggel társpoharat inni.* (Km.). Különösen a mesterlegényeket beavató ilyenén áldomás.

TÁRSROKONSÁG, (társ-rokonság) ősz. fn. Rokonság, vagyis szorosabb viszony, mely bizonyos személyek mint társak között létezik.

TÁRSTALAN, (társ-talan) mn. tt. *társtalan-t*, tb. — *ok*. Akinek v. minek társa nincsen, társ nélkül való. Határozóként am. társ nélkül.

TÁRSUL, (társ-ul) ih. Társként, úgy mint társ. *Társul venni, fogadni, tekinteni.* *Társul állani, szegődni.*

TÁRSÚL, (társ-úl) önh. m. *társul-t*. Bizonyos egyesületnek társává leszen, vagy társ gyanánt egy valakihez csatolja magát, társas viszonyba lép.

TÁRSULÁS, **TÁRSULÁS**, (társ-úl-ás) fn. tt. *társulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Társas viszonyba vagy állapotba lépés.

TÁRSÚLAT, **TÁRSULAT**, (társ-úl-at) fn. tt. *társulat-ot*. Bizonyos szabályok szerint alakult egyesület, melynek tagjai valamely célra önkarattal állának valamely társas viszonyba. 'Társaság' és 'társulat' közt azon finom különbség létezik, hogy ez utóbbiban a társak egymással előre kitűzött elv vagy terv szerint saját akaratjokból s ösztönzésökből lépnek társi viszonyba; ellenben a társaság sokszor véletlenül, legalább előleges összebeszélés és értekezés nélkül és nem önkéntesen, hanem vagy a sors útján, vagy rendszerént választási alakban létesül és áll fenn. Innen szabatosan: *polgári társaság*, melyben polgárok születés, vagy bevándorlás útján vesznek részt; *tudományos társaság*, melybe a tagok a tudományok körében szerzett érdemeikért választatnak; *biztosító társulat*, melybe részvény vásárlása által akarki beléphet; *kertészeti, zenészi* s egyéb művészeti *társulat*, melynek akarki tagjává lehet, ha az azért megszabott évi vagy havi díjt fizeti stb.

TÁRSULAT— v. **TÁRSULATFŐ**, (társulat-fő) ösz. fn. Választott feje vagy elöljárója valamely társulatnak.

TÁRSULATI, **TÁRSULATI**, (társ-úl-at-i) mn. tt. *társulati-t*, tb. — *ak.* Társulatra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Társulati rendszabályok, pénztár, viszonyok, tagok.*

TÁRSULATILAG, (társ-úl-at-i-lag) ih. Kösztársulatba lépés által.

TÁRSZÁMLA, (tár-számla) ösz. fn. A társaságban lévő, vagy társaságból kivont egyes számla.

TÁRSZEKÉR, (tár-szekér) ösz. fn. Tábori szekér, melyen a hadsereg számára különféle podgyászt s hadszereket szállítanak. Szélesb ért. a hadi szekerekhez hasonló, ponyvával terített nagy fuvaroszekér, melynek pl. a gyalogszállító cseh, vagy morvai szekerek.

TART, (1), (tar-t) áth. m. *tart-ott*, par. — *s*, htn. — *ni v. — ani.* 1) Kézzel, vagy közvetőleg kézbe vett eszközzel valamit fog, s bizonyos helyzetben, állapotban maraszt. *Olvassáskor kézben tartani a könyvet. Gabonaméréskor zsákot tartani. Elfáradt a kezem, nem tarthatom tovább a terhet. Tenyerét tartja, hogy adjanak bele valamit, azaz, bizonyos távolságra és magasságra kinyújtja. Lovat kantáron, féken tartani. Tartsd a gyepőt. A tüzes vasat fogóval tartani. Erősen, feszesen, sokáig tartani valamit. Az irományt közel tartani a szemhez. A gyertyavilágot odatartani az írónak. A piritani való kenyeret, szalonnát tűzre tartani. Valakit kézen, karján, ölben tartani.* 2) Bizonyos irányba helyez és maraszt. *Kezét föltartani, kitarítani, letartani. Ujjait vízbe tartani. Tenyerét arczára tartani. Fejét, derekát, egyenesen tartani. Száját tátva tartani. Neki tartották a puskát. Átv. értelemben sokféleképp fordul elő.* 1) Akadályozza, eszközli, hogy valami a rendes helyzetből, állapotból ki ne mozduljon, ki ne törjön, ki ne hágjon, hogy vesztig maradjon. *A szilaj fiukat féken, zabolán, fegyelem alatt tartani. Az elítélteket fogva tartani. Alig birta haragját, bosszúságát tartani. Nem tarthatta a nevetést. A vizeletet nem jó sokáig tartani.* 2) Valamit eredeti mivoltában vagy bizonyos állapotban, helyen stb. megőriz. *A házat, kertet, bútorokat jó, ép karban tartani. Titokban tartani valamit. A mondottakat eszében tartani, megtartani. Az ételt melegen, az italt hidegen tartani. Pénzt ládában, gabonáját vermekben tartja. A bort hordókban, és palackokban tartani. Isten tartsa őt sokáig.* 3) Mint birtokos bír, használ valamit. *Lovakat, ökröket, juhokat tartani. Fényes házat, sok cseléket tartani.* „Ehféle regestomtétel mentül először (legelőször) Syria országnak tisztartójától kezdeték, kibentartatik Zsidóország is“ *azaz* foglaltatik. (Debreczeni Legendásk. 38. l.). Innen a „tartomány“ nevezet, mely csak részét teszi valamely országnak vagy birodalomnak. 4) Táplálás, nevelés végett magához fogad. *Katonákat, szegényeket tartani. A vendégeket jól tartani. Árva gyermekeket, tanulókat tartani. Étellel, ruházattal tartani. Örökben tartani. Föltartani, a székelvényeknél Szabó Elek szerint am. fölnevelni. Pesti Gábornál : „Egy paraszt ember tartott vala*

fel egy kigyót.“ Pesti G. meséi. (XXVI. mese). 5) Valamit véghez viszen, létesít, teljesít. *Gyűlést, törvényszéket, ülést, tanácsot tartani. Beszédet tartani. Szavát v. az adott szót, ígéretet, fogadást megtartant. Az Isten parancsait, a törvényeket, a bűjtöt megtartani. Innepet tartani. Rendet, fegyelmet tartani.* „Te parancsolatidat nem hallgattuk, sem tartottuk, sem töttük miként parancsoltál vala minekünk.“ (Bécsi cod. Dániel. III.). 6) Valami felől véleményét, ítéletét, nézetét ki mondja, kijelenti, vagy valaminek becsét meghatározza. *Jónak, rossznak, szépnek, rúttnak, hasznosnak, károsnak tartani valamit. Nagyra tartja v. rátartja magát, saját érdemeit túlbecsüli, kevély, fenhéjazó. Föltartja az orrát, mint az érsek disznaja. (Km). Mire tartja kend az drát a buzának? Ne tartsa kend olyan nagyra, szebb is van, jobb is van a faluban. (Népd.). Magasra tartja a borát. Sokat tart rá. Becsületére mit sem tart. Szégyennek, gyalázatnak tartom. Azt tartom, jobb lesz hallgatni. Mit tartunk az oly emberről?* 7) Visszahatólag : magát tartani, szilárd állásban maradni. *Tartja magát mint az üres zsák. (Gúnyos km.). Valamihez tartja, azaz, alkalmazza magát. Ahhoz tartsd magad, amit mondtam. Magát a víz színén fenn tartani. Visszatartani magát = tartózkodni valamitől.* 8) Valamit szenvedve tűr, kiáll. *Jagadás nélkül kitarította a huszonöt botot. Kitarítja a koplalást, fáradságot, munkát.* 9) Figyelemre vesz. *Szemmel tartani valakit, v. szem előtt tartani valamit.* 10) Ellent tart, a Nádor-codexben am. ellent áll.

Alapfogalomban a cselekvő erőnek oly működését fejezi ki, mely az ellenerőt különös megfeszítéssel lefogni, s egyensúlyba helyezni törekszik; minélfogva azon r gyökhangu szók osztályába sorozható, melyek erő kifejtésre vonatkoznak. V. ö. R, gyökhang. Alaphangban és érteményben egyeznek vele a szanszkrit *dhar* és *trá* gyökök, persa *dár* törzs, hellen *τηρέω*, a latin *servo*, és a szláv *derzsím*, v. *drzsím*. V. ö. **TAR**, elvont gyök.

TART, (2), önh. m. *tart-ott*, htn. — *ni v. — ani*, par. — *s*. 1) Helyből mozgást jelentő (ra, re, nak, nek stb.) rugokkal am. bizonyos célpont, kitűzött irány felé halad, megy, mozog. *Jobbra tarts, balra tarts. Hegynek, völgynek tartani. Torony iránt v. irányában tartani. Lefelé, fölfelé tartani. Egyenest az ellenségnek tartani.* „Harmincz nemes Budára tart.“ (Garay. Kont). *A hajóval vagy magát széloldalt tartani, a hajósoknál a szélirányt megközelítő vonalban vitorlázni.* 2) Segítő (val, vel) raggal am. szövetségben, barátságban lenni; továbbá : egy véleményben lenni. *Valakivel tartani. A francziákkal tartani. Én az előttem szólóval tartok.* 3) Szabó Dávidnál elején : *valaki mellett tartani, és hozzád tarts.* 4) Távolító (tól, től) raggal am. félni. *Valakitől v. valamitől tartani. Tartok tőle, hogy nem jól üt ki a makacsokás. Ez értelemben egyezik vele a persa tarsz-idan v. tarsz-iden (timere).*

TART, (3), (tar-t) önh. m. *tart-ott*, par. — *s*, htn. — *ni v. — ani.* 1) Folytonosan, vagy bizonyos időhatárig létezik, s mintegy időről időre halad, hu-

zódik, marad. Éghajlatunk alatt a tél néha négy hónapig is tart. A színi előadás három óráig tartott. Meddig tartott az egyházi szertartás? Beszéde alig tartott egy óranagygig. Addig tart a barátság, míg zsiros a konyha. (Km.). Mig pénzem tart, itt maradok. 2) Különösen ép, romlatlan állapotban marad, vagy folytatja lételet bizonyos ideig. Egy pár csizma egy évig tart neki. Köpenye tíz évig tartott. Már e világ nem tart sokáig. Eltart a föld, csak legyen mit ennünk. (Km.). A kötél huzósan tart. (Km.).

Nem csak hangra, hanem alapfogalomra is az átható tart igével annyiban egyezik, mennyiben mindegyik bizonyos állapotnak folytonos maradására, illetőleg létezésére vonatkozik, azon különbséggel, hogy az önhatólag vett tart azt jelenti, hogy valami bizonyos állapotban marad; ellenben az átható tart am. bizonyos állapotban maraszt. Egyéb-iránt gyökre és alaphangra egyeznek ezen önható, tart' szóval a latin *duro*, a német *dauern*, a szláv *terwá* v. *trwá* stb. V. ö. TAR, elvont gyök.

TÁRT, (tár-t) mn. tt. *tárt-at*. Ami tárva, nyitva áll. *Tárt kapun, ajtón ki- s bejárni*. Továbbá, egymástól szétálló. *Tárt karokkal fogadni valakit*. Néha am. tág, széles. *Tárt út, tárt nyílás az erdőn*.

TARTALÉK, (tar-t-al-ék) fn. tt. *tartalék-ot*, harm. szr. — a v. — ja. 1) Támasz, gát, akadály, mely valamit az esés, rohanás ellen föntart. *Viz tartalékja*. (Szabó D.). 2) Akármely eszköz, mely valamit vagy valakit tartóztat, bizonyos helyen vagy irányban maraszt, pl. a kötőfék a lónak tartaléka. *Minden tartalék nélkül rohanni*. (Szabó D.). 3) Különösen erkölcsi akadály, mely valakit bizonyos cselekvéstől mintegy visszahúz, visszatart; máskép: *tarts*. *Véleményét tartalék nélkül kimondani*. 4) Valamely egészről oly rész, melyet a többivel jelenleg nem használunk, hanem félretéve más alkalomra, vagy időre s véletlen esélyekre tartjuk föl. *Tartalékbor, tartalékgabona, tartaléksereg, tartaléktőke*.

Ezen szóban az *al-ék* végzet összetett képzőnek tekinthető, s hasonlók hozzá: *mártalék, toldalék, ázalék, főzelék, függelék* stb.

TARTALÉKKÖTÉL, (tartalék-kötél) ősz. fn. Kötél, mely valamit tart, hogy bizonyos helyzetben, vagy irányban maradjon.

TARTALÉKPÉNZ, (tartalék-pénz) ősz. fn. Pénz, melyet valaki rendkívüli, vagy véletlen elkerülhető költségekre félre tesz.

TARTALÉKSEREG, (tartalék-sereg) ősz. fn. Bizonyos célra szánt hadtesthez tartozó számfeletti sereg, melyből a derékhadnak hiányait pótolják, vagy segítséget nyújtanak neki.

TARTALÉKTŐKE, (tartalék-tőke) ősz. fn. Tőkepénz, melynek kamatait az illető tulajdonos el nem költi, hanem az anyapénzhez csatolja, vagy amelyet rendkívüli eshetőségek v. esélyekben a szükséges fődőzésre tartogat.

TARTALMAS, (tar-t-al-om-as) mn. tt. *tartal-mas-t* v. — at, tb. — ak. 1) Ami anyagilag sokat fog-

lal magában, nagy öblű, terjedelmes, bő. *Tartalmas hordó, fazék*. 2) Aminek sok belső bece, szellemi vagy erkölcsi értéke van. *Tartalmas beszéd, értekezés, könyv*, nem üres, nem szószaporító.

TARTALMATLAN, (tar-t-al-om-atlan) mn. tt. *tartalmatlan-t*, tb. — ok. Aminek tartalma nincs, aminek belső bece vagy értéke hiányzik.

TARTALOM, (tar-t-al-om) fn. tt. *tartalmat*. 1) Ami bizonyos terime, vagy öböl határai között foglaltatik, pl. a hordónak tartalma a bele öntött bor, sör, pálinka stb. Továbbá azon terménnyiség vagy mérték, melyet bizonyos öböl teszen. *E hordónak tartalma tíz akónyi*. Átv. a beszédnek veleje, értelme, vagyis a benne foglalt eszmék öszvege. *Mondd el a mai egyházi beszéd tartalmát*. A könyvnek tartalmát megismertetni.

TARTÁLY, (tar-t-ály) fn. tt. *tartály-t*, tb. — ok. Hely, melyben valamit tartanak.

TARTAM, (tar-t-am) fn. tt. *tartam-ot*, harm. szr. — a. Időre vonatkozva am. tartóság, meddig valami tart.

TÁRTAN, (tár-t-an) ih. Nyitva, nyitott állapotban. *Tártan áll a kapu*.

TARTARIA, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. *Tartaria-ra*, — n, — ról.

TARTÁS, (tar-t-ás) fn. tt. *tartás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. 1) Valaminek folytonos létezése, romlatlan állapotban maradása. Lásd: TART, önh. 2) Cselekvés, mely által valamit v. valakit tartunk, ez igének minden értelmében. V. ö. TART, áth. Öszvetéve: *haragtartás, háztartás, lóartás, jöltartás, kítartás, megtartás, rátartás, rendtartás, szertartás, tanácstartás, szótartás, cselédartás* stb.

TARTÁSI, (tár-t-ás-i) mn. tt. *tartási-t*, tb. — ak. Tartásra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Ház-tartási szabályok. Szótartási köteleesség*.

TARTATLAN, (tar-t-at-lan) mn. tt. *tartatlan-t*, tb. — ok. Túl a Dunán, kivált Szalában mondják baromról, melyet nem tartottak, azaz nem tápláltak, hizlaltak, sovány, görhes. Értelemre nézve öszve-függ ezen kifejezésekkel: *jól tartani*, azaz, táplálni, és *föltartani* valakit, azaz fölnevelni, mi a széke-lyeknél divatos, valamint *tartó ember-nek* nevezik, kit ingyen kell tartani, azaz táplálni.

TARTDOGÁL, (tar-t-ad-og-ál) m. *tartdogált*. L. TARTOGAT. Egyébiránt szabatosan véve azon különbség van köztök, hogy amaz inkább az önható tart (durat) igének gyakorlatosa, mint *járdogál, mendegél, álldogál* stb., emez pedig az átható tart-ból származik.

TARTÉKONY, (tar-t-ék-ony) mn. tt. *tarte-kony-t* v. — at, tb. — ak. Amit bizonyos ideig épen tartani lehet, ami hamar el nem romlik, el nem kopik, el nem mulik; máskép és szokottabban: *tartós*. *Tartékony ruha, edény*.

TARTÉKONYSÁG, (tar-t-ék-ony-ság) fn. tt. *tartékony-ság-ot*, harm. szr. — a. Tartós, hamar meg nem romló minősége valaminek.

TARTHATATLAN, TARTHATLAN, (tar-t-hat-[at]lan) mn. tt. *tarthatatlan-t*, tb. — *ok*. Amit tartani nem lehet ez értelmű igének több jelentésében. *Kézben tarthatatlan dolog. A ház, kert tarthatatlan. Azon állítás, vélemény tarthatatlan.*

TARTHATATLANSÁG, TARTHATLAN-SÁG, (tar-t-hat-[at]lan-ság) fn. tt. *tarthatatlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valamit tartani nem lehet.

TARTÓ, (tar-t-ó) mn. és fn. tt. *tartó-t*. 1) Folytonosan létező, el nem múló, épen maradó. *Sokáig tartó meleg, hideg eső. Századokig tartó épület. Harmineczévig tartó háború.* 2) Bizonyos irányban haladó. *Nyugatról kelet felé tartó felhők.* 3) Valamitől ovakodó, távolodó. *Rablóktól tartó utasok.* 4) Valamely helyzetben vagy irányban marasztaló, valamit leesni vagy távolodni nem engedő. *Hídtartó oszlopok, czölöpök, lánczok.* 5) Valamivel bíró. *Marhatartó, juhtartó, lóhartó gazda.* 6) A székeyeknél tartó ember, v. csak tartó, akit, semmit nem keresvén, táplálni kell. (Ferenczi János), t. i. szenvedőleg értve: aki tartatik. V. ö. **TART**, önh. és áth.

Használtatik önálló főnévül is, vagy valamely viszonzószóval öszvetéve. *Gyertyatartó, ruhatartó, kincstartó, puskaportartó, ebtartó, helytartó, sórtartó, szántartó, tömlőcztartó, tűtartó, zászlóhartó stb.*, melyeket l. saját rovataik alatt.

TARTÓDZIK, (tar-t-ó-od-oz-ik) l. **TARTÓZIK**. Előfordúl Szabó Dávidnál.

TARTOGAT, (tar-t-og-at) gyak. áth. m. *tartogattam*, — *tál*, — *ott*. Folytonosan vagy gyakran tart valamit, ez igének minden értelmében. V. ö. **TART**, áth. Különösen bizonyos jószágot elveszés, romlás ellen megőriz, vagy későbbi időkre megta- karit. *Aranyait fürdői, uti költségekre tartogatja.*

TARTOGATÁS, (tar-t-og-at-ás) fn. tt. *tartogatás-t*, tb. — *ok*. harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit tartogatunk. V. ö. **TARTOGAT**.

TARTÓLÁNCZ, (tartó-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel valamit megkötnék, hogy tovább ne moz- duljon, vagy ne rohanjon; különösen melylyel kere- ket kötnék a lejtőkön.

TARTÓLCZ, falu Szatmár m.; helyr. *Tar- tólcz-ra*, — *on*, — *ról*.

TARTOMÁNY, (tar-t-o-mány) fn. tt. *tartomá- ny-t*, tb. — *ok*. Molnár A. szerint megfelel neki a latin *regio, provincia, ditio, tractus*. Ennélfogva je- lenti valamely birodalomnak, vagy országnak egyes, nagyobb, s külön kormányzat, főhatóság alatt álló részét, területét, mely az egészhez, mint annak egyik alkatrésze, tartozik, vagyis inkább, melyet bizonyos fejedelem, vagy állam birtok gyanánt hatalmában tart, vagy melyet hódítás által birodalmához, orszá- gához csatolt. A tartomány nem külön, önálló, füg- getlen állam, hanem alárendelt ország, vagy föld- terület, milyenek pl. Bosnyákország, Bolgátország a török birodalomban, az orosz birodalomhoz tartozó európai és ázsiai tartományok.

TARTOMÁNYFŐ v. — **FÖNÖK**, (tartomány- fő v. — főnök) ösz. fn. Lásd: **TARTOMÁNYKOR- MÁNYZÓ**.

TARTOMÁNYGYÜLÉS, (tartomány-gyűlés) ösz. fn. Valamely tartományban az arra jogosultak (rendek, képviselők) gyülekezete.

TARTOMÁNYI, (tar-t-o-mány-i) mn. tt. *tarto- mányi-t*, tb. — *ak*. Tartományra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó, abból való stb. V. ö. **TARTOMÁNY**.

TARTOMÁNYKA, (tar-t-o-mány-ka) kies. fn. tt. *tartományká-t*. Kis területű tartomány.

TARTOMÁNYKORMÁNYZÓ, (tartomány-kor- mányzó) ösz. fn. Főhivatalnok, ki valamely tarto- mányt kormányzó i czim mel és hatalommal igazgat; máskép: *tartományfő, tartományfőnök*.

TARTOMÁNYNAGY, (tartomány-nagy) ösz. fn. Főúr, mint bizonyos tartomány főrendinek egyike. V. ö. **ORSZÁGNAGY**.

TARTÓS, (tar-t-ó-os) mn. tt. *tartós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Állandóan létező; hamar el nem múló; nem romlékony. *Tartós hideg, meleg esőzés. Tartós há- ború, béke. Tartós szárszám, ruha. Tartós bor, gyümölcs.* V. ö. **TART**, (3), önh. Átv. *rátartós*, ki fejét maga- san hordozza, büszke.

TARTÓSAN, (tar-t-ó-os-an) ih. Állandóan, szünetlenül, sokáig azon egy állapotban maradv. V. ö. **TARTÓS**.

TARTÓSSÁG, (tar-t-ó-os-ság) fn. tt. *tartósság-ot*, harm. szr. — *a*. Tartós tulajdonsága, vagy állapota valaminek; folytonos létezés, romlatlanság. V. ö. **TARTÓS**.

TARTÓSZEGH, puszt. Nyitra m.; helyr. *Tar- tószegh-re*, — *en*, — *ról*.

TARTOZANDÓ, (tar-t-oz-and-ó) mn. tt. *tarto- zandó-t*. Ami bizonyos jognál, igénynél fogva, vagy kellék, járulék gyanánt valamihez való, vele járó, azt illető stb. *Valamely mezei jószágot minden hozzá tartozandó épületekkel átvenni. Mesterséghez tartozandó eszközök.* Elég, sőt helyesebb csak: *tartozó*.

TARTOZANDÓSÁG, (tar-t-oz-and-ó-ság) fn. tt. *tartozandóság-ot*. L. **TARTOZÉK**.

TARTOZÁS, (tar-t-oz-ás) fn. tt. *tartozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Erkölc si kötelezésből szár- mazó állapot, midőn valamit tenni kötelesek va- gyunk. *Tartozásainkat híven, pontosan, lelkiismeretesen teljesítsük.* 2) Mivel valakinek akár anyagilag, akár erkölcsileg adósak vagyunk. *Tartozásunkat lefizetni. Három évi tartozását egyszerre fizette le.*

TARTÓZÁS, (tar-t-ó-oz-ás) fn. tt. *tartózás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. **TARTÓZKODÁS**, 2); és v. ö. **TARTÓZIK**.

TARTOZÁSI, (tar-t-oz-ás-i) mn. tt. *tartozási-t*, tb. — *ak*. Tartozást illető, ahhoz tartozó, arra vonat- kozó. *Tartozási jegyzék.*

TARTOZATLAN, (tar-t-oz-atlan) mn. tt. *tarto- zatlan-t*, tb. — *ok*. 1) Amivel valaki nem tartozik. 2) Tartózkodás nélküli. V. ö. **TARTOZATLANUL**.

TARTÓZATLAN, (tar-t-ó-oz-atlan) mn. tt. *tartózatlan-t*, tb. — ok. Tartózkodás nélküli; határozóként am. tartózkodás nélkül.

TARTÓZATLANUL, (tar-t-ó-oz-atlan-ul) ih. 1) A nélkül, hogy valaki tartoznék vagy tartozott volna. 2) A székeknél am. tartózkodás nélkül. *Ha megharagítasz, tartózatlanul agyon ütlek.* (Kriza J.). Ezen jelentésben helyesen: *tartózatlanul*.

TARTÓZATLANUL, (tar-t-ó-oz-atlan-ul) ih. Tartózkodás nélkül.

TARTÓZÉK, (tar-t-ó-oz-ék) fn. tt. *tartozék-ot*, harm. szr. — a. Ami kellék, vagy járulék gyanánt valamihez való. *Valamely gyárt minden tartozékaival, ú. m. gépeivel, szerszámaival stb. együtt megvenni.*

TARTOZIK, (tar-t-ó-oz-ik) k. m. *tartoz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. 1) Valamit cselekedni köteles. *Az atya tartozik gyermekeit nevelni. Én nem tartozom rólad gondoskodni. Neked nem tartozom számot adni.* 2) Valakinek adós valamivel. *Péter ezer forinttal tartozik Pálnak. Sokkal tartozik a kalmárnak. Én senkinek se tartozom. Neked nagy hálával v. köszönettel tartozom. Kocsáros mivel tartozom?*

„Kocsárosné már én többet nem iszom,
Mert én kendnek igen sokkal tartozom.“
(Népdal).

3) Bizonyos viszonynál, öszveköttetésnél fogva valamihez való, kellő. *Ezen kert a mi házunkhoz tartozik. Azon székek nem ezen pamlaghoz tartoznak. Ő nem tartozik közénk.* 4) Bizonyos érdeknél vagy más viszonynál fogva valakit illet, midőn a viszonyoszó -ra, -re ragot veszen föl. *Ez nem tartozik rám, engem nem illet. Azzal törődjél, ami rád tartozik.*

Ezen igének minden jelentéseiben a megkötés, kötelezés alapfogalma rejlik, mennyiben aki tartozik, azt bizonyos ok erkölcsileg mintegy kötte tart.

TARTÓZIK, (tar-t-ó-oz-ik) k. m. *tartóz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. 1) Valamibe fogódzva, vagy neki támaszkodva tartja magát, hogy le ne essék, el ne dőljön stb. *Kötélbe fogódzva tartóztott, hogy a víz el ne sodorja.* 2) Régiesen és tájdivatosan: valamitől ovakodik, s mintegy távol tartja magát. *Ezen veszedelmes embertől tartóznod kell. Aki Istent szeme előtt nem viseli, az semmi gonosztól meg nem tartózik.* (Pázmán Préd. 1068. l.). Mai nyelvszokás szerint általánosabban: *tartózkodik*, de amely még más jelentéssel is bír.

Egyébiránt ezen 'tartózik' szótól ered *tartóztat*.

TARTÓZKODÁS, (tar-t-ó-oz-kod-ás) fn. tt. *tartózkodás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. 1) Folytonos, vagy bizonyos ideig terjedő maradás valamely helyen, mely különben nem rendes lakásunk. *Ha kiutazandó, tartózkodásod helyeit időnként add tudtomra. Nálunk tartózkodása alatt jól viseli magát.* 2) Félelemből, bizalmatlanságból, vagy akármely más okból származó ovakodás. *Az idegenek előtt tartózkodással beszélni, nyilatkozni. Ami szíven feküdt, tartózkodás nélkül kimondotta.*

Az első pont alatti értelemben azon önható *tart* igének származéka, mely t. i. folytonos létezését jelent; a második pont alatt pedig az átható *tart*-ból ered, mintegy magát visszatartja. V. ö. TART, (1), áth. és (3), önható.

TARTÓZKODÁSI, (tar-t-ó-oz-kod-ás-i) mn. tt. *tartózkodási-t*, tb. — ak. Tartózkodásra vonatkozó, azt illető. Tartózkodási hely.

TARTÓZKODIK, (tar-t-ó-oz-kod-ik) k. m. *tartózkod-tam*, —tál, —ott. 1) Valamely helyen bizonyos ideig marad, mulat, lakik, időt tölt. *Az utas némely városokban sokáig, némelyekben rövidebb ideig tartózkodik.* 2) Valamibe fogódzkodik, hogy le ne essék, el ne dőljön. *Erősen tartózkodott, még is levette a szilaj ló.* 3) Valamitől ovakodik, visszahúzdik. *Ezen gyanus embertől nem árt tartózkodnod. Néha am. áttal, nem mer, fél, restel. Tartózkodik beszélni.* V. ö. TARTÓZKODÁS.

TARTÓZKODÓ, (tar-t-ó-oz-kod-ó) mn. tt. *tartózkodó-t*. 1) Valamely helyen hosszabb, rövidebb ideig maradó, ideiglenes lakó. *Erdőkben tartózkodó szőkevények.* 2) Valamibe fogódzó, kapaszkodó. 3) Valamitől ovakodó; magát áttalló. *Tartózkodó magaviselet.*

TARTOZMÁNY, (tar-t-ó-oz-mány) fn. tt. *tartozmány-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. L. TARTOZÉK.

TARTOZÓ, (tar-t-ó-oz-ó) mn. tt. *tartozó-t*. 1) Aminek meg kell lenni, amit teljesíteni kell. *Tartozó kötelesség. Urának szófogadni tartozó szolgál.* 2) Valakinek adós. 3) Bizonyos viszonynál fogva valamihez való, kellő. *Határunkhoz tartozó erdő. Gazdasághoz tartozó eszközök.* V. ö. TARTOZIK.

TARTÓZTAT, (tar-t-ó-oz-tat) mivel. m. *tartóztat-tam*, —tál, —ott, par. *tartóztatass*. 1) Valakit maradásra készítet, sürget, kényszerít, vagyis eszközli, hogy valahol tovább tartózzék; el nem bocsát, késleltet. *Tartóztatni a vendégeket. Föltartóztat, letartóztatni valakit.* 2) Valamiben akadályoz. *Munkájában tartóztat valakit. Utunkban ne tartóztatassatok.* 3) Visszaható névmással am. magát bizonyos vágyanak, kívánságnak teljesítésétől visszatartja. *Bortól, haragtól, bujavágytól tartóztatja magát. Bajtban bizonyos ételektől megtartóztatni magát. Tartóztatd magadat, azaz, mérsékeld.*

TARTÓZTATÁS, (tar-t-ó-oz-tat-ás) fn. tt. *tartóztatás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. 1) Cselekvés, mely által másokat bizonyos helyen maradni készítünk, vagy valamiben akadályozunk, késleltetünk. 2) Minmagunk mérséklése. V. ö. TARTÓZTAT.

TARTOZVÁNY, (tar-t-ó-oz-vány) fn. tt. *tartozvány-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Ami törvényesen, vagy kiegészítő rész vagy akármely kellék gyanánt valamihez tartozik, ahhoz való; másképp: *tartozék*. (Appertinentia).

TARTS, (tart-os) fn. tt. *tarts-ot*, harm. szr. — a. 1) Eszköz, vagy gátféle ellenzék, mely valamely mozgásban levő, vagy mozgékony testet az eséstől, rohanástól visszatart, milyen a kerékkötő láncz, vagy alabor, a gyeplő stb. 3) Lejtős út, magasabb part,

melyen a szekeret, kocsit, illetőleg a vonó barmot tartani kell. 3) Átv. a szabad akaratnak megkötése, midőn bizonyos okból valamit tenni vagy mondani tartózkodunk, vonakodunk, vagy mérsékeljük magunkat. *Véleményét tarts nélkül kimondani.* Néha a francia *gêne* (zsenirozás) felel meg neki.

Mint ezen értelmzésből látszik, a *tarts* szó *tart* (servat, haltet) igének származéka. De képzése módját kétféleképp elemezhetni, t. i. vagy úgy alakult, mint a *rikkant*, *bánt*, *felejt* igékből *rikkants*, *bánts* (ne-bánts virág), *felejts* (nefelejts); tehát *tart*, *tarts*, nem pedig *cs*-vel *tarcs*; vagy oly képzésű, mint *vakarcs*, *habarcs*, *tekercs*, melyek elemezve *vakaros* (mint az Őrségben nevezik) *habaros*, *tekeres*, s hasonlók hozzájuk *piritos*, *takaros*, *magasztos*, amazokból t. i. öszverántás által lett eleinte *vakars*, *habars*, *tekers*, utóbb az *s*-nek rokon *cs*-re változtával *vakarcs*, *habarcs*, *tekercs*, és így a *tart*-ból lett volna *tartos*, *tarts*. Ez elemzések közül akármelyik volna helyes, a fenn említett szót nem *cs*-vel, hanem *ts*-vel kellene írunk.

TARTVÁNY, (tar-t-vány) fn. tt. *tartvány*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. A gyógyszerészeknél, különféle füvek, növényi szerek, melyeket akár kiszáritott, akár forrázott, befőzött stb. állapotban jövő használatra eltesznek, fentartanak. (Conserve).

TARTZA, falu Sáros m.; helyr. *Tartzá-ra*, —n, —ról.

TARÚL, (tar-úl) önh. m. *tarúl-t*. Tarrá leszen. Aratáskor *tarúlnak* a szántóföldek. V. ö. **TAR**, mn.

TÁRÚL, (tár-úl) önh. m. *tárúl-t*. Tárrá leszen, azaz, kinyílik, illetőleg szétterjed. *Tárul a kapu, ajtó.* *Üdvözöl karjai felém tárultak.* L. **TÁR**, (2).

TÁRVA, (tár-va) ih. Tárt állapotban, kinyitva. *Tárva hagyott ajtó, kapu.* *Tárva nyitva ajtó, ablak.* Átv. szemek elé terjesztve, mindenki által láthatólag, eldelhetőleg.

TARVARJU, (tar-varju) ösz. fn. A Tájosztár szerint nagy fajta varju; így nevezve talán tar, azaz kopasz minőségétől.

TÁRVINNYE, (tár-vinnye) ösz. fn. Tábori vinnye, vagyis kovácsműhely, melynek szerszámaikat társzekéren szállítják helyről helyre.

TARZIK, Nyitra vidékén am. tartozik. *Ő nekem tiz forinttal tarzík.*

TAS, I. **TASS**.

TASÁDFŐ, falu Bihar m.; helyr. *Tasádfő-re*, —n, —ról.

TASAK, fn. tt. *tasak-ot*. Némely Dunán tuli vidékeken am. táska, bőrrerszény.

TÁSKA, (1), fn. tt. *táskát*. 1) Mindenféle tarisznya, vagy ehhez hasonló kisebb nagyobb tárcza, melyben a kirándulók, vagy utasok holmit magukkal visznek. *Bőrtáska*, *uti táska*, *vadásztáska*, *koldústáska*, *pénztáska*, *lovagtáska*, *levéltáska*. Két táskára szegődött, (km.), azaz, koldusbotra jutott; másképp: *ál-talbetőre szorult*. 2) Tokféle takaró. *Hajtáska*, melybe a befont hajtat teszik. *Tolltáska*. 3) Öszyehajtogatott térsztelevelekből álló ételnem, melyet valamivel meg-

töltenek. *Turós, darás, lekváros táska*. 4) A növénytanban a becző terméshez hasonló alkatu magrejtő, csakhogy a hossza a szélességével egyenlő, mint a négy főbb hímese seregében számos növény-nem. Képes és tréfás kifejezéssel: *álomtáska*, igen aluszékony, ki mintegy álommal van megtöltve, másképp: *álomszusék*, *álomtarisznya*. Néhutt: *tasak*.

Külsejére idegen eredetű szó, t. i. németül *Tasche*, olaszul *tasca*, svédül *taska* stb. Azonban ha azt vesszük, hogy az *r* az *s* előtt igen gyakran hasonul, vagy egészen ki is esik, pl. maga a *tarsoly* szó a régiéknél s mai tájéjtés szerint is *tassoly*, *tasoly*; akkor *táska* a legtermészetesebben és egyszerűbben lehet am. *táraska*, a székeleyeknél *tariskó*. V. ö. **TARSOLY**.

TÁSKA, (2), falu Somogy m.; helyr. *Táská-ra*, —n, —ról.

TÁSKARAG, (táska-rag) ösz. fn. Gönczy Pálnál a négy főbb porodások (négy főbb hímese) seregébe és táskások rendébe tartozó növény-nem; szárnyatlan táskája vesealakú, vagy két göcsü, lapított, szélesebb, mint hosszabb, hálózatosan ránczos, kopasz. (Senebiera). Diószegi—Fazekasnál csak mint a torma egyik faja jön elé *pikkelyes torma* (cochlearia coronopus) név alatt, mely Gönczy Pálnál: *pikkelyes táskarag* (senebiera coronopus).

TÁSKAZÁR, (táska-zár) ösz. fn. Gönczy Pálnál a négy főbb porodások (négy főbb hímese) seregébe és táskások rendébe tartozó növény-nem; táskája tojásdad vagy körkörös gömbded, tetejét bibeszára hegyezi ki; két rekesze egymás mellett áll, s mindenikben egy-egy mag van; bokréája fejr. (Euclidium). Faja: *madárorru táskazár* (eucl. syriacum), mely Diószegi—Fazekasnál csak mint a szümcső (bunias) faja jön elé: *madárorru szümcső*.

TASKONY, puszta Heves m.; helyr. *Taskony-ba*, —ban, —ból.

TASLI, fn. tt. *taslit*. A Tájosztár szerint kéregető diák inasa; alkalmasint a német 'Tasche' szótól.

TASNÁD, mváros Közép Szolnok m.; helyr. *Tasnád-ra*, —on, —ról.

TASOKA, puszta Somogy m.; helyr. *Tasoká-ra*, —n, —ról.

TASOLYA, falu Ung m.; helyr. *Tasolyá-ra*, —n, —ról.

TASS, falu Pest, puszta Heves m.; helyr. *Tass-ra*, —on, —ról.

TÁSS, tájdivatosan am. társ; I. ezt.

TASÁDFŐ, I. **TASÁDFŐ**.

TASSOLY, tájdivatos 'tarsoly' helyett. Lásd: **TARSOLY**. „Mikor ersztettelek tütöket zsáknálkül és tassolynálkül és saruknálkül.” (Tatrosi v. Müncheni cod. Lukács. XXII.).

TASZ, I. **TOSZ**.

TASZA, (tasz-a) fn. tt. *taszát*. A Jóreményfok körül és Éjszak-Amerikában lakó tengeri halmem, melynek teste mint a süldisznóé, mozgatható tövissekkkel van rakva. (Diodon). Magyar nevét azon *tasz* gyöktől kapta, melyből *taszit*, *taszigál* származtak.

TASZÁR, falu Somogy m.; helyr. *Taszár-ra*, —on, —ról.

TASZIGÁL, (tasz-ig-ál) gyak. áth. m. *taszigál-t*. Gyakran, ismételve, s apróbb lökésekkel taszit, nyomkod, ideoda mozgat. *Könyökkel taszigálni valakit. A sűrű tömegben mozgó nép taszigálja egymást. Kítaszigálni, eltaszigálni, betaszigálni valakit. Megtaszigálták őt a vásárban. Kadarka ne taszigáld!* részegen tántorgó emberek közmondata.

Gyöke *tasz* v. *tosz*, honnan máskép: *toszigál*. A középképző *ig*, a gyakorlatos *og*-nak (taszogál) kicsinyítője, mint a *hajigál, álddigál, gurigál* igékben. V. ö. **TUSZKOL**.

TASZIGÁLÁS, (tasz-ig-ál-ás) fn. tt. *taszigálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, ismételt, kicsinyes taszítás, ideoda tolás. L. **TASZIGÁL**.

TASZIGÁLKODÁS, (tasz-ig-ál-kod-ás) fn. tt. *taszigálkodás-t*, tb. —ok. Valaki által kezdett, s más-tól viszonzott taszigálás; tolakodás. V. ö. **TASZIGÁLKODIK**.

TASZIGÁLKODIK, (tasz-ig-ál-kod-ik) k. m. *taszigálkod-tam, —tál, —ott*. Egymást taszigálva tolakodik. *A pajkos fiúk taszigálkodnak. Ésaú Jákobbal még az anyja méhében is taszigálkodott.* (Káldi Innep. Préd. 206. 1.).

TASZIGÁLÓDÁS; TASZIGÁLÓDIK, 1. **TASZIGÁLKODÁS; TASZIGÁLKODIK**.

TASZINT; TASZINTÁS; TASZINTAT, lásd: **TASZÍT; TÁSZÍTÁS; TASZÍTAT**. Egyébiránt szabatosan véve azon különbség van köztök, hogy az első reudbeliek az illető cselekvésnek némileg kisebb fokát vagy finomabb módját látszanak jelenteni, legalább ilyenféle jelentés lappang a szintén illetésre vonatkozó *nyomint, érint, leggyint, emelint* igékben.

TASZÍT, (tasz-it) áth. m. *taszít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Lökés, dőfés, vagy nyomás által nyugvó helyéből kimozdít valamit. Változattal: *to-szít. Falhoz, odább, jobbra, balra, hanyatt taszítani valamit v. valakit. Betaszítani a kihúzott fiókot. Eltaszítani az útjában álló gyereket. Kítaszították őt a szobából. Letaszították őt az állásról. Majd ide, majd oda taszítják. Ahova taszítják, ott marad. Isten taszította ember, együgyű, hüle, mamlasz. A baktól őrizkedjél, mert seggre taszít.* (Km.). Rokon hozzá: *tol*, azon különbséggel, hogy *taszít* egyes, *tol* folytonos távolító nyomásra vonatkozik. Gyöke *tasz* v. *tosz* átható ige, s azon *it* képzőjű igék sorába tartozik, melyek egyszerű cselekvőkből származtak, mint: *mer-it, von-it, nyom-it, vet-it, vakar-it, kapar-it, csavar-it, sodor-it, peder-it, teker-it*, melyek közül némelyek *n* közbevetett hangot vesznek föl: *nyomint, vakarint, csavarint, taszint*.

TASZÍTÁS, (tasz-it-ás) fn. tt. *taszítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit v. valamit nyugvó helyéről tovább lökünk, dőfünk, vagy nyomunk. *Egy taszításra lebukott.*

TASZÍTAT, (tasz-it-at) fn. tt. *taszítat-ot*, harm. szr. —a. Taszítás elvont értelemben véve, mint, *ütés üt, járás járat, menés menet* stb.

TASZÍTOTT, (tasz-it-ott) mn. tt. *taszított-at*. Általán, amit taszítás által tovább nyomtak. Különösen átv. ért. *taszított eszű*, am. féleszü, bolondos, hóbortos, kinek esze mintegy kiment a helyéből. Némely tájszokás szerint így nevezik a metélt tészttát, talán azért, hogy midőn metélik, közbeközbe odább taszítják a deszkán.

TASZKAS, 1. **TOSZONKOS**.

TAT, (1), fn. tt. *tat-ot*, harm. szr. —ja. 1) Hajó, dereglye, sajka, csónak fara, hátulja, hátulsó része, mely régebb hajóknál laposan, újabbnál gömbölydeden végződik. *Kormányosnak tat a helye.* (Km.). Minthogy a tat a hajónak magasabb része, valószínű, hogy egy eredetű a magas hangú *tet* gyökkel, melyből *tet* származott. Szélesb ért. foglaló keresztideszka a csónakon, mely ülésre szolgál. 2) A Balaton melékén, valaminek széle, pártázata, pl. *kályha, kemen-cze, ágy tatja*.

TAT, (2), 1. **TAT ÚGY**.

—**TAT**, —**TET**, igeképző, mely 1) alkot némely nevekből átható igéket, pl. *kénytet, bűntet, kész-tet, erő-tet*; 2) számos átható igékből rendszerént tétetöket vagy miveltetöket, pl. *arat-tat, árul-tat, üt-tet, lát-tat, helyhez-tet, bocsát-tat* stb. 3) önható és közép igékből áthatókat, pl. *fut-tat, ül-tet, szok-tat, szök-tet, pattog-tat, csepeg-tet, jut-tat, tűn-tet, változ-tat, szűn-tet, kopog-tat, rezeget-tet*; 4) némely elvont vagy avult gyökökből áthatókat, pl. *ig-tat, fek-tet, nyug-tat, al-tat*. (A *g* a kemény *t* előtt a kiejtésben mindenütt hasonul, vagyis úgy hallatszik mintha szintén kemény *k* volna, ilyenek a fentebbiekben: *kopogtat* a kiejtésben: *kopoktat, rezegetet* a kiejtésben: *rezektet*, hasonlók: *igtat, csepegtet, nyugtat*). Megjegyzendő, hogy az áthatókból lett miveltetők mindenütt külszenvedők is, t. i. ikes ragozással, pl. *árultat-ik, üt-tet-ik, bocsáttat-ik* stb. (Így az egyszerű *t*-vel alakult miveltetők is, pl. *adat-ik, küldet-ik*). Némelyek jobbhangzás (a sok *t* elkerülése) végett a közép igékből származott áthatókat is újabb szenvedő (*tat, tet*) képző nélkül használják, pl. *változtat-ik* e helyett: *változ-tat-tat-ik*, így: *szüntet-ik*. Jeles példát találunk erre a Müncheneri codexben: „Mikor eltávoztattamod (e helyett: eltávoztattatandom — cum amotus fuero) a folnagságtól, fogadjanak engemet ő házokba.“ (Lukács. XVI).

TÁT, (1), összevont mn. a szokottabb *tátott* v. *táté* helyett, és ennek értelmében. *Tát szájjal kiáltják.* (Monoszlai. Hit oltalm. 433. 1.). Lehet összetett szóban ennek első alkatrésze maga a *tát* törzs, pl. *tát-száj* (mint „fogház“). Ugyan ezen szó teszi a *tátkanaf* első részét is.

TÁT, (2), (ta-at v. tá-t) áth. m. *tát-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Általában mondjuk szájról, midőn azt valaki vagy más valamely állat igen föl-nyitja, s nagy üreget képez. *Tátsd föl a szádat, hadd lássam melyik fogad roszt. Úgy föltátotta a száját, mintha el akart volna nyelni. Tátsd föl a szádat, hogy értsük mit beszélsz.* Különösen gúnyosan szólva mondjuk bá-

muló ostoba emberről. *Mindenre eltátja a száját*, mindent bámul. *Mit tátod itt a szádat?* mit bámulsz. Ezen értelemmel függenek össze a hasonló gyökhangú s ostobaságra, s bámulásra vonatkozó gúnyszók *tájbász*, *tabértos*, *tácsó*, *tandi*, *tatri*. Rokonok hozzá *ám*, *ámul*, *ámmog*, *ámolyog*, *ánkucza*, *bá*, *bámé*, *bámész*, *bang*, *málészájú*, *mamlasz* stb., melyekben általában a nyitott szájjal ejtett a v. á az alaphang. Jakut nyelven *at*. Ide tartoznak a szintén szájnnyílással járó *ásit* és *mámor*. Mondják ajtóról is: *tátva nyitva van az ajtó*. (Szabó D.).

TATA, (1), fn. tt. *tatát*. Gyermeeknyelven am. atya, apa. *Édes tatám*. Eredeti törzse: *ata*, melyből a gyök mássalhangzójának elötlételével lett *tata*, mint, *apa* *papa*, *anya* *nyanya* *mama*, *aba* törökül: *baba*. IV-dik Béla királynak 1263-diki oklevelében olvasuk: „Et in signum hujus rei et facti praefatus rex, S. Stephanus, dictam villam ob reverentiam et memoriam dicti comitis Deodati, et testamenti facti per ipsum, Tatam nominavit, quod pater spiritualis interpretatur vulgariter. (Fejér. Codex diplomaticus. Tomus IV. volumen III. 105. lapon). Ugyanezt bizonyítja az „Agendarius anni 1583“ című könyv 52. lapja: „Tatája, azaz keresztapja vagy anyja legyen mindennek aki oda járul“ (t. i. a bérmlás szentségéhez). Szanszkritul is *tata* (Vater. Vertrauliche Benennung. Böthlingk), mely a latinban szintén előjön; görögül: *τάτα*, *τέρτα*. Finn nyelven: *taata*, *taato* am. atya (többnyire csak megszólításra használt szó), észt nyelven: *taat*, liv nyelven *tát*, *táti*- (Budenz J.).

TATA, (2), mváros Komárom m. KIS—, falu Sopron, puszta Esztergam m.; helyr. a Tata város- és vidékebeliek szokása szerint: *Tatá-ba*, —ban, —ból.

TATAHÁZA, falu Bács m.; helyr. *Tataháza-ra*, —n, —ról.

TATALÓ, mn. tt. *tatalót*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. teljesen ügyefogyott. Egynek, vagy legalább egy eredetűnek látszik *tatar* szóval; talán am. *tataró* v. *tatarú*, Kemenesalon: *tatri* (= tatari).

TATAR, mn. tt. *tatar-t*, tb. —ok. A székelyeknél Incze József és Ferenczi János szerint am. rozsz, rongyos, hitvány, alávaló. *Tatar szerszám*, *eszköz*, *ruha*, *viselet*. *Tatar ember*, hitvány, rongyos, kinek se esze, se külseje, se jó öltözete nincs; székelesen szólva: *tikombakom*, *torongy*, *tatarbatar* ember, néhutt: *koczipor*, *rongyember*. Jelen még mindenből összetűzött-fűzöttet (Ferenczi J.), toldott-foldottat (Túry Ignác); továbbá Kriza J. szerint: a kinek kezén minden elromlik; vagy aki ferde bánásu, rozsz erkölcsű; honnét *tatarozni* valamit, am. toldozni foltozni. Hasonhangzásu és értelmű Kemenesali táj-szólással: *tatri* (= tatari); s a székelyeknél még *tataló* is. Rokon hozzá a Dunán túl divatozó *taráta*, melyet rongyos, puszta, fosztor, elhagyott házról mondanak és a tájdivatos *torongy*; minélfogva úgy látszik, mintha a *tatar* szó többi hangjaiban helycsere történt volna és eredetileg talán *tarat* vala, te-

hát egy eredetű a *tarol*, *tarló* szókkal. Egyébiránt mandsu nyelven hangokban egyezik *tatara-me* igező, mely am. szétvágni, *széttörni* (in Stücke hacken oder brechen. Gabelentz).

TATÁR, fn. és mn. tt. *tatár-t*, tb. —ok. Ingadozó jelentésű népnév, melyet a keleti és nyugoti történetírók és ethnographok most szűkebb majd tágabb értelemben használnak; amely név illetőleg népesség pedig bennünket sokkal közelebb érdekel, mint többnyire vélik, ha tudni fogjuk, hogy e név a régi korban a görög skütha névvel azonos, hogy a sínai annalikok a húnok bírták ázsiai fennsíksgot tatárságnak is hívják, s a sínaiak ma is a mongolokat, mandsukat és rokon népeket általában tatároknak nevezik stb. stb. Ezért jónak láttuk Adelung Mithridatése, továbbá Castrén (Ethnographische Vorlesungen über die altaischen Völker. Petersburg 1857.), az Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie (1868.) és Müller Miksa (Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache) után itt egy rövid ismertetést adni. Adelung mondja: „Azon nagy nép, melyet mi törököknek vagy tatároknak hívunk, Mózesnél és az araboknál, legalább annak délibb része *Magog* néven nevezetett. A görögök őket a *skütha* (scythia, magyaros kiejtéssel szittyia) név alatt értették. Nagy sokasága, állhatlansága, és vad hősiessége által bizonyára már a legrégibb időben nagy változásokat okozott. A középkorban az V-ik század óta a bolgárok, khazarok, úzok, besenyők (pecsenegek) stb. neve alatt háborgatta e nép mind Ázsiát mind keleti Európát. *Tatár* név alatt egy része csak Batunak Magyarországra betörése után lön ismeretes. Az arabok és persák kevésbé ismerik e nevet. Azonban Abulgházi írja, hogy egy csapatjuk már az előtt is viselte e nevet. Valószínűleg a sínaiaktól származik e név, kik nomád szomszédait *Tata* v. *Ta-dze* néven nevezik. S innen van, hogy régente e névnek ép oly terjedelmet tulajdonítottak, mint a görögök a skütha névnek (így Müller M. is), és minden harczi és rabló természetű nomádokat közép Ázsiában a keleti tengertől a kaspi tengerig, következőleg a mandsukat és mongolokat is *tatár* néven nevezték s egész nagy földterületöket *Nagy tatárságnak* hívták“ stb. Lássuk részletesebben a fent említett újabb műveket, melyek kiválólag nyelvtörténeti tekintetben érdekesek. „Eredetileg mongol néptörzset jelentvén és e névvel néprajzi tekintetben azonos levén, a mongoloknak hódításai folytán a XIII. században a tatár név gyűnév lett, melylyel (épen úgy mint a frankok neve Nagy Károly és a frankok uralma után a nyugot-európai népek általános jelölésére szolgált) nemcsak a tulajdonképeni tatárokat vagy mongolokat, hanem a hatalmok alatt állott rokon és hasonló népeket is jelezték. (Csakhogy Európában szójátékból a régiek „Tartarus“ [= alvilág] szava után őket tartárok-nak vagyis alvilágiaknak, alvilágból jötteknek nevezték el. De Magyarországon tisztán megmaradt a „tatár“ név). Innen történt, hogy főleg testi alkat tekintetében ugyan különböző, de

nyelvre nézve bensőleg rokon három nép: a mongolok, tungúzok és turkok, a tatárok neve alatt értve, azok történetében a tatárok története is bennfoglaltatik. Mai korban a tatár név kettős vonatkozásban használtatik: egyszer a felső ázsiai (altaji) népség- és nyelvtörzs jelölésére, aztán különösen mint egyes meghatározott népségek nevezete. A tatár vagy altaji nyelvtörzs, másképp uralaltaji, ugor-tatár (Müllernél is), vagy (északi) turáni a ragozó nyelvekhez számítatik. Őshazájául az Altai hegység tájékán létező fennsíksgot gyanítják. E nyelv birodalma, az indógermán által többképen megszakasztva, a japáni tengertől egész Bécsig (értve a magyarokat) és Christianiáig (értve a finneket, lappokat), és az északi jeges tengertől Tibetig s a kisázsiai tengerpartig terjed. Az ehhez tartozó nyelvek között, melyek egymás között nincsenek oly közel rokonságban mint az indo-európaiak, a legkeletibb (ú. m. a mandsu) a legesekélyebb (szerintünk helyesebben: legegyszerűbb; lásd: SZEMÉLYNÉVMÁS), ellenben a legnyugotibb (a finn) legmagasabb (helyesebben: legbonyolultabb) nyelvtani képzettséget mutat. Mindazáltal a nyelvtani szerkezetbe mélyen bevágó tetemes különbségek mellett bírnak a tatár (v. altaji)-nyelvek több igen jellemző közös sajátsággal. Mással- és önhangzók a szótagban egyaránt jogosulvák, ezért azonagy szótagban több mássalhangzó (t. i. a szótag elején) elé nem fordulhat. Az önhangzók között a harmonia (hangegyezmény) törvénye uralkodik, minél fogva e nyelvek kemény (mély) és lágy (magas) önhangzókat ugyanazon szóban nem tűrnek. A szórészeszekéknek (— particuláknak, melyek alatt főleg a kötszók értetnek —) szegénységét (mit a magyarról nem lehet mondani) pótolja a származéki alakok (ragok és képzők) gazdagsága, és a körmondatok alakításában ismétlődnek a szóképzés törvényei, úgy hogy a mondatok nem fűződnek egymásba mint az indógermán nyelvekben, hanem mindenik mondat mintegy ragasztékként viszonyul a másikkhoz. A tatártörzs két fő csoportra ágazik. Az első tartalmazza a szűkebb értelemben vett tatár nyelveket. Ide tartozik 1) a *tungúzi*, melyet beszélnek az orosz birodalombeli tungúzok Jeniseitől az Okhoczki tengerig, és az irodalmi nyelvre emelkedett mandsu, a mandsuknál vagyis a sínai birodalombeli tungúzoknál. 2) A *mongol*, mely háromfelé oszlik, a) *keleti mongol* ágra (Mongolhonban a nép őstelepén), b) nyugoti vagy *kalmuk* ágra (a nyugoti felső Ázsia térs pusztáin és a Volga alsó mellékén), c) északi v. *burját* Kowalewskzinél: *burját* ágra (a Baikalától délre fekvő hegyes vidéken). 3) A *török* az adriai tenger-től a Lena-torkolaton túlig; legtisztábban tűnik elé az uiguroknál; leginkább persa, arab és európai befolyásoknál fogva vegyesen az ozmánoknál Konstantinápolyban; és három nagy csoportra válik, melyek ismét mintegy húsz szójárást (pl. uigur, komán,

üzбек, turkomak, kirgiz, baskír, krimm, nogai stb.) foglalnak magokban. Ide csatlakoznak az északkeleten elszórt jakutok a Lénánál. A tatár nyelvek másik főcsoportját teszik a finn nyelvek, csüd, ugor, urali nyelvek neve alatt is együvé sorolva. Itt öt csoportot különböztetnek meg: 1) a *samojéd* csoportot a Pecsora, Ob, és Jeniszei torkolatainál, a közép Obnál és felső Jeniszeinél is; ez leginkább látszik eltérni a finn jellemtől; 2) az *ugor* csoportot az osztjákok, vogulok és magyarok nyelvével; 3) a *bulgár* csoportot, melyhez a cseremiszek és mordvinek tartoznak; azonban a csuvasok a tatár nyelvre mentek által; 4) a *permi* csoportot, mely a permi, szurján és votják népeket foglalja magában; 5) a szűkebb értelemben vett *finn* csoportot a finn vagy szuómi (szuomalainen), észt, liv, lapp és vót népek nyelvével. Jelentékeny saját irodalmat csak a finn fejtett ki; egyébiránt csak a nyugateurópai befolyások alatt álló magyarok és moszlem oszmánok állítottak elé valóságos irodalmat. Kevésbé jelentős a buddhizmus által támadt irodalmuk a mandsuk, mongolok és kalmukoknak, valamint a keleli törököknek és tatároknak az arab és persa példaképek után származott irodalma is. Mind ezen népesaladok, bármennyire különbözzenek is fajban, vallásban és szokásokban, mégis a nyelven kívül közös léttel bírnak történelmi fejlődésekben, eseményekben s nagy részt többé kevésbé nomád életmódjokban is, úgy hogy a tatár nevezetnek rájuk alkalmazása elegendő alappal bír. A tatár nép- és nyelvtörzshöz tartozó összes egyének száma 34 millióra tétetik. — Különös értelemben véve több egyes népséget hívnak e néven, melyek minthogy testalkatukra nézve többé-kevésbé a mongol fajhoz, nyelvöknél fogva pedig a török népesaládhoz tartoznak, alkalmasint a mongoloknak a török népségekkel nagyobb vagy kisebb vegyüléséből, az elsőbbség uralma idejében keletkeztek, s akiket ez okból *türk-tatár* népségeknek hívnak. Ezek a déli Oroszországban és a Kaukázsnál honoló tatárok, nogai, kumük stb. nevek alatt; a volgai tatárok, több kisebb törzsek az alsó Volgánál és Uralnál, lakhelyeiktől vett több külön neveikkel mint kaukázsi, úzi tatárok stb.; a turktatárok az Ural, Tom, Ischim és Tobolnál, hasonlóképp nagy részben lakhelyeiktől vett különféle törzsnevezeteikkel, kik között a baskírok az alsó Volgánál, az Uralon, és Kámánál, és a karakalpagok az Aral tó közelében legismertebbek a kirgizek; a siberiai turktatárok a közép Irtyis és a felső Angara alsó folyása között, török-mongol elemekkel vegyes szójárással és mongol testalkattal.

Csodálatos, hogy némely hazai tudósaink ezekre s általán a legelső külföldi tudósok, mint Rotteck, Weber munkáira azt szokták mondani, hogy ezek nem kútfőnyomozók. Hisz az Istenért, ezek sem szoptak semmit az újjokból. És ami különösen az ezen néptörzs régi történelmére vonatkozik, ebben a külföldi tudós világ jobbara a múlt században élt

Degnignes francia kitűnő író munkáját követi, aki épen ezen történelem nagy részét sinai forrásokból merítette, s munkája címe: „Histoire Generale des Huns, des Tures, des Mogols et des autres Tartares occidentaux”; s ime itt is látjuk, hogy „tatár” az általános neve a húnok, turkok és mongoloknak.

A „tatár” név e törzsnek saját régi történet-írója — Abulghazi-Behader — után már a mesés vagy hagyományos korban eléjön, mint Alyndsza khán fiának és Mogul nevű testvérének a neve.

A sinaiaknál, mint föntebb érintők, *Tata v. Tadze* — Schott Vilmos átírása szerint — *T’ü-tsü* néven jön elő e nép, s ami különös figyelmet érdemel, ugyanazon írásjegy (melynek egyik alkatrésze a kéz jegye) így is ejtik: *t’ü* és azt jelenti: verberare, castigare, tehát ha szabad ezekből okoskodni, e névvel a sinaiak úgy látszik, verekedő, azaz harcziás népet jeleznek. A mongol nyelvben is előfordul e szó mint népség nevezete, és *tata-khu* am. húz-ni, von-ni, vonszol-ni.

A „tatár” nevet (különös jelentésében) a magyar történelem fölötté gyászos emlékezetben tartja fenn. Ugyanis tudjuk, hogy a XIII. században IV. Béla uralkodása alatt a tatárok Batu khán által vezérelve az országba törtek, és alkalmas vezér hiányában a rozslu rendezett, és fegyelmetlen magyar hadsereget szétverték, az egész országot a Dunáig eláraszták, a népnek mindenét elrablák vagy elpusztíták, őt magát lemészárlák. Ezen tatárpusztításnak Pestre vonatkozó egyik iszonyatos jelene-tét Horvát Mihály koszorús írónk után röviden ide igtatjuk: „A mohii ütközet után egy csapat tatár, futamlókat üzve, gyilkolva, pár nap alatt Pestre érkezett.... A polgárok egy része bízva számuk-ban, mely a minden felől e városba futott vidéki nép által mintegy százezerre növekedett, védelemre készült, az árkokat s falakat, mint hamarjában lehetett, javítani kezdték. De alig haladtak valamennyire e munkában, már is városuk alatt termett egy nagy tatársereg s azt haladék nélkül körültáborolta. Nehány napig, daczára a városba eregetett nyilzá-pornak, sikerült is a bennlevőknek visszaverni az ellenséget; de ez végre mégis betört s iszonyu mé-szárlást vitt végbe az ellentállás miatt felfokozott dühében. A lakosok egy része, mintegy tízezeren, a domokosok templomába s klastromába menekült; de az épületek rájuk gyújtatván, mind bennégtek. A spalatói főesperes százezerre teszi e városban legy-ver, tűz s víz által elvesztettek számát. A nép lem-szárlatván, a város kifosztatott s felgyújtatott.” E szerencsétlen korszakból a „tatár” név igen szo-moru emlékezetben él a magyar nép között. Innen e mondatok: *Kutyaféjű tatár. Tatár fajta*, am. kegyet-len. *Nem hajt a tatár*, nem vagyunk a legvégső kény-szerülésben. *Hordjon v. vigyen el a tatár! Tatár étel* (azaz korbács, mennyiben ez kolbászhoz hasonló), *török táncz* (mennyiben talpon forog a táncz, a török pedig talpveréssel büntet), *magyar adta* (azaz szitok,

káromlás), *ördög láncz* (azaz rabbilincs. Ezen négyet összehozva átokként mondja a magyar. Erdélyi J.). *Mi a tatár! Hogy a tatárba ne!* az átkozó, szidó, vagy bámuló mondatokban az *ördög* vagy *manó* helyett gyakran használtatik. — Melléknévként, mint általán a nemzetek nevei, jelent olyast, mi a tatár népre vonatkozik, azt illeti, attól ered, annak tulaj-dona stb. *Tatár pusztítás. Tatár ló, korbács, köpönyeg, tatár buza.* A *Tatár* előnevi helységek valószínűleg az itt megtelepedett tatárokról neveztettek el.

TATARBATAR, ikerített mn. Lásd: TATAR alatt.

TATARBÉR, (tatár-bér) ősz. fn. Bér, melyet valaminek tatarozásaért, azaz, foltozásaért, kijávi-tásaért fizetnek.

TATÁRBOCZ, (tat-árbocz) ősz. fn. Árbocz, mely a hajónak tatján, azaz farán áll.

TATÁRBUZA, ősz. fn. L. TATÁRKA.

TATÁRDÍJ, l. TATARBÉR.

TATÁRDÚLÁS, (tatár-dúlás) Lásd: TATÁR-JÁRÁS.

TATÁREPER v. —EPERJ, (tatár-eper vagy —eperj) ősz. fn. Népies neve a mángoltok neméből való növényfajnak; leveles virággombjai szerteszt állanak az ág oldalain; levelei háromszögűk, foga-sak; növénytani néven: *vesszős mángolt.* (Blitum vir-gatum).

TATÁRFALVA, faluk Bihar és Szatmár m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TATÁRFUTÁS, (tatár-futás) ősz. fn. L. TA-TÁRJÁRÁS.

TATÁRJÁRÁS, (tatár-járás) ősz. fn. A Ma-gyarország történetében gyászos emlékezetű pusztítás, melyet a tatárok IV-dik Béla király idejében tettek. *Nagy a hire, mint a tatárjárásnak.* (Km.). V. ö. TATÁR.

TATÁRKA, (tatár-ka) fn. tt. *tatárká-t*. 1) A székelyeknél am. köles, növénytani néven: *kölesmu-har* (panicum miliacium). L. KÖLES. 2) Magyaror-szág felső vidékein, nevezetesen Gömörben, Torná-ban stb. ugyanazon növény, mely túl a Dunán *hajdina*, másutt *haricska* vagy *pohánka*, növénytaniilag *pohánka czikkászár* név alatt ismeretes. L. HAJDINA v. PO-HÁNKÁ. A *tatárka* nevezet talán a tatár néptől származott, mintha azok földéről került volna hoz-zánk, s hihetőleg szintén erre vonatkozik, mint Adelung is véli a pogányt jelentő német „Heide” után *Heidekorn*, mire mutat szerénte a franczia *blé sarazin* és szláv *pohánka* is.

TATÁRKENYÉR, (tatár-kenyér) ősz. fn. L. TÁTORJÁN alatt.

TATÁRKORBÁCS, (tatár-korbács) ősz. fn. Rövid nyelvű, s igen kemény fonatékú szíjkor-bács, melyet a tatárok használnak.

TATÁRLAKA, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Tatárlaká-ra*, —*n*, —*ról*.

TATÁRLONCZ, (tatár-lonc) ősz. fn. Növény-faj a lonczok neméből; levelei szívformák, tompák;

bokrétája szájatátott szabásu; felső ajaka három hasáb, a középső két hegyű, alsó egy hasáb. (Lonicerá tatarica). V. ö. LONCZ.

TATÁRORSZÁG, (tatár-ország) ösz. fn. Mai jelentésében közép Ázsiában földterület, melynek határai északra az Orosz birodalom (a kirgiz sivatag), keletre a sinai birodalom, délre a Kasmír tartomány és Afghanistan, nyugotra Iran vagy Persia. Némely írónknál és utazóknál: *Nagy Bukharia* v. *Bokhara*, *Turkesztan*, *Csagataj* v. *Csagatai* v. *Dsagatai*.

TATAROS, (1), mn. tt. *tataros-t* v. —at, tb. —ak. Balatonmelléken am. takarékos, takaros, rendbe szedett viseletű. Tehát *takaros*-ból változott el.

TATAROS, (2), falu Bihar m.; helyr. *Tataros-ra*, —on, —ról.

TATÁROS, (tatár-os) mn. tt. *tatáros-t* v. —at, tb. —ak. A tatárok szokására, módjára, viseletére, erkölseire mutató; különösen kegyetlen, durva, vérengző, ádáz. *Tatáros bánás, büntetés*.

TATAROZ, (tatar-oz) áth. m. *tataroz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Rongyolt, szakadt, repedt holmit, pl. ruhát, szerszámot, bútort, épületet stb. megfoltoz, kijavít, kiigazít, öszveférezel. *Rozzant szekeret, háztetőt, hajót tatarozni. Ócska köpenyt öszvetatarozni*.

E szóban a foltozás alapfogalma rejlik, mely a rongyolással legszorosb viszonyban van, miért azon *tatar* törzstől származtatható, mely ringyrongy viselt, kopott holmit, vagy alávalót jelent. V. ö. **TATAR**.

TATAROZÁS, (tatar-oz-ás) fn. tt. *tatarozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Toldozás, foldozás, holmi likak, repedések stb. kijavitása. V. ö. **TATAROZ**.

TATÁRPÉZSMÁLY, (tatár-pézsma) ösz. fn. Nagyságra, alakra és élésmódra nézve özhöz hasonló állat, mely Tatárországban és Sínában tartózkodik. Bakja azon pézsma nevű sűrű nedvről ismeretes, mely köldöke mellett gyülekezik, s fölötte erős szagu. (Moschus moschiferus).

TATÁRPUSZTÍTÁS, (tatár-pusztítás) l. **TATÁRJÁRÁS**.

TATÁRRÉPA, (tatár-répa) ösz. fn. L. **TÁTORJÁN** alatt.

TATÁRSÁG, (tatár-ság) fn. tt. *tatárság-ot*, harm. szr. —a. 1) A népre vonatkozva am. tatárok népsége. 2) A nyelvre vonatkozva am. a tatár nyelv vagy nyelvek sajátsága.

TATÁRSZÁLLÁS, puszta Békés m.; helyr. —*Szállás-ra*, —on, —ról.

TATÁR-SZENT-GYÖRGY, falu Pest m.; helyr. —*Szent-György-re*, —ön, —ről.

TATÁRSZIRMANYÚLT, (tatár-szirman-nyúlt) ösz. fn. Növényfaj az úgy nevezett szirman-nyúltak neméből; virágzása sátorozó, sűrű; levelei láncsásak, hegyezettek; máskép köz néven: *tatár-éirág, krétai mustár, kistorma*. (Iberis umbellata).

TATÁRUL, **TATÁRÚL**, (tatár-ul) ih. 1) Tatár nyelven. *Tatárul beszélni, érteni, írni*. 2) Tatárok

módja, szokása szerint. *Ugyan tatárul bántak velünk, azaz keményen, kegyetlenül*.

TATÁRVÁR, **KIS**—, **NAGY**—, puszták Somogy m.; helyr. —*vár-ra*, —on, —ról.

TÁTAS, l. **TÁTOS**.

TÁTÁS, (tát-ás) fn. tt. *tátás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A száznak terjedelmes fölnyitása; továbbá, ostoba bámulás, tátott szájjal csodálkozás.

TATCZÍMER, (tat-czímer) ösz. fn. Hajósok nyelvén a tat felsőrésze, vagyis a hajónak a fartő-kétől a tatormóig eső része, hol a földézet alatti lakok ablakai vannak. (Kenessey A.).

TATCZOBÓR, (tat-czobor) ösz. fn. Azon vékony dúczok, melyek a tat karzatát tartják.

TÁTÉ, (1), (tát-é) mn. tt. *táté-t*. Tátott száju, málé száju, szájtáti, szájtátó, ostobán bámuló, bámé, bamba, buta, gyáva. Gyöke *tát* azon szók osztályába való, melyekben az *ó, ő, é-re* módosul, mint: *ámó amé, bámó bámé, csuhó csuhé, fő fé, bő bé* stb. és így *táté = tátó*.

TÁTÉ, (2), erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. *Táté-ra*, —n, —ról.

TATFÖDÉL, ösz. fn. A hajó farának födele.

TÁTH, falu Esztergom m.; helyr. *Táth-ra*, —on, —ról.

TATI v. **TÁTI**, (1), gyermeknyelven am. atya, tata, papa.

TÁTI, (2), l. **TATTA**.

—**TATIK**, —**TETIK**, igeképző, alkot kül szenvedő igéket; l. —**TAT**, —**TET** alatt.

TATIKA, vagy **TÁTIKA**, (1), kicsinyő fn. tt. *tatiká-t*. Gyermekek nyelven am. atyácska, apáka, apuska, tatuska.

TÁTIKA, (2), régi vár neve Szala megyében. *Tátika és Rezi vár dolgát ebre bízták, eből vették hasznát*. (Km.).

TÁTINT, (tát-int) önh. m. *tátint-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Kissé, vagy félígméddig eltátja a száját. *Egyet tátintott, s meghalt*. Képzőjénél fogva a kicsinyzők osztályába tartozik, mint, *taszint, dobint, nyomint, legyint, suhint* stb.

TÁTINTÁS, (tát-int-ás) fn. tt. *tátintás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A száznak félígméddig nyitása.

TATÍV v. **TATÍVEZET**, (tat-ív v. —ívezet) l. **TATKORONA**.

TÁTKANAF, (tát-kanaf) ösz. fn. Növénynem a két főbbhimesek seregéből és földetlenmagvúknak rendéből; bokrétája ásitó; felső ajaka boltos, épvégű; tátott szájának torkolatja szélén két felől egy egy kis kanaf van. (Lamium). Fajai: *pofók, hódas, fehér, piros, szárölelő tátkanaf*. Nevét tátott és kanafos szájától kapta.

TATKORONA, (tat-korona) ösz. fn. Azon görbe ív, melyet a tatormó képez, vagy mely a tatormót befejezi. (Kenessey A.).

TÁTÓ, (tát-ó) mn. tt. *tátó-t*. Száját nyitó, nyitva tartó, bamba. *Szájtátó hüle*. Másképp: *táté*.

TÁTOG, (tát-og) gyak. önh. Szája gyakran vagy folytonosan nyílik, föltárul. Átv. mondjuk résről, nyílásról, sebről, melynek ürege látszik. Közbevetett *n* hanggal *tátong*, azaz szája nagyon erősen nyíladozik, vagy átv. nagy rést, nyílást, hézagot, üreget képez.

TÁTOGÁS, (tát-og-ás) fn. tt. *tátogás-t*, tb. — ok. A száznak gyakori, vagy folytonos nyíladozása, föltárulása. Némi nagyító módosítással: *tátongás*.

TÁTOGAT, (tát-og-at) gyak. áth. m. *tátogat-tam*, — *tól*, — *ott*, par. *tátogass*. Száját föltárva nyitogatja. *Tátogatja a száját, mint a harcsa*. Használtatik önhatólag is tárgyesetes viszonynev nélkül. *Ne tátogass, hanem dolgozzál*.

TÁTOGATÁS, (tát-og-at-ás) fn. tt. *tátogatás-t*, tb. — ok. Gyakori vagy folytonos szajtatás. Átv. bámeszkodás, vagy dologtalan veszteglés.

TÁTOGÓ, (tát-og-ó) mn. tt. *tátogó-t*. Mondják a szájról, midőn tátog. Átv. ért. mondják a táté v. gyáva emberről.

TÁTOM, pusztá Somogy m.; helyr. *Tátom-ba*, — *ban*, — *ból*.

TÁTONDI, (tát-on-di) mn. tt. *tátondi-t*, tb. — ok. Am. tátó v. táté v. tácsó, azaz gyáva, buta. Gúnyszó, s oly képeztetésű mint *oktondi*, *orrondi*, *pökhendi* stb.

TÁTONG, (tát-ong) önh. m. *tátong-tam* vagy — *ottam*, — *tál* v. — *ottál*, — *ott*, htn. — *ni* v. — *ami*; **TÁTONGÁS**, (tát-ong-ás); **TÁTONGÓ**, (tát-ong-ó) l. **TÁTOG**; **TÁTOGÁS**; **TÁTOGÓ**.

TÁTONY, l. **TÁTOM**.

TÁTORJÁN, fn. tt. *tátorján-t*, tb. — ok. Növénym a négy főbbhímese seregéből és táskások rendéből; Günczy Pál szerint két cikku táskája alsó tagja kocsanýka alakú, üres; a felső gömbalakú, egy magvu; kötőléke hosszú, virága feje. (Crambe). Faja a *buglyos tátorján*, melynek fiatal levelei keményszőrűek, az idősök szárával együtt kopaszok; tölevelei kétszer szárnyasak; szárnyacskaik hosszukásak, fogasak vagy bevagdaltak; hosszabb porodái (hímjei) hegyei villásak; táskáin nincs rajta a bibe szára. (Crambe tataria). Néhutt: *tátárkenyér*, *tátárrépa*. Molnár Albertnél pedig és Szabó Dávidnál tátorján am. karórépa, mely Fazekas—Dioszeginél és Günczy Pálnál szintén a négy főbb hímese (négy főbb porodások) seregébe, de a beczősök rendébe tartozik (brassica napus). 'Tátorján' szó hihetőleg a 'tataria' szóból módosult.

TATORMÓ, **TATOROM**, (tat-ormó v. — orom) ősz. fn. Hajjón a tat felső beszegése, mely a tatcímér fölött csinos faragványokban domborodik ki. (Kenessey A.).

TÁTOS v. **TÁLTOS**, fn. tt. *tátos-t*, tb. — ok. Némelyek véleménye szerint a régi pogány magyaroknál a papok és bölcsek neve, de erre nem lévén történeti emlékünkhöz vagyis adatunk, ez inkább csak következtetés abból, hogy a titkos műveletekre és tudakosságra képeseknek a régi népek általában a

papokat tartották. Amit e szóról régi nyelvemlékeinkben, továbbá némely régi íróknál és a ma is élő népnyelvben, sajátlag a népmesékből tudunk, e következőkben adjuk elé. 1) A Bécsi codex írója a *magus* szó értelmében használja: „Parancsolá kedég király, hogy egybe hivattnának az oltáron nézők, és a *táltosok*“ (magi). „Tudakozik illen nemő igét minden oltáron nézőtől, és *táltostól*.“ Dániel II. fej. 2) Molnár Albert így értelmezi: „Tátos: *Proteus, vertumnus, magus, praestigiator*.“ 3) Szabó Dávidnál ezt olvassuk: „Tátos: változó, tündér. *Tátosló* vagy *gyermek*.“ Faludinál is eléjön: *tátosparipa*. 4) A Táj-szótárban: „Tátas, tündér, rémkép a mesék országából, garabonczás diák. Balaton melléki szó. Horváth Zsigmond.“ Ami ezután jön: „Az ő s magyaroknak még pogány hitökben ilyek voltak a papok stb. (*Matics*)“, csak vélemény. 5) A mai népmesékben általában jelent csodás születésű, és erejű, bűbajos, különféle alakot ölthető, titoktudó embert, sőt állatot is, különösen lovat, bikát. A tátos ember (valamint a ló is) fogakkal születik, s rendszerént komoly, gondolkodó, szomorú; neki meg kell valamely bikával vívnia, mely alkalommal ő is bikává lesz, s ha a bikát legyőzte, el kell mennie vándorolni, és tátos lovat keresni. A tátos ló sovány, kóros, ronda, de csak addig, míg a tátos ember meg nem veszi, ki ha ráül, mint a gondolat, oly sebesen repül vele. A tátoson nem fog semmi fegyver. A karácson éjén született gyermekek tátosok. A tátos ember tudja, hol van a kincs elrejtve, de nem szabad hozzá nyúlnia stb. stb. A tátosról mint lóról Kriza J. után a XIII. székely népmeséből ide írjuk e következőket: „Hej uram, azt mondá a vén banya, itt nem kapsz kívánságodhoz való lovat, hanem (hanem) megtanítalak én, hogy kaphatod föl azt... azt a kürtöt fúdd meg, s az aranyszörű ménös eccző're (egyszerre) megjelönik; de ne válaszd azok közül az arany sörűeköt; hanem leghátú jó egy borzos, horgaslábu kanca... avá (avval) poróbá'j sörűncsét. — Mirkó kiráji meg is fogadta a vén banya tanácsát... Mihelyt a ménös a kiráji udvaron megállapodott, mingyár émönt a borzos, horgaslábu tátoshoz, azt a többi közü' kifogatta, a kiráji istállóba békötöte s jelentötte, hogy azér fogta ki a ménösbö', hogy sörűncseporóbá'ni mönnyön velle; de a tátos azt válaszóta: Jó' van uram kiráji! de előbb hát abrakojj ki jól, mett (mert) a nekü' bajos a hosszú útát kiálani.... No hát hozz neküm eccző're egy köböl árpát, s tötsd belé a vállumba! — Mirkó teljesíté a tátos kívánságát, a pedig a köböl árpát mind megötte; osztán hozatott egy köböl kölest, azt is megötte s azután mondá Mirkó kirájinak: No má' most hozz egy fél véka tüzes parázsát s mikor a tüzes parázsát megötte volna, hát ojan aranyszörű paripa vált belölle, mind (mint) egy hajnalcsillag.... Ekkor a tátos azt mondá: No edös gazdám, hogy vigyelek, úgy-e mind a sebös forgó szél, vaj úgy mind a sebös gondolat?“ stb. stb. 5) Átv. ért. képes kifejezéssel

jelent a nép nyelvében tüzes vérű, szilaj, sebes nyargalású paripát, milyen a néphit szerint a tátos ló.

A fentebbi pontok szerint a *tátos* vagy *táltos* szóban a mondottak nyomán valami titkos, titokszerű rejlik; amidőn törzsben legközelebb jár hozzá a mongol *dalda* v. *daldu* am. titkos, rejtélyes; és titok, rejtély (secret, mystérieux; le secret, le mystère), mely tehát magyar *s* végzettel: *daldá-s* v. *daldu-s* am. titokkal, v. rejtélylyel, v. titkos dologgal bíró v. foglalkodó. Akik a *táltos* vagy *tátos* szóban a tudás v. tudakosság alapfogalmát veszik kiindulási ponttúl, azok törzsi és fogalmi rokonságban állónak a *tud*, *tan*, *tana*, *tanács* szokat vélik, midőn legközelebbnek tartják hozzá a finn *taitaa*- azaz *tudni* igét; s némelyek viszonyba hozzák az egyiptomi *Thaut* v. *Taut* v. *Thot* szóval (bölcseiség és tudomány istene) úgy a germán *Twisto* stb. szóval is.

De ezen nézetek szerint 'táltos' nem igen illik az állatokra; a 'rejtélyes' v. 'titokszerű' jelentés pedig ezekre is egyszerűen alkalmazható. Azonban nincs kétségünk benne, hogy kiki a maga véleménye mellett marad.

TATPÁRKÁNY, (tat-párkány) ősz. fn. A hajó tatját, azaz farát kerítő párkányféle korlátozat.

TÁTRA, a Kárpát nevű hegyeknek legmagasabb havas része Szepes és Liptó megyékben, de amely ismét több hegycsúcsra oszlik, melyek legmagasbika 8000, némelyek szerint 8200 láb. Béla király névtelen jegyzőjénél: **TATUR**.

TÁTRA-FÜRED, fürdőhely Szepes m.; helyr. — *Füredre*, — *én*, — *ról*.

TATRÁNG, erdélyi falu Brassó vidékén, helyr. *Tatráng-ra*, — *on*, — *ról*.

TATRI, mn. tt. *tatrit*. Balgatag; együgyű; rendetlen külsejű. L. **TATAR**.

TATROS, folyóvíz neve Erdélyben, mely innét Moldvába menvén át, ettől vette nevét az e mellett fekvő Tatroș (Totrus) városa: s erről neveztetik a Münchenben fölfedezett magyar codex Tatroși codexnek is, minthogy az a végén olvasható jegyzék szerint „ott végeztetett meg” 1466-ban.

TATT, l. **TAT ÚGY**.

TATTA, v. **TÁTTA**, gyermeknyelven am. távol, messze, hazulról el. *Elmegyünk tatta!* vagy *tatába!* A távolodásra vonatkozó *ta* v. *tá* kettőztetése. Hasonlók hozzá a szintén kettőztetett gyermekszók: *papa*, *tütü*, *csecse*, *czoczo*, *bibi*, *cziczi*, *mumu*, *süsü*, *baba*, *csücsü* stb. V. ö. **GYERMEKSZÓ**.

TATTOS, erdélyi helynév Háromszékben; helyr. *Tattos-on*, — *ra*, — *ról*.

TAT ÚGY, kérdőmondatra igenlőleg felelő kifejezés am. igenis, úgy vagyon. Eléfordul leginkább a régieknél, pl. a Müncheni codexben: „Tü mester-tek nem fizeti meg a didragmát? És ő monda: tat úgy.” (Máté. XVII.). Hallod-e mit mondnak ezek? Jézus ke(dég) monda nekik: tat úgy. (Utique. Máté. XXI.). Az egyszerű *tat* is eléjön, pl. Pesti Gábornál: „Szereted-e ez asszonkát? Monda Xanthus: Szere-

tem tat.” Pesti Gábor meséi (Toldy Ferencz kiadása 18. l.). „Mikoron az róka gyakorta vetné szemére az nőtén oroszlánnak, hogy ő csak mindenkoron egyet szülne, monda ecezer neki az oroszlán: Egyet szülök tat, de oroszlánt.” (Ugyanott. 218. l.). Szabó Dávidnál: *tatt* v. *tott*, melyet ő így értelmez: mondom, tudniillik, la. *Úgy tatt*. Molnár Albertnél is *tatt*, és szerénte ez az értelme: inquam, ich sage. A szanszkritban *tat* am. az, ez (köznemű mutató névmás); továbbá *tathá* am. igen, úgy (sic, ita, e stirpe pronominali *ta*, et suffixo *thá*, Bopp). Jászay Pál a *tat* szót a 'táhát' (am. azután, akkor) régi szóból rövidültnek véli, de ez nem illik a fentebbi példákra.

TATVITORLA, (tat-vitorla) ősz. fn. A hajó tatján, azaz farán lengedező vitorla.

TAU CZ, falu Arad m.; helyr. *Taucz-ra*, — *on*, — *ról*.

TÁV, elavult törzs, melyből *távol*, *távul*, *távozik* eredtek. Gyöke azon *ta* v. *tá*, mely több származékaiban messzeségre, terjedésre vonatkozik. Azon szók osztályába tartozik, melyek a *v* utóhangot leginkább ragozás kedvéért veszik föl, mint *bá bán báva, nyá nyáv nyávog* hangutánzók, továbbá *lé lév, hé hév, bé bev, csé csév cséve, mű műv* stb. Egyébiránt megfelel a német *Ferne* szónak, s önálló főnévül *távol* helyett használható volna; azonban leginkább összetételekben alkalmazzák, mint *távcső, távirat*. Csagataji nyelven *tav* és *tavos* szintén am. távul, messze. (Vámbéry). Lapp nyelven: *taave* (távul a parttól-Budenz J.).

TAVA, KIS—, puszta Tolna m.; helyr. — *Tavára*, — *n*, — *ról*.

TAVAL v. **TAVALY**, időhatározó, s am. legközelebb múlt évben, latinul: *praeterito anno*, németül: *voriges Jahr*, melyekből kitűnik, hogy mind a latin, mind a német az illető szók szélesebb jelentését szűkebb értelemben veszi, vagyis a legközelebb multra használja. Valószínű, hogy ezen észjárást követi a magyar *taval* is, melynek gyöke a távolságra vonatkozó *ta*, s ebből *val* névviszonyítóval lett *taval*, mint: *nap nappal, éj éjjel, tavasz tavaszszal, ősz őszzsal, reg reggel, hol holval*, melyek e kérdésre felelnek meg: mikor? Mi szerint *taval* annyi volna mint *multtal*, *mult évben* (értve a legközelebb múlt évet).

TAVALI, (taval-i) mn. tt. *tavali-t*, tb. — *ak*. Legközelebb múlt esztendőbeli, arra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tavali bor, gabona, gyümölcs*, mely *taval* termelt. *Tavali asztag nem szerez szükséget*. (Km.). *Alkalmas tavaliban*. (Inter senes puer. Molnár A.). Ami a tavalin túl esik: *harmadévi, negyedévi, ötödévi*; ami innen esik, vagyis a jelen évből való: *idei* v. *ez idei*.

TAVALY, tájdivatos kiejtés, az elemzésileg helyesebb *taval* helyett.

TAVARNA, falu Zemplén m.; helyr. *Tavarnára-ra*, — *n*, — *ról*.

TAVARNOK, falu Nyitra m.; helyr. *Tavarnok-ra*, — *on*, — *ról*.

TAVAS, (tav-as) mn. tt. *tavas-t* v. —at, tb. —ak. Tavakkal lepett, hol sok a tó. *Tavas völgyek, síkságok.* V. ö. TÓ. Képeztetésre hasonlók hozzá: *avas, jvas, havas, savas, szavas.*

TAVASZ, fn. tt. *tavas-z-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Azon évszak, mely földrészünkön közvetlenül a tél után következik, s a nyárt megelőzi. A csillagászok meghatározása szerint azon időköz, mely a mi félgömbünkön körülbelül martius 21-dikétől szintén körülbelül junius 21-ig tart. Egyébiránt a tavasz kezdete és vége népies értelemben a légmérséklet, illetőleg a szélesség fokozata szerint különböző. *Esős, száraz, hideg, langyos tavasz. Egy fecske nem hoz tavaszt.* (Km.). Néha az ősznek, néha a télnek tétetik ellenebe.

„Ősszel szokott a daru elmenni,
Vissza szokott az tavasszal jönni.”
(Népdal).

„Kis határon nagy eszmék
Fognak lenni küzdelemben
S bár a szép s rút, a mosoly s köny,
Mint tavasz s tél kört vesz rajta,
Fénye árnya lészen együtt:
Az Úr kedve és haragja.”

Madách Imre. (Az ember Tragédiája).

Átv. ért. az életnek serdülő, ifju kora. *Éltünk tavaszán*, am. ifju korunkban. Néha év helyett használtatik csakugyan a fiatal korra nézve. *Éltének tizenötödik tavaszán meghalt.* Mi e szónak eredeti jelentését illeti, valószínűnek látszik, hogy gyöke *tav*, s *tavasz* am. *tavas*, t. i. az évnek azon része, midőn tél elmúltával az olvadó hó tavakat képez. E szóban t. i. az *asz*, egy a tulajdonságot jelentő *as* képzővel, mely a csangóknál közönséges divatú, de megvan a köz szokásban levő *horpasz, kopasz, csupasz, ravasz* mellénevekben is. Csagataji nyelven *tomusz* am. a tavasz utórésze (Vámbéry); votják nyelven : *tulusz*, szürjén ny. *tulisz*, osztyák ny. *táven* (Budenz J.). A tavaszt nálunk máskép *kikelet*-nek is mondják, melyben t. i. a lég átmelegülvén a növények kelésnek, sarjadzásnak indulnak. V. ö. TÉL.

TAVASZÁRPA, (tavasz-árpa) ősz. fn. Közönséges árpa, melyet tavaszkor vetnek, különböztetésül az ősszel vetett árpától. Szokottabban : *tavaszi árpa.*

TAVASZBÚZA, (tavasz-búza) ősz. fn. Különös búzafaj, melyet tavaszkor szokás vetni; szokottabban : *tavaszi búza.*

TAVASZELŐ, (tavasz-elő) ősz. fn. Martius hava; máskép : *bőjtmáshava, harmadhó.*

TAVASZFÉLT, (tavasz-félt) ősz. ih. A székeleknel am. tavasz táján. A *fél* névszótól, melynek egyik jelentése : rész, tehát időrész is.

TAVASZHÓ, (tavasz-hó) ősz. fn. Április hava, máskép : *Szent György hava; negyedhó.*

TAVASZI, (tavasz-i) mn. tt. *tavaszi-t*, tb. —ak. Tavaszra vonatkozó, azt illető; azon időszakból való stb. *Tavaszi munkák. Tavaszai időjárás, eső, meleg. Ta-*

vaszi vetemények. Élünk vele önálló főnevül is, s ekkor oly gabonaneműt jelent, melyet tavaszkor szokás vetni, milyenek : *árpa, zab* stb. *Tavaszi alá szántani. Tavaszt vetni. A tavaszra rosz időjárás van. Ez évben mind az őszi mind a tavaszi jól fizetett.*

TAVASZIDŐ, (tavasz-idő) ősz. fn. Tavasszal uralkodó idő és időjárás.

„Oh gyönyörű tavaszidő,
Szerencsétlen új esztendő!
Akit akarsz megújítasz,
Engem pedig szomorítasz.”

Vitéz Oláh Gerő dala (a törökvilágból).

TAVASZIKA, (tavasz-i-ka) kicsinző fn. tt. *tavaszikát.* Köznépiesen két növényfaj neveztetik így: 1-ször a *fejér tavaszika*, máskép szintén köznéven : *hóvirág, fejér kankós, fejér viola*; növénytani néven : *kikeleti hóvirág.* (*Galanthus nivalis*). 2-ször a *piros tavaszika*, máskép szintén köz néven : *piros kankós*; Diószegi—Fazekasnál növénytani néven : *veres nyakagyar.* (*Erythronium dens canis*).

TAVASZIKANKALIN, (tavasz-i-kankalin) ősz. fn. A kankalinok neméhez tartozó növényfaj; levelei ránczosak, fogasak; bokréája homorú, nyaka torkolata hosszudak; tökocsánya sok virágu. Az erdőkön sárga virágu, a kertekben pedig sokféle színű. Köznévén : *kásavirág, Sz. György virága, sárga kükörös, keztüvirág, kankalin.* (*Primula veris*).

TAVASZKOR, (tavasz-kor) ősz. ih. Tavasz idején, midőn tavasz van. *A fák tavaszkor virágzanak. Tavaszkor mezőre hajtják a barmokat. Máskép : tavasszal, valamint őszkor v. ősszel*; ellenben : *télen, nyáron, nem : télkor, nyárkor.*

TAVASZLÁS, (tavasz-ol-ás) fn. tt. *tavaszlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A tavaszi időnek megnyílása és folytatása.

TAVASZLIK, (tavasz-ol-ik) k. m. *tavaszlott*, htn. —ani. A tél elmúltával tavaszra fordul az idő; *tavaszdodik* szeméiytelen ige gyanánt használják.

TAVASZODÁS, (tavasz-od-ás) fn. tt. *tavaszdás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Időfordulat, midőn tél után tavasz kezd lenni.

TAVASZODIK, (tavasz-od-ik) k. m. *tavaszdott*. Tél elmúltával tavaszra fordul az időjárás. Csak egyes harmadik személyben divatozik a többi időken is : *tavaszdodik, tavaszdott, tavaszdandik, tavaszdodjék, tavaszdodnék.*

TAVASZOL, (tavasz-ol) önh. m. *tavaszlott*. Tavaszt tölt; olyan alkatu mint : nyaral, teel. Eléjőn Szabó Dávidnál.

TAVASZROZS, (tavasz-rozs) ősz. fn. Rozsfaj, melyet tavaszkor szoktak vetni. Különböztetésül az őszi rozstól. Szokottabban : *tavaszi rozs.*

TAVASZSZAL, (tavasz-val) l. TAVASZKOR.

TAVASZTARLÓ, (tavasz-tarló) ősz. fn. A tavaszi gabonaneműek tarlója, pl. árpatarló, zabtarló.

TAVASZUTÓ, (tavasz-utó) ősz. fn. Május hava; máskép : *pünkösdhó, pünkösöd hava, ötödihó.*

TAVASZVETÉS, (tavasz-vetés) ösz. fn. Tavaszkor elvetett gabona; szokottabban: *tavaszi vetés*.

TÁVCSŐ, (táv-cső) ösz. fn. Sajátnemüleg közsűrűlt üvegekkel fölszerelt cső, melynek segítségével távolabb lehet látni, mint szabad szemmel.

TÁVCSŐVEZ, (táv-csővez) ösz. áth. Valamit távcsővel szemügyre vesz, vizsgál. *Távcsővezni a vidéket, a távolról érkezőket.*

TÁVCSŐVEZÉS, (táv-csővezés) ösz. fn. Nézés, vizsgálás, melyet távcső segédelmével gyakorlunk.

TÁVI, (tav-i, azaz tó-i, v. ő. TÓ) mn. tt. *tavi-t*, tb. — *ak.* 1) Tóban lakó, termő, tóból való. *Tavi állatok, növények. Tavi gémeik, halak.* 2) Tóra vonatkozó, azt illető. *Tavi környék.*

TÁVIRÁSZAT, (táv-írázat) ösz. fn. Távirás mestersége.

TÁVIRAT, (táv-irat) ösz. fn. Tudósító hírmondó irat neme, az úgy nevezett távirda (telegraph) eszközése által. V. ö. **TÁVIRDA**.

TÁVIRATOZ, (táv-iratoz) ösz. áth. Valamit táviratban közöl.

TÁVIRDA, (táv-irda) ösz. fn. Általán oly gépezet, melynek segédelmével különféle jelek által nagy távolságra és gyorsan híreket, tudósításokat közölni lehet. Ezt legújabb időben fő tökélyre vitték a villamos érczuzalok által, melyek percnyi idő alatt száz és ezer mérföldre villámsebességgel röptetik a híreket.

TÁVIRDAI, (táv-irdai) ösz. mn. Távirdát illető, arra vonatkozó, az által közölt stb. *Távirdai vonalak. Távirdai épület, hivatal. Távirdai tudósítások.*

TÁVIRÓ, (táv-író) ösz. fn. 1) Személy, ki távirdákban a távirati közlésekkel foglalkodik. 2) L. **TÁVIRDA**.

TÁVKÖZ, (táv-köz) l. **TÁVOLKÖZ**.

TÁVOL, (1), (táv-ol) mn. és fn. tt. *táv-ol-t*, tb. — *ok*; fokozva: *távolabb, legtávolabb*. Ami bizonyos ponttól kiindulva messze fekszik. *Távol vidékre, tartományba, országra, tengerre utazni. Távol hegyekig térjedő síkság.* Ellentéte: *közel*. Főnévül használva jelent messze fekvő helyet. *Távolba menni, nézni. A hegyek távolában elvesztő láthatár.* „Valamint minden hegy távolról tekintve kéknek látszik, s ha közelebb lépünk, legjobb esetben is csak zöld: úgy a jövő távolában minden égi színben tűnik fel, s ha közelebb lépünk, legfeljebb a remény zöldjében áll előttünk.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). Ellentétesen: *közelre menni, nézni; a hegyek közelében lakni.* Tájdivatosan: *távoly*. Használják helyhatározóként, *távu!* helyett is.

Az *ol* képző, úgy látszik, az *ó* képzőnek megnyújtott módosulata, mintha volna: *távó*.

TÁVOL, (2), (táv-ul) helyhatározó, *távu!* helyett.

TÁVOLAD, (táv-ol-ad) mn. tt. *távolad-ot*. A szokottnál vagy kellőnél kevesse messzebb fekvő, létező; másképp és szokottabban: *távoldad* v. *távulad*.

TÁVOLAG, (táv-ol-ag) l. **TÁVULAG**.

TÁVOLI, (táv-ol-i) mn. tt. *távoli-t*, tb. — *ak.* Távokban létező, messze fekvő. *Távoli barátainkat meglátogatni.*

TÁVOLÍT, (táv-ol-ít) áth. m. *távoltított*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. 1) Eszközlí, parancsolja, rendeli, meghagyja, hogy valaki bizonyos ponttól kisebb nagyobb messzeségre odább álljon, menjen. *A botrányos látványtól eltávolítani a nézőket. A helységből eltávolítani a csavargókat.* 2) Elidegenít, elűz. *Durva viselete által eltávolítja magától társait.* 3) Szélesb ért. bizonyos viszonyt megszakaszt, vagy megtagad. *Eltávolít magától mindent, ami gyanuba hozhatná.* 4) Mondjuk látcsőről, mely a tárgyakat messze veti.

TÁVOLÍTÁS, **TÁVOLITÁS**, (táv-ol-ít-ás) fn. tt. *távoltítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, melyvel valakit v. valamit távolítunk. V. ö. **TÁVOLÍT**.

TÁVOLKÖZ, (táv-ol-köz) ösz. fn. 1) Az építészetben jelenti azon nagyobb közt, mely az egymástól távol álló oszlopokat elválasztja. (Diastyl). 2) A zenészetben zengeköz (intervallum).

TÁVOLLÉT, helyesebben: *távullét*; l. ezt.

TÁVOLLEVŐ, helyesebben: *távullevő*; l. ezt.

TÁVOLMÉRŐ, (táv-ol-mérő) ösz. fn. Mértani eszköz, mely által bizonyos pontok távolságát meghatározzák.

TÁVOLODÁS, (táv-ol-od-ás) fn. tt. *távoldás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Bizonyos ponttól tovább-tovább menés, haladás.

TÁVOLODIK, (táv-ol-od-ik) k. m. *távold-tam*, — *tál*, — *ott*. Valamely ponttól kiindulva tovább-tovább, kisebb-nagyobb messzeségre halad, nyomul, fut, röptül stb. Ez igében a folytonosabb mozgás alapfogalma rejlik, s némileg különbözik tőle: *távózik*, mely azt jelenti, hogy bizonyos helyről elmegy; előbbi helyét oda hagyja.

TÁVOLPONT, (táv-ol-pont) ösz. fn. Bizonyos messzeségben fekvő, vagy kitűzött pont. Rövidebben: *távpont*.

TÁVOLRÓL, (táv-ol-ról) helyhatározó. Némi messzeségről; bizonyos ponttól távol esve. *Távorról kisebbnek látszik, mint közlrről. Távorról integetett felénk. Távorról való atyafiak, kik a közös törzsektől távol esnek.* Átv. tagadó szócskával utána am. legkevesebbé, semmiképen. *Távorról sem oly szép, mint híressélték.*

TÁVOLSÁG, (táv-ol-ság) fn. tt. *távolság-ot*, harm. szr. — *a*. Messzeség, vagy azon vonal, mely valamely kiindulási ponttól bizonyos czélpontig nyúlik. *Kisebb-nagyobb távolság. Száz ölnyi, öt mértföldnyi távolság. A hegyek, égi testek távolságát megmérni. Bizonyos távolságig látni, futni.*

TÁVOLVALÓ, (táv-ol-való) ösz. mn. Távorról való, messziről való. Megfelel e kérdésre: *honnan?* *Távvaló atyafiak*; helyesebben *távólvaló* volna, de *‘távól’* nincs szokásban, s helyette, mint főtebb érintők, *‘távorról való’* használtatik. Mindenesetre

különbözik tőle: *távuvaló*, szokottabban *távulevő*, ami messze van. *Távuvaló ház. A távuvaló fahuig menni.*

TÁVOLY; **TÁVOLYÍT**; **TÁVOLYODIK**; **TÁVOLYSÁG**, régies és tájdivatos alakok; **I. TÁVOL**, (1); **TÁVOLÍT**; **TÁVOLODIK**; **TÁVOLSÁG**.

TÁVOZÁS, (táv-oz-ás) fn. tt. *távozás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Bizonyos helynek odahagyása, egyszersmind távolabb helyre indulás, menés. *Távozás előtt elbúcsúzni az illetőtől. Távozásra jelt adni.*

TÁVOZIK, (táv-oz-ik) k. m. *távoztam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Bizonyos helyet elhagyva odább megyen, elutazik, elvállik, elköltözik, messze indul. *A vendégek egymás után távoznak. A vásáros nép mind eltávozott hazafelé. Már te is eltávozol tőlünk. Hazájától örökre eltávozott. Távozzál tőlem sátn!* „Mert bünhöttünk és hamisan művelkettünk eltávozvánk tetőled.” (Bécsi cod. Dániel. III.) **V. ö. TÁVOLODIK.**

TÁVOZKODIK, (táv-oz-kod-ik) k. m. *távozkodtam*, — *tál*, — *ott*. Távozni indul, távozófélben van; távozásra készülteket tesz.

TÁVOZTAT, (táv-oz-tat) mivel. m. *távoztatam*, — *tál*, — *ott*, par. *távoztas-s*. Szabatosan véve am. eszközli, hogy valaki távozzék, azaz, bizonyos helyről odább menjen; elküld. De szokottabban am. valakit v. valamit magától némi távolságban tart, és viszont: valamit kerül, valamitől tartózkodik. *A gyanús emberek távoztatja magától. Távoztat minden botrányt, visszaélést.*

TÁVOZTATÁS, (táv-oz-tat-ás) fn. tt. *távoztatás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, melyel valakit v. valamit távozásra bírunk, távozni késztetünk, sürgetünk. Továbbá ovakodás, visszatartás, melynél fogva valamit kerülünk. **V. ö. TÁVOZTAT.**

TÁVOZTATHATATLAN, **TÁVOZTATHATLAN**, (táv-oz-tat-hat-[at]lan) mn. tt. *távoztathatlan-t*, tb. — ok. Amit eltávoztatni, elkerülni nem lehet.

TÁVPONT, (táv-pont) **I. TÁVOLPONT.**

TÁVUL, (táv-ul) helyhatározó, mely megfelel ezen kérdésre: *hol?* Messze fekvő helyen. *Távu lát-szó hegyek. Távu a várostól, hegytől, víztől. Távu házamtól.* Hasonló ragozásuk: *alul, fölül, kívül, belül.* **V. ö. TÁVOL**, (1) és (2).

TÁVÚL, (táv-úl) önh. m. *távult*. Szabó Dávidnál am. távozik, eláll. „Eltávult tőlem, am. elállt mellőlem.”

TÁVULAD, **I. TÁVOLAD.**

TÁVULAG, (táv-ul-ag v. táv-ul-an) régies ih. Am. az egyszerű távu.

TÁVULDABB, (táv-ul-ad-abb) régiesen am. távuabb levő.

TÁVULDAD, (táv-ul-dad) mn. tt. *távuldadt*. Kissé távulevő. **L. TÁVOLAD.**

TÁVULDADON, (táv-ul-dad-on) ih. Kissé távu.

TÁVULLÉT, (táv-ul-lét) ösz. fn. A jelenlétnek ellentéte, vagyis azon létállapot, midőn valaki bizo-

nyos helyről távu van, midőn nincs jelen. *Távulléte alatt nagy csapás érte családját.*

TÁVULLEVŐ, (távul-levő) ösz. mn. Aki bizonyos, vagy szokott tartozkodási helyétől messze van, aki nincs honn, nincs velünk. *A távulevőket emlegetni. Távulevő barátainkkal levelezni.*

TÁVULNAN, (táv-ul-nan) ih. Am. távurol, messzünnen.

„Mennydörögve zúg amaz le,

Távulnan rettegve nézed:

S kebelében milljó lény lel

Boldogságot, enyhe képet.”

Madách Imre. (Az ember Tragédiája).

TÁVULRÓL, (táv-ul-ról) helyhatározó e kérdésre: *honnán?* Bizonyos messzeségről; messzünnen. **L. TÁVOLRÓL.**

TÁVULSÁG, (táv-ul-ság) fn. tt. *távulság-ot*, harm. szr. — a. **L. TÁVOLSÁG.**

TÁVULVALÓ, (távul-való) **I. TÁVOLLEVŐ**: és **v. ö. TÁVOLVALÓ.**

TAZÉT, fn. tt. *tazé-ot*. Növényfaj a narciszok neméből; burka sokvirágu; minden második szirma szélesebb; piliskoronája harangforma, ráncos; levelei laposak; virága fehér, pilise sárga. (Narcissus Tazetta).

TAZLÁR, pusztá Pest m.; helyr. *Tazlár-ra*, — *on*, — *ról*.

TE, **TÉ**, (éles *é*-vel, mely *i*-vé szeret változni, mint itten is *tied* [= *té*-ed] származékban) második személyt jelentő névmás, mely a ragokat nem a rendes alakban veszi fel. Tárgyeset: *téged v. tégedet*, tb. teljes alakban: *tik*, *k* nélkül: *ti*, erdélyiesen főleg a székeleyknél *tü*; többes tárgyesete: *titéket*, *tiktéket*, *benneteket* v. *tibenmeteket*; fölötte ritkán, leginkább a régieknél: *títék*, *bennetek*. Személyragozva vagyis birtokos névmássá alakulva: egy birtoku egyes alanyesetben: *tiéd v. tied* (= *té*-é-d), többesben: *tiétek v. tietek* (= *té*-é-d-ék v. *té*-é-ték), több birtoku egy személy: *tiéid v. tieid* (= *té*-é-i-d), több személy: *tiéitek v. tieitek*. Mindezek magok elé vehetik a határozott névmutatót is: *a tied, a tieid* stb.; de ami a régieknél ritkán történik. Továbbá ugyancsak a személyragos állapotban, t. i. mint birtokos névmás, egyéb nevekhez hasonlólag, szintén fölveszi a névragokat: *tiédé, tiédnek, tiédet, tiédre, tiédről; tiéteké, tiétekének, tiétekét* stb. A többi eseteket is a névragokkal és névutókkal szintén személyragok által képezi, ú. m. *benn-ed, benn-eték, nál-ad, nál-atok, bel-éd* (= *bele-ed*), *belé-tek, hozz-ád* (= *hozzá-ad*), *hozz-atok, által-ad, által-atok, mellett-ed, mellett-eték* stb. Az így személyesített névragoknak és névutóknak néha, nagyobb nyomatosságért elébe tétetik maga a személynévmás is, pl. *te veled, ti veletek, te melletted, ti mellettetek, te rólad, ti rólatok* stb. Figyelmet érdemel még, hogy mint a többi személynévmás, úgy ez is a személyragozott neveknek névmutatóval vagy a nélkül nyo-

mosítás v. sulyosítás esetében elébe tétethetik, pl. (a) *te lovad*, (a) *te házad*, s többesben: (a) *ti lovatok*, (a) *ti házatok*, mintegy alatta értjük: nem másé. V. ö. HANGNYOMATÉK. Némely régiek ritkábban használták a névmutatót, mint a mai beszédben divatos, pl. „Szeressed te feledet.” (Münch. cod. Máté. XIX.). „És te lelkedet tör általfolysja.” (Münch. cod. Lukács. II.). Megjegyzendő végre, hogy a *te* személynév más is vissza v. magára hatólag *n* hangot vesz maga után, néha kettőztetve sőt háromszorozva is, sőt *magad* szóval is egyesülhet, pl. *ten*, *tenn*, *tennen* v. *tenmagad*, *tennmagad*, *tennenmagad*. „Ten töled mondod-e ezt?” (Münch. cod. János. XVIII.). „És te atya fényesé (fényesíts) meg engemet tenennálad.” (János. XVI.). „Szeressed te feledet mént tenmagadat.” Ugyanitt olvashatók a többesben: *tün tulajdonitokba*, *tünön közöttetek*, *tünön magatoknak* stb. (Magyar Nyelveml. III. K. 338. l.). Rokonai a szürjén *te* (tárgyeset: *tenő*, többes: *ti*, többesi tt. *tijan-ös*), mandsu *szi* (tb. *szue*), mongol *csi* (tb. *ta*), persa *tü* (tb. *sümá*, néha: *sümájen*), latin *tu* (tb. *vos* = *tvos*), görög *σὺ* (tb. *ἑμεῖς*), török-tatár *szen* (tb. *szi*), arab *ente* hímnemű, *enti* nőnemű (tb. *entüm* hímnemű, *entünne* nőnemű), héber *attáh* hímnemű, *atte*, *atti* nőnemű (tb. *attem* hímnemű, *attén*, v. *atténdáh* nőnemű), finn *szinä*, *szie*, *szi*, *szä* (tb. *te*, *työ*), észt *szina*, *sza* (tb. *teie*), liv *szina*, *sza* (tb. *tég*, *teig*, *té*), lapp *ton*, *todu* (tb. *týe*), votják *ton* (tb. *ti*), mordvin *ton* (tb. *tín*), osztják *neñ* (tb. *neñ*), vogul *näng* (tb. *nán*), japáni *nandzi* eredetileg *na* stb. stb. Egyébiránt I. SZEMÉLYNÉVMÁS.

TE, *tesz* v. *teszén* átható igének gyöke, sőt ennek legtöbb ragozásaiban egyszerű igető, pl. másod mult *té-tt*, jövő: *té-end*, tehető forma: *té-het*, mivellettő forma: *te-tet* v. *té-tet*; a *té-gyen* kapcsoló mód is e helyett van: *té-j-én*, az első multban pedig a *v* csak közbeszurat: *té-v-e* (mint fő-v-e), a különben kellemetlen ütnék — önhangzói torlatnak — elkerülése végett, s a régies *tön* sem egyéb mint *té-ön*. Hasonló igetők: *lé*, *ve*, *hi*, *vi*, ezen igében *lész* v. *lé-szén*, *vész* v. *vészén*, *hisz* v. *hiszen*, *visz* v. *viszen*. Általán nemcsak ezen *sz* v. *sz-en*, hanem több más *sz*, különösen *sz-ik* végzetű közép igék is, főképp ha e végzetet közvetlenül önhangzó előzi meg, az *sz* végzetet vagy elhagyják, vagy más rokon hanggá változtatják. Példák az elsőbbek közül: *al-usz-ik*, *esk-üs-z-ik*, *fek-üs-z-ik* v. *fek-sz-ik*, *nyug-osz-ik* v. *nyug-sz-ik*, *é-sz-ik*, *i-sz-ik*; az utóbbiak közül: *cselek-ész-ik* v. *cselek-sz-ik*, *harag-usz-ik* v. *harag-sz-ik* stb. melyek *sz* helyett ragozáskor rendszeren *d*, néha *v* hangot vesznek föl; némelyekben pedig az *sz* és *d* már a jelen időben váltakoznak, mint: *beteg-éd-ik*, *beteg-ész-ik* v. *beteg-sz-ik*, *meleg-éd-ik*, *meleg-ész-ik* v. *meleg-sz-ik*, *gazdag-od-ik*, *gazdag-osz-ik* v. *gazdag-sz-ik* stb.

—TE, (1), igehatározói képző. Lásd: —TA, —TE, (1).

—TE, (2), 1. —TA, —TE, (2).

—TE, (3), 1. —TA, —TE, (3).

TÉ, (1), hely- vagy irányhatározó, mely csak öszvetéve, vagy ragozott állapotban divatozik, pl. *té-tó* (Faludynál), *té-tova*, *té s tova*, *se té se tova*, *téved* stb. Alapfogalomban jelenti a gyűrűszek azon állapotát, midőn egymástól szétválnak, vagy a mozgásban levő testnek majd ide, majd oda, más irány felé hajlását. Ezen alapfogalomból elemezhetők: *té-boly*, *té-bolyog*, *tévely*, *tévelyeg*, *téved*, *téveszt*, *tékozol*, *tétova*, *tétováz*, *tép*. Értelmi és hangrokontságban van vele azon *szé* v. *sze*, melyből *szél* (margo, extremitas), *szélt* v. *szét*, *szédeleg*, *szédít*, *szédül* származtak, továbbá a vastaghangu *sza*, *ta* és *tá* a *szana*, *szanaszét*, *táv*, *távol*, *tántorog*, *támolog* szókban. V. ö. SZE, gyökhang.

TÉ, (2), tájdivatosan, különösen a székelyeknél am. *téj* v. *tej*; *verté* am. *vert téj*. (Kriza J.).

TEA v. TÉA, fn. tt. *teát* v. *téát*. 1) Sínában és Japanban tenyésző növény, illetőleg ennek megszártott illatos levelei. 2) Ezen levelekből készített főzet, ital. *Teát főzni*, *inni*. 3) Szélesb ért. több növények neméből készített ital, melyek a valódi tea-nak némi pótlékai. Különösen gyógyszerül, hevítőül használt ilyenét főzetek, pl. *bodza tea*, *kukoricza tea* stb. Sínai nyelven: *csai*, déli tájjezéssel: *the*, mongolul: *csai* v. *csai*, persául, oroszul, törökül: *csai*, az európai nyelvekben, francziául: *thé*, olaszul, spanyolul: *té*, angolul: *tea* (olvasd: *ti*), németül: *Thee* stb. Látni való, hogy az előbbieket (a keletiek) az északi, az utóbbiak (európaiak) pedig a déli kiejtés után sajátították el e nevet; hozzánk is ez utóbbiak utján jött által.

TEÁS, TÉÁS, (tea-as v. téa-as) mn. tt. *teás* v. *teás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Teával bővelkedő, teát termő vagy tartalmazó. *Teás tartomány*, *ország*. 2) Miben a teát készítik, vagy földadják. *Teás ibrik*, *csésze*.

TEÁTROM v. TEÁTRUM, fn. tt. *teátrom*-ot. Görög-latin szó s jelentése: néző hely. Lásd: JÁ-TÉKSZÍN.

TEÁZ, TÉÁZ, (tea-az) önh. m. *teáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Teát iszik. Képeztetésre olyan mint *boroz*, *serez*, *pálinkáz*.

TEÁZÁS, TÉÁZÁS, (tea-az-ás) fn. tt. *teázás-t*, tb. —ok. Tea ivás.

TEÁZÓ, TÉÁZÓ, (tea-az-ó) mn. és fn. tt. *teázót*. Ki teát iszik. *Teázó társaság*. Továbbá teaiváshoz való. *Teázó edények*, *teázó asztal*.

TEBE, (1), (teb-e) mn. tt. *tebét*. Kemenesali tájszó, s am. esetlen, idomtalan kövérségű. A *teb* gyök egyezik a mélyhangu *tab* gyökkel, amelytől származott *tabajdos*, *tabértos* szók jelentésben is egyeznek a *tebe* szóval.

TEBE, (2), Kresznerics szerint pusztá Borsod m., és CSONKA-TEBE, Pest m.; helyr. *Tebén*, —re, —ről.

TÉBLÁB, (téb- v. tév-láb) ikerített ige am. ügyetlenül, másoknak alkalmatlankodva, dolog nél-

kül ideoda jár, vagy mindenfelé hanyódik, vetődik. Szabó Dávidnál: *tébni-lábni*, mozogni de semmit vagy igen keveset tenni. V. ö. LÁB, (3); és TÉ.

TEBNAK, bodrogközi tájszó, melyben az ajak- és torokhangok. (*b* és *k*, illetőleg *p* és *g*) áttétel által föleseréltetnek, s ekként azt a *tegnap* helyett használják.

TÉBOJU, 1. TÉBOLYU.

TÉBOLY, (té-boly) ösz. fn. tt. *téboly-t*. 1) A járókelőnek, nevezetesen utasnak azon állapota, midőn az egyenes igazi utat nem találva, vagy elvesztve ideoda vizsás irányban megyen, görbe utakon járva czélt nem ér. 2) Átv. és szokottabb ért. az észnek zavarodott állapota, illetőleg észkór, midőn ennek rendes működő ereje mintegy összevevisszabonyolodik, s a képzelődés balga ábrándjait valóságnak veszi. V. ö. BOLOND, BOLONDSÁG, és TÉVELY.

TÉBOLYDA, (té-bolyda) ösz. fn. Új alkattu szó, am. tébolyodottak, örjültek, bolondok háza.

TÉBOLYGÁS, (té-bolygás) ösz. fn. tt. *tébolygás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Egyenetlen, görbe, irányvesztett utakon járáskéles, bolyongás, csavar-gás. 2) Átv. a megzavarodott észnek rendetlen, vizsás csapongása, bolondoskodása. V. ö. TÉBOLYOG.

TÉBOLYGÓ, (té-bolygó) ösz. mn. és fn. 1) Aki hibás irányban, utat vesztve ideoda járkel, csavarog. *Erdőkben, pusztákon, vadonban tébolygó utasok*. 2) Cél nélkül ideoda bujdosó, csavargó.

TÉBOLYODÁS, (té-bolyodás) ösz. fn. Az ész működő erejének kóros megzavarodása, vagy állapota, mely bizonyos rögeszmével szokott párosulni. V. ö. BOLONDULÁS, ÖRJÜLÉS.

TÉBOLYODÁSI, (té-bolyodási) ösz. mn. Té-bolyodást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

TÉBOLYODIK, (té-bolyodik) ösz. k. m. *tébolyog-tam*, — *tál*, — *ott*. Eszének rendes járása megzavarodik; bolondná, örjültté leszen. *Elméjében meg-tébolyodott*.

TÉBOLYODOTT, (té-bolyodott) ösz. mn. és fn. Bizonyos rögeszmében szenvedő, bolond, örjült.

TÉBOLYOG, (té-bolyog) ösz. gyak. önh. m. *tébolyog-tam*, — *tál* v. *tébolyog-ottam*, *tébolyog-ottál*, *tébolyog-ott*, htn. *tébolyog-ni* v. *tébolyog-ani*. 1) Igazi, helyes utat vesztve, vagy azt nem találva, ideoda járkel bujdosik. *Éjtszaka, ismeretlen helyeken, sűrű erdő-ségben tébolyogni*. 2) Kitérő irány és cél nélkül szanaszét járkel, csavarog. V. ö. TÉVELYEG, TÉNFEREG.

TÉBOLYU, (té-bolyu) ösz. mn. Tébolygó eszü, eszefogyott. Székely szó. V. ö. TÉBOLY.

TÉBOLYUSÁG, (té-bolyuság) ösz. fn. Az észnek tébolyu állapota, vagy tulajdonsága.

TÉCS, falu, KIS—, pusztá Veszprém m.; helyr. *Técs-re*, — *én*, — *ről*.

TÉCSŐ, mváros Mármaros m.; helyr. *Técső-re*, — *n*, — *ről*. Ugyanott patak neve is.

TÉD, régiesen am. *tevéd*. L. TÉSZ alatt.

TÉDDEGÉL, TÉDDEGÉL, (tész-d-ég-él) gyak. áth. m. *téddegél-t*. 1) Gyakran, vagy kicsinyesen, aprólékosan tesz, visz véghez valamit. 2) Holmit egymás után bizonyos helyre rakosgat. A törzsigének *sz* hangja átalakul *d*-re, mint a rokon törzshangu *vesz*, *iszik*, *eszik*, *aluszik* igékből lesz: *veddegél*, *iddogál*, *eddegél*, *aluddogál*. Szabó Dávidnál a végtag is rövid: *teddegel*.

TEDDEGÉLÉS v. TEDDEGELÉS, (tesz-d-ég-él-és) fn. tt. *teddegelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, midőn vki vmit teddegél. V. ö. TED-DEGÉL.

TÉDEJ, pusztá Szabolcs m.; helyr. *Tédej-re*, — *én*, — *ről*.

TEÉGET, (të-ég-et) gyak. áth. m. *teéget-tem*, — *tél*, — *ett*, par. *teeges-s*. 1) Barátilag valakit *te* czimen szólítgat, nevezget. Öszvehúzza: *téget*. 2) Megvető ért. keményen, durván, megvetőleg, illő czím nélkül szól valakihez. Másképp: *téz*, *tegez*, *tegez*.

TEÉGETÉS, (të-ég-et-és) fn. tt. *teégetés-t*, tb. — *ék*. *Te* czimen szólítás.

TÉENDŐ, (të-end-ő) mn. tt. *teendő-t*. 1) Amit kell, vagy kötelesség tenni. Főnevül is használtatik, s jelenti a cselekvésnek kötelezett tárgyát. *Teendőit elvégezte. Tedd meg a teendőket*. 2) Amit valahová tenni, azaz helyezni, rakni kell. *A szekrénybe teendő pénzt megszámlálni. A télre elteendő gyümölcsöt kiválogatni*. 3) *Fel* igekötővel, amit föltétel gyanánt hinni, gondolni kell. *Felteendő róla, hogy . . .* V. ö. TÉS.

TEÉS, pusztá Csongrád m.; helyr. *Teés-re*, — *én*, — *ről*.

TEEZ; TEEZÉS, 1. TEGEZ illetőleg TÉZ; TÉZÉS.

TEG, a *tege*, *tegent*, *tegett*, *tegeten* szók gyöke, s *tegnap* összetett szóban előrész. L. TEGE.

TEGE, időhatározó. A régieknél am. közel múlt idő, minap; különösebben a jelen napot közvetlenül megelőzőtt nap, ma szokottabban: *tegnap*, a köznépnél gyakran *tennap*, a székelyeknél ma is *tege*. (Táj szótár). Ugyan csak a régieknél s tájnyelven másképp: *tegett* (Báthorinál), *tegét* (Baranyában), *tegeten* (a Bécsi codexben), *tegetlen* (Molnár Albertnél), *tegent*, *tegitlen*. Lássunk néhány példát. „Debreczenben es (is) jól vannak és élnek minden rokonink, mert Sós Ferencz itt vala nálam e thege (= e mult időben); ü thüle mind megkérdezthém.” Levél 1545-ből. (Szalay Ág. 400. m. l. 28. l.). „Mondának neki az tanítványok: Mester, lám tudod hogy téged im tegitlen és (is) meg akarnak vala kevezni (kövezni) ott az zsidók.” Régi m. Passio. (Toldy F. kiadása. 172. l.). „Tegeten (nuper) ked(ég) megfordólanak ő urokhoz istenekhez.” Bécsi cod. Judith. V.).

Valószínűnek látszik, hogy ezen szóban alapfogalom a távolságot, s itt különösen időtávolságot jelentő *te*, mélyhangon: *ta*. Egészen egyezik a *teg* gyökkel a persa *dig* (دیگ) dies hesternus, heri. Vullers.), másképen: *dí* (دی, honnan *dí rúz* tegnapi

nap). A magyarban is előfordul: *tignap*; l. ezt. (Vámbéry szerint csagataji nyelven: *tön* am. tegnap; *töne kün* tegnapi nap, oszmanli nyelven: *dün* am. tegnap. Ugyan ő megjegyzi, hogy *tön* v. *tün* csagataji nyelven éjt jelent, melyhez a föntebbi *tön* (= heri) úgy viszonyul, mint a szláv *vecser* (= est) a *vesera* (= tegnap-)hoz.

TÉGELY, fn. tt. *tégely-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Csésze, vagy kis tálforma edény agyagból, vagy fából; milyen az *olvasztó tégely*, melyben érczet, vagy más ásványokat olvasztanak; *kenőcsös tégely*, melyben kenőcsöt tartanak; *konyhai tégely*, zsiradékot olvasztani, vagy benne valamit fölmelegíteni való. Idegen szó. Németül: *Tiegel*, svédül: *digel*, lengyelül: *tygiel* stb.

TÉGELYKE, (tégely-ke) kicsiny. fn. tt. *tégely-két*. Kis tégely.

TEGENT, (teg-en-t) l. TEGE.

TEGENYE, falu Ung m.; helyr. *Tegenyére*, —*n*, —*ről*.

TEGÉT, (teg-ét) l. TEGE.

TÉGET, l. TEEGET.

TEGETEN, (teg-ett-en) l. TEGETLEN.

TEGETLEN, (teg-ett-len, a *len* csak toldalékhang, mint 'pedig-len', 'ismét-len' szókban) időhátrázó. Am. az egyszerű *tege*, továbbá *tegeten* és *tegett* azaz tegnap. De eljön minap értelemben is, pl. a Nádor-codexben, Bécsi codexben stb. L. TEGE.

TEGÉTT, (teg-ét) l. TEGE.

TEGEZ, (1), (teg-ez) fn. tt. *tegez-t* v. *tegzet*, harm. szr. —*e* v. *tege*. Tok, melyben az ijászok a nyilakat tartják, nyiltok, másképen: *puzdra*. *Úgy illik hozzá, mint bot a tegezhez*. (Km.). Alaphangra (gyökre) és értelemre egyeznek vele: *tok*, *takar*. Roknok még a latin *tego*, *tegulum*, a hellen *θήκη*, honnan *βελοθήκη* am. nyiltok; és Budenz J. szerint a vogul *täut*. V. ö. TAKAR; TOK. Alakra nézve hasonló képeztetésük: *lemez*, *koboz*, *doboz*, *száraz*.

TEGEZ, (2), (teg-ézt, ige. l. TÉZ.

TÉGLA, fn. tt. *téglát*. Gyúrt agyagból alakított, s kemenczében kiégetett rendesen hosszukás négyszögű, vagy más alakú test, melyet építési anyagul használnak, néhutt másképen: *égett kő*. Kiégetlen állapotban *mór* vagy *vályog* a neve. *Téglát vetni*, *égetni*. *Téglából rakott fal*, *épített ház*. *Téglával padolt szoba*, *folyosó*. *Téglát szapulni*, am. sikertelen munkát tenni.

Eredetileg a latin *tegula* után képeztetett, valamint a szláv nyelvekben: *tyehla*, *cehla*, *cegla*, olasz *tegola*, és a német *Ziegel* is stb.

TÉGLACINÁLÓ, ösz. fn. L. TÉGLAVETŐ.

TÉGLACINÁLÓHELY, (tégla-csináló-hely)

1. **TÉGLACSÚR**.

TÉGLACSÚR, (tégla-csűr) ösz. fn. Azon épületekkel ellátott hely, hol a téglákat készítik, s a kemenczéből kiszedve összerakják.

TÉGLAÉGETÉS, (tégla-égetés) ösz. fn. Azon munkák összvege, melyek által a téglák készülnek.

Szorosb ért. munka, midőn a vályogokat kemenczében tűz által kőszilárdakká teszik.

TÉGLAÉGETŐ, (tégla-égető) ösz. fn. 1) Személy, ki agyagból téglákat alakít és éget. 2) Kemence, melyben téglát égetnek.

TÉGLAFAL, (tégla-fal) ösz. fn. Téglából épített fal, különböztetésül más anyagból, pl. kőből, vályogból, sárból stb. rakott falaktól.

TÉGLAFORMA, (tégla-forma) ösz. fn. és mn. Fából csinált keret, melylyel a gyúrt sarat kiszakasztják, s téglává, illetőleg vályoggá alakítják. Mint melléknév, jelent oly testet, mely alakjára téglához hasonló. *Téglaforma szappandarab*.

TÉGLAGYÁR, (tégla-gyár) ösz. fn. Nagyobbszerű téglakészítő és égető helyiségek.

TÉGLAGYÁROS, (tégla-gyáros) ösz. fn. Téglagyár birtokosa.

TÉGLAGYÁRTÓ, (tégla-gyártó) ösz. mn. és fn. Téglavetéssel és égetéssel foglalkodó.

TÉGLAHÁZ, (tégla-ház) ösz. fn. 1) Téglából épített ház, különböztetésül oly házaktól, melyek más anyagból, pl. kőből, vályogból, fából, sárból stb. építvék. 2) L. TÉGLACSÚR v. TÉGLAVETŐ.

TÉGLAKARIMA, (tégla-karima) ösz. fn. Valamely épületen téglából való karima.

TÉGLAKEMENCZE, (tégla-kemence) ösz. fn. Kemence, melyben a vályogot téglává égetik.

TÉGLAOLAJ, (tégla-olaj) ösz. fn. Izzó téglaporon általeresztett olaj, melyet némely bőrbajok, pl. koszoság ellen gyógyszeres kenőcsül használnak.

TÉGLAPÁRKÁNY, (tégla-párkány) ösz. fn. Valamely épület párkánya téglából.

TÉGLAPOR, (tégla-por) ösz. fn. Porrá zúzott vagy őrlött téglá. *Torkára szállt a téglapor*.

TÉGLÁS, (1), (tégla-as) mn. tt. *téglás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Téglával ellátott, bővelkedő, rakott. Mint főnév tárgyesete: *téglás-t*, többese: —*ok*, s jelent téglavető kézmívest, téglagyártót.

TÉGLÁS, (2), mváros Szabolcs, KENYERE—, pusztá Csongrád m.; helyr. *Téglás-ra*, —*on*, —*ról*.

TÉGLÁSMESTER, (tégla-s-mester) ösz. fn. Mester, ki a téglavetést érti, s az ide tartozó munkákat igazgatja, rendezi.

TÉGLASZÍN, (tégla-szín) ösz. fn. 1) Halvány vörnyeges szín, milyen az égett tégláé szokott lenni. 2) Szín, azaz félhaj, mely alatt a téglának vetett vályogot szárítják, s a kiégetett téglát tartják.

TÉGLASZÍNÜ v. —**SZÍNÜ**, (tégla-színü) ösz. mn. Minek a téglához hasonló vörnyeges színe van. *Téglaszínü virágok*.

TÉGLAVAS, (tégla-vas) ösz. fn. Szabók, kalaposok, mosónők stb. köz ismeretű eszköze, tulajdonkép téglához némileg hasonló alaku vasdarab, melyet tűzben izzóvá tesznek, s rendesen tokba zárva ruhaneműek, és más szövetek kisimítására használnak; másképen: *vasaló* vagy *téglázóvas*.

TÉGLAVÉRÉS, (tégla-vérés) ösz. mn. Olyan féle veres színű, mint a téglá.

TÉGLAVETÉS, (tégla-vetés) ösz. fn. Tulajdonképp kézművesi munka, mely által gyúrt agyagból téglának való vályogot gyártanak.

TÉGLAVETŐ, (tégla-vető) ösz. fn. 1) Személy vagyis kézműves, ki agyagból téglákat alakít és éget. 2) L. **TÉGLACSÚR**.

TÉGLÁZ, (tégla-az) áth. m. *tégláz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. 1) Bizonyos tért téglákkal főd. *Téglázi a szobát, folyosót*. Képzésre olyan mint *kővez*, *cserpez*, *sároz*, *kövecsez*. 2) Úgy nevezett téglavassal ruhaneműt, vagy szövetet simává, fényessé tesz; másnép: *vasal*. V. ö. **TÉGLAVAS**.

TÉGLÁZÁS, (tégla-az-ás) fn. tt. *téglázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit tégláznak. V. ö. **TÉGLÁZ**.

TÉGLÁZAT, (tégla-az-at) fn. tt. *téglázat-ot*, harm. szr. — *a*. Téglából rakott burkolata bizonyos térnek. *A folyosó téglázatát fölszedni, s helyette deszkapadlót rakni*.

TÉGLÁZÓVAS, (téglázó-vas) 1. **TÉGLAVAS**.

TEGNAP, (teg-nap) ösz. fn. tt. *tegnap-ot*. A folyó vagyis mai napot közvetlenül megelőzőtt nap, valamint a mai nap után következő: *holnap*, s a nem rég mult: *ma*nap. A névvizonyító ragokat jobbra főlveszi. *Tegnapig vártam őt. Tegnapra ígérkezett. Tegnapról fogva nem ettem. Tegnapoz egy hétre*. Ezen kérdésre mikor? időhatározó gyanánt divatozik. *Tegnap indult, ma ide érkezik, holnap elmegy*. V. ö. **TEGE**. Átv. szélesb ért. jelent nem rég mult időt is. *Ő sem tegnap született ember*.

TEGNAPELŐTT, (teg-nap-előtt) ösz. időhatározó. Tegnapot közvetlenül megelőzőtt napon, ez előtt két nappal v. ez előtt másod napon. *Se tegnap, se tegnapelőtt nem láttam őt. Tegnapelőtt csütörtök volt, minthogy ma szombat van*.

TEGNAPELŐTTI, (teg-nap-előtti) ösz. mn. Tegnapot közvetlenül megelőzőtt. *A tegnapelőtti jégeső sok kárt okozott a vetésekben*. V. ö. **TEGNAPELŐTT**.

TEGNAPI, (teg-napi) ösz. mn. Tegnapra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó, akkor történt stb. *Tegnap ebéd, vacsora. Tegnap napszámát nem kapta meg. A tegnap ülésben nem vehettem részt*. Átv. szélesb ért. közel mult időbeli, nem régi. *Tegnap gomba, gúnyneve a nem régen fölcseperedett gögös embernek*.

TEGNAPON, (teg-napon) lásd **TEGNAP** időhatározó.

TEGZÉS, (teg-ez-és) mn. tt. *tegzés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Tegezzel, azaz nyíltokkal, másképp puzdrával ellátott, fölszerelt. *Tegzes íjások, régi vitézek*.

TEGZESBORFÓ, falu Hont m.; helyr. — *Borfő-re*, — *n*, — *ről*.

TEGZÉSEN, (teg-ez-és-en) ih. Tegezzel fölszerelve.

TEGYE, puszta Veszprém m.; helyr. *Tegyé-re*, — *n*, — *ről*.

TEHÁT, kötszó. Élünk ma ezen szóval a következtetést jelentő latin *ergo* vagy *igitur* (következőleg) értelmében, kivált a föltételes mondatok után

vagy általán, midőn az okoskodási előzményekből valamit kihozunk, midőn az okozatot az okkal összekötjük. *Ha vétett, tehát bűnhődjék. Minthogy semmi szükség rád, tehát elmehetsz. Nagy barátja volt, tehát nem csoda, hogy annyira sajnálja őt. Tehát csakugyan igaz, amit hallottam? Ez tehát az a híres munka? A régienél, de a székelyeknél az udvarhelyszéki szójárásban ma is *tahát*, amazoknál akkor és *azután* jelentéssel. L. **TAHÁT**. Egyébiránt már Pesty Gábornál is előjön *tehát* alakban, de a régies *akkor* jelentéssel. (XLVI. mese végén). E szerint eredeti értelménél fogva valami előre bocsátott vagy elmult dologra vonatkozik. Utóbb jelentése szűkebbé lön, s azon viszonyt fejezi ki, mely az okoskodási előzmény és eredmény, vagy következtetés között létezik. Jászay Pál véleménye szerint (Régi magyar nyelvemlékek. III. köt. 351. l.) *tahát* gyöke a távolra vonatkozó *ta* v. *to*, melyből a *tova*, s ebből *továt*, *tohát*, *tahát* fejlődött ki. Erdősinnél *tahág*, mely oly módosítási viszonyban áll a *tahát* szóval, mint a tájdivatos *ittenneg* *ittennet*, *ottannag* *ottanat*, ismét ismét. A *t* nem csak hely-, hanem időhatározókat is képez, mint a régies *akkort*, *idétt* stb. Egyébiránt az sem valószínűtlen, hogy öszvetett szó a *ta* és azon *ha* gyökből, mely a *néha*, *soha*, *valaha*, mindenha szókbán időt jelent, s melyből *t* képzővel lett *hát*, mint *idő idétt* (= időben), e szerint *tahát* elemezve *ta-ha*, *ta-hát* v. *ta-hátt* annyi volna, mint *tova időben*, vagy *bizonyos elmult idő után*, röviden: *akkor* v. *azután*. A *hát* ily értelemben egyszerűen is használtatik. L. **HÁT**, (2).*

TÉHELY, (tevő-hely?) fn. tt. *téhely-t*, tb. — *ék*. 1) Tok gyanánt szolgáló edény, eszköz, pl. a borbélyok téhelye, melyben beretváikat tartják. 2) A székelyeknél jelenti a borbélymühelyt is. (Cserei Elek). 3) A kőmiveseknél vakoló kalán.

TÉHELYÉZ, (téhely-éz) áth. m. *téhelyez-tem*, — *tél*, — *étt*, par. — *z*. A vakolómeszet téhelylyel a falra hánnya, vakol. V. ö. **TÉHELY**.

TÉHELYÉZÉS, (téhely-éz-és) fn. tt. *téhelyezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Kőmivesek munkája, midőn téhelyeznek, azaz vakolnak. V. ö. **TÉHELYÉZ**.

TEHÉN, fn. tt. *tehen-t* v. *tehen-et*, tb. *tehen-ek*. A székelyek s palócoknál rendszerént, a köz nyelvben pedig többnyire csak önhangzón kezdődő viszonyragok és képzők előtt az utóbbi szótag is rövid: *tehen*; és *tehenek*, *tehenes*, *tehenész*. Az úgy nevezett szarvasmarhák nösténye, mely teljesen kifejlődött, már borjazott, s melynek fiatal korában *üsző* a neve, mint a fiatal ököré *tinó*. Úgy nevezzük a bivalok, bölények, és szarvasok nöstényeit is, melyek t. i. borjukat ellenek. *Meddő, üzekedő, borjas, fejős tehen*. *Fehér, tarka, kese, riska, vörös, fekete tehen*. *Bivaltehen, szarvastehen* v. — *ünő*, v. *nöstényszarvas*. *Sötétben minden tehen fekete*. (Km.). *Amely tehen sokat bög, kevés tejet ad*. (Km.). *Fekete tehénnek is fehér a teje*. (Km.). *Úgy illik rá, mint tehénre a gatyja*. (Km.). *Derek dolog, három tehen egy csorda*. (Km.). *Sír mint a zálogos tehen*. (Km.). *Haj baj, kilencz tehen, még sincs vaj*. (Km.). *A hol üze-*

kedő tehén nincs, nem megy oda a bika. (Km.). Átv. köznépies nyelven: *Tehenet vett borjastul*, oly leányt vett el, kinek már gyermeke volt, vagy teherben van. *Vörös tehén legel a házon, ég a ház.* Képes kifejezéssel jelent bőségforrást. Tehenek nevei: Barna, Bimbó, Bodor, Bojti, Bojtos, Bokros, Csákó, Csendes, Csinos, Csira, Csóka, Daru, Fecske, Fura, Hattyú, Hegyes, Homály, Jeges, Kajla, Karcu, Kedves, Kesely, Lombi, Lombos, Pirók, Pityer, Perge, Rendes, Rigó, Riska, Sugár, Szemők, Szőke, Viola, Virág stb. Néha nőnevek után: Juczi, Kati, Margit, Sári, Zsuzsi stb. — A Bécsi és Tátrosi v. Müncheneri codexben *tehen* a latin 'bos' jelentésében fordul elő: „*Es teheneknek csordáit*“ (boum quoque armenta. Bécsi cod. Judith. II.). „*Es szénát eszik vala mint tehen*“ (ut bos. Dániel. V.). Így a Müncheneri codexben is (János ev. II.), melyek Pesty Gábornál és Erdősinnél: „*ökör*“ szóval fordítottak. A latin 'vacca' pedig ama codexekben mindenütt *ünő*.

Minthogy a tehén tejének bősége által más nőtények között különösen kitünő, valószínűnek látszik, hogy nevét a *tej*-től kapta, s eredetileg *tején* volt; nem áll ellent, hogy a Bécsi és Tátrosi codex írója vagy írói a latin 'bos' szót 'tehen' szóval fordították, mert amaz közös jelentésű: „*Bos taurum vaccamque comprehendit, ein Rind. Ochs oder Kuh.*“ Fabri Thesaurus, hol különösen Livius, Virgilius, Tacitus-ból is mondatok idéztetnek: „*boves quaedam*“, „*boves foeminas*“, „*bos locuta.*“

TEHÉNÁLLÁS, (tehen-állás) ösz. fn. Akol-féle, árkont, vagy héjazattal ellátott helyiség a mazorban, vagy a mezőségen, hová a teheneket fejés végett vagy éjjeli hálásra beterelik.

TEHÉNBŐR, (tehen-bőr) ösz. fn. A tehennek bőre, akár élő állapotban, akár lenyúzva; s ez ismét akár nyersen, akár kikészítve. *Nyers, kikészített tehenbőr.* *Tehenbőrből varrott csizma, saru.*

TEHÉNCSENGETYÜ, lásd: **TEHÉNCSONGETYÜ**.

TEHÉNCSORDA, (tehen-csorda) ösz. fn. Nagyobb számmal együtt legelő, s ugyanazon egy vagy több pásztor őrzete alatt levő tehenek serege. *A helységbeli tehéncsordát reggelenként ki, esténként hazahajtani.* V. ö. **GULYA**, **CSORDA**.

TEHÉNCSORDÁS, (tehen-csordás) ösz. fn. Pásztor, ki tehéncsordát őriz és legeltet. V. ö. **TEHÉNCSORDA**.

TEHÉNCSONGETYÜ, (tehen-csöngetyü) ösz. fn. Csöngetyü, melyet a tehenek nyakára szoktak kötni.

TEHENÉDIK, (tehen-éd-ik) k. m. *tehened-tem*, — *tél*, — *étt*. Átv. ért. népies kifejezéssel am. tehén módjára elterpeszkedve rádől, lefekszik valamire. *Letehenedett a földre. Rátehenedett a karszékre.*

TEHENES, (tehen-es) 1) mn. tt. *tehenes-t* v. — *et*, *tb*. — *ék*. Tehenekkel ellátott. *Tehenés gazda.* 2) fn. tt. *tehenes-t*, *tb*. — *ék*. Tehenekkel bántó házi szolga, mint *csikós*, *bivalos*, *szamaras*, *csirás*. V. ö. **TEHENÉSZ**.

TEHENÉSZ, (tehen-ész) fn. tt. *tehenész-t*, *tb*. — *ék*. Sajátlag aki téhennel vagy tehenekkel bánik; teheneket őriz; különösen pedig aki teheneket tart a végett, hogy azok tejének, és ebből készített vajnak, túrónak, sajtnak eladásából hasznot, nyereséget húzzon.

TEHENÉSZET, (tehen-ész-et) fn. tt. *tehenész-et*, *harm. szr.* — *e* v. — *je*. Marhatartás neve, melyben tehenek teje, s ebből készített vaj, túró, sajt teszik a gazdaság főczélját és nyereseményét.

TEHÉNFALVA, falu Zaránd m.; helyr. — *falvára*, — *n*, — *ról*.

TEHÉNFARK, (tehen-fark) ösz. fn. A tehén farából kinőtt hosszú, mozgékony rész. *Messze országot bejárt, mint a tehénfark, egyik farkpofától a másikig.* (Km.).

TEHÉNGANAJ v. — **GANÉJ**, (tehen-ganaj v. — *ganéj*) ösz. fn. A tehenektől elmenő bélsár. V. ö. **TEHÉNTÁGYA**, és **GANAJ**.

TEHÉNHIMLŐ, (tehen-himlő) ösz. fn. Himlő-féle bőrbetegség, milyen a teheneket szokta meglepni. Minthogy ezen himlő nem veszedelmes és könnyen gyógyítható, innen ezzel szokás a gyermekeket beoltani, hogy a veszedelmes emberhimlőtől megóvassanak.

TEHÉNHÚS, (tehen-hús) ösz. fn. A levágott téhénnek húsa, mint főzni, sütni való eledel. Szélesb ért. némely tájakon így nevezik általán a marhahúst.

TEHÉNHÚSLEVES, (tehen-hús-leves) ösz. fn. Leves, melyben tehenhúst főztek. Szélesb ért. szarvasmarha húsból főtt leves.

TEHÉNISTÁLLÓ, (tehen-istálló) lásd: **TEHÉNÓL**.

TEHENKÉDIK, (tehen-kéd-ik) k. m. *tehenkéd-tem*, — *tél*, — *étt*. Tehén módjára, s folytonosan fekszik, heverész, dőlöng. Köznépies kifejezés.

TEHÉNÓL, (tehen-ól) ösz. fn. Istálló, ól, melybe a teheneket, különösen a fejőseket szokták bekötni.

TEHÉNPÁSZTOR, (tehen-pásztor) ösz. fn. Tehén v. tehenek őrzésével foglalkodó személy.

TEHÉNSAJT, (tehen-sajt) ösz. fn. Tehéntejből készített sajt.

TEHÉNSÁJU, (tehen-száju) ösz. mn. Így nevezik Göcsejben s némely homokos vidékeken a vágott orru kapát. *Tehén száju kap.*

TEHÉNSZAR, aljas kifejezés; lásd: **TEHÉNGANAJ**.

TEHÉNSZARV, (tehen-szarv) ösz. fn. A tehennek szarva, mely a magyar teheneknél rendesen kisebb az ökörszarvnál.

TEHÉNSZÖR, (tehen-ször) ösz. fn. Ször, mely a tehenbőrt takarja; vagy melyet a lenyúzott tehenbőrrel leszedtek, lefaragtak. *Tehénszörrel tömött pamlag, derekaly.*

TEHÉNTÁNCZ, (tehen-táncz) ösz. fn. A tehenek ficzkázó ugrálása, midőn jó kedvök van,

pl. tavaszkor, midőn az akolból a mezőre szabadulnak. Van ily nevű csárda Borsod várm. A *táncz* szót némely más állatokra is alkalmazza a népnyelv, pl. *borjutáncz, darutáncz, szarkatáncz.*

TEHÉNTEJ, (tehén-tej) ősz. fn. Tej, melyet a tehén tőgyéből fejnek.

TEHÉNTÖGY, (tehén-tőgy) ősz. fn. Tőgy, melyben a tehén teje őszvegyül. V. ö. TÖGY.

TEHÉNTRÁGYA, (tehén-trágya) ősz. fn. Trágya, mint földet kövérítő anyag, mely az alommal kevert tehénganajból lesz. *Tehéntrágyával meghordani a szántóföldeket.*

TEHÉNTÚRÓ v. — TURÓ, (tehén-túró) ősz. fn. Tehéntejből készített túró. V. ö. TÚRÓ.

TEHÉNVAJ, (tehén-vaj) ősz. fn. Tehéntejből, illetőleg tehén tejföléből köpült vaj. V. ö. VAJ.

TEHÉNVIDÍTÓFŰ, (tehén-vidító-fű) ősz. fn. Fűfaj, melyet a tehén különösen szeret; igliczfajnak látszik. (Ononis agrestis?).

TEHÉNZSÍR, (tehén-zsír) ősz. fn. Olvasztott tehénvaj.

TEHER, fn. tt. *terhet*, tb. *terhek*, melyekben az *r* és *h* helyet cserélnek, s ugyan ez történik más oly ragok és képzők előtt is, melyek rövid *e* önhangzóval kezdődnek, pl. *terh-el, terh-es*; ellenben *teher-é, teher-nek, teher-től* stb. 1) Akármilyen féle test, áru, málha, podgyász stb., melyet tovább szállítás végett valamely járműre raknak. *Sok teherrel megrakott hajó. Egy szekérre ötven mázsányi terhet rakni. Ennyi terhet két ló nem bír elhúzni. Továbbá oly holmi, melyet emberekre, vagy más állatokra raknak elszállítás végett. Vállai és térdei roskadoznak a nagy teher alatt. Nagy teher is könnyű, ha sokan emelik. (Km.). A terhet a ló vagy szamár hátára rákötni.* 2) Minden test, mely másra, mint alapra nehezkeedik, melyet más test tart. *Vékony falakra nagy teher ekkora födél.* 3) Néha 'súly' helyett használtatik. *A boltozati ív terhe az oszlopokon nyugszik.* 4) Átv. kedélyt, lelket nyomasztó gond, állapot. *Szívén nagy teher fekszik. Ennyi terhet nem vagyok képes elviselni. Ezen ember terhemre van. Csak ezen terhet lerázhatnám magamról.* 5) Adó, adósság s általában minden tartozás, melyet valakinek rajtunk követelni joga van. *Ezen házon több teher fekszik, mint amennyit ér. Egyenlő teher senki nyakát nem szegi. (Km.). Innen: terhül írni, a könyvvitelben am. tartozásba írni.* 6) A nőnek nehézkes állapota. *Teherben levő asszony. Teherbe esett leány. Teherbe ejteni valakit.* V. ö. SÚLY, NEHÉZSÉG.

E szóban az utóbbi mássalhangzók, mint fontebb érintők, helyet cseréltek, s eredeti alakja: *terh* v. *tereh*, mely noha gyérebben, szintén használtatik, ez rendesen viszonyragozva: *terhet, terhek, terhem*, s képezve: *terhes, terhel*. E tekintetben hasonlók hozzá: *kehely és kelyh, pehely és pelyh, vehem és vemh*; megfordítva: *molyh és moholy*. Úgy látszik, egy eredeti a *terül, terít* igékkel, s a székelyeknél Csikszékben Döbrentei Gábor szerint csakugyan *terü*. (Régi M. Nyelvemlékek. III. K. 353. l.). Egyébiránt Bu-

denz J. szerint osztyákul, különösen a szurguti szójárásban *tágert* am. nehéz, s a déli vogulban *tarut* am. teher. Eléfordul a szerb nyelvben: *teret*, és tótul: *tercha, tyarcha*.

TEHERBEEJTÉS, (teherbe-ejtés) ősz. fn. A férfinak sikeres elhálása valamely nővel, melynek következtében ez magzatot fogan.

TEHERBEESÉS, (teherbe-esés) ősz. fn. A nőnek azon állapota, midőn magzatot fogan.

TEHERENGEDÉLY, (teher-engedély) ősz. fn. A lóversenyzésben néhány font könnyebbség, melyben a verseny föltételeihez képest kanca, herélt; próbátlan, nyeretlen vagy belföldi ló részesül a mén; próbált, külföldi ellenében.

TEHERFUVAR, (teher-fuvar) ősz. fn. Valamely járművön, pl. szekeren, hajón teherszállítás.

TEHERFUVAROS, (teher-fuvaros) ősz. fn. Teherszállítással foglalkodó fuvaros.

TEHERHAJÓ, (teher-hajó) ősz. fn. Teherhordó, teherszállító hajó.

TEHERHORDÓ, (teher-hordó) ősz. fn. és mn. 1) Munkás, ki bizonyos járművön, pl. targoneczán, taligán, talicskán, vagy vállain, hátán, holmit egy helyről másra szállít. 2) Melléknevül mind személyekről, mind állatokról s járművekről is használjuk. *Teherhordó napszámosok. Teherhordó szamarak, lovak, öszvérek. Teherhordó hajó.*

TEHERJEGY, (teher-jegy) l. ZÁLOGJEGY.

TEHERKÉPESSÉG, (teher-képesség) ősz. fn. Valamely járműnek, különösen hajónak bizonyos súlyú és térfogatu áruk befogadására való ereje, vagyis azon mérték, melyet súlyra és helyre tekintettel a hajó magába foglalhat.

TEHERLAP, (teher-lap) ősz. fn. A telek-könyvben azon lap, hová a terhek vagyis adósságok jegyezték; másképen: *C lap*, mert azok e betű alatt foglaltatnak. V. ö. TELEKKÖNYV.

TEHERLEVÉL, (teher-levél) l. ZÁLOGLEVÉL.

TEHERSZÁLLÍTÓ, (teher-szállító) ősz. fn. és mn. 1) Aki teherszállítással foglalkodik, teherfuvaros. 2) Jármű, különösen hajó, melyen különféle portékákat szállítanak. *Teherszállító hajó.*

TEHERVAGYON, (teher-vagyon) ősz. fn. Valamely vagyontömeg mérlegezésénél az adósságok öszvege; máskép: *szenvető vagyon*. (Passiv-Vermögen).

TEHERVONAT, (teher-vonat) ősz. fn. Vasúti vonat, illetőleg vasúti szekerek, melyeken holmi terhet, árukat szállítanak, különböztetéstül a személyvonattól.

TÉHET, (té-het) tehető igeforma; m. *tehet-tem, —tél, —étt*, par. *téless*. 1) Valamit tenni, eszközölni, végre hajtani képes, akár testi vagy lelki ereje, akár anyagi vagy szellemi stb. segédeszközök által. *A gazda, ha akarja, sokkal jót tehet. Betegsége miatt nem tehet semmit. Nem tehetek róla, azaz, nem akadályozhatom, nem segíthetek rajta. Kedvemért ezt megtehetnéd.* 2) Valamit bizonyos helyre helyezhet. *Még egy mázsát tehetesz a szekérre.* Egyébiránt v. ö. TÉSZ.

TÉHETÉK, (tè-het-ék) fn. tt. *teheték-ét*. Bölcsészeti ért. képesség, velünk született erő, hajlam, melynél fogva valamit tenni képesek vagyunk.

TÉHETETLEN, (tè-het-etlen) mn. tt. *tehetetlen-t*, tb. — *ék*. 1) Kinek ereje, eszköze, módja, képessége nincsen, hogy valamit tehesen; erőtlen, gyöngé, ügyetlen, gyáva. *Tehetetlen nyomorék, vak, sántabéna. Magával jötehetetlen.* 2) Ki valamely külső erőszak által akadályozva van, hogy valamit tehesen. *A lebilincsellt rab tehetetlen.*

TÉHETETLENSÉG, (tè-het-etlen-ség) fn. tt. *tehetetlenség-et*, harm. szr. — *e*. Állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valaki vagy cselekvő erő nélkül szűkölködik, vagy annak kifejtésében akadályozva van; gyöngeség, ügyetlenség, gyávaság.

TÉHETETLENÜL, (tè-het-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy tehetne valamit; erejétől megfosztva, vagy annak működésében akadályozva. *Tehetetlenül vesztetgni, elöltetni az időt.*

TÉHETLEN; **TÉHETLENSÉG**; **TÉHETLENÜL**, lásd: **TÉHETETLEN**; **TÉHETETLENSÉG**; **TÉHETETLENÜL**.

TÉHETŐ, (tè-het-ő) mn. tt. *téhető-t*. 1) Szenvedőleg amit tenni lehet; minek végrehajtása nagy nehézséggel vagy sok akadálylyal nem jár; ami erőnket fölül nem mulja. *Ami tehető, megteszem.* 2) Cselekvőleg, aki valamit tenni, véghezvinni képes. *Mindentehető Isten.*

TÉHETŐS, (tè-het-ő-ös) mn. tt. *tehető-s-t* v. — *et*, tb. — *ék*. 1) Ki anyagilag sokat képes tenni, sorsához képest gazdag, jómodú, jó magabíró. *Tehető-s urak, polgárok, gazdák.* 2) Hatalmas, sok erkölcsi hatással bíró, sokat eszközölni képes.

TÉHETŐSÉG, (tè-het-ő-ség) fn. tt. *tehetőség-ét*, harm. szr. — *e*. Tulajdonság, melynél fogva valaki erkölcsileg sokat képes eszközölni.

TÉHETŐSSÉG, (tè-het-ő-ös-ség) fn. tt. *tehetősség-ét*, harm. szr. — *e*. Anyagi jómodu állapot, sorsához képest gazdag.

TÉHETSÉG, (tè-het-ség) fn. tt. *tehetség-ét*, harm. szr. — *e*. Testi vagy lelki erő, anyagi vagy szellemi képesség, melynél fogva valamit mivelhetünk, eszközölhetünk, végrehajthatunk. *Kiki tehetsége szerint dolgozzék, a kö-jóra adózzék. Ami tehetségemben áll, el nem mulasztom megtenni. Nagy tehetségű ifjú.* „Ada önekik tehetséget (Tárkányinál: erőt) és hatalmat“ (virtutem et potestatem. Müncheni cod. Lukács. IX.). Régente szélesebb értelemben is: „Ki (= mely) napokban parancsolá egybegyűlni ő tehetségének (Tárkányinál: az ő hadi erejének) minden seregét.“ (Bécsi cod. Judith. III.). Különösen eredetileg az emberbe öntött cselekvési hajlam és szellemi erő. *Akaró-tehetség. Ismerő-tehetség. Itélő-tehetség. Szervező-tehetség.*

TÉHETSÉGÉS, (tè-het-ség-és) mn. tt. *tehetség-s-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Bizonyos tehetséggel, azaz, cselekvési erővel, képességgel, ügyességgel bíró. V. ö. **TÉHETSÉG**.

TÉHETSÉGTelen, (tè-het-ség-telen) mn. tt. *tehetségtelen-t*, tb. — *ék*. Kinek tehetsége nincsen. V. ö. **TÉHETSÉG**.

TEJ v. **TÉJ**, fn. tt. *tej-et*, harm. szr. — *e*. Az önhangzón kezdődő viszonyragok és képzők előtt rendszeren rövid: *tejek, tejem, tejes, tejel, tejez, tejellen*, de egyébként is nagy kiterjedésű szokás szerént röviden hangzik. 1) Szoros és szokott értelemben, fehéres színű, át nem látszó, kellemes édességű nedv, mely a szülőknek emlőiben, s általában az emlős állatok nőstényeinek csöceiben, illetőleg tőgyeiben összegyűl, és közönségesen szólva vajas, turós és savós részekből áll, s a kisded magzatok első eledele, de meglelt embereknek is mind ételül, mind italul szolgál. Bizonyos növények éldele után a tej különös színt ölthet; sáfrántól sárga lesz, a buzértól piros, indigó tartalmu növényektől kék. Fűszeres növények pedig zamatossá teszik azt. *Asszonytej, kecsketej, tehéntej, bivaltej, lótej, juhtej, szamártej* stb. Az ember leginkább a szelídített növényevő állatok, különösen a tehén, bival, juh, kecske tejével táplálkozik; vannak azonban népek, melyek a ló-, szamárkanczák, s a nőstény tevék, dromedárok, iramszarvasok és lámák tejét is élvezik. *Főcstej*, azaz előtej. *Édes tej, aludt tej* v. *savanyú tej*. *Tejben, vajban fűrésztölték. Fris tej*, amint a tőgyből kifejtik. *Tejet szopni, fejni, szűrni, forralni. Kit a forró tej megéget, a tarhót is megfűjja.* (Km.). *Ha ikrázik a tej, rajta a köpüvel* (km.), azaz, mindent annak idején sürgölj. *Meglátszik a mely tejben turó leszen, v. korán meg tetszik, mely tejből lesz jó turó, v. a tejnek elején tetszik meg a turó.* (Km.). *Tejjel vagy tejből készített eledelek.* Ha a kifejt tej egy ideig csendesen áll, a felületén sűrű, zsiros réteg képződik (a zsir mint könnyebb test fölfelé huzódik), ez a *tejszín* v. *tejsűrű*, s ha még tovább áll, az alsó rész megalszik s megsavanyodik, s ekkor a felső rész még sűrűbbé, zsirosabbá válik, s *tejföl* lesz a neve. A tej megalvását gyorsabban, de a különmemű részeknek együtt maradásával együtt az által segítik elé, hogy savanyú oltógyomrot (borjuét) vagy savanyu anyagot (borkövet) stb. tesznek belé. *Tejjel, mézzel folyó föld*, am. dús termékenységi. *Anyai tejjel beszívott erkölcsök. Az anyai tej legédesebb.* (Km.). *Arcza olyan, mint a tej és vér*, azaz fehér és piros. *Sárkánytejen nevelt, kegyetlen, vad. Madártej, kakastej*, tréfásan am. semmi, nem lény. 2) Szélesb ért. tej színéhez hasonló némely állati és növényi nedvek, milyen a hímhalak nemző magva, melylyl az ikrákat termékenyítik, vagy az úgy nevezett *ebtej, kutyatej* növények nedve. 3) Némely növényekből vagy magvakból kivont italnemű vagy gyógyszeres nedvek, pl. *mondolatej*.

Alakra nézve hasonló a *fej, hej* v. *héj, haj, vej, nej, saj, raj, māj, háj, éj, száj* szókhoz; a székelyeknél: *té*. Mély hangon csagataji nyelven: *szaj*. Hasonló hozzá a szláv *dojim* (szoptatok) igének gyöke *doj*, s a szanszkrit *duh* gyök, mely am. *fej*. Mennyiben fehér, világos színre vonatkoznak, rokonok vele: *tél, dél, dér*, melyek szintén röviden is ragoztatnak: *telet, delet, deret* stb.

TEJÁRUS, (tej-árus) ősz. fn. Aki pénzért kisebb nagyobb mértékben tejet árul.

TEJÁRUSNŐ, (tej-árus-nő) ősz. fn. Nőszemély, ki tejet árul.

TEJÁZALÉK, (tjé-ázalék) ősz. fn. Győr megyében Czech János szerint am. téjnműiek.

TEJBEDARA, (tejben-dara) ősz. fn. Tejjel vagy tejben főtt dara.

TEJBEGOMBÓTA, (tejben-gombóta) ősz. fn. Tejjel v. tejben főzött gombótaféle tészta.

TEJBEKÁSA, (tejben-kása) ősz. fn. Tejjel v. tejben főzött kása, pépnműi eledel. *Kis gyermeknek tejbekását adni.*

TEJBEMETÉLT, (tejben-metélt) ősz. fn. Tejjel v. tejben főzött, metélt¹ nevű tészta.

TEJBERIS, (tejben-ris) ősz. fn. Tejben főtt riskása.

TEJCSOMÓ, (tej-csomó) l. TEJGOMOLY.

TEJCZUKOR, (tej-czukur) ősz. fn. Czukornemű test, mint az édes tejnek egyik alkatrésze, mely a tejnek hosszabb ideig állása, megálvása által, a szabad levegő élenyével vegyülve tejsavvá változik. Így nevezetik a tej, többi alkatrészeitől mesterségesen elválasztott és jecgezített állapotban is.

TEJDINE! (te-ide-ne). Vadászok nyelvén sokszor ismételt kiáltás, melylyel a kopókat a vadnak fris nyomához hívják.

TEJDÚS, (tej-dús) ősz. mn. Tejben bővelkedő.

TEJED, ELŐ —, LEDÉR —, OLLÉ —, faluk Pozsony m.; helyr. *Tejebre*, —én, —ről.

TEJEDÉNY, (tej-edény) ősz. fn. Általán minden edény, melybe a tejet fejik, szűrik, vagy azt tartják, asztalra adják stb.; máskép: tejes edény.

TEJEDZÉS, (tej-ed-ez-és) fn. tt. *tejedzés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. L. TEJESÉDÉS; és TEJELEÉS.

TEJEDZIK, (tej-ed-ez-ik) k. m. *tejedz-étt*. L. TEJESEDIK; és TEJEL.

TEJEL, (tej-el) őnh. m. *tejelt*. Mondjuk nőtény állatról, mely tejet ad. *A borjas tehenek, az anyajuhok tejlenek.*

TEJELES, (tej-el-és) fn. tt. *tejelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn a nőtény állat tejet ad.

TEJÉR, (1), (tej-ér) ősz. fn. Azon erek, melyek a tejnedveket az emlőbe, tőgybe vezetik.

TEJÉR, (2), (tej-ér) fn. tt. *tejér-t*, tb. —ék. Gönczy Pálnál az őtporodások (őthimesek) seregébe és két terméjük (két anyások) rendébe tartozó növény (Thysselinum). Faja a *posványtejer* (thyss. palustre), mely Diószegi-Fazekasnál a derezle (selinum) faja közt mint *posványderezle* jön elő; köznépi néven: *bűdös tejelő*.

TEJES, (tej-es) mn. tt. *tejes-t* v. —et, tb. —ék. 1) Tejjel bővelkedő, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Tejes tőgyű tehén. Tejes hal. Tejes kukoricza. Tejes fű.* 2) Amiben tejet tartanak. *Tejes dézsa, kánna, fazék.* 3) Aki tejet árul. *Tejesasszonyok, leányok, kofák.* 4) Amit tejjel vegyítettek, készítették, főztek stb. *Te-*

jes kávé. Tejes kása, tészta, kenyér, czipó, kalács. 5) Átv. *tejes száju fiu*, am. kisdéd, ki még szopik, vagy kit nem rég választottak el a csöcstől; pelyhetlen ifju.

TEJESASSZONY, (tejes-asszony) ősz. fn. Tejjel kereskedő, tejet áruló asszony.

TEJESCSÉSZE, (tejes-csésze) ősz. fn. Csésze, melyben tejet tartanak, vagy melyben tejet tesznek az asztalra.

TEJESDÉZSA, (tejes-dézsza) ősz. fn. Dézsza, melyben tejet tartanak.

TEJESÉDÉNY, (tejes-edény) l. TEJEDÉNY.

TEJESÉDÉS, (tej-es-éd-és) fn. tt. *tejesedés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn az állati nedvek tejrésszé alakulnak; vagy midőn bizonyos növényekből tejhez hasonló nedv fejlődik ki. *Kukoricza tejesedése.*

TEJESÉDIK, (tej-es-éd-ik) k. m. *tejeséd-tem*, —tél, —étt. Tejes részek, nedvek képződnek belőle. Átv. tejszinű nedv keletkezik benne. *A szemesedő kukoricza tejesedik.*

TEJESEMBÉR, (tejes-embér) ősz. fn. Aki tejáruval foglalkodik.

TEJESÉTEK, (tejes-étek) ősz. fn. Tejjel készített éték. „Húsvét napján szentelt borjúhús süsával (zúzával), paréj orjjal, lúdfi, vadhus, tejes-étek.” Levelestár. (Szalay Ág. gyűjteménye). 43. l.

TEJESHAL, (tejes-hal) ősz. fn. Him hal, melynek szaporító magva tejhez hasonló.

TEJESLEÁNY, (tejes-leány) ősz. fn. Tejáruló leány.

TEJESRUHA, (tejes-ruha) ősz. fn. Ruha, melyen a tejet átszűrik, vagy melylyel a tejesedényeket betakarják, bekötik. Elválasztva *tejes ruha*, am. tejjel leöntött, bemázolt ruha.

TFJESSÉG, (tej-es-ség) fn. tt. *tejesség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság vagy állapot, midőn a nőtény állat tejjel bővelkedik; vagy midőn valamely testből tejhez hasonló nedv fejlődik ki. *Gyöngye kukoricza tejessége.*

TEJETLEN, (tej-etlen) mn. tt. *tejetlen-t*, tb. —ék. Aminek teje nincs, meddő. *Tejetlen tehén.* „Várj tejetlen gubás keeske.” (Faludi). Határozóként am. tej nélkül, tejetlenül.

TEJETLENSÉG, (tejetetlen-ség) fn. tt. *tejetlenség-ét*, harm. szr. —e. A nőtény állatnak tejetlen tulajdonsága, vagyis azon állapota, midőn teje nincsen.

TEJFALU, falu Pozsony m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ből*.

TEJFÉL; TEJFÉLÉS, lásd: TEJFÖL; TEJFÖLÖS.

TEJFÉLE, (tej-féle) ősz. mn. 1) Tejből készült. 2) Tejhez hasonló nemű. *Tejféle ital, gyógyyszer.* Némely növények és magvak *tejféle* nedvei.

TEJFOG, (tej-fog) ősz. fn. A szopó állatoknál azon fogak, melyekkel születnek, vagy melyeket csecsemő korukban kapnak, s melyek utóbb kihullván, mások nőnek helyükbe. A borjúknál így nevezik a szélső zápfogakat. A lovaknál *csikófog* a neve.

TEJFÖL, (tej-föl) ősz. fn. A tejnek zsiros, illetőleg vajas részei, melyek a tejtartó edény felszínére emelkednek, míg a turós részek lefelé szállanak s az úgy nevezett aludttejet képezik. A *tejszín* vagy *tejsűrű* csak annyiban különbözik a tejföltől, hogy amazok még frisebbek, ritkébbak, édesek, s nem foglalják is magukban a vajas részek egész öszvegét. A tejföl is még mindig foglal magában nem zsiros részeket, honnan köpülés (röcskölés) által két külön részre válik, úgymint vajra és íróra v. íróstejre, a kinyomott aludt-tej pedig turóra és savóra. A tejföl legfinomabb s legizletesebb része a tejnek. *Leszedni a tejfölt. Tejföllel készített, leöntött eledel. Nem fenékgig tejföl. (Km.). Leszedte a tejfölt, csak a savót hagyta. (Km.).* V. ö. TEJPILLE.

TEJFÖLÖS, (tej-fölös) ősz. mn. 1) Amiben tejfölt tartanak; vagy amit tejfölszedésre használnak. *Tejfölös fazék. Tejfölös kalán.* 2) Tejföllel készített. *Tejfölös rétes, lepény.* 3) Átv. tejföhlöz hasonló fehér. *Tejfölös bajusz.*

TEJFÖLSZEDŐ, (tej-föl-szedő) ősz. fn. Kalán, melylyel az edényben öszvegyült tejfölt leszedik, hogy külön edénybe gyűjtsék; tejfölös kalán.

TEJFŰ, (tej-fű) ősz. fn. A csészeszárnyak neméhez tartozó növényfaj népies neve; szára tövön megdőlt, levelei szálas lánecsák, virágai fürtösek, rojtos ajakúak, csészeszárnyai három inuk, akkorák, mint a bokréta; másképp szintén népies néven: *pacsirta fű, tejhozó fű*; növénytani néven: *pacsirta-csészeszárny. (Polygala vulgaris).*

TEJFÜRDŐ, (tej-fürdő) ősz. fn. Fürdő, melyet tejből készítenek. A népmesék vasorru bábája tejfürdőben fürösztli leányait.

TEJGAZDAG, (tej-gazdag) l. TEJDÚS.

TEJGAZDASÁG, (tej-gazdaság) lásd: TEHENÉSZET.

TEJGOMOLY, (tej-gomoly) ősz. fn. Azon kis gomolyok, melyek a tejsűrűt vagy tejfölt képezik; továbbá az alutt-tejnek csomókká alakult turós részei.

TEJGYOMOR, (tej-gyomor) ősz. fn. A kérődző állatok negyedik gyomra vagy bele.

TEJHAB, (tej-hab) ősz. fn. Hab, melyet a tej képez, midőn csapdossák, keverik, töltögetik stb.

TEJHAL, (tej-hal) ősz. fn. Fehér keszeg, más név: *ökle* vagy *pelehal*.

TEJHÁRTYA, (tej-hártya) l. TEJPILLE.

TEJHOZÓFŰ, (tej-hozó-fű) ősz. fn. L. TEJFŰ.

TEJKE, (1), (té-hely-ke?) fn. tt. *tejkét*. A malomgarat alatt függő kis medencze, melyből hullognak a szemek a kő alá. Szabó Elek szerint *székely szó*.

TEJKE, (2), pusztá Pozson m.; helyr. *Tejké-re*, — n, — ról.

TEJKÉK, (tej-kék) ősz. mn. Fehérlő, igen világos kék, mint a higabb tej.

TEJKŐ, (tej-kő) ősz. fn. Fehérszürkés könem, mely a vízben felolvadván azt tejszínűre festi. (Galactites). Néha a tejfejréségű márványt is nevezik e néven.

TEJKÖPÜ v. —KÖPÜ, (tej-köpu) ősz. fn. A majorosok, birkások fa edénye, melybe fejnek, vagy melyben a tejet tartják. V. ö. KÖPÜ.

TEJLÁZ, (tej-láz) ősz. fn. Láz, mely a szopatató asszonyokat lepi meg, midőn tejök nincs rendes állapotban.

TEJLEVES, (tej-leves) ősz. fn. Tejből vagy tejjel főzött levesétel.

TEJMEDENCZE v. —MELENCZE, (tej-medencze v. —melencze) ősz. fn. Medencze, melyben tejet tartanak, vagy forralnak.

TEJMELEG, (tej-meleg) ősz. mn. Oly foku, vagyis hőmérsékü meleg, mint a tőgyből kifejtett friss tej.

TEJMENET, (tej-menet) l. TEJVEZETÉK.

TEJMÉSZKŐ, (tej-mész-kő) ősz. fn. Finom, fehér mészföld, a sziklák repedékei, és hegyek nyílásaiban, mely vízzel keverve tejhez hasonló színű. (Lac lunae).

TEJNEDV, (tej-nedv) ősz. fn. 1) Nedv, melyből a tulajdon értelemben vett tej áll. 2) Tejhez hasonló nedv némely állati és növényi testekben. 3) Tejféle tápnedv, melyet az állati gyomor a bevett elegelektől elválaszt.

TEJNEMŰ v. —NEMÜ, (tej-nemü) ősz. mn. Minden, mit a széles értelemben vett tej alatt értünk. *Tejnemű állati és növényi nedvek.*

TEJOLTÓ, (tej-oltó) ősz. fn. A szopós állatok gyomrában megsavanyodott tej, melylyel az édes tejet beoltják, s úgy nevezett ordát vagy zsendiczét készítenek. *Borjú, bárány, kecske beléből való tejoltó.*

TEJOLTÓFŰ, (tej-oltó-fű) lásd: TEJOLTÓ-GALAJ.

TEJOLTÓGALAJ, (tej-oltó-galaj) ősz. fn. Növényfaj a galajok neméből; szára felálló, keményke; levelei szálasak, barázdásak; virágái rövidek, s nagy sűrű virágú bugát képeznek; másképp köznyelven: *tejoltó fű, tejszúgorító fű, kásafű*. (Galium verum).

TEJORVOSLÁS, (tej-orvoslás) ősz. fn. Orvoslás neme, melyben bizonyos betegségek elleni gyógyszerül tejet használnak.

TEJPÉNZ, (tej-pénz) ősz. fn. Az eladott tejből bevett, vagy tejre kiadott pénz. *Reggeli helyett tejpénzt adni valakinek.*

TEJPÉP, (tej-pép) ősz. fn. Tejes kása lisztből, darából stb.

TEJPILLE, (tej-pille) ősz. fn. Hártya a felforralt tejnek felszínén, mely mintegy pillészárnyhoz hasonló.

TEJSÁV, (tej-sav) ősz. fn. Az állott tejnek megsavanyodott részei, különösen az alutt-tejben az úgy nevezett *savó*, a tejfölből az *író*. V. ö. TEJCZUKOR és TEJFÖL.

TEJSÁVANYÚ, (tej-savanyú) ősz. mn. Minek savanyú, illetőleg alutt-tejhez hasonló íze van.

TEJSÜRÜ v. —SÜRÜ, (tej-sűrű) ősz. fn. A tejnek zsiros része, mely a tejszinnél valamivel kövé-

rebb, a tejfölnél pedig higabb, ritkább. *A kávét tejsűrűvel inni.* V. ö. TEJFÖL.

TEJSZEKRÉNY, (tej-szekrény) ösz. fn. Konyhaszekrény, melyben az edényekre szűrt tejneműeket tartják.

TEJSZÍN, (tej-szin) ösz. fn. 1) Az édes tejnek azon zsíros részei, melyek először szállanak fölfelé, de még nem oly sűrűn, mint a tejsűrű vagy éppen tejföl, mely utóbbi a tejnek hosszabb állása után gyűl össze. Midőn a tejet felforrallják, a tejszínből tejpile lesz. 2) A tejnek fehéres, néha fehéres-kék színe. Melléknévi am. tejszínű.

TEJSZÍNŰ v. —SZÍNŰ, (tej-színű) ösz. mn. Halavány, s vékony kékes színű, mint a tej szokott lenni. *Tejszínű habok, tajték. Tejszínű arczbőr.*

TEJSZIVATYU, (tej-szivatyú) ösz. fn. Szivattyúféle eszköz, mely által az emlőkben megtorlott tejet kiszívják.

TEJSZŐR, (tej-ször) ösz. fn. Puha, fehéres, vékony szálcakájú szőr, vagyis pehely, mely a serdülő ifjak arczát, illetőleg állát kiveri.

TEJSZÜRŐ v. —SZÜRŐ, (tej-szűrő) ösz. fn. Szitanemű konyhai vagy majorházi eszköz, melyen a kifejt tejet áteresztik. Formája rendszeren kúpalakú. Némely tájakon *szitka* a neve.

TEJTARTÓ, (tej-tartó) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. szekrény vagy edény, melyben a tejet tartják. 2) Az állati test szervezetében a hátgerincz mellett fekvő csatorna, melybe a tejedények benyúlnak. (Cisterna lactea).

TEJÚT, (tej-út) ösz. fn. Azon számtalan s mérhetetlen távolság, és fehérlő csillagokból álló csíkos vonások az ég boltozatán, melyek évhosszanti éjeken föltűnve félkört alakítanak. Máskép: *hadak útja v. szalmás út v. ország út.*

TEJVERŐDÉZSA, (tej-verő-dézsza) ösz. fn. A székletyeknél am. köpülő, l. ezt.

TEJVEZETÉK, (tej-vezeték) ösz. fn. Azon csatornaféle menetek, melyekben az emlőmirigyekből kijövő finom edények egyesülnek, s melyek a csecsbimbóba nyúlva a tejet odavezetik. (Ductus lactiferi).

TEJZSUGORITÓFŰ, (tej-zsugorító-fű) ösz. fn. L. TEJOLTÓGALAJ.

TEK, (1), elvont gyöke *tekint* szónak és származékaiknak; l. TEKINT.

TEK, (2), elvont gyöke *teke, tekenő, és teker* szónak és származékainak; l. TEKE, TEKER.

TEK, (3), elvont gyöke a régies *tekél* ma *tökél* szónak és származékainak.

—TEK, személytöbbségben második személy raga; l. SZEMÉLYRAG alatt.

TÉK, régiesen am. *tevék*, l. TESZ.

TÉKA, fn. tt. *tékát*. Görög-latin szó, de a melylyel egyezik a magyar *tok*. L. TOK, SZEKRÉNY.

TEKE, (1), (tek-e vagy tek-ő) fn. tt. *tekét*. 1) Nagyobb nemű golyó, azaz gömbölyűvé alakított

tömör test. A golyó szélesb értékenyi, mint a teke, vagyis minden tekét golyónak is mondhatunk, de nem viszont. *Vasból öntött álgyuteke. Kőből, fából, üveg-ből csinált teke.* 2) Különösen játékszerű használt ilyenféle golyó, melylyel az úgy nevezett tekebábokat dobálják, vagy melyeket tekeasztalon bottal lökdösnek; honnan *tekézni* am. a föllállított kupokra tekét hajigálni, vagy kicsusztatni. 3) Földkört, vagy épkört ábrázoló golyó. *Földteke, égteke.*

Gyökhangra és alapfogalomra nézve rokonok hozzá: *teker, tekercs, tekereg*, mennyiben a tekerés és tekerés szintén körös irányban történnek, s körhöz hasonló alakot képeznek. V. ö. TEKER. Rokon továbbá: *tök*, mint növényi termés és mint a himálatok heréje. Valószínűleg egy eredetű a beborításra vonatkozó *takar, tok, tekenő, tegez* szókkal, minthogy a teke is mintegy öszvegöngyölgetett, öszvetakargatott csomóhoz hasonló. V. ö. a föntebbi szókat.

TEKE, (2), pusztá Győr, erdélyi m. város Kolos m.; helyr. *Teké-re, —n, —ról*.

TEKEALAKÚ, (teke-alakú) ösz. mn. Gömbölyű, mint a teke. *Tekealakú gombolyag.*

TEKEASZTAL, (teke-asztal) ösz. fn. A köz ismeretű francia *billard* játékra szolgáló asztal.

TEKEBÁB, (teke-báb) ösz. fn. Fából faragott, illetőleg esztergározott kúpalakok az úgy nevezett tekejátékban.

TEKEBOT, (teke-bot) ösz. fn. Bot, melylyel az úgy nevezett tekeasztalon a tekéket lökdösik; máskép: *tekepálcza*. (Queue, Billiardstock). Vörösmarty szerint: *kelevész*. Egyébiránt tekebotot vehetni szélesebb értelemben is, pl. midőn a tekét a levegőbe feldobják, és azt hajítóbottal fölebb vagy tovább ütik; vagy a tekét csak a földre gurítják és azt szinte hajtva bottal tovább hengergetik.

TEKÉCSKE, (tek-e-ecs-ke) kies. fn. tt. *tekécskét*. Kisebb fajta teke.

TEKÉDED, (tek-ő-ded) l. TEKEALAKÚ.

TEKEFÉRÉG, (teke-féreg) ösz. fn. Tekealakú férgecske, mely vízben lakik, s tekereset képezve folytonosan forog. (Volvox).

TEKEGOLYÓ, (teke-golyó) ösz. fn. Tekéző golyó. Főösleges összetétel, minthogy mindegyik szó külön is (teke, golyó) ugyanazt jelenti.

TEKEGOMOLY, (teke-gomoly) lásd: TEKE-RAKÁS.

TEKEHAL, (teke-hal) ösz. fn. Halfaj a csepű v. borzas halak neméből, melynek teste tekéhez hasonló gömbölyű. (Diodon atinga). E nevet némely más ily alakú halak is viselik.

TEKEHÁZA, falu Ugoesa m.; helyr. —*háza-ra, —n, —ról*.

TEKEJÁTÉK, (teke-játék) ösz. fn. Különféle játéknemek, melyeket tekével játszanak. *Dobáló, hajító, ütő tekejáték, medvéző tekejáték, asztali tekejáték stb.*

TÉKÉL, TÉKÉLET, TÉKÉLETÉS stb. L. TÖKÉL, TÖKÉLET, TÖKÉLETÉS stb.

TEKEMÉRO, (teke-mérő) ősz. fn. Tüzekek mérő eszköze, mely által az álgutetekék átmérőjét meghatározzák.

TEKEMINTA, (teke-minta) ősz. fn. Minta, melybe a tekéket önteni szokták.

TEKENŐ; TEKENŐS, l. TEKNŐ; TEKNŐS. TEKÉNT; TEKÉNTÉS; TEKÉNGET stb. régies és tájdivatos kiejtések, l. TEKINT; TEKINTÉS; TEKINTGET stb.

TEKENYE, falu Szala m.; helyr. *Tekenyé-re*, —n, —ról.

TEKENYŐ, l. TEKNŐ.

TEKENYŐS, pusztá Nyitra m.; helyr. *Tekenyős-re*, —ön, —ról.

TEKEÖNTÉS, (teke-öntés) ősz. fn. Fémtekék készítése, öntés (olvasztás, mintába töltés) által.

TEKEŐR, (teke-őr) ősz. fn. Szolgaszemély, ki az asztali tekészénél a játékra felügyel, a tekéket helyekre rakja, a számítást eszközli stb. (Marqueur).

TEKEPÁLCZA, (teke-pálcza) ősz. fn. A tekejátékhoz tartozó pálcza, melylyel a tekeasztalon a tekéket lökdösik. (Queue, Billiardstock). V. ö. TEKEBOT.

TEKEPATTANÁS, (teke-pattanás) ősz. fn. A tekének felszökése játékközben.

TEKER, (tek-er) áth. m. *tekert*. Széles ért. valamely testet folytonosan görbülő, vagyis körös, kelek irányban mintegy saját tengelye körül forgat; mi különbözőleg történhetik. 1) Hajlékony, többé, kevesbbé szilárd szövettű, rostos testet két ponton erősen megfogva s két ellenkező irányban forgatva gyűrűs rétegüvé alakít. *Vesszőből, marokszalmából gúszat tekerni. Kendőt, lepedőt öszvetekerni.* Különbözik tőle: *sodor*, mennyiben ez valamely testet egy irányban forgatva hengerdeddé alakít. (*Téztát, dohánylevelet sodorni*). A tekerés, marokba szorított kézzel, a sodrás tenyérrrel szokott történni, valamint a pedrés ujjak által. Hasonló jelentésű vele *csavar*, honnan átv. ért. az ikerített *csavarog tekereg, csavargás tekerés*; azon szabatos különbséggel, hogy 'csavar' alapfogalomban bizonyos iránytól eltérő, mintegy csálás mozgásra, 'teker' pedig általában kerekítő, gyűrűsítő körös, karingós elhajlásra vonatkozik. 2) Valamely testet bizonyos szilárd mozpoint körül erőszakosan forgat, mely esetben az alakuló körök vagy gyűrűk egy irányban képződnek, pl. midőn valaki a fiatal fát tövéből, vagy a botot más kezéből kitekeri, vagy a szeget a fogóval forgatva kihúzza. 3) Csavaros gépet vagy eszközt forgat. *Csigát, sajtót, gugorát tekerni.* 4) Valamely hajlékony testet több gyűrűzetben egy másik testre kanyargat. *Kötelet, lánczot tekerni a nyomórudra, a gugorára. A hűrt föltekerni a hegedűszegre. Czérnát, szalagot tekerni a ruhával begöngyöltetett ujra.* Igeköttökkel: *belétekerni, föltekerni, kitekerni, letekerni, megtekerni, reátekerni, öszvetekerni, egybetekerni, visszatekerni. Kitekerték a nyakát. Föltekerje az eszt, ki a ravaszszal föl akar tenni.* (Km.). 5) Aljas beszédben am. nemileg közösül.

Alapfogalomban ezen ige körös, gyűrűs, kerek vagy általán görbülő irányú mozgásra vonatkozik, s ennél fogva gyökre és alapérteményre nézve rokon a *teke* szóhoz, mely több gyűrűk vagyis körvonalak sokszorozása által keletkezik. Az *er* (r) képző is részint a kör fogalmát, részint pedig mintegy erőlyes cselekvést látszik kifejezni s hasonló alkatu ezen igékhez: *kavar, kever, csavar, habar, hadar, zavar, peder, hidor, sodor, kapar, gyötör* stb., melyek mind bizonyos görbe irányban működő hatályosabb cselekvésre mutatnak. Legközelebb áll hozzá, sőt azonos vele a mongol *tegere-kü* (umdrehen, umkehren), honnan *tegerme* = malom, *tegermede-kü* = örleni stb. Továbbá rokonok vele Vámbéry szerint a csagataji *tekir* = teke, kör, *tikre* v. *tegre* = kör, *tekre* = körül, *tekre-mek* = körben mozog-ni, *tekirle-mek* = körben forog-ni, *tekirlek* = kerék; Budenz J. szerint a finn *kääri-* (e helyett: *kädäri-*) = teker-ni, beteker-ni, *käärehe* = tekeres. Gyökben egyezik vele a persa *tákh-tan* (torquere), melylyel rokonítja Vullers a zend *tak* és szanszkrit *tancs* szokat; ez utóbbi Boppnál am. *curvare, inflectere*.

TEKERAKÁS, (teke-rakás) ősz. fn. Több teke egy rakásban.

TEKERCS, (1), (tek-er-es) fn. tt. *tekercs-ét*, harm. szr. —e. 1) Gúzs gyanánt megtekert, s hengeresen öszveszorogatott szálas, rostos test. *Szalma-széna, szőrttekercs. Ruha-, papírttekercs. Vastekercs* Szabó Dávidnál am. drót. 2) Amit gyűrűs rétegüvé tekeretek öszve. *Tekercsbe szedett kötél, madzag, zsinór, hajfonaték. Sodronytekercs. Viasztekercs. A kígyó néha tekercsbe húzza öszve testét. Botratekercs*, sütemény, másképp: *dorongfánk*. A hajósoknál körültekergetett madzag a kötélén. Képeztetésre hasonlóok hozzá: *vakarcs, kaparcs, habarcs*, melyek hasonlóan igékből származtak, s minthogy *vakarcs* némely tájjejtéssel: *vakaros, kaparcs* pedig *kapars* (kaparos), valószínű, hogy a *tekercs* is eredetileg *tekeres* volt, mint *pirit-os, takar-os, magaszt-os* is.

TEKERCS, (2), (tek-er-es) fn. tt. *tekercs-ét*. Diószegi—Fazekasnál az öthímese seregébe és kétanyások rendébe tartozó tekeredett növény-nem; kerékforma, öthasábú; hasábjai szétnyíló, szálalak, tom-pák; torka tövén bögereforma ötfogu pilis, a nemző részeket borítja; kinyúlik belőle öt kis serte. (Periploca).

TEKERCSCSUKA, (tekercs-esuka) ősz. fn. Szakácsok nyelvén főtt csuka, melyet tekeresbe hajtva tálnak fel.

TEKERCSDOHÁNY, (tekercs-dohány) ősz. fn. Öszvetekergtetett dohánylevelek, pl. midőn meg akarják aprítani; vagy oly dohány, melyet hengerded csomóba gyűrnek öszve.

TEKERCSÉL v. TEKERCSEL, (tek-er-es-él) áth. m. *tekercsélt*. Tekercsésé alakít, tekeresbe szorít valamit.

TEKERCSÉLÉS v. TEKERCSELÉS, (tek-er-es-él-és) fn. tt. *tekercselés-t*, tb. —ék. Tekercsbe fonás, szorítás.

TEKERCSÉS, (tek-er-cs-és) mn. tt. *tekercsés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Gúzs gyanánt megtekert, tekercs módjára nőtt, tekercshez hasonló alakú. *Tekercses fa. Tekercses edények a növényi sejtszövetekben.*

TEKERCSÉSEN, (tek-er-cs-és-en) ih. Tekercses alakban vagy állapotban.

TEKERCSÉSSÉG, (tek-er-cs-és-ség) fn. tt. *tekercsésség-et*, harm. sz. — *e*. Tekercses állapot vagy tulajdonság.

TEKERCSFŰ, (tekercs-fű) ősz. fn. Lásd : TEKERCS, (2).

TEKERCSIK, (tek-er-cs-ik) fn. tt. *tekercsik-et*, harm. sz. — *e*. Öszvetekertett rétegű kalács neme a barkóknál. V. ö. KALINKÓ, KULCSOSKALÁCS.

TEKERCSRUGÓ, (tekercs-rugó) ősz. fn. Oly rugó, melynek szerkezetét több gyűrűből, karikából álló ércstekercs képezi.

TEKERÉDÉS, (tek-er-éd-és) fn. tt. *tekerédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Szenvedő vagy cselekvő állapot, midőn valamely test vagy irányvonal tekeredik. *Tekeredésben elpattant hír. Folyónak, útnak tekeredése. Kigyó tekeredése.* V. ö. TEKERÉDIK.

TEKERÉDIK, (tek-er-éd-ik) k. m. *tekeréd-tem*, — *tél*, — *étt*. 1) Gyűrűs, körös, gúzsos, csavaros irányvonalban mozog, hajladozik. *A kigyó teste gyűrűkbe tekeredik. A vessző gúzsza tekeredik. Félre-, eltekeredik. Kitekeredik a nyaka, lába.* 2) Valamely szálas hajlékony test gyűrűsen egy más testre fonódik. *Az iszalag a fa derekára, a borsó indája a karóra tekeredik. A tyúk lábára a kőcz, a tinó nyakára a kötél rátekeredett.* 3) Irányvonala félre hajladozik. *A kis patak majd erre majd arra tekeredik. Ez az ösvény az erdő alatt balra; majd ismét jobbra tekeredik.* V. ö. CSAVARODIK; és TEKEREG.

TEKERÉDZÉS, (tek-er-éd-éz-és); TEKERÉDZIK, (tek-er-éd-éz-ik) lásd : TEKERÉDÉS; TEKERÉDIK.

TEKERÉG, (tek-er-ég) gyak. önh. m. *tekerég-tem*, — *tél* v. *tekerég-éttem, tekerég-éttél, tekerég-étt*, htn. *tekerég-ni* v. *tekerg-ni*. Folytonos görbe, gyűrűs, körös, karingós irányban mozog. *Tekereg a gugora, a csiga, midőn forgatják. Tekereg az ideoda hajtogatott nyak. Tekereg a fergetegtől hajtott por, füst. Tekereg a patak, midőn megmeg görbedve folydogál. Tekereg a kigyó, midőn gyűrűsen mozog. Átv. rendetlen utakon, bizonyos irány és cél nélkül ideoda bolyong, csavargó, mint a henye, munkátlan emberek tenni szoktak. Reggeltől estig az utcákon tekereg. Különbözik tőle tekeredik, mennyiben ez egyes görbe hajlásokra vonatkozik, amaz pedig több és folytonos illetén mozgást fejez ki.*

TEKERÉK, (tek-er-ék) fn. tt. *tekerék-et*, harm. szr. — *e*. Test, melyet tekerés által gyűrűs, hengeres, göngyös, gúzsos, csomós stb. állapotúvá tettek. Képzetetésre hasonlók hozzá : *keverék, vakarék, habarék* stb.

TEKERÉS, (1), (tek-er-és) mn. tt. *tekerés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Csavarhoz hasonló alakú; amit tekergetve meggörbítettek, gyűrűssé, gúzsossá tettek.

Tekeres szarvú kos. Tekeres ugorka. A székeleyknél am. tekervényes. Tekeres beszédű, lelkű. (Krizsa J.). Ebből képződött öszvehuzás által a *tekeres*, mint *vakaros*-ból lett *vakarcs, habaros*-ból *habarcs*.

TEKERÉS, (2), falu Baranya, puszták Somogy és Veszprém m.; helyr. *Tekerés-re*, — *én*, — *ről*.

TEKERÉS, (tek-er-és) fn. tt. *tekerés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit gúzsza, göngygyé, hengerre, görbévé stb. tekernek vagy bizonyos mozpont körül forgatnak, hajtogatnak vagy valamely testre kanyarítanak. *Hastekerés* am. hasrágás. Aljas beszédben am. nemi közösiség. V. ö. TEKER.

TEKERÉSZIK, (tek-er-ész-ik) k. A jelenen kívül a többi időt 'tekeredik' szótól kölcsönzi. L. TEKERÉDIK.

TÉKÉRÉSZT, (té-kérészt) ősz. fn. Olyanforma kereszt, mint a T betű; Antal keresztje, különböztetésül más alakú, pl. X András, $\vdash$ Constantin keresztjétől.

TEKERG, 1. TEKERÉG.

TEKERGÉS, (tek-er-ég-és) fn. tt. *tekergés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Állapot, midőn bizonyos test folytonos görbe irányban hajladozik, gyűrűsödik, gúzsolódik, karingósodik stb. 2) Átv. céltalan, dologtalan, henyelkedő járáskelés, csavargás, kószálás, bódorgás. V. ö. TEKERÉG.

TEKERGET, (tek-er-eg-et) gyak. áth. m. *tekerget-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *tekergess*. Gyakran vagy folytonosan, vagy lassanlassan teker valamit vagy holmit. *A kút csigályát föl-alá tekergetni. A dohányleveleket csomókba, hengerekbe tekergetni. A fonalat föltekertetni a tekerőfára. Nyakát tekergetni. A fiatal fákat töveikből kitekergetni. Nyelére tekergetni az ostort. Papírt ruhát öszvetekertetni.* V. ö. TEKER.

TEKERGETÉS, (tek-er-ég-et-és) fn. tt. *tekergetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit vagy holmit tekergetünk. V. ö. TEKERGET.

TEKERGŐ, (tek-er-ég-ő) mn. tt. *tekergőt*. 1) Görbe, gyűrűs, karingós irányban, vonalban mozgó, vagy olyan alakú. *Tekergő kigyó. Tekergő patak.* 2) Átv. csavargó, kószáló, bódorgó, henye bujdosó. *Erdőkben, pusztákon tekergő zsványok. Utczákon tekergő suhanczok.* V. ö. TEKERÉG.

TEKERGÖDZÉS, (tek-er-ég-ő-öd-öz-és); TEKERGÖDZIK, (tek-er-ég-ő-öd-öz-ik) 1. TEKERGÖZÉS; TEKERGÖZIK.

TEKERGÖS, (tek-er-ég-ő-ös) mn. tt. *tekergős-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Görbegurba vonalú csavaros testhez hasonló. *Tekergős út, ösvény. Tekergős rovatú bot, pipaszár.*

TEKERGÖSEN, (tek-er-ég-ő-ös-sen) ih. Csavaros, gyűrűdző vonalakban, görbegurban. *Tekergősen csúszó kigyó. Tekergősen menő hegyi út.*

TEKERGÖZÉS, (tek-er-ég-ő-öz-és) fn. tt. *tekergőzés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Tekergő alakban körüljárás, folyás, futás.

TEKERGÖZIK, (tek-er-ég-ő-öz-ik) belsz. m. *tekergőz-tem*, — *tél*, — *ött*. Tekerés, gyűrűző, karin-gós alakban bizonyos testet vagy tért körülvesz. *Tekergőznek az indás növények. Az iszalag föltekergőzik a fa derekára.*

TEKERICZ, (tek-er-icz) fn. tt. *tekericz-ét*, harm. szr. — *e*. A pacstárnál valamivel nagyobb vándor-madár, mely a nyakát tekergetni szokta. (Jynx tor-quilla. L.). Képeztetésre hasonló a *bibicz*, *pólicz*, *ten-gelicz*, *gébics*, *kendericze* madárnevekhez. Máskép: *nyaktekeres*, *nyaktekerő*.

TEKERINT, (tek-er-int) áth. m. *tekerint-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Gyöngén, könnyen te-kerit.

TEKERINTÉS, (tek-er-int-és) fn. tt. *tekerintés-t*, tb. — *ék*. Cselekvés, midőn valaki tekerint.

TEKERÍT, **TEKERIT**, (tek-er-ít) áth. m. *tekerit-étt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. Valamely tes-tet tekeres irányban mozdít, fordít, helyéből, rendes állásából kicsavar. *Tekeríteni a csigát, sajtót, gugorát. Egyet tekerített a fiatal csemetén, s kirántotta tövéből.*

TEKERÍTÉS, **TEKERITÉS**, (tek-er-ít-és) fn. tt. *tekerítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit tekerítünk. *Egy tekerítéssel eltörni valamit.*

TEKERÍTÉTT, **TEKERITÉTT**, (tek-er-ít-étt) mn. tt. *tekeritétt-et*. Amit tekerítve meggörbítettek, meghajlítottak stb. *Gúzsza tekerített vessző.*

TEKERŐ, (1), (tek-er-ő) mn. tt. *tekerő-t*. 1) Aki valamit teker. *Gúzszerő munkások. Csigatekerő nap-számosok.* 2) Amivel vagy amire tekernek valamit. *Tekerőfa, tekerőcsiga, tekerőeszköz.* Különösen csőrő eszköz, melyről gombolyagba szedik a fonalat. Béla király Névtelen jegyzőjénél (L. fej.) így nevezetik a Sebes Körös (juxta fluvium Tekeren); vagyis Szabó Károly fordítmányában: *Tekerőér*, mint a Sebes Kö-rösnek egyik ere.

TEKERŐ, (2), erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Tekerő-re*, — *n*, — *ről*.

TEKERŐCS, (tek-er-öcs) fn. tt. *tekerőcsöt*. L. CSAVAR, fn.

TEKERŐCSIGA, (tekerő-csiga) ősz. fn. Csiga-féle gép, mely által valamit tekernek.

TEKERŐDZIK, l. **TEKERŐZIK**.

TEKERŐÉR, (tekerő-ér) ősz. fn. L. **TEKERŐ** alatt.

TEKERŐESZKÖZ, (tekerő-eszköz) lásd: **TEKERŐ**, 2).

TEKERŐFA, (tekerő-fa) ősz. fn. Dorong a szövőszékben, melyre egész végfonalat szoktak föl-tekerni. Általában mindennemű oly rúd (fából), mely valamely tekerőeszközhöz emelcsőül használtatik.

TEKERŐPATAK, erdélyi falu Gyergyó szék-ben; helyr. — *patak-ra*, — *on*, — *ról*.

TEKERŐRÚD, (tekerő-rúd) ősz. fn. Általán rúd, melynek forgatása által valamit tekernek, for-gatnak, pl. melylyel a gugorát hajtják vagy a si-

gát forgatják, vagy a sodronycsinálók rúdja, mely-lyel a korongot hajtják stb.

TEKERŐSÍP, (tekerő-síp) ősz. fn. Sípokból összeállított mű, melyet tekerés (forgatás) által han-goztatnak. V. ö. **KINTORNA**, **SIPLÁDA**.

TEKERŐZÉS, (tek-er-ő-öz-és) fn. tt. *tekerőzés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Körültekeredés.

TEKERŐZIK, (tek-er-ő-öz-ik) belsz. m. *tekerőz-tem*, — *tél*, — *ött*. Egy jelentésű a *tekergőzik* igével, azon szabatos különbséggel, hogy amabban egyszerű, emebben kettőztetett gyakorlat rejlik.

TEKERT, (tek-er-t) mn. tt. *tekertét*. Amit el-, föl-, ki-, összetekertek stb. *Tekert eszű*, átv. ért. am. ravasz, furfangos.

TEKERTCZIKSZÁR, (tekert-czik-szár) ősz. fn. A nyolczhimes és háromnyás czikszárak alneme alá tartozó növényfaj; gyökere fás, tekert, facsart, szára felálló, ágatlan; levelei tojásdadok, habos sző-lük; virágai egy tömött hengeres füzérben a szár-hegyen pirosak. (Polygonum bistorta). Máskép köz-népiesen: *tekertgyökerű fű, kigyógyökerű fű v. kigyótrank*.
TEKERTGYÖKERÜFÜ, (tekert-gyökerü-fü)
l. **TEKERTCZIKSZÁR**.
TEKERÜL, **TEKERÜL**, (tek-er-ül) önh. m. *tekerült*. Tekerés vonalban mozdul, fordul, tekeressé alakul.

TEKERÜLÉS, **TEKERÜLÉS**, (tek-er-ül-és) fn. tt. *tekerülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Mozdulás, fordulás, mely által valamely test vagy vonal gör-bedt, gyűrűs, karingós alakot ölt.

TEKERÜLET, **TEKERÜLET**, (tek-er-ül-et) fn. tt. *tekerület-et*, harm. szr. — *e*. Azon vonal vagy alak, melyet a tekeredő test képez. *A gyűrűző patak tekerületét lerajzolni. A sajtó csavarának tekerülete.*

TEKERÜLETÉS, (tek-er-ül-et-és) mn. tt. *teke-rületés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Csavaros, gyűrűzőleg ke-ringő, tekeres alakú. *Tekerületes csavar. Tekerületes vakandturás.*

TEKERVÉNY, (tek-er-vény) fn. tt. *tekervény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Örvényesen, csigásan, csa-varosan forgó, sodródó, mozgó, hajló test vagy esz-köz, vagy gép. Különösen az utak, utczák, folyók, völgyek, s mindenféle menetek, vezetékek, csator-nák, csövek stb. ideoda görbenedő hajlása. A széke-lyeknél Udvarhelyszékben és Háromszékben madár faja (tekericz?).

TEKERVÉNYÉS, (tek-er-vény-és) mn. tt. *te-kervény-s-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Görbegurba menetű, ideoda hajladozó irányu, csavaros alakú. *Tekervényes utak, övények, völgyek, folyók. Tekervényes csövek, csa-tornák. Átv. tekervényes beszéd, am. bonyolult, szöve-vényes, a fő tárgytól félre csapongó.*

TEKERVÉNYÉSEN, (tek-er-vény-és-en) ih. Tekervényes vonalban, irányban, hajlással; görbe-gurbán, örvényesen, csavaros, tekeres alakban. *Te-kervényesen menő út, folyam.*

TEKERVÉNYÉSSÉG, (tek-er-vény-és-ség) fn. tt. *tekervényesség-ét*. Állapot vagy tulajdonság, midőn

valamely test vagy irány tekervényes alakú, illetőleg menetű. V. ö. TEKERVÉNYÉS.

TÉKES, falu Baranya m.; helyr. *Tékes-re*, —*én*, —*ről*.

TEKESZOLGA, (teke-szolga) l. TEKEÖR.

TEKETÁRSZEKÉR, (teke-tár-szekér) ősz. fn. A tűzerek társzekere, melyen az ágyútekeket szállítják.

TEKETÓRIA, ősz. fn. Beszéd vagy előadás neme, mely az elmondandó tárgynak nagy feneket kerít, mely a dolgot messziről kezdi; beszédbeli kacskaringó, csekély tárgyakról nagy hűhóval, nyomtatossággal fenhéjázva nyilatkozó. Ilyenek némely népies, pl. kérii, lakodalmi szertartásokat megnyitó beszédek. A *kéri nász* nagy teketóriával adta elő kivándorlását, s a *kiadó nász* nagy hasonlósággal választott. Minthogy a teketória a beszédnek nagy feneket kerít, s a dolgot messziről és magasan kezdi: innen valószínű, hogy e szó két külön elemből van összetéve, t. i. egyik a *teke*, mint kerekseget, bonyolalmat jelentő, másik a *tória*, mint magasságra vonatkozó *torlik*, *torlás*, *túr*; továbbá *óriás*, *orom*, *góri*, *gória*, *hóri* stb. szók rokona; mi szerint teketória elemezve annyi volna, mint a maga nemében nagy kört képező és magas valami, s mintegy gúla (obeliscus). Vagy második alkatrésze *csória*, a *csór* (csavar) törzstől, honnan *csórál*ni-mórálⁿⁱ, am. valaminek szóval feneket keríteni, valamit csűrvecsavarva előadni. Figyelmet érdemel az arab-török *tekellif* és *tekliif*, melyeknek egyik jelentése: ceremonial, ceremonie, s melyek törzsben egyeznek a 'teke-tória' előrésszel, azonban amazok törzse Zenker szerint az arab *kalafa* (كلف).

TEKETÓRIÁS, ősz. mn. Teketóriával elmondott, cikornyázott. *Teketóriás beszéd*. V. ö. TEKETÓRIA.

TEKETÓRIÁZ, ősz. önh. Teketóriával, azaz messziről kerített, s magasan kezdett beszédet mond.

TEKETÓRIÁZÁS, ősz. fn. Teketóriás előadás. V. ö. TEKETÓRIA.

TEKÉZ, (tek-e-ez) önh. m. *tekéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Tekeféle, vagy tekés játékot üz. V. ö. TEKE.

TEKÉZÉS, (tek-e-ez-és) fn. tt. *tekézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Játék, melyet tekék dobálásával vagy lökdösésével, ütésével üznek. V. ö. TEKE-JÁTÉK.

TEKINGET; TEKINGETÉS, lásd: TEKINTGET; TEKINTGETÉS.

TEKINT, (tek-int) önh. m. *tekint-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Szemeit hamarjában bizonyos tárgy vagy iránypont felé fordítja, s mintegy futólag vesz valamit szemügyre. *Jobbra, balra, előre, hátra, visszatekint*. *Ideoda tekint*. *Ide tekint, ne oda, itt az Isten anygala*. (Népvers). *Letekint, föltekint, kitekint, betekint, körültekint*. *Bele tekintett a kancsóba, ivott belőle*. *Rám sem tekint*. *Kétfelé tekints, mikor az agg ko-*

mondor ugat; v. *vén eb ugatására méltó kitekinteni*. (Km.). Szabatosan szólva különbözik tőle: *néz*, azaz, valamit folytonosan szemügyre vesz; továbbá: *lát*, azaz, szemei által felfog, észlel valamit; *pillant*, vagyis pilláját emelve egy szemvágást teszen. 2) Rövid időre, futtában befordul valahová, hogy ott mintegy körültekints; ez értelemben mindig *be* igekötővel.

„Ha megúnom magam a pusztába,
Betekintek a szomszéd csárdába.“
Népdal.

Betekintett mint Bolond Istók Debreczenbe. (Km.). *Tekints be hozzánk is, ha lehet*. 3) Használtatik tárgyesetes viszonynévvel is áthatólag, s am. fontolóra, figyelembe vesz valamit. *Ifjúságodat tekintem, különben... Ha tekintem azon sok veszélyt, melyeken átesem... Tekintve hogy... (néha a bírói határozatokban az indokolás bevezetése)*. Régiesen és néhutt ma is *teként*. „Tekénts (respice), te hűtöd megüdvöztejt tégedet.“ Müncheni cod. (Lukács. XVIII.).

Minthogy a tekintés a látásnak és nézésnek mintegy kezdete, mely által a látható tárgyak első pillanatra szemünkbe tűnnek vagy ötlenek, mintegy föltetszenek: innen úgy vélekedhetni, hogy gyöke *tek* nem egyéb, mint a látásra vonatkozó régies *tet-ik* szóban a *tet* gyök módosított alakja, a kemény *t* hangnak szinte kemény *k*-ra változtatásával; s e szerint *tek-int* annyi volna, mint *tet-int*. Vagy pedig vég-elemzésben a *tek* gyökeleme a távolra vonatkozó *te* v. *ta*, s az egész *tek* jelentése mintegy *te-hat*, *tova-hat*. A törzs *tek* és *int* képző között oly viszony létezik, mint az *ér* és *érint*, *emel* *emelint*, *tap* *tapint*, *tasz* *taszint*, *nyal* *nyalint*, *íz* *ízint*, *csap* *csapint*, *nyom* *nyomint*, *dob* *dobint*, *köp* *köpint*, *csavar* *csavarint* és több más között, t. i. az *int* képző mintegy futólagos és egyszerűen működő érteményt kölesönöz a töigének.

TEKINTÉL, (tek-int-él) gyak. áth. m. *tekintelt*. Molnál Albert és Páriz-Pápainál *tekintél*, am. gyakran, figyelmesebben tekint vagy tekintget, nézeget, nézkél. A Carthausi Névtelenről: *tekéntől*. „Az ő atyja kedég bódogságus szent István királ azt (Imre fiát) gyakorta megtekéntöli.“ Toldy F. kiadása 42. l.

TEKINTÉLY, (tek-int-ély) fn. tt. *tekintély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Korunkban alkotott szó, a latin *auctoritas* kifejezésére. Jelent bizonyos erkölcsi előnyt, mely mások szemeit mintegy magára vonja, mely némi tiszteletet, hódulatot igényel, mely hitelt, bizalmat gerjeszt maga iránt. *Tekintélyt szerezni*, *tekintélyre emelkedni*, *tekintélyben lenni*, *tekintélyét elveszteni*. *Elüljárói, alyai, tanítói, papi tekintély*. *Jeles írók tekintélyére épített állítás*. *Vak, elbűvölő tekintély*, midőn valakinek minden vizsgálat nélkül hiszünk, mert csalódhatlannak tartjuk. Átv. jelent oly embert, nevezetesen férfit, ki bizonyos ügyekben, ismeretekben, képességben jeles nevet szerzett magának. *Irodalmi tekintély*. *Valamely kérdés megoldására a szaktudományi tekintélyeket főljszólítani*. „A törvényho-

zás körében soha tekintélyek ne nézessenek.” Böthy Ödön az 1843-iki országgyűlésen július 9-ikén.

TEKINTÉLYÉS, (tek-int-ély-és) mn. tt. *tekintélyes-t* v. —et, tb. —ek. A kinek tekintélye van, bizonyos erkölcsi és szellemi tekintetben mások fölött kitünő, s az illető közönség előtt tiszteletben álló, hitellel, bizalommal bíró, akire mások hallgatnak stb. *Tekintélyes író, történetbuvár. Tekintélyes elöljáró, tanító. Tekintélyes kalmár, kereskedő, kinek hitele van. Tekintélyes magatartás, hivatal.*

TEKINTÉLYÉSEN, (tek-int-ély-és-en) ih. Bizonyos erkölcsi és szellemi előnyt mutatva, igényelve, tiszteletet, hódulatot parancsolva. V. ö. **TEKINTÉLY**.

TEKINTÉLYÉSKÉDIK, (tek-int-ély-és-kéd-ik) k. m. *tekintélyeskéd-tem*, —tél, —ett. Tekintélyt szeret mutatni v. igényelni.

TEKINTÉLYTELEN, (tek-int-ély-telen) mn. tt. *tekintélytelen-t*, tb. —ék. Kinek tekintélye nincsen. Hátározóként am. tekintély nélkül. V. ö. **TEKINTÉLY**.

TEKINTÉLYTELENSÉG, (tek-int-ély-telenség) fn. tt. *tekintélytelenség-ét*, harm. szr. —e. Tekintélyhiány, állapot, midőn valakinek vagy valaminek tekintélye nincsen.

TEKINTÉS, (tek-int-és) fn. tt. *tekintés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A szemek működése, midőn bizonyos tárgy vagy iránypont felé fordulnak. *Egy tekintéssel észrevenni valamit. Első tekintésre beleszeretni valamibe. A tekintése sem jó. Öszvetéve: betekintés, kitekintés, megtekintés, visszatekintés stb.* V. ö. **TEKINT**.

TEKINTET, (tek-int-et) fn. tt. *tekintet-ét*, harm. szr. —e. 1) 'Tekintés' helyett áll. *Első tekintetre bele szeretni valakibe vagy valamibe.* 2) A szemekben és arcvonásokon elédézett kedélyszerű változat, mely akkor tűnik elé, midőn szemünket bizonyos tárgyra fordítjuk. *Nyugalmas, szelid, kegyes, nyájas, haragos, mérges, szomorú, bánatos, vidám tekintet. Hideg, megvető tekintetet vetni valakire. Büszke tekintettel lenézni valakit.* 3) Az újabb divatú *tekintély* értelmében. *Tekintetre vergődni. Nagy tekintetben lenni. Tekintetet igényelni. Nincs semmi tekintete. Baj a tanítónak, ki növendékei előtt tekintetét elvesztette. Nagyobb a tekintet, mint az erőszak.* (Km.). L. **TEKINTÉLY**. 4) A figyelembe v. fontolóra vett tárgynak bizonyos viszonya, oldala. *Én a dolgot más tekintetből veszem föl. Bizonyos tekintetben igazad van. Minden tekintetben jeles ember. E tekintetben nem tartok veled. Tekintetbe véve hogy...*

5) Bizonyos viszonyra vonatkozó részvét vagy kimélet vagy gyöngédebb érzélem. *Tekintettel lenni valaki iránt. Szegény állapota tekintetet érdemel. Atyja iránti tekintetből különös figyelmet fordítani a fiúra.* „Az Kegyelmed jámbor szolgálatjának nálunk, miképen azelőtt, azonképen ezután is mindenkor tekinteti leszen.” Báthori István lengyel király levele 1581-ből. (Történelmi Tár. VIII. Kötet). „A haza javát semmi más tekinteteknek nem áldozom fel.” Deák Ferencz az 1839-iki országgyűlésen június 17-ikén.

TEKINTETBEVÉTEL, (tekintetbe-vétel) ősz. fn. Elmeműködés, midőn valaki valamit fontolóra v. figyelembe vesz.

TEKINTETÉS, (tek-int-et-és) mn. tt. *tekintetés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Szélesb ért. erkölcsileg vagy szellemileg tekintetben álló; újabb kifejezéssel: *tekintélyes*; l. ezt. 2) Bizonyos hatóságok, testületek, hivatalok tiszteleti czíme. *Tekintetes vármegye, tek. káptalan, tek. törvényszék, tek. alispáni hivatal.* (Spectabilis, löblich. Nagy tekintetű, Hochlöblich). 3) Bizonyos rangban és hivatalban álló személyeket illető czim. *Tek. alispán, főbíró. Tek. egyetemi tanár úr. Tek. táblabíró urak. Tek. úr, tek. asszony.* (Spectabilis, Wohlgeboren). Szélesb ért. az ügyvédek, orvosok, s több oklevelesek czíme. Végre a tisztelkedésre hajlandó népszokás alsóbb rendű ügy nevezett tisztességek rendüekre s a módosabb, előkelőbb polgárookra is szinte visszaéléssig kiterjeszti. V. ö. **NAGYSÁGOS; NEMZETES**.

TEKINTETÉSKÉDIK, (tek-int-et-és-kéd-ik) k. m. *tekinteteskéd-tem*, —tél, —ett. Tekintetet vagy tekintélyt igényelve viseli magát; tiszteletre, hódolatra tart számot.

TEKINTETÉSSÉG, (tek-int-et-és-ség) fn. tt. *tekintetességet*. Annak, ki a czímezést szereti, szokták mondani: *tekintetességed*, e helyett: *kegyed* (t. i. a Tekintetes úr v. a Tekintetes asszony).

TEKINTETLEN, (tek-int-etlen) mn. tt. *tekintetlen-t*, tb. —ék. Tekintet, vagy helyesebben, tekintély nélküli. *Tekintetlen köznap ember. Szabatosabban: tekintélytelen.*

TEKINTGET, (tek-int-ég-et) gyak. önh. m. *tekintget-tem*, —tél, —ett, par. *tekintgess*. Gyakran tekint, vagyis ideoda forgatja szemeit. *Előre, hátra, jobbra, balra tekintgetni. A templomban nem illik ideoda tekintgetni. Ki-kitekintget, mintha valakit várna.* V. ö. **KACSINTGAT, PILLOGAT, NÉZKÉL**. Közéletben a közbülső könnyebb és tetszetősb kiejtés végett elhagyatik, ami írásban sem helytelen.

TEKINTGETÉS, (tek-int-ég-et-és) fn. tt. *tekintgetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyakori, ismételt, majd ide majd oda tekintés. V. ö. **TEKINTET**; és **TEKINTÉS**.

TEKLA, női kn. tt. *Teklát*. Görög eredetű szó: *Theokles* am. Isten dicsősége.

TEKLAFALU, falu Somogy m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

TEKNŐ, (tek-en-ő) fn. tt. *teknő-t*. 1) Rendesen faderékből homorúan kivájt, félkörös és hosszukás öblű vagy több deszkából összeillesztett illetén edény. *Mosóteknő, süítőteknő, kis teknő, nagy teknő, bükfateknő, aranymosó teknő. Teknőben kenyeret dagasztani, besózni a disznóhúst. Teknővel leborítani valamit. Olyan, mint a teknőben ingó víz.* (Km.). 2) Némely vízi állatok, nevezetesen, békák, csontáros héja, tokja. *Békateknő*. 3) Hajó medre, vagyis hasa, öble, melyet a bókonyok tartanak össze. 4) Folyók medre. 5) Vadászoknál egy egész vaddisznónyjá heverő vagy fekhelye. Továbbá a rókaszállás egy része; v. ö. **SZÁL**.

LÁS. Tájékoztatóan : *teknő, tekenő, teknyő*. A Debreczeni Legendáskönyvben : *tekönő* is. „Szent Benedék vevé a^h két foltját (darabját) a tekönőnek s imádkozván megégészszíté a tekönőt.“ (221. l. — a codex lapja).

Részesülő alakú, mint *csökkenő, bőkkenő*, s hihetleg az elavult *teken* igéből. Törökül *tekne*. *Tekenő* v. *teknő* mind alakjánál, mind gyökhangjainál fogva alapfogalomban is rokon a *teke, tok, tők, tegez, takar*, szókkal.

TEKNŐBOLT, (teknő-bolt) ösz. fn. Az építészetben oly boltozat, melynek alakja teknőhöz hasonló.

TEKNŐCZ, (tek-en-öcz vagyis tek-en-ös) fn. tt. *teknőczöt*. Új alkattu szó, mely alatt némelyek csak a teknősbékát, mások a többi teknősállatot is értik.

TEKNŐKE, (tek-en-ő-ke) kics. fn. tt. *teknőkét*. Kis teknő, máskép : *teknőcske*.

TEKNŐRÉS, (teknő-rész) ösz. fn. A hajónak alsó, öblös része, medre, különböztetésül más részek-től, u. m. a tattól, földtől stb.

TEKNŐSÁLLAT, (teknős-állat) ösz. fn. Általán állat, melynek testét kemény héju tok fűdi, melynek a teknősbékák, továbbá a csigák és kagylók. Újabb korban némelyek *teknőcz*-nek mondják.

TEKNŐSBÉKA, (teknős-béka) ösz. fn. Vizben és szárazon tenyésző négylábú, úszómászó állatnem, melynek mintegy harminczféle faja van, s teste a tékáéhoz hasonló, honnan a neve. Hátát kemény csontárfa paizs takarja, s több fajoknál a hast is kemény héj fűdi. *Szárazföldi, vízi, tengeri teknősbéka*. Legnagyobb faja a *zöld* vagy *óriás teknősbéka*. „Kevánja vala egy időbe a teknősbéka, hogy ő is felrepülhetne az égbe.“ Pesti G. meséi. (LXXXVII. mese). „Teknősbékának az ő lábait megneveti vala az nyúl. (U. o. CLXXVII. m. Másutt : *mevet*).

TEKNŐVAKARÓKÉS, (teknő-vakaró-kés) ösz. fn. Késnemű eszköz a sütőknél, melylyel a tészta kiszakasztatása után a kenyérsütőteknőről az odaragadt tésztát le- és összevakarják.

TEKNŐZET, (tek-en-ő-öz-et) fn. tt. *teknőzet-et*, harm. szr. —e. Teknőforma boltozat az épületben.

TÉKONY, (té-k-ony v. te-ék-öny v. te-eköny) mint mn. ezen összetételekben fordul elő : *kártékony, jótékony*; s további alakulással : *kártékonyan, jótékonyan; kártékonyság, jótékonyság*; l. ezeket.

TÉKOZLÁS, (tékoz-ol-ás) fn. tt. *tékozlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Vagyonszerzés, fecsérlés, pazarlás. V. ö. TÉKOZOL.

TÉKOZLAT, (tékoz-ol-at) fn. tt. *tékozlát-at*, harm. szr. —a v. —ja. Tékozlás elvont értelemben.

TÉKOZLÓ, (tékoz-ol-ó) mn. tt. *tékozló-t*, tb. —k. Aki vagyonát, jószágát, pénzét tékozolja. V. ö. TÉKOZOL. *Tékozló fiú. A fősvénynek fia gyakorta tékozló.* (Km.). *Tékozló adakozások. Tékozlónak ruhája végre koldustáskája.* (Km.).

„Minden jószágából midőn kipusztúla
A tékozló fiú, moslékra szorúla.“
Iskolai vers.

Hasonló jelentésűek : *pazarló, fecsérlő, vesztegető*.

TÉKOZOL, (tékoz-ol) áth. m. *tékozol-t* v. *tékozlott*, htn. —ni v. *tékozlani*. Oly bőven költ, oly nagy kiadásokat tesz, hogy vagyonának nem csak gyümölcsét, kamatját, hanem tőkéjét is könnyelműleg elvesztegeti, elfecséreli, elpazarolja, mi tulságos adakozás, fényűzés, dorbézolás, s hasonló kiadások által történik, vagy midőn valaki költekezik, a nélkül, hogy költségeit új keresménnyel pótolná. *Lakomákra, lovakra, agarakra minden vagyonát eltékozolta. Akinék semmie sincs, nem sokat tékozol.* (Km.). A régieknél némileg eltérő jelentéssel fordul elő. „Sok házak tékozlának el.“ (Bécsi kód. Ámos. III. Tárkányinál : sok épület összeromboltatik). „Ezután látam a kost szárvaival tékozlót napkelet ellen és napnyugat ellen, ezfele ellen és dél ellen.“ (Bécsi kód. Dániel VIII. Tárkányinál : szárvaival öklel-dezni).

Minthogy maiszokott jelentésében a tékozló vagyonát, pénzét mintegy szétesztogatja, ideoda, mindenfelé dobálja; valószínű, hogy a *tékozol* elemezve am. *té-köz-ol*, azaz té v. szerte v. szertesztét, másokkal közöl, mi szerint oly öszvetett szó, mint *té-bolyog*, magas hangon : *té-velyeg* és *tén-fereg*, azaz tétova forog. A régies jelentés után indulva, (rombol, öklel) lehet *té-kuszál* v. *té-kuszol* is.

TEKÖNŐ, l. TEKNŐ.

TEL, (1), elavult vagy elvont gyök, melyből két osztálybeli szónemzetség eredt. 1) *Telek, telep* térre viszonylók; melyekkel alapfogalomban egyeznek mély hangon : *talaj, talap*. 2) *Teli, teljes, televény, telik* és családjaik. E tekintetben egyezik vele azon *től*, melyből *tölt, töltözik, töltés* stb. képződtek. Mindezek bizonyos térnek ürét, öblét, hézagát elfoglaló vagy hiányt pótló bőségre, sokaságra vonatkoznak. Ez alapfogalomnál fogva rokonai : *tem* v. *töm, tömlő, temérdek* v. *tömördek*, és *több* (töm-b v. töv-b); s valamennyivel közös a *te* v. *té* v. *tő* gyök, melyből egyébiránt *tér, terj* stb. szók és származékaik is eredtek.

Mindekét osztálybeliek megegyeznek azon szélesebb érteményben, hogy alapjokat a *tova*, különösebben a *tér* fogalma teszi; de különböznek abban, hogy az első pont alattiak (nyílt e-vel) szétterjedő, szétnyúló, a másik osztálybeliek pedig (inkább zárt é s ö-vel, úgy hogy *tel-ik* ige multja *től-t* is) mintegy gömbölyűen vagy tömören megrakott, vagy némi sokaságot öszvefoglalo, illetőleg bekerítő *térre* vonatkoznak. Az idegen nyelvekből rokon szókat l. TELI, TÖM szóknál.

TEL, (2) a Nádor-codexben átható ige-ként jön elő, t. i. a mai 'tölt' értelemben. „Es a szegek oly temerdők valának, hogy a seböket mind betelik vala és vér semmi ki nem jöhet vala.“ (261. l.).

TÉL, fn. tt. *tel-et*, tb. *telek*; személyrag: *telem*, *teled* stb. Elveti az éket a *teel* ige-származékban is. Az évnek azon szaka, midőn a földgömb egyik vagy másik félkörén leghidegebb időjárás van, különösen az éjszakai közép mérsékli égöv alatt, pl. közép Európában csillagászilag számítva körülbelül december 21-től martius 21-dikeig tartó időszak. *Erős, kemény, csikorgó, havas, zivataros, tartós, lágy, esős, változó tél.* *Beáll, beköszönt a tél.* *Enged, mulik a tél.* *Meg nem eszi a farkas a telet.* (Km.). *A tél hagyján, de a szele gonosz.* (Km.). *Télben kenyért, nyárban ruhát (subát) boldond aki elhagy.* (Km.). *Hét tél, hét nyár megpróbálja őket.* (A házassokról szóló km.).

Egyezik vele a persa *dai* vagy *dei* am. a téli első hó, télelő, nomen primi mensis hiemalis, idest decembris. Vullers), cseremisiz *tele*, mordvin *tala*, *tele*, finn, észti, lapp *talve*, vogul *tál*, *tél*, osztyák *teda*, *tede* stb.; valamint másfelül a magyar *szél* (ventus) is, amennyiben valószínű, hogy a *tél* a szélről, azaz szeles, zivataros időjárástól kapta nevét, mint Adelung szerint a német *Winter* a *Wind*-től. Ide mutat e közmondás: *Ha már fujdogál a szellő, nem sokára beáll a tellő* (telelő). Így neveztetett el a magyar *tavas*, a *tavas* szótól, tehát ami éghajlatunk, vagyis az őseink lakták éghajlathoz képest szintén az időjárás szülte rendes természeti változástól. *Ősz* is am. *asz*, és a *nyár* hihetőleg rokon eredetű az arab *nár* (= tűz) és mongol *naran* (= nap) szókkal. Adelung szerint a latin *hyems* is a görög *ἔειρ* (= esőzni) igétől származik (noha ezen szóról *hiems* alakban vannak más vélemények is), és a görög *χειμών* v. *χειμα* (stürmischer, regnerischer Wetter; Winter) *χέειν* (= önteni; ömleni) szótól. Sínai nyelven *tung* am. tél (hyems), és *tung* fagy, megfagyni (gelu, frigore corripit).

TELCs, erdélyi falu a besztercei kerületben; helyr. *Telcs-re*, —én, —ről.

TELDÉGEL, (tel-dég-él) gyakorító önh. m. *teldégelt*. Egymás után telik. *Már ötödik esztendeje teldegel.*

TELE, (tel-e) mn. a szokottabb *teli* helyett. L. TELI.

TELEDESTELI, (teledes-teli) ősz. mn. Szabó Dávidnál am. *telesdedteli*.

TELEGD, l. TELEKD.

TELEK, (1), (tel-ek) fn. tt. *telkét*. 1) Valamely földrés, földterület, mint birtok, akár művelt, akár parlag állapotban, akár beépítve, akár pusztán hagyva. *Belső telek*, melyet valaki bizonyos helység vagy város területén bir. *Külső tekek*, valamely község vagy majorság határában. *Háznak való telket venni.* Nem régiben még divatosak valának: *udvartelek*, *nemestelek*, *szabad telek*, *jobbágy telek*, *elhagyott pusztá telek*, mely nevezetek az új birtokviszonyok következtében elhalványultak vagy egészen elenyésztek. Régente inkább csak *belsőtelek* értelemben használták: „Az telek mellett vallok thizen négy hold földet.” Felvalló levél 1565-ből. (Régi M. Ny. E. II. K. Vegyes

tárgy). 2) Különösen helység, pusztá, majorság, melyet többen vagy kevesebben telep gyanánt megszállottak, s állandó lakhelyül választottak. Innen igen nagy számú helyneveink: *Aggtelek*, *Borsostelek*, *Csehtelek*, *Erdőtelek*, *Halászttelek*, *Jászttelek*, *Selyemtelek* stb. stb. 3) Kötél vagy szíj, melylyel valamit megkötnék. *Ostor telke*, melylyel az ostort a nyélre kötik. *Bocskor telke*, melylyel a bocskort a lábszárra fűzik.

Mi a két első pont alatti jelentését illeti, l. TEL, elvont gyök. Midőn szíjat, kötelet jelent, rokon a *szalag*, *szilag*, *szilánk* hasonló értelmű szókhoz, mintha volna *szeleg* a *szel* ige-gyöktől. Fábián István véleménye szerint mindkét értelemben át volna vetve a *kötél* v. *kétel* szóból, s minthogy a telkeket kötéllal is szokták mérni, innen a területet jelentő telek neve is átv. értelemben, mivel tudjuk, hogy néhutt a *holdföldet* *lánczföld*-nek vagy egyszerűen *láncz*-nak nevezik. Egyébiránt az elsőbb jelentésekben egyezik vele a mongol *delekei* (die Erde, Erdoberfläche; der Fuszboden), mely szó jelent telepet is, pl. *altan delekei* arany telep; továbbá szintén a mongol *tala* (Steppe, Ebene, Flur, Seite, Gegend).

TELEK, (2), falu Bihar m., erdélyi faluk Hunyad, Torda m. és Orbai székely székben, MIHÁLY—, mváros a Jászságban, Ó—, falu Torontál, SZAMOS—, Szatmár, FELŐS—, pusztá Heves m.: ALSÓ—, FELŐS—, vashámorok Hunyad m.; helyr. *Telek-re*, —én, —ről.

TELEKABROSZ, (telek-abrosz) ősz. fn. Valamely külső vagy belső teleknek rajza, térképe.

TELEKADÓ, (telek-adó) ősz. fn. Adó neme, melyet valamely telek birtokától fizetni kell. V. ö. TELEK.

TELEKBIRÓ, (telek-biró) ősz. fn. A telek-könyvi hatóság vagyis bíróság tagja.

TELEKBIRÓSÁG, ősz. fn. L. TELEKHA-TÓSÁG.

TELEKD, MEZŐ—, mváros Bihar m.; helyr. *Telekd-re*, —én, —ről.

TELEKDARABOLÁS, (telek-darabolás) ősz. fn. Valamely teleknek több kisebb részekre osztása.

TELEKDI-BACZON, másképp: NAGY-BACZON, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. —*Baczon-ba*, —ban, —ból.

TELEKÉS, (1), (tel-ek-és) mn. tt. *telekés-t* v. —et, tb. —ek. Telek nevű szíjjal ellátott, megkötött. *Telekes bocskor*, melyet szíjjal fűznek a lábszárra. *Telekes bocskorban vadászni.* Különbözik: *telkes*.

TELEKÉS, (2), ALSÓ—, FELŐS—, faluk Borsod m., KIS—, NAGY—, Vas m.; helyr. *Telekés-re*, —én, —ről.

TELEKFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben, helyr. —*falvá-ra*, —n, —ről.

TELEKFÖLJEGYZÉS, (telek-föl-jegyzés) ősz. tn. A teleknek valamely jegyzőkönyvbe, telek-könyvbe írása.

TELEKFÖLSZABADÍTÁS, (telek-föl-szabadtás) ősz. fn. Valamely teleknek, melylyel némely

földesúri terhek, szolgálatok valának egybekötvé, ezen terhek és szolgálatok alól mentesítése; máskép: földterhementesítés.

TELEKHATÓSÁG, (telek-hatóság) ösz. fn. Hatóság, illetőleg bíróság, mely általában a telektörvény alkalmazásával, különösen a telekkönyvek vezetése- s rendezésével, a telkek becsülése- s árverezésével stb. foglalkodik.

TELEKI, faluk Somogy és Veszprém, pusztá Abanj m.; helyr. *Teleki-be*, —*ben*, —*ből*.

TELEKI-RÉCSE, erd. falu Fogaras vidékén; helyr. —*Récsé-n*, —*re*, —*ről*.

TELEKJEGYZŐKÖNYV, (telek-jegyző-könyv) ösz. fn. Így nevezetnek a helyszínelési bizottságok által szerkesztett és a telekkönyvi hatóságok által ez alakban folytatott birtokkönyvek, melyek rendes telekkönyvekké csak későbbben valának átdolgozandók; de ami nálunk ez ideig még elmaradt.

TELEKJÖVEDELEM, (telek-jövedelem) ösz. fn. Jövedelem, melyet valamely telek a birtokosnak behoz vagy behozhat.

TELEKKÖNYV, (telek-könyv) ösz. fn. Hivatalos könyv, melyben bizonyos község vagy kerület telkeinek mennyisége, nagysága, tulajdonosa s végül terhei följegyezvék. Innen minden egys telekkönyvi följegyzés három fölapot foglal magában, ú. m. *A* alatt a birtokállási, *B* alatt a tulajdoni illetőleg tulajdonváltozási és *C* alatt a teherlapot. Más nevei: *nyilvánkönyv*, *hiteltelekkönyv*, *hiteltábla*.

TELEKKÖNYVI, (telek-könyvi) ösz. mn. Telekkönyvet illető, arra vonatkozó. *Telekkönyvi eljárás*, *kezelés*. *Telekkönyvi bejegyzés*. *Telekkönyvi szabályok*, *rendeletek*. *Telekkönyvi hatóság*.

TELEKKÖNYVVEZETÉS, (telek-könyv-vezetés) ösz. fn. Hivatalos működés, mely által a telekkönyvbe följegyzendők följegyzése eszközöltetik. V. ö. **TELEKKÖNYV**.

TELEKMÉRTÉK, (telek-mérték) ösz. fn. Térmérték, mely a telek nagyságát hold, láb stb. szerint mutatja.

TELEKNAGYSÁG, (telek-nagyság) ösz. fn. Valamely teleknek kiterjedése.

TELEKOSZTÁLYOZÁS, (telek-osztályozás) ösz. fn. A telkeknek minőségek (a talaj kisebb-nagyobb termő ereje) szerinti megjelölése, pl. 1-ső, 2-ik, 3-ik stb. osztályu telek.

TELEKPÉNZ, (telek-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet némely városokban a község pénztárába tartozik fizetni, ki valamely telket, illetőleg házat elad vagy vesz, a szerint amint az eladók és vevők egymás közt egyezkednek.

TELEKSZOLGALOM, (telek-szolgalom) ösz. fn. Valamely telken fekvő szolgalom. V. ö. **SZOLGALOM**.

TELEKTÖRVÉNY, (telek-törvény) ösz. fn. A telkeket, mint földbirtokot illető törvény. Különöbben a telekhivatal, telkek be- v. átírását, telekkönyvek vezetését stb. illető törvény.

TELEL, (tel-el) önh. m. *telel-t*. Életét, lételét télen által folytatja; bizonyos helyen és állapotban tölti a telet. *Falun, városban telelni*. *A szarvasmarha aklokban, istállóban telel*. *Száraz szalmán telelnék az ökrei*. *Nem tudom, hogy telelünk ki*. *A nyári szállásért meg nem telel veled a fecske*. (Km.). *Krumplin telett éhenkórász*.

TELELES, (tel-el-és) fn. tt. *telelés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A télnek bizonyos helyen vagy állapotban átélése, eltöltése. *Telelésre akolba hajtani a gulyát*. *Telelésre szükséges eleséget beszerezni*.

TELELŐ, (tel-el-ő) mn. tt. *telelő-t*. 1) Aki vagy ami bizonyos helyen v. állapotban tölti el a telet. *Falukon, városokban telelő hadseregek*. *Akolban telelő barmok*. 2) Ami télen által eltart. *Telelő gyümölcs, alma, körtvély*. 3) Mint főnév jelent téli eleséget. *Elegendő telelőt beszerezni*. *Elfogyott a telelője*.

TÉLELŐ, (tél-elő) ösz. fn. December hava, melyben a tél kezdetét veszi, máskép: *karácson hava*, *végő*.

TELELTET, (tel-el-tet) mivel m. *teleltet-tem*, —*tel*, —*ett*, par. *teleltess*. A barmokat, nyájakat télen által bizonyos helyen és eleséggel tartja, táplálja. *A disznósordát makkon az erdőben, a gulyát akolban szénán szalmán teleltetni*. Másnak marhát bérben teleltetni.

TELELTETÉS, (tel-el-tet-és) fn. tt. *teleltetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Élelmezés, melylyel téli időben a barmokat, nyájakat ellátják.

—**TELEN**, l. —**TALAN**.

TÉLÉN, (tél-én) időhatározó. Téli időben, tél folytában. *Nyáron pusztán, télen faluban, városban lakni*. „Télen nyáron pusztán az én lakásom.” (Tompá M.).

TELENES TELI a székeleyeknél am. a szokottabb *telides teli*.

TELEP, (tel-ep) fn. tt. *telep-ét*, harm. szr. —*je* v. —*e*. Bizonyos földterület, vagy telek, melyen egy vagy több személy ideiglen vagy állandó lakás végett megszáll; gyarmat által elfoglalt, s megnépesített vidék. Szélesb ért. minden hely, tér, melyen valaki leül, lefekszik, hogy megpihenjen, kinyugodja magát vagy bizonyos dolgot végezzen. *Pásztorok, halászok, utasok telepe*. *Az árnyékos fa a zöld gyep kedves telepet nyújt az utasnak*. *Álgyutelep*, több álgyu által elfoglalt hely. Bányász nyelven az ásványoknak oly rétegszerű fekvényei (Lagerstätten), melyeknek hosszaságokhoz képest, nagyobb és nevezetesebb szélességek van; különböztetésül az erektől, melyek hosszaságukhoz képest csekély szélességgel bírnak. *Kereskedelmi telep*, valamely kereskedőnek vagy kereskedői társulatnak üzleti helyisége (Etablissement); milyennel azonban nagy kereskedő társulatok különböző országokban sőt földrészekben is szoktak bírn. Váltakon a fizető lakhelyétől külön megnevezett fizetési hely; máskép: *telepvény*. (Wechseldomicil).

Mint származékai: *telepedik*, *telepít* mutatják, legközelebb rokonságban van azon *terep* szóval, melyből

terepély, terepélyes, terped, terpeszt, terpeszkedik származtak, vagyis *telep* végfogalomban nem egyéb mint *terep*, azaz, nyílt tágas tér és *telepedik* am. *terepedik*, t. i. az *l* és *r* rokon hangok fölcserélésével, mint: *ilomba iromba, botlik botránkozik, talabor terebély* stb. Képzetetésre hasonlók hozzá a szintén térre vonatkozó *alap, közep, ülep, talap*. Egyezik vele a mongol *talbi-khu* ige (mettre, poser, placer, poster, installer). V. ö. TEL, elavult gyök; és TELEK.

TELEPÉDÉS, (tel-ep-éd-és) fn. tt. *telepédés-tb.* —*ék*, harm. szr. —*e*. Bizonyos helynek, térnek elfoglalása nyugvás, pihenés, vagy ideiglenes szállás, vagy állandó lakás végett. *Letelepedés, megtelepedés.*

TELEPÉDIK, (tel-ep-éd-ik) k. m. *teleped-tem, —tél, —étt.* Valamely helyen, téren megszáll, leül, lefekszik, leheveredik, vagy állandó lakást foglal. *Az utasok árnyékos fa alá, a vendégek egy asztal mellé telepedtek.* „És midőn letelepedtek és evének, mondá Jézus“ (Mark. 14. Tárkányi szerint). *Az ellenhadak a városon kívül telepedtek le. Külföldről jött családok, földművesek telepedtek meg nálunk. A vándor cigányok a falu végén telepednek le. A mutatómód jelen idejében másképp: telepszik. Telepszik a rőt vad ha lefekszik.* (Bérczy K.). Elemzésére nézve l. TELEP.

TELEPÉRCZ, (telep-érecz) ösz. fn. Érecz, mely az úgy nevezett bányatelepekben találattik. V. ö. TELEP.

TELEPÉS, (tel-ep-és) mn. és fn.; mint mn. tárgyesete: *telepes-t v. —et*, többese: —*ék*. Teleppel bíró, teleppel ellátott. *Telepes váltó.* Mint fn. tárgyesete. *telepés-t, tb.* —*ék*. Személy, ki a váltói telepen mint a fizetéssel megbízott fordul elé. (Domicilat).

TELEPÉZ, (tel-ep-éz) áth. m. *telepez-tém, —tél, —étt.* A váltót teleppel látja el, vagyis a váltóra külön fizetési helyet ír. (Domiciliren). V. ö. TELEP.

TELEPÉZÉS, (tel-ep-éz-és) fn. tt. *telepézés-t, tb.* —*ék*. A váltónak teleppel ellátása.

TELEPHEGY, (telep-hegy) ösz. fn. Hegy, mely telepekből, azaz, vízirányosan fekvő szélesen terjedő föld- és kőrétegekből áll.

TELEPHEGYSÉG, (telep-hegység) ösz. fn. Több telephegy láncolata; egymással öszvekött telephegyek. V. ö. TELEPHEGY.

TELEPHELY, (telep-hely) ösz. fn. Hely, földterület, puszta telek, melyet megszállani lehet. *Az érkezett gyarmatoknak kimutatni a telephelyet.*

TELEPÍT, (tel-ep-ít) áth. m. *telepít-ett, par. —s, htn. —ni v. —eni.* Bizonyos földterületre idegen földről jött embereket, gyarmatokat szállít, hogy ott lakván földet miveljenek, vagy bizonyos iparágat üzzenek. *Az érczhegyekbe bányászokat, az erdőkbe szénéégetőket, a pusztákra földműveseket telepíteni.* Szélesb. ért. ideiglenes tartózkodás, táborozás, pihenés stb. végett bizonyos helyre, térségre rendel. *Az ostromló sereget a vár környékére telepíteni.*

TELEPÍTÉS, TELEPÍTÉS, (tel-ep-ít-és) fn. tt. *telepítés-t, tb.* —*ék*, harm. szr. —*e*. Rendelkezés, mely

által bizonyos földterületre idegen helyről érkezett embereket szállítanak akár ideiglenes, akár állandó maradásra.

TELEPÍTŐ, TELEPÍTŐ, (tel-ep-ít-ő) fn. tt. *telepítő-t.* Személy, ki valamely puszta földterületre lakosokat, gyarmatokat szállít.

TELEPITVÉNY, (tel-ep-ít-vény) fn. tt. *telepítvényt, tb.* —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyarmat által elfoglalt s megnépesített földterület; így nevezik magát a gyarmatot is, mely inkább más telepítő eszközésével, befolyásával mint saját erejéből telepedett meg.

TELEPÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Telepócza, —on, —ról.*

TELEPSZIK, (tel-ep-ész-ik) k. Csak a mutató mód jelenidejében használtatik, különben l. TELEPÉDIK.

TELEPÜL, (tel-ep-ül) önh. m. *települ-t.* Bizonyos telepen meghonosul, vagy ideiglenes tartózkodás végett megszáll. Egy jelentésű vele: *telepedik.*

TELEPÜLÉS, TELEPÜLÉS, (tel-ep-ü-lés) l. TELEPÉDÉS.

TELEPVÉNY, (tel-ep-vény) fn. tt. *telepvényt, tb.* —*ék*. Így hívják különösen a váltói telepet; l. TELEP alatt.

TELEPVÉNYÉS, (tel-ep-vény-és) mn. és fn. L. TELEPÉS.

TELEPVÉNYÉZ, (tel-ep-vény-éz) áth. m. *telepvényez-tem, —tél, —ett, par. —z. l. TELEPÉZ.*

TELEPZET, (tel-ep-éz-et) fn. tt. *telepzet-et, harm. szr. —e v. —je. 1) Telepek összesége 2) L. TELEPVÉNY.*

TELES, (tel-es). Nagyító kifejezésül használják, 'telestele' ikerített szóban; hasonló képzetetésűek: *legesleg, megesmeg.*

TELÉS, (tel-és) fn. tt. *telés-t, tb.* —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamely hézagot, ürt, bizonyos bőség foglal el. Ellentétei: *fogyás, ürülés.* Midőn időre vonatkozik, jelenti azon egymás után következő percek, napok, évek sorát, melyek elmúltak, s mintegy végrehajtott egészet képeznek. V. ö. TELIK.

TELESDÉD, (tel-es-ded). Nagyító kifejezésül használtatik, 'telesdedteli' ikerített szóban.

TELESDÉDETELE v. —TELI, (telesded-tele v. —teli) ösz. ikerített mn. Fölösen, csordultig, megtelt. Alakra hasonló hozzá *körösdéd körül.*

TELESMÁN, mn. tt. *telesmán-t, tb.* —*ók*. Székely szójárás szerint am. szájtátó, ügyetlen, bámész-kodó, ángóbángó. Eredetere talán *telesmám v. bám v. bámé*, azaz tele bámész-kodással.

TELESTELE, (teles-tele) ösz. mn. Szabó Dávidnál am. *telesdedtele.*

TELESZT, (tel-esz-t) áth. m. *teleszt-étt, par. teleszsz, htn. —ni v. —eni.* Vegytani ért. bizonyos folyadékban annyi másnemű testet oldoz fel, mennyit az magába fogadni képes. *A választóvizet elzúst-tel telesztetni.* (Saturare). Másképp: *telt*; l. ezt.

TELESZTÉS, (tel-esz-t-és) fn. tt. *telesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Vegytani működés, mely által bizonyos folyadékot telesztenek. V. ö. **TELESZT**.

TELETALPU v. —**TALPÚ**, (tele-talpu) ösz. mn. Mondják oly állatokról, melyeknek talpa, illetőleg körme hasítatlan, nem hézagos, milyen a lovak, szamarak körme.

TELETSZAKA, (telet-szaka) ösz. ih. Egész télen által, míg a téli időszak tart. Hasonló alkotásnak: *nyaratszaka, hetetszaka, éjtszaka*. Elemzésére nézve l. **NYARATSZAKA**.

TELEVÉNY, (tel-e-vény) mn. és fn. tt. *televény-t*, tb. —*ék* v. —*ék*. Szabó D. szerint am. töltevény, öszvehordott, torlott sokféle gaz. Innen újabb használatban, elrohadt növényi testekből, árvíz hordta hasonló alkatrészeket tartalmazó iszapokból származott, zsíros, kővér, termelésre legalmasabb, buján sarjadzó föld, melynek tenyésztő erejét a hosszas művelés még ki nem szívta. Némelyek szerint más-kép: *korhany. Szigetek, lápok, vízmellekek televény földé*. „A legtükétebb mag, ha azt sziklára vagy sivár homokra vetjük, nem verhet gyökeret; míg ellenben a látszólag leghibásabb, mely gazdag televénybe esett, faóriássá nőhet fel. Így az emberek kifejlődésénél nem határozhatjuk meg, mit köszön mindenik magának s mit helyzetének.” B. Eötvös J. (Gondolatok 279. l.).

Nevét a *telik, teli* szóktól kapta, mennyiben az ily föld termelésre kellő részekkel, bőségesen meg van telve. Alakra nézve hasonló a *kelevény, halavány, merevény* stb. igékből származott szókhoz.

TELEVÉNYDÚS, (televény-dús) ösz. mn. Televényben bővelkedő.

TELEVÉNYÉS, (tel-e-vény-és) mn. tt. *televényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Televénynyel vegyes.

TELEVÉNYGAZDAG, (televény-gazdag) l. **TELEVÉNYDÚS**.

TELEVÉNYTURBOLYA, (televény-turbolya) ösz. fn. Növényfaj a turbolyák neméből; szára hengeres, büttykös; levelei háromszor szárnyaltak, lefelkéi tojásdadok; ernyői mintegy ötágúak; gyümölcse orra rövid, sima. (*Scandix Anthriscus*). V. ö. **TURBOLYA**.

TELEVÉR, l. **TELIVÉR**.

TÉLFORDULAT, (tél-fordulat) ösz. fn. A téli időszak változata, midőn a hideg tetőpontját érván, ismét engedni kezd. Határozatlan időpont, mely nálunk mintegy január vége vagy február eleje táján szokott beköszönten.

TELGÁRT, falu Gömör m.; helyr. *Telgárt-ra*, —*on*, —*ról*. (Thiergarten). A Garam folyó itt veszi eredetét.

TELHETETLEN, **TELHETLEN**, (tel-het-[et]len) mn. tt. *telhetetlen-t*, tb. —*ék*. Széles ért. kinek vágyait kielégíteni nem lehet, ki mindig többet kíván. *Telhetetlen nagyravágyású ember. Telhetetlen zsugori, pénztözsér. Telhetetlen, mint a pap v. barát zsákja*. (Km.). *Telhetlen mint a pokol*. (Km.). Különösen am.

sokat evő, torkos, szüntelen éhező, zabáló. *Telhetetlen hasu éhenkórász*. Határozóként am. telhetetlenül.

TELHETETLENKÉDÉS, **TELHETLENKÉDÉS**, (tel-het-[et]len-kéd-és) fn. tt. *telhetetlenkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Vágyakodási állapot, midőn valaki folytonosan telhetetlen, soha ki nem eléghet. V. ö. **TELHETETLEN**.

TELHETETLENKÉDIK, **TELHETLENKÉDIK**, (tel-het-[et]len-kéd-ik) k. m. *telhetetlenkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Újabb és újabb vágyai támadnak, mindig többet és többet kíván; különösen hasát soha ki nem elégítve egyremásra eszik, zabál, torkoskodik, vagy enivalót keres.

TELHETETLENSÉG, **TELHETLENSÉG**, (tel-het-[et]len-ség) fn. tt. *telhetetlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Telhetetlen állapot, vagy tulajdonság; szüntelen éhezés, étvágy. V. ö. **TELHETETLEN**.

TELHETETLENÜL, **TELHETLENÜL**, (tel-het-[et]len-ül) ih. Telhetetlenek módjára, szüntelen többre vágyva, többre éhezve.

TELHETLEN; **TELHETLENSÉG**; **TELHETLENÜL**, l. **TELHETETLEN**; **TELHETETLENSÉG**; **TELHETETLENÜL**.

TELHETŐ, (tel-het-ő) mn. tt. *telhetőt*. Ami bizonyos erő, eszköz, mód által megtörténhetik, meg lehet, végrehajtható. *Minden telhető, kitelhető módon. Kitelhetőképen rajta leszek. Ami tölem telhető, el nem mulasztom*.

TELHETŐLEG, (tel-het-ő-leg) ih. Telhető módon, telhetőképen. *Tölem kitelhetőleg*.

TÉLHÓ, (tél-hó) ösz. fn. Első hó a polgári évben, azaz január, melyre égővünk alatt a tél dereka esik; másképp: *Boldogasszony hava, első hó*.

TELI, (tel-i) mn. tt. *telet-t*, tb. —*ék*. 1) Minek öblös belseje, hézaga, ürege, vagy egész terjedelme bizonyos bőséggel el van látva, amiben ür, hiány nincsen. *Teli zsák, erszény, zseb. Teli kád, hordó, száj-tár, kancsó, palaczk, pohár. Teli fazék, tál, tányér, kálán. Teli marok* (teli marokkal szórja a pénzt), *teli száj, teli torok* (teli torokkal kiabál). *Teli hold*, midőn egész tányéra világos. *Teli hang*, vadászok nyelvén, ha a falkának minden kopója csaholva hajt. A latin *plenus* szerkezete szerint a bőség tárgyát *val*, *vel* viszonyító raggal vonzza. *Pénzzel teli zacskó. Borral teli hordó. Gabonával teli hombárok, vermek. Meddig hordód teli, addig leszed deli, de amidőn üres, megvet minden rühes*. (Km.). *Teljebb* (= teliebb) *töltsd poharam, éljen a barátság*. (Bordal). 2) Midőn van vagy lesz igével fordul elé a mondatban, akkor ígerészsülő telve gyanánt használtatik. *Teli van a város idegenekkel. Teli van a marka. Teli lesz vele három zsák. Ez a hordó tegnap teli volt, s ma már üres*. 3) Határozóként áll ily mondatokban: *Teli rakta a zsebet pénzzel. Teli szedte a kosarat gyümölcscsel. Teli töltötte a poharat. Hord teli a kancsót. Köz szokás szerinti változattal: tele, kivált midőn van és lesz igékkel jár. Tele van hírével a város. Szép virágokkal kertet tele*,

könnyű volna menni bele. (Népd.). *Torkig tele vagyok vele. Tele v. teli van suvadt mogyoróval, azaz büszke semmire.* (Székely km.).

Gyöke a *telik* ige, s ennek módosított alakú részesülője *telő* helyett áll, t. i. a részesülő képzője *ó, ő*, többször *i-re* s néha *e-re* szokott változni, mint *csaló, csali, menő meni* (meny), *sunyó sunyi, hányóvető hányiveti, lótotfutó lótifuti, markapókó markapőki* stb. és így *telő teli tele*. V. ö. TET, (1). Egyezik vele az oszmani török: *dolu*. (Innen a *‘dolu’* [nem: *dolo*] nevű török faj dinnye), melylyel ugyanitt egy eredetűek: *dol-mak* (= *tel-ni*), *doldur-mak* (tölt-eni) stb.; továbbá Vámbéry szerint a csagataji *tohu* (teli), *tol-mak* (tel-ni), *toldur-mak* (tölt-eni), ujjur *toluk* (tele); Budenz J. szerint a finn *täyte* (teli), *täyty-* (tel-ni, megtel-ni), *täyttä-* (tölt-eni, teljesíteni), észti *täis, täüs* (teli), lapp *teuvas, teuves* (teli), *teus, teusa* (megnőtt, adultus), vogul *tajl, tali, taul* (teli), déli vogul *tal* (teli), *tal-* (tel-ni), *talt-* (tölt-eni), osztják *tét* (teli), szürjén *tür* (tele), *türm-* (megtel-ni), *türt-* (tölt-eni), votják *tür* (tele), *tür-* (tölt-eni), *türm-* (tel-ni, genügen), *türmit* (tele, elég) stb. Ide sorozhatók még a mongol *tüü* (Schmidt-nél) v. *dül* (Kowalewskzinél, am. bővülés, növekedés), *delger* (terjedt, teli, pl. *delgher szara* (teli hold), *delgere-kü* (terjed-ni), ismét *tügel* (teljes, egész), *düng* (teli, teljes), *düngle-kü* (teli, teljes lenni) stb. Zenkernél eléjőnek még a keleti török *tola, toluu* (mindkettő az Ábuskában is, 52, 53. l.) és *tülej* (sokaság, Menge, Schaar).

TÉLI, (tél-i) mn. tt. *téli-t*, tb. —ek. Télben létező, télben uralgó; télre vonatkozó, télben használt vagy használtatni szokott, télre való. *Téli időjárás. Téli munka. Téli mulatság. Téli szállás, szoba. Téli kötös, keztyű, sapka, öltözet. Ritka, mint a téli fa árnyéka.* (Km.).

TELIBÉLÜ v. —BÉLÜ, (teli-béli) ösz. mn. A növényeknél midőn a szerv belseje valamely tömöttebb állománnyal van megtöltve; ellentéte a csöves- vagy bördös-nek.

TELID, (tel-id) mn. a *teli* törzsből *d*-vel megtoldva, mint *kicsi kicsid, könnyű könnyüd, lassu lassud, karcu karcud* stb. Jobbára csak ikerítve használtatik: *teliden teli, telides teli* s am. igen nagyon, csurdultig, kiömlésig stb. töltve. Másképen: *teledes v. teljedes teli, teles v. telis teli, teljen teli*.

TELIDEN TELI, l. TELID alatt.

TELIDESTELI, ösz. fn. L. TELID alatt.

TÉLIES, (tél-i-es) mn. tt. *télies-t* v. —et, tb. —ek. Téli időre, szokásra mutató, mint télen szokott lenni; téli időhöz alkalmazott. *Télies napok, idő, azaz hideg, fagyos, borongós. Télies öltözet.*

TÉLIESEN, (tél-i-es-en) ih. Úgy mint télen szokás, pl. hideg ellen készülve. *Téliesen öltözködni.*

TELIHANGU v. —HANGÚ, (teli-hangu) ösz. mn. 1) Az egész hangöbölből kijövő, kinyomuló. *Telihangu kiáltás, szózat, trombitariadás.* 2) Teljes-hangu, melyben az összhanghoz, v. hangegyezményhez tartozó minden hang (rendszerént négy szózat,

pl. valamely férfikarban első, második felhang és első, második alhang) megvan. *Teli hangu zene, ének.*

TELIK, (tel-ik) k. m. *tel-t*, néha *töl-t*, htn. *tel-ni*. 1) Mondjuk öblös, hézagos térről, üregről, midőn bizonyos test, illetőleg bőség, sokaság foglalja el, s hiánya, üressége megszűnik. *Telik, megtelik a hordó, midőn valamit fölszinig öntenek, gyömő szőlnek stb. bele. Étellet, itallal telik a has. Nagy szájt nagy falatokkal telik.* (Km.). *Telik a zsák, az erszény. Megteltek a hombárok, vermek buzával. Ha fénylik Vincze, megtelik a pincze.* (Időjóslati mondat). *Majd elvállik, hány zsákkal telik.* (Km.). *Telik, megtelik a hold, midőn egész tányéra fényessé lesz. Kocsistorok, barátságok nehezen telik.* (Km.). Ellentétei: *ürül, fogy.* 2) Időről szólva am. percek, órák, napok, évek váltják föl egymást, s mintegy halomra, tömegbe gyűlnek, tulajdonkép elmúlnak. *Sok idő telt bele. Telnek a napok. Eltelhetik bele húsz év is.* 3) Megecsik, megtörténik. *Betelt, amit jövendöltem. Kitélik tőle minden, azaz, képes megtenni, elkövetni mindent. Annyi nem telik tőlem, annyira nem vagyok képes, annyival nem bírok.* „Ami tőle telt, megcselekedte.” (Mark 14. Tárkányi szerint). *Sokba, kevésbe telik, azaz sok, kevés kell hozzá, hogy meglegyen. Nagy fáradságba, sok pénzbe, hosszú időbe telt. Ami sokra becsültetik, sokba telik.* (Km.). Ez értelményben többször kerül igével fölcserélhető. 4) Ömlik, szakad. *Féjdre telik a pár-lig.* (Km.). 5) Ezen mondatban: *kedve, öröme telik valamiben v. valakiben*, am. kedvét, örömét leli benne, tetszik neki. *Ez az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem telt.* (Máté 3. 17. Káldi).

Azon egyszerű igék osztályába tartozik, melyek élő vagy elavult főnevekből *ik* által képezettek, mint: *okik, tűzik, továbbá alik, felek, nyugik*, (régiesek) *hugyk* stb. V. ö. TEL és TÖLT.

TÉLILEG, (tél-i-leg) ih. Téli módon, télen divatozó szokás szerint. *Télileg öltözni*, melegen, hideg ellen ovakodva. Jobb hangzással: *téliesen*.

TÉLI SALÁTA, népies neve a *deréce* szigoráll (veronica beccabunga) nevű növényfajnak; másképen szintén népiesen: *vizi saláta, vizi pólé, deréce*.

TELISÉG, (tel-i-ség) fn. tt. *teliség-ét*, harm. szr. —e. Állapot vagy tulajdonság, midőn valamely üreg, hézag, öböl valamivel töltve van. Ellentéte: *üresség, hiányosság*.

TELISKA, erdélyi falu Szeben székben; helyr. *Teliská-ra*, —n, —ról.

TELISTELI, (telis-teli) l. TELIDESTELI.

TELÍT, (tel-it) áth. m. *telít-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Az egyik testet feloldás útján a másikkal akként egyesíti, hogy a feloldó anyag a feloldandóból többet magába nem fogad, pl. a köz életben, ha egy pohár tiszta vízben annyi sót, czukrot olvasztunk fel, hogy az már többé tiszta nem marad, hanem abban némely részecskék feloldatlanul uszálnak vagy leülepednek. Egyébiránt mint műszónak a vegyészeten van helye.

TÉLI TORMÁNC, népies neve a *tormáncs szegcs* (*erysimum barbarea*) nevű növényfajnak.

TELIVÉR, (teli-vér) ősz. mn. 1) Embert illetőleg, ki tulságosan vérmes, kinek véreire a bőséges vértől duzzognak, minél fogva gutaütésre hajlandó. 2) Így nevezték az angolok azon lovakat, melyeket keletről, nevezetesen Arabiából hozott ménnek által negyedik nemzedékgig nemesítettek.

TÉLIZÖLD, (téli-zöld) ősz. fn. 1) A puszpángok neme alá tartozó cserjefaj népies neve; levelei tojáskerek, nyelei szőrös szélük, porhonjai tojásdad nyílformák; növénytani néven: *télizöld puszpáng*. (*Buxus sempervirens*). 2) Néhutt a hanga nemű cserjefajnak szintén népies neve; máskép: köz néven: *hangafa*, *vad cziprus*, *repcsen*; növénytani néven: *Diószegi-Fazekasnál: repcsen hanga*. (*Erica vulgaris*). Előjön még népnyelven: *kerek télizöld*, *Diószegi-Fazekasnál: csahajsz körtike*. (*Pyrola rotundifolia*).

TELJ, (tel-j) fn. tt. *telj-et*. Bőség, sokaság, mely bizonyos tér határai között levő öblöt, üreget, hézagot foglal el, s azt betölti. Átv. *élet telje*, férfi kor, midőn az életerő egészen kifejllett. *Erő telje*, azaz az erőnek fő fokon álló bősége.

E szónak gyöke: *tel*, melyből *j* utótétellel lett *telj*, mint az *al*, *fe*, *szá*, *szom*, *fér*, *sar*, *ter*, *mar*, *orr* gyökökből, *alj* v. *aly*, *fej*, *száj*, *szomj*, *férj*, *sarj*, *terj*, *marj*, *orj* stb. Egyébiránt úgy is elemezhető, hogy a *telj* melléknévből alakult, az *i* átváltozván *j*-re, miszerint a *teljes* származék is am. *telies*.

TELJEBB, I. **TELI** alatt.

TÉLJEGY, (tél-jegy) ősz. fn. Így nevezetnek azon csillagzatok, melyeken a nap téli hónapokban látszólagos futását teszi, t. i. a bak, vízöntő v. kanta, és halak.

TELJENTELI, (teljen-teli) ősz. mn. és ih. Tájékoztatóan am. *telides teli*, egészen, csurdultig *telj*. *Teljenteli pohár*. *Teljenteli tölteni a hordót*. Elemelve: *telj-en teli*.

TELJES, (tel-j-es v. tel-i-es) mn. tt. *teljes-t* v. —*et*, *tb*. —*ek*. Bizonyos bőséggel, sokasággal elégségig ellátott, hiánytalan, a maga nemében semmi fogyatkozást nem szenvedő. *Teljes arcza*, azaz gömbölyű, hizott, nem ránczos, nem sovány. *Teljes hold*, midőn egész tányéra világos. *Teljes kor*, megérett, férfi kor. *Teljes szarvas* az augusztusi, midőn a hizási időszak tetőpontját éri el. (Bérczy K.). *Teljes virág*, melynek bokréját sűrűen nőtt szirmok képezik. *Teljes viola*. *Teljes szegfű*. Az erdészeti műszótárban *teljes virág* az, melynél a csésze, párta, porodák (hímek) és terme (anya) megvannak; *nem teljes*, hol e négy főrész valamelyike hiányzik. Gönczy Pálnál ezek neve helyesebben: *tökélyes és nem tökélyes virág*. *Teljes bucsu*, mely minden bűnök, illetőleg büntetések elengedésére, megbocsátására kiterjed. *Teljes erő*, *hatalom*, *akarat*. *Teljes életében*, egész élete folytában. *Szeretni az Istent teljes szívből, teljes lélekből, teljes erőből*. *Ez teljes lehetetlen*, semmikép nem történhet, végre nem hajtható. *Val*, *vel* képzőjü viszonynevet

is vonz, mint a latin *plenus*. *Üdvözlég Mária, malasztal teljes*. *Ravaszággal teljes ember*. Régibb írásmóddal: *tellyes*; Szabó Dávidnál előjön *telles* is, mintha 'tellik' igéből származtatná.

TELJESÉDÉS, (tel-j-es-éd-és) fn. tt. *teljesedés-t*, *tb*. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Állapot, midőn valami teljessé, azaz a maga nemében egészszé, tömötté lesz. 2) Végrehajtás által, vagy történetileg meglett állapot. *Parancs teljesedése*. *Reményünk, vágyaink teljesedése*. V. ö. **TELJES**.

TELJESÉDIK, (tel-j-es-éd-ik) k. m. *teljesedtem*, —*tél*, —*itt*. 1) A maga nemében egészszé, bőségessé, tömötté, hiánytalanná leszen. *Arca, teste szemlátomást teljesedik*. 2) Működés, végrehajtás által létesül. *Akaratom, parancsom teljesedett*. 3) Történetileg meglesz, megesis. *Reményem, vágyam teljesedett, beteljesedett*. *Amit jövendöltem volt, ime beteljesedett*. *Be- v. megteljesedett rajta*. (Szabó D.). „Félek igen rajta, hogy az én jövendölésim bé ne teljesedjenek, a mellyeket egynéhány esztendőktől fogvást egyszer is másszor is irtam kegyelmednek.“ Gr. Eszterházy M. nádor Rákóczi György erdélyi fejedelembhez 1644-ben.

TELJESEN, (tel-j-es-en) ih. Egészen, hiánytalanul, fogyatkozás nélkül. *Teljesen végrehajtani valamit*. *Teljesen bevégzett munka*. *Teljesen igazolni magát*. *Teljesen megtörtént, amit jövendöltem volt*.

TELJESEREJŰ, (teljes-erejű) ősz. mn. Kellő fokig fejlődött, s egész határu erővel bíró. *Teljeserejű férfi*.

TELJESERTÉKŰ, (teljes-értékű) ősz. mn. Minek értékéből semmi sem hiányzik, minek becse nem fogyatkozott; eredeti, számszerinti értékét megtartó. *Teljes értékű pénz*, *kötelezvény*.

TELJESHANGU v. —**HANGŰ**, (teljes-hangu) I. **TELIHANGU**, 2).

TELJESHATALMU v. —**HATALMŰ**, (teljes-hatalmu) ősz. mn. 1) Ki mások személye és vagyona fölött határtalan hatalmat gyakorol. *Teljes hatalmu fejedelem*, *uralkodó*. 3) Ki bizonyos ügyek viselésében valamely személyt vagy testületet mint annak megbízottja képvisel, s az illető ügyben egész hatalommal rendelkezik, intézkedik. *Teljeshatalmu követ*, *ügyviselő*.

TELJESHATALOM, (teljes-hatalom) I. **TELJ-HATALOM**.

TELJESÍT, **TELJESIT**, (tel-j-es-it) áth. m. *teljesít-ett*, *par*. —*s*, *htn*. —*ni* v. —*eni*. Valamit egészen végrehajt, megtesz. *Teljesíteni az Isten parancsait*, *az elűljáróság rendeleteit*. *Miért nem teljesítetted*, *amit magadra vállaltál?* *A szerződést teljesíteni polgári kötelesség*. Régiesen am. kiegészíteni. „Montha (mondta) vala k (egyelmed), hogy az legényeknek az mennyi héja (hija) vagyon, reá tellesétek“ (tellesítsük. Levél 1557-ből. Szalay Ág. 400. m. l. 248. l.).

TELJESÍTÉS, **TELJESÍTÉS**, (tel-j-es-it-és) fn. tt. *teljesítés-t*, *tb*. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valaminek végrehajtása, megtevése. *Parancsok, rendeletek, megbízások teljesítése*.

TELJESÍTÉSI, (tel-j-es-it-és-i) mn. tt. *teljesítési-t*, tb. — *ek*. Teljesítésre vonatkozó. *Teljesítési per.*

TELJESÍTMÉNY, (tel-j-es-it-mény) fn. tt. *teljesítmény-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Valaminek teljesítéséből eredett állapot; teljesített dolog.

TELJESÍTŐ, TELJESÍTŐ, (tel-j-es-it-ő) mn. tt. *teljesítő-t*. 1) Aki bizonyos teendőket végrehajt. *Ura parancsát híven teljesítő szolgálja.* 2) Mi által valami végrehajtatik. *Kötelességet teljesítő pontosság, szorgalom.*

TELJESÍTVÉNY, (tel-j-es-it-vény) fn. tt. *teljesítvény-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Lásd: TELJESÍTMÉNY.

TELJESKOR, (teljes-kor) ősz. fn. Az emberi életnek egészen kifejtett, megüledett kora. Jogi ért. azon kor, mindön az ifju szülei vagy más gyámság és gondnokság alól kiszabadul s vagyona és egyéb jogai iránt önmaga rendelkezhetik. Ez a mi törvényünk szerint físzemélyeknél rendszeren a betöltött 24-ik, nőszemélyeknél a betöltött 16-ik év után következik; másképen: *nagykor*; ellentéte: *nemteljes kor*, *kis kor*.

TELJESKORU, (teljes-koru) ősz. mn. Ki a teljesskort elérte. V. ö. TELJESKOR.

TELJESKORUSÁG, ősz. fn. A teljeskorra jutott embernek állapota, illetőleg képessége, vagyona kezelésére és jogi viszonyai iránti rendelkezésre. V. ö. TELJESKOR.

TELJESMÉRTÉK, (teljes-mérték) ősz. fn. Bárminő mérték (ür-, suly-, hosszsmérték), melyből semmi se hiányzik.

TELJESMÉRTÉKÜ v. — MÉRTÉKÜ, (teljes-mértékü) ősz. mn. Ami a rendes törvényes mértéket megüti. *Teljes mértékü akó, mázsa.*

TELJESSÉG, (tel-j-es-ség) fn. tt. *teljesség-ét*, harm. szr. — *e*. Teljes, hiánytalan, egész állapota vagy tulajdonsága valaminek. *Arcznak, testnek teljessége.* V. ö. TELJES.

TELJESSÉGGE, (tel-j-es-ség-vel) ih. Rendszeren nem tagadóval használtatik, s am. épenséggel nem, semmikép sem, semmimódon. *Teljességgel nem boldogulhatni vele.* Tagadó nélkül am. elhatározottan, mindenképen. *Teljességgel megtagadott tőlem mindent.* *Teljességgel azt akarja, hogy...*

TELJESSULY, (teljes-suly) ősz. fn. Sulymérték, melyből semmi se hiányzik.

TELJESSZÁM, (teljes-szám) ősz. fn. Mondják tanácskozó, illetőleg határozó gyülekezetről, midőn ennek tagjai a törvény vagy szabály szerinti számot megütik, pl. ha azon gyülekezetekben, gyűlésekben a törvényszéki bírák, városi, megyei, egyházi, országgyűlési képviselők, közkereseti társulatok tagjai stb. a törvényhez vagy szabályhoz képesti számon alul nincsenek, azonban ezen számot (amennyiben ez iránt korlátozás, mint néha a törvényszékeknél, nem létezik) meg is haladhatják.

TELJESSZÁMU v. — SZÁMÚ, (teljes-számú) ősz. mn. Minek száma egészen megvan, hiánytalan; annyi egyes részből álló, amennyi törvény szerint

kell, vagy a szabályokban előírva van. *Teljesszámu sereg, gyülekezet.*

TELJESSZAVU, (teljes-szavu) l. TELJESHANGU.

TELJESÜL, TELJESÜL, (tel-j-es-ül) önh. m. *teljesült.* L. TELJESÉDIK.

TELJESÜLÉS, TELJESÜLÉS, lásd: TELJESÉDÉS.

TELJESVIRÁG, (teljes-virág) lásd: TELJES alatt.

TELJ-HATALMÚ, ősz. mn. Teljhatalommal ellátott. *Teljhatalmú követ, kormányzó.*

TELJHATALOM, (telj-hatalom) ősz. fn. 1) Korlátlan, meg nem szorított hatalom, vagyis másokra ható cselekvési függetlenség. 2) Másra ruházott, mástól átengedett hatalom, melynél fogva a meghatalmazott a meghatalmazó nevében egészen szabadon rendelkezhetik, intézkedhetik. *Teljhatalommal ellátott követ, ügyviselő, kormányzó.*

TELJKÜRT, (telj-kürt) ősz. fn. A bőségnak mythologiai jelképe, azaz virágokkal, gyümölcsökkel stb. töltött kürt vagy szaru; máskép: *bőségszaru*, *bőség szarva*. (Cornu copiae).

TELJSÜLY, l. TELJESSULY.

TELJSZARU, (telj-szaru) l. TELJKÜRT.

TELKÉS, (tel-ek-és) mn. tt. *telkés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Bizonyos mennyiségű telkekkel ellátott. *Egész telkes gazda*, ki a régi urbér szerint egy egész jobbágy telket birt. *Fél telkes gazda* stb. V. ö. TELEK.

TELKÉSD, falu Bihar m.; helyr. *Telkesd-re*, — *én*, — *ről*.

TELKI, falu Pest m., pusztá Nógrád m., MEZŐ —, falu Bihar m.; helyr. *Telki-be*, — *ben*, — *ből*.

TELKI-BÁNYA, falu Abaúj m.; helyr. — *bányára*, — *n*, — *ről*.

TELLÉGET, csalóközi és székely tájige, m. *tellegétt*, par. *tellegess*. Csalóközben am. kezeivel hadonáz; a székelyeknél pedig am. teddegél. Talán am. teveléget (tev-el-ég-et).

TELLES, l. TELJES.

TELLETULLA, (telle-tulla) ikernév, tt. *telle-tullát*. Haszontalan beszéd, fecsegés, licslocs, terefere, teretura. Elemezve: *terle turla*, azaz terlőturló, terlőturló, mint *mendemonda* = mendőmondó (beszéd), *locsKafecske* = locsogó fecsegő stb.

TELLIK, (tel-l-ik) k. m. *tell-étt*, htn. — *eni*. Tájdivatosan am. az egyszerűbb *telik*; l. ezt.

TELLINA, fn. tt. *tellinát*. Sima, két hüvelyű kagylófaj. (Tellina). Idegen eredetű.

TELLNICZ (v. VITTENCZ), mv. Nyitra m.; helyr. *Tellnicz-én*, — *re*, — *ről*.

TELLYES, l. TELJES.

TELMEGYER, pusztá Bihar m.; helyr. — *megyer-re*, — *én*, — *ről*.

TÉLTÚL, (tél-túl) ikerített ih. Itt-ott, imitt-amott, erre-arra, idestova, tétova. *Csereken bokron téltúl csatangol.* Néhutt am. imígy-amúgy. *Téltúl tenni*, a székelyeknél am. imígy-amúgy tenni. Elemei a tá-

volsági irányra vonatkozó *té* és *to*, melyekből *ül* *ül* képzővel lett *téül*, *tóul*, s öszvehuzva *tültül* v. *téltül*, mint *elültatúl*, *alultólul*, *kiültelül*.

TÉLUTÓ, (tél-utó) ösz. fn. Február hava, midőn éghajlatunk alatt a télszak vége felé jár, más-kép : *bőjtelő* hava, *másodhó*.

TELÜL, (tel-ül) önh. m. *telült*. Midőn valamely feloldó test, pl. a víz, a feloldandó testből, pl. czukorból, sóból, többet magába felolvasztani venni nem képes, azt mondjuk róla, hogy telülve van. V. ö. TELÍT.

TELVE, (tel-ve) igenév és a régiek szokása szerént ragozható is : *telvét*; a mai *telvék* összehuzás, ebből : *telve vannak*. Am. teli, töltött állapotban létező, s jobbára *el*, *meg* igekötőkkel használtatik. *El van telve magával*. *Meg van telve pénzzel*. *Vermei gabonával telvék*. *Étellet nagyon megtelve alig fűjt*.

TEM v. TÊM, (1), v. TÖM, gyök, melyből több szócsalád vette eredetét, u. m. 1) *tem* v. *töm* ige, melyből *temet*, *temetés*, *temető*, *temetkezik*, *tömeg*, *tömkeleg*, *tömlő*, *tömhűdik*, *tömhűt*, *tönkesz* (*tömkesz*), *temény*, *temérdek* v. *tömény*, *tömérdek* származtak. Mind-ezek valami sűrűen öszvenyomott, aránylag szűk terimébe szorított sokaságra vonatkoznak. Ez alapfogalomnál fogva rokonok : *tem* v. *tim*, honnan (temcs) *tencs*, vagy (times) *tincs*, egy csomóba fogott hajból, szőrből, lenből stb. álló tömegeeske *tincsődik*, *kővéredik*, *tönkeszszé lesz*; *tom*, honnan *tompór* v. *tompóra*, a csipő táján vagyis faron kiálló dudorodás; *tum*, származéka *tung* (*tumg*) öszvevert méztömeg; *tungos*, azaz tömött, zömök, kövér, különösen ilyen faru, duczfáros; *dém*, *döm*, *dom*, *dum*, honnan e származékok, *déme* v. *döme*, *démsédi* v. *dömsödi*, *dömsözke*, azaz tömött köpezős természetű, különösen busa fejű, *lővd* nyaku, széles vállu, hátu; *dömsöszöl* v. *domoszol*, *dömcözköl*, valamint öszvenyomdos, sűrűen együvé *töm*, *gyúr*; *domb* *dombor*, *domboru*, *dundi* (*dumdi*) puffadt, tömött, hizott gyermek; *csom* v. *csöm*, származékai : *csomó* *csomor*, *csömör*, *csomoszol* *csömsöszöl*; *gyöm*, honnan *gyömör* *gyömöz*, *gyömösöl*, azaz *csömsöszöl*, *tömsöszöl*, *dömsöszöl*; *zom* *zöm*, melyből *zomok* v. *zömök*, tömött, köpezős; *zsom* *zsombék*, azaz *domboru* hant, sárcsomó az iszapos helyeken.

Mindezen gyökök szervileg rokon hangokból állanak, vagyis kezdő hangjaik *d* *t*, és ezek rokon változatai *gy*, *cs*, *z*, *zs*, zárhangjuk pedig az *m*, mindnyájokkal közös. Rokonságban vannak velök azon tömött vagy felfújható tárgyakra vonatkozó szók is, melyek kezdő gyökhangokban megegyeznek velök, u. m. *túgy*, az arcnak felfújható része, vagyis a pofa; *tüdd*, melyet levegővel megtömhethünk; *dődölle*, béllelt, töltött tésztaem; *dudor*, *dudorodik*; *döhér*, azaz vaskos, poczkos testű; *dölmecz*, kurta testű, nagy hasu gyermek.

2) *tem*, változattal *töm* v. *tom*, oly származékok gyöke, melyek vágás, metszés, nyésés által szűkebb testükké lett tárgyakra vonatkoznak, vagyis oly

testeket jelentenek, melyek ágbogaikat, szögleteiket, hegyeiket, éleiket elvesztették, u. m. *ténk* v. *tönk* (témk, tömk), a növénynek, illetőleg fának lebottolt dereka, tuskója; *tönkő*, vastag karó; *tömpe*, *tömörzsök*, mintegy megcsontkított, rövidre vágott, törpe; *tompa*, *tonka*, hangváltozattal *csonka*; *tomb*, *tombác*, ducz gyanánt támasztékul szolgáló gerenda vagy tuskó; *tombár*, azaz tombhoz hasonló tompa elméjű, buta ember, máskép : *tankó*.

Ezen 2-dik osztályba tartozó szók alapfogalomban annyiban egyeznek az előbbiekkal, hogy noha csontkított állapotban, szintén valamely tömötségre, öszzenyomott tulajdonságra vonatkoznak.

TEM v. TÊM, (2), áth. Szabó Dávidnál eléjönnek : *temem* (= tömöm), *temett* (= tömött), *megtemni* (= megtönni) stb. Azonban általánosb és szokottabb kiejtéssel : *töm*. L. TÖM, ige.

TÉMÉNY, 1. TÖMÉNY.

TÉMÉNYTELEN, 1. TÖMÉNYTELEN.

TÉMÉRDEK, 1. TÖMÉRDEK.

TEMEREST, falu Krassó m.; helyr. *Temerest-re*, —én, —ről.

TEMERIN, m. város, KIS—, pusztá Bács m.; helyr. *Temerin-be*, —ben, —ből.

TEMES, (1), CSERES—, falu Krassó m.; helyr. — *Temes-re*, —én, —ről.

TEMES, (2), 1. TEMES VÁRMEGYE. Folyó neve is Temes és Torontál megyékben.

TÉMÉS, 1. TÖMÉS.

TEMESESTY, falu Arad m.; helyr. *Temesesty-re*, —én, —ről.

TEMESS, falu Nyitra m.; helyr. *Temess-re*, —én, —ről.

TEMESVÁR, sz. kir. város Temes m.; helyr. *Temesvár-ra*, —on v. —ott, —ről.

TEMES VÁRMEGYE, a Tiszán túli vármegyék egyike.

TEMET, (tem-et) áth. m. *temet-étt*, par. *temess*. Ma általában nyílt *e*-vel ejtjük, ámbár a *töm* igével rokonságánál fogva szabályosan zárt *é*-vel kellene ejteni. A régi Halotti könyörgésben csakugyan zárt önhangzóval (*u*-val) van írva : „Kinek ez nopun testet (testét) *tumetjék* (tömetjük); más részről Gyarmathinál és Szabó Dávidnál *töm* ige helyett székely kiejtéssel a *tem* szót találjuk. — Bizonyos testet gödörbe tesz, s ráhányt holmival, különösen földdel betakarja. Szorosb ért. a megholt emberek hulláját gödörbe, sirba teszi, s földet *töm* föléjük. *Eltemetni a halottak testeit*. *Koporsóban vagy anélkül, öltözetben, vagy meztelenül eltemetni valakit*. Némely tájakon egyszerűen a *tem* használtatik. *Biz az megholt, el is temték a szegényt*. Átv. valamit úgy elborít, eltakar, hogy védképen eltűnjék, vagy elveszszzen. *A hajót eltemették a hullámok*. *A pusztai zárandokokat eltemette a homoktenger*. *Feledékenységbe temetni* valamit.

TEMETÉS, (tem-et-és) fn. tt. *temetés-t*, th. —ék, harm. szr. —e. Halotti szertartás, melylyel a megholtak testeit az örök nyugalom helyére kísér-

jük. *Fényes, nagyszerű, pompás, egyszerű, szegény temetés. Temetésre meghívni az illetőket. Pompás temetés pénzvesztetgetés. (Km.). Sok temetés. V. ö. TEMET.*

TEMETÉSDÍJ, (temetés-díj) ősz. fn. A temetésnél szolgáló személyek, ú. m. papok, énekesek, zenészek stb. díja, továbbá temetési szertartásra fordított egyéb költségek.

TEMETÉSES, (tem-et-és-es) mn. tt. *temetéses-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Temetésnek szánt. Temetést kísérő. *Temetéses hely* (Szabó D.). *Temetéses nép.*

TEMETÉSI, (tem-et-és-i) mn. tt. *temetési-t*, tb. —*ek*. Temetést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Temetési pompa, költség, szertartás. Temetési tisztelet. Temetési domb* (= sírhalom). V. ö. TEMETÉS.

TEMETET, (tem-et-et) fn. tt. *temet-et*. Régi alakú szó, temetés helyett. (Münch. c. Mark. XIV.).

TEMETETLEN, (tem-et-etlen) mn. tt. *temetetlen-t*, tb. —*ék*. Amit, illetőleg akit el nem temettek. *A harcban elesett vítlétek temetetlen hullái. Határozóként am. temetetlenül. Temetetlen maradt.*

TEMETETLENÜL, (tem-et-etlen-ül) ih. El nem temetett állapotban. *A csatatéren temetetlenül rohadó hullák.*

TEMETKÉZÉS, (tem-et-kéz-és) fn. tt. *temetkezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Többek hulláinak bizonyos temetőbe vagy sírboltba letevése, eltakartása.

„Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.”
Szózat, Vörösmartytól.

TEMETKÉZÉSI, (tem-et-kéz-és-i) l. TEMETÉSI.

TEMETKÉZIK, (tem-et-kéz-ik) k. m. *temet-kéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*zél*. Bizonyos helyen temetetik el. *Köz temetőbe, családi sírboltba temetkezni.*

TEMETKEZŐ HELY, l. TEMETŐ, fn.

TEMETŐ, (1), (tem-et-ő) mn. tt. *temet-ő*. Aki temet. Molnár Albertnél különösen am. sírásó. Ma inkább csak főnévileg használják, mint temetkezési helyet.

TEMETŐ, (2), (tem-et-ő) fn. tt. *temet-ő*. Köz hely, térség vagy kert, hová a halottakat temetik; máskép: *sírkert*; némely tájakon a hellenlatin *coemeterion*-ból alakult *cziinterem*. *Városi, falusi temető.*

„Im, koporsód ajtajánál áll hív szeretőd,
De látom, hogy bé van zárva sötét temetőd.”
Ányos Pál.

TEMETŐBOGÁR, (temető-bogár) ősz. fn. Bogárfaj, mely az apróbb döglött állatok, pl. egerek alól a földet oly ügyesen elkotorja, hogy ezek az ásott gödörbe esnek, s eleségül szolgálnak nekik. (Silpha).

TEMETŐHELY, (temető-hely); TEMETŐKERT, (temető-kert) l. TEMETŐ, fn.

TEMETŐTALP, (temető-talp) ősz. fn. Fenék kö, talpkö. (Szabó D.). *Temetőtalpából elpusztult, erdélyiesen szólva: úgy elpusztult, hogy híre sincs, hogy se híre se hamva. (Gáspár János). Temetőtalpából kihányni, — forgatni.* (Szabó D.).

TEMETSEG, (tem-et-ség) fn. tt. *temetség-et*, harm. szr. —*e*. Temetési szertartás, holtak eltakartása; szokottabban: *temetés.*

TEMETVÉNY, (tem-et-vény) fn. tt. *temetvény-t*, tb. —*ék*. Eredetileg egy jelentésű a ,temetőhely' szóval; ma vár neve Nyitra megyében.

TEMHETETLEN, (tem-het-etlen) mn. tt. *temhetetlen-t*, tb. —*ék*. A székelyeknél am. teménytelen: „A leán hogy a temhetetlen sok kendert megnézte, a gút (guta) jedtibe (ijedtibe) szinte (csak nem) megütte.” (IV. mese Kriza Jánosnál).

TÉMJÉN; TÉMJÉNEZ; TÉMJÉNEZÉS, l. TÖMJÉN; TÖMJÉNEZ; TÖMJÉNEZÉS.

TÉMLECZ, tájdivatosan am. *tömlöcz*; l. ezt.

TÉMLESZ, (tém-l-esz) fn. tt. *témlesz-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. „Malom” szóval összetéve: *malomtémlesz*; l. ezt.

TEMONDA, (te-monda) ősz. fn. Szájról szájra adott, ideoda hordott, többnyire költött hír, pletyka, olcsárló beszéd. *Temondákra ne hallgass. Más temondába keverni.* (Szabó D.). „A (török) vezérek mikor országos dolgokról beszélnek, néma szolgálkat tartanak... Talán még nálunk is jó volna az ilyen szokás és nem volna annyi temonda a háznál.” Mikes F. törökországi levelei (VII. levél). E szónak alkotó része valószínűleg azon *te v. té*, melyekből *téved, tévelyeg, tétova* stb. származtak, minthogy a temonda mintegy szerteszét bolyongó, tévelygő beszéd. Vagy talán onnan származott e szó, hogy a pletykázók másra szoktak hivatkozni.

TEMONDÁDFÜ, (te-mondád-fü, talán csak: te-monda-fü) ősz. fn. A tarsókák neme alá tartozó növényfaj népies neve; máskép szintén köz néven: *nyűfű, nagy borsocska, vadmustár*; növénytani néven: *vetési tarsóka*. (Thlaspi arvense).

TEMONDAFÉSZEK, (te-monda-fészek) ősz. fn. A székelyeknél am. pletyka. (Kriza J.).

TEMONDÁL, (te-mondál) ősz. ön. m. *temondált*. Temondákat, azaz, pletykás híreket terjeszt, másokról olcsárolva, becsmérelve beszél.

TEMONDÁLÁS, (te-mondálás) ősz. fn. tt. *temondálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pletykázás, becsmérő hírhordás.

TEMONDÁROZ, (te-mondároz) m. *temondároz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. L. TEMONDÁL. Eléjön Szabó Dávidnál.

TÉMPE, (tém-pe, töm-pe) mn. tt. *témpét*. A székelyeknél am. törpe. V. ö. TEM v. TÉM v. TÖM gyök.

TEMPLOM, fn. tt. *templom-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Nyilvános épület, melyben akármely vallási felekezet hívei köz isteni tisztelet végett össze szoktak gyűlni. *Jeruzsálemi templom, melyet Salamon épít*

tett. Görögök, rómaiak templomai. Jupiter, Janus, Béke-isten temploma. 2) Különösen, melyben a keresztény hívek végeznek az isteni szolgálatokat, máskép: *szent-egyház, istenháza, úrháza*. Templomba járni. Templomokat építeni. Anyatemplom, főtemplom. Templom hajója, szentélye. Oltárokkal díszített templom. Érseki, püspöki templom, azaz főtemplom, nagy templom. Nem mind szent, aki templomba jár. (Km.). Szegény mint a templom egere v. mint a templomba szorult egér. (Km.). A latin *templum*-ból kölcsönözött. Tisztább magyarsággal, mint főtebb érintők, *egyház, szentegyház, Isten háza*. A latin *templum* pedig Varró szerint eredetileg égtájat, sőt magát az eget jelentette: „a tuendo primum templum dictum” honnan szerént a *contemplor* íge is. „Templum regionem coeli significat, quam auspacia captaturi augures non manu, sed lituo definiebant et notabant secundum quatuor cardines mundi” Basilius Fabri Thesaurus. Később a keresztények, hogy magokat s egyházaikat a pogányságtól megkülönböztessék, a szent egyházat inkább *ecclesia, basilica, sacrarium* nevekkkel illették. A keresztény, különösen római és görög szertartásu templomok fő részei. 1) A *tornác*, melyen belül lépni hajdan a nyilvános bűnbánatot tartóknak nem volt szabad. 2) A templom *hajója*, vagyis azon legtágasabb öble, melyben a nép rendszeren kétfelé van válva, t. i. a férfiak jobb, a nők baloldalra. 3) A *karzat*, mely a tornác fölött emelkedett erkély. 4) A *szentély*, hol a szentséges áldozat vitetik végbe, s tartatik az oltári szentség. Ezt a hajótól rendszeren korlát választja el.

TEMPLOMABLAJ, (templom-ablak) ősz. fn. Sajátságos alakú ablakok, melyek a templomokat más épületektől megkülönböztetik.

TEMPLOMAJTÓ, (templom-ajtó) ősz. fn. Ajtó, melyen a templomba járnak. *Templomajtóban ülő szegények*. *Templomajtóra ragasztott hirdetények*.

TEMPLOMALJA, (templom-alja) ősz. fn. 1) Valamely templom alsó része. 2) Különösen a széke-lyeknél Csikszékben helynév, mint „Csatószege” nevű falnak dombon álló temploma alatt elvonuló része.

TEMPLOMATYA, (templom-anya) ősz. fn. Személy, ki valamely templom vagyonát, jövedelmeit, kiadásait kezeli; máskép: *egyházaty*a, latinosan: *curator*.

TEMPLOMBELI, (templom-beli) ősz. mn. 1) Templomban levő. 2) Templomot illető, arra vonatkozó.

TEMPLOMBIRÓ, (templom-bíró) lásd: TEMPLOMATYA.

TEMPLOMBOLTOZAT, (templom-boltozat) ősz. fn. Boltozat, mely a templom fő falait öszvefoglalja.

TEMPLÓFOSZTÁS, (templom-fosztás) ősz. fn. Szentségtörési büntetés, melyet az követ el, ki valamely templom ékszereit, díszleteit, kincseit stb. elorozza.

TEMPLÓFOSZTÓ, (templom-fosztó) ősz. fn. Szentségtörő, ki templomfosztási gonosztettet követ el. V. ö. TEMPLÓFOSZTÁS.

TEMPLÓMI, (templom-i) mn. tt. *templomi-t*, tb. —ak. Templomot illető, templomra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Templomi szertartások, imák*.

TEMPLÓMKAR v. —KARZAT, (templomkar v. —karzat) ősz. fn. A templomnak azon része, melynek neve kar vagy karzat. V. ö. KARZAT.

TEMPLÓMOS, (templom-os) mn. tt. *templomos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Templommal ellátott, vagy templomokkal bővelkedő. 2) Mint főnév tárgy-esete: —t, több. —ok. Azon szerzetes vitézrend tagjai, mely rend a XI-dik században alapított, hogy a jeruzsálemi templomot a muhamedánoktól megszabadítsák, de a XIV-dik század elején általan eltöröltetett. Hazánkban *vörös barátok* neve alatt ismertettek, minthogy fehér köpenyeiken nyolez szögletű vérpíros keresztet viselének.

TEMPLÓMRABLÁS; TEMPLÓMRABLÓ, l. TEMPLÓFOSZTÁS; TEMPLÓFOSZTÓ.

TEMPLÓMSZENTELÉS, (templom-szentelés) ősz. fn. Újonnan épült templomnak egyházi szertartások szerént, tiszteletessé, kegyeletessé avatása.

TEMPLÓMSZOLGA, (templom-szolga) ősz. fn. A templomi szertartásoknál szolgálai minőségben működő személy.

TEMPLÓMTORNÁCZ, (templom-tornác) ősz. fn. A templomnak előrése, csarnoka, mely a templomhajóba vezet.

TEMPLÓMÚT, (templom-út) ősz. fn. Út, mely valamely magán álló, a helységen kívül fekvő templomba vezet.

TEMPLÓMUTCZA, (templom-utca) ősz. fn. Utcza, melyen akár elkülönítve, akár más házak sorában valamely templom áll. Kisebb helységekben szokásos elnevezés, hol csak egy templom van.

TEN, elvont gyök *teng* szóban és származékai-ban; l. TENY.

TEN, TËN, TËNN, TËNNËN, (të) a *te* második személynévmásnak megtoldott változata, mely visszahatólag rendszeren a *magad* visszahatóval tétetik öszve, *tenmagad*, többesben: *tin, tinmagatok*. V. ö. TE, névmás.

—TEN, különös rag *ez-ten* szóban, mely a régiek *ezten nap* (néha: *ezten ez nap*), különöbben *ezten vasárnap*, és az általános *esztendő* (= ezten idő) szóban fordul elő. „Meg hattam volt az én emberim-nem, hogy k(egyelme)det Biró uram, mind az egész tanácsval elhívjonak az én menyeközömre.... Az (menyeköző) napja ez jövendő kedhez *eztennap*” (Régi M. Nyelvmélekek II. K. 103. 1.), azaz ked-hez egy hétre, t. i. a napok folyása addiglan, míg ismét a nevezett nap (kedd) fordul elő; tehát, *ezten nap’ v. ezten ez nap’* am. eztől ez nap, bővebben: *eztől fogva (eztől kezdve)* ez nap; vagyis a *ten* am. től, s teljesen egyezik a török-tatár *ten* v. *den* rag-

gal. A föntebbihez hasonló mondatok a régiéknél: „Ezten vasárnapra kegyelmed küldjön egh (egy) kocsi.” (Levél 1555-ből. Szalay Ág. 400. m. 1. 153. lapon). „Megh hagyom, hogy Bereghszászba vigyék ezten napra” (1556-ból. U. o. 197. l.). „Ez levél láthván, ezthen vasárnapra thi enghemet megh keressetük” (U. o. 321. l.).

—TÉN, toldaléknak látszik az *ilyetén, olyatén* mutató névmásokban; felhoztuk —ETÉN alatt is. A mongolban *metü* (mely hangáttétellel az *-etén* raggal egyezik) am. a magyar mint, miként, ként, és végül járul a nevekhez, pl. *bi metü* mint én (én-ként), *aghola metü* halom- v. hegyként, *tere metü* ilyképen, ilyetén.

TENER, Krisztina életében am. tenyér.

TENERIPUP, Molnár Albertnél és Szabó Dávidnál am. denevér; „pupdenevér” szó helyett áll; az összetett részek: *pub* és *denevér* helyet cserélvén. L. PUBDENEVÉR.

TENETNEK, pusztá Gömör m.; helyr. *Tenet-nek-re*, —*én*, —*ről*.

TENEVÉR, I. DENEVÉR.

TÉNFERÉG, TÉNFORÖG, (tén-férég v. —főrög) ösz. gyak. önh. m. *ténférégt*, htn. *ténférégeni* v. *ténférégni*. Ideoda fetreng, vonagolva forog, meggörbedt testtel hajladozva mozog. Mondják különösen csúszómászó gyermekekről, kik láb alatt akadékoskodnak, henteregnek. A Tájzsótárban kemenesali és szathmárvideki kiejtés szerint: *ténfőrög*. Öszvett ige azon *té*, megnyújtva *tén* határozóból, mely a *tétova, tébolyog, téved* szók törzse, és a *-fereg* vagy *-főrög*, azaz *forog* igéből. Néhutt, talán áttétellel: *féntérég* v. *fénterég*, ritkán: *vöntörög*. Lugossy József mély hangon rokonítja *tántorog* szóval is.

TÉNFERGÉS, TÉNFORGÉS, (tén-férgés v. —förgés) ösz. fn. Ideoda fetrengés. V. ö. TÉNFERÉG.

TENG, (ten-ég) gyak. önh. m. *teng-élt*, htn. —*eni* v. —*ni*. Mondjuk állatokról, különösen emberről, midőn nyomorúan, szegényül, szűken él, alig képes életét föntartani. *Csak alig teng a szegény. Teng leng*. Molnár Albertnél: *tengék*, *victito*, *dego*, *vivo* utcunque, *vitam dego miseram*; Szabó Dávidnál: *tengeni*, *tengődni*: éldegélni, éldődni. Kresznerics is csak ezen jelentéseket jegyezte föl. Mennyiben a tengő állat teste fogyni, soványodni, aszni szokott, innen mind alapfogalomban, mind gyökre nézve rokonok hozzá: *csenevész*, *csűnik*, *sindevész*, *sindik*, *sinnyed*, *senyved*, t. i. a *t*, *cs*, *s* mint szervileg rokon hangok változtával. Képeztetésre hasonló a *leng*, *reng*, *ing* stb. igékhez. Minden tekintetben egyezik vele a persa *teng*, mely Zenkernél am. eng, eingeengt, ein geschränkt, bedrängt in seinen Umständen stb. Vul-lersnél is am. angustus, arctus; és angustum, angustiae. Legújabbban a növényi életre is alkalmazák ezen értelemben: növényi életet folytat (vegetat); s átvitt értelemben az emberi anyagi életre különböztetésül a lelki, illetőleg szellemi élettől.

TENGEFÖLD, (tenge-föld) ösz. fn. Lugossy József, Erdélyi János, Hegedűs László után am. könnyű, parázs föld; mély hangon: *tangaföld*.

TENGÉLET, (teng-élet) ösz. fn. 1) A növények anyagi élete (vita vegetativa). 2) Átv. állati élet, mennyiben az csupán a testnek föntartására, s gyarapodására vonatkozik.

TENGELICZ, fn. tt. *tengelicz-ét*. A pintyek neme alá tartozó, s hazánkban is honoló madárfaj, vörösen pettyezett homlokkal és bögygyel; éneklő madár, és a szavához alkalmazott sipláda hangjait eltanulja. Magyar neve valószínűleg a német *Stieglitz* után módosult. Némelyek rendes hangját utánozó szónak tartják a németben is; ezért csehül: *stehlik*, lengyelül: *szcizigiel*, Jancsovcics Magyar-szláv Szótárában: *styelik*. Latinul: *fringilla carduelis*, minthogy a bogácsokon szeret röpködni.

TENGELICZE, (1), fn. tt. *tengeliczét*; 1. TENGELICZ.

TENGELICZE, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, KIS—, KÖZÉP—, puszták Tolna m.; helyr. *Tengeliczé-re*, —*n*, —*ről*.

TENGÉLY, fn. tt. *tengély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Hengeralaku, s két végén valamivel vékonyabb rúd vagy tönk, melyen a szekér vagy kocsi oldalai, illetőleg rakonczái nyugosznak, s melynek két végén a kerekek forognak. *Első, hátulsó tengely*, melyeket az úgy nevezett *nyújtó* köt öszve. *Fa tengely*, *vas tengely*. *Kocsi*, *szekér*-, *talyigatengely*. *A fa tengely végeit marokvassal megerősíteni. Hájjal, kátránnyal megkenni a tengelyt. Eltörött a tengely. Kiesett a tengely szege. Fergettyűs vagy pengős tengely. Megakadt a tengelye (Km.). A tengelyt verte a nagy sár. Tengelyt akasztani v. ültetni valakivel, átv. ért. am. belékötni, belekapcázaskodni. Nem volna tanácsos tengelyt ültetni vele.* 2) Átv. mint lényeges rész az egész helyett jelent szekeret. *Valamit tengelyen szállítani, nem vizen.* 3) Mértani ért. azon egyenes vonal, melyet képzeletben vagy valósággal bizonyos test, vagy tér középpontján áthalazunk. *Föld tengelye*, *ég tengelye*, *világ tengelye*. „De az bölcs Isten az, az ki e világnak tengelyét, az ő elvégezett akarata szerint forgatja.” Báthori István király. (Történelmi tár. VIII. k. 213. lap).

„Felfordult a világ, eltörött tengelye,
Régi járásának se nyoma, se helye.”

Faludy F.

4) Szélesb ért. mindenféle keréknemű gépezet középponti vonala, mely körül az illető gép küllői, szárnyai stb. keringenek. *Malomkerék*, *csiga tengelye*. 5) A növénytanban a növény gyökere, szára vagy ágai közepén végig menő képzeleti vonal. Az Erdészeti Műszótárban: a növény azon főrésze, melyen a mellék- és függelékrészek (ágak, levelek stb.) vannak megerősítve.

Törökül: *tingil*, csagataji nyelven: *töngül*, mongolul: *tenggelik*. Nálunk még némely, kivált pa-

lőczos tájejtéssel: *tengő, tőngő, tengű, tőngű*. Magyar elemzéssel, minthogy a tengely nem egyéb, mint vékonyabb faderékhoz, azaz tenkhez (tönkhöz) hasonló hengerrud; valószínű, hogy gyöke *tenk* v. *tönk* (néha pl. Molnár Albertnél is: *tönkö*), melyből *ély, öly* képzővel lett *tengély* v. *tengöly* (a keményebb *k-t* lágyabb rokon *g-re* változtatva), mint *pehely, kesely, csermely, gömböly, hőmpöly, gomoly, gomboly, göröndöly, zugoly*. Egyezik vele a karót jelentő tájdivatos *tönköly* v. *tönkö*, és a forgócsont neve *csönköly*. Ennél fogva a tengely eredeti széles értelemben jelent általában faderékből csinált, vágott hengert, s különösen olyat, mely a szekérbe van alkalmazva, valamint a *rud*, dorongféle fa-szál, szűkebb ért. a szekérnek nyele. V. ö. TEM gyök, és TENK. Vámbéry szerint a török-tatár *tingil* és *töngül* a *töngül*-mek forogni igéből származott, minthogy Közép-Ázsiában nem a kerék hanem a tengely forog a kocsí alatt (vagyis inkább a kerék együtt forog a tengellyel). A mongol *tenggelik* szót a mongol nyelv után a *tengke* szóból lehet származtatni, mely erőt, vagy a *teng* szóból, mely súlyegyet jelent; mik a tengelyre mind ráillenek, minthogy a szekérnek erejét és súlyegyenét a tengely alkotja. „Felfordult a világ, eltörött tengelye” mint főtebb.

TENGÉLYAGY, (tengely-agy) ösz. fn. L. KERÉKAGY.

TENGÉLYFA, (tengely-fa) ösz. fn. Bognárok (kerékgyártók) számára való szerszámfa, melyből különösen tengelyeket készítenek.

TENGÉLYFUVAR, (tengely-fuvar) ösz. fn. Olyan fuvar, melyet szekeren visznek; ellentétben a hajófuvarral.

TENGÉLYKARIKA, (tengely-karika) ösz. fn. Vas karikák, melyek a fa tengelyt erősítik; továbbá, melyek a fatengelyre akasztva a kerékagyot a külső és belső oldalon a kopástól némileg óvják, melyeket néhol pengőkarikáknak hívnak.

TENGÉLYSZEG, (tengely-szeg) ösz. fn. A közönséges szerkezetű szekerekben és kocsikban azon szegek, melyek a tengely végeibe szúrják, hogy a kerék ki ne essék. A hintókban e helyett csavarféle eszközök vannak.

TENGÉLYVAS, (tengely-vas) ösz. fn. Marokvas, vagyis lemezvas, melyet a fatengely két végére vernek, hogy erősebb, tartósabb legyen.

TENGÉLYVÉGSZEG, (tengely-vég-szeg) lásd: TENGÉLYSZEG.

TENGÉLYVONAL, (tengely-vonal) ösz. fn. Mértani ért. vonal, melyet valamely test vagy tér középpontján valósággal vagy képzeletben húzunk.

TENGÉLYZÁVÁR, (tengely-závar) ösz. fn. 1) Csavarforma készület vasból, mely a hintók tengelyében a tengelyszeget pótolja. 2) Az ágyutalajnak falait öszvetartó závarok fából.

TENGÉR, (1), (tem-g-ér) fn. tt. *tenger-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Általán azon nagy kiterjedésű, öszves víztömeg, mely a földkerekségnek min-

den szárazföldét és szigeteit körülveszi; ez *világtenger*; továbbá ennek egyes részei, melyeket különféle jelzőkkel különböztetünk meg: *atlanti tenger, közép tenger, ádriai tenger, balti, csendes, vörös, fehér, fekete tenger. Jégtenger* v. *fagyos tenger, indiai tenger* stb. Szélesb ért. a világtengerrel közvetlen öszveköttetésben nem levő, de szintén nagy terjedelmű tó. *Holttenger* v. *aludt tenger*. Magyar tenger, mint némelek a Balatont nevezik. *Tengerre szállani, tengeren hajózni*. *Tengeren, kis vízen másképp kell hajókézni*. (Km.). *Tengerbe halni*. Nem lehet a tengert kalánnal kimerni. (Km.). *Tenger járása* (tengerapály és dagály). *Tenger öble, szorulatja, torkolatja*. *Tenger örvénye*. *Tenger síkja*. *Tenger magaslata*. *Tengerbe hordasz vizet*. (Km.). *Többen halnak borban, hogysem a tengerben*. (Km.). *Ki a tengeren jár, nem léphet alkura a szelekkel*. (Km.). *Aki nem tud imádkozni, menjen a tengerre*. (Km.).

„Felforrott a tenger, tízes habot forgat,
Várasok omlanak, a szükség nyomorgat.”
Faludi Ferencz.

A népmesékben előfordul az *óperenciás tenger*: *hol volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt*. Ez tulajdonképp jelenti az *Ens* folyón túl felső Austriában (*ob der Ens*) fekvő tartományokat. 2) Átv. mint melléknév jelent valami sokat, nagy számút, nagy terjedelműt. *Tenger nép gyülekezett öszve*. *Tenger búknak közepette, mihez fogjak epedt szív*. (Kartigám). *Tenger adóssága van*. *Tenger sok gabona*. *Tenger nép*.

Véleményünk szerint e szónak gyöke magyar elemzéssel valószínűleg azon *tem* v. *töm*, mely a „témérdek” v. „tömrdek” származékban is nagy, rendkívüli terjedelmet jelent, mi szerint gyakorító *eg* képzővel lett belőle *temeg* elavult ige, s ebből: *temger*, könnyebb kiejtéssel: *tenger*. Így alakult a *kom, göm* gyökökből *kondor, göndör* stb.

Idégen nyelvekben többé-kevésbé egyeznek vele az utóhangokban csekély változással a mongol *tengiz* (un grand lac, mer. Kowalewskzi), mandsu *tenggin*, csagataji *tengiz*, oszmanli *deñiz*. Zenkernél még eléjön mint keleti török szó: *tengi*. A szintén rokon hangu *tenggeri, tengri, tegri* szók a mongol nyelvben és némely tatár szójárásokban ezt jelentik: ég; istenség, isten; pl. a mongolban: *uszun tegri* vízisten, vizek istene, *ghadzar un tegri* föld(nek) istene, *ghal un tegri* tűz(nek) istene; továbbá *tegrí jin edzen* ég(nek) ura, *tegrí jin oroi* ég(nek) orma, tetőpont (zenith) stb.

TENGÉR, (2), falu Abaúj m.; helyr. *Tengér-be*, —*ben*, —*ből*.

TENGÉRABROSZ, (tenger-abrosz) ösz. fn. Abrosz, melyen a világtenger, vagy annak egyes részei lerajzolják.

TENGÉRAPÁLY, (tengér-apály) ösz. fn. Míddön a tenger vize szabályszerűleg naponkint néhány óráig a parttól befelé távolodik. Ellentéte: *tengerár*, öszvetéve, vagyis a tengernek e két ellenmozgása: *árapály*.

TENGÉRÁR, (tengér-ár) ösz. fn. A tenger vízének szabályszerű nyomulása és emelkedése a part felé, melyet fölváltva hasonló mértékű apály követ.

TENGÉRCSE, (tengér-cse) fn. tt. *tengércsét*. Kis tenger.

TENGÉRCSODA, (tengér-csoda) ösz. fn. Rendkívül meglepő csodaféle tünemény, vagy látvány a tengeren; különösen némely mesés állatok, szörnyek.

TENGÉRDAGÁLY, (tengér-dagály) l. **TENGÉRÁR**.

TENGÉRELLENNAGY, (tengér-ellen-nagy) helyesebben: *ellentengernagy*. L. **TENGERNAGY** alatt.

TENGÉRÉNTÚLI, (tengérén-túli) l. **TENGÉRTÚLI**.

TENGÉRÉSZ, (tengér-ész) fn. tt. *tengéreszt*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Széles ért. tengereken hajózni szokott ember; különösen a tengeri hajózáshoz és csatázáshoz vagy hadviseléshez szükséges ismeretekben jártas személy.

TENGÉRÉSZ-ALEZREDES, (tengéresz-alezredes) ösz. fn. A tengerészetben, illetőleg hajós selegben alezredesi rangban álló tengerésztiszt.

TENGÉRÉSZALTÁBORNAGY, (tengéresz-altábor-nagy) ösz. fn. A tengernagy után első tengerésztiszt; másképp: *altengernagy*. (Viceadmiral).

TENGÉRÉSZET, (ten-ég-ér-ész-et) fn. tt. *tengerészet-ét*. 1) Tengerészi életmód; a tengeren járni szokott hajósok állapota. *Tengerészetre adni magát*. 2) A tengeri hajózáshoz, különösen a tengeri hadviseléshez szükséges ismeretek tudománya. *Tengerészetet tanulni*.

TENGÉRÉSZETI, (ten-eg-er-ész-et-i) mn. tt. *tengerészeti-t*, tb. — *ék*. Tengerészethez tartozó, arra vonatkozó.

TENGERÉSZHADNAGY, (tengerész-hadnagy) ösz. fn. A tengerészetben hadnagyi rangban álló tiszt.

TENGERÉSZKAPITÁNY v. —**SZÁZADOS**, (tengerész-kapitány v. —százados) ösz. fn. A tengerészetben századosi rangban álló tiszt.

TENGERÉSZTÁBORNAGY, (tengerész-tábornagy) l. **TENGERNAGY**.

TENGERÉSZTÁBORNOK, (tengerész-tábornok) ösz. fn. A tengerészetben tábornoki rangban álló tiszt; másképp: *ellentengernagy*. (Contreadmiral).

TENGERÉSZTISZT, (tengerész-tiszt) ösz. fn. Tiszti minőségben álló személy a tengeri hajóhadban.

TENGERFOLYÁS, (tenger-folyás) ösz. fn. A tengernek bizonyos tájvonala, melyen a tenger vize folyam gyanánt néha több mérföldnyi irányban mozog.

TENGÉRHÁNYADÉK, (tengér-hányadék) ösz. fn. Mindenféle hulladék, töredék, pl. hajódarabok, áruk stb. melyeket a tenger vize a partokra kihány. Másképp: *tengerlápá*.

TENGÉRI, (tengér-i) mn. és fn. tt. *tengeri-t*, tb. — *ék*. 1) Általán tengert illető, ahhoz tartozó, abban lakozó, termő stb. *Tengeri szélvész, vihar, be-*

tegség. *Tengeri állatok, növények*. *Tengeri hajók*. *Tengeri háboru, harcz, ütközet*. *Tengeri erő*. *Tengeri hatalom v. hatalmasság*. Néha össze is szokták írni. 2) Így nevezetnek némely állatok és növények, melyek tengermelléki vagy messze idegen földről származtak be hozzánk. *Tengeri nyúl*; *tengeri szajkó*; *tengeri fülemile*; *tengeri baraczk*; *tengeri köles*; *tengeri bodza*; *tengeri mályva* stb. Ezeket is össze lehet írni. 3) Főnévül különösen némely keleti vidékeken így nevezik a kukoriczát (többese: *tengerik*), mely másképp: *törökbuza*, *tengeribuza*, *málé*.

TENGÉRIBARACZK, (tengeri-baraczk) ösz. fn. Sárga husú baraczkfaj; másképp: *kajsi* (nem: *kajszin*) *baraczk*. V. ö. **BARACZK**.

TENGÉRIBETEGSÉG, (tengeri-betegség) ösz. fn. A tengeren utazással járó betegség; különösen, mely hányásra készíti az utast.

TENGÉRIBORJU, (tengéri-borjú) ösz. fn. A fókák neme alá tartozó tengeri állatfaj, borjufóka. (*Phoca vitulina*). Különféle al fajok vannak. A német *Seehund* után *tengeri kutyá*-nak is nevezik.

TENGÉRIBÚZA, (tengeri-búza) ösz. fn. L. **TENGÉRI**, 3).

TENGÉRICSALÁN, (tengéri-csalán) ösz. fn. Tengeri gilisztaféle állatnem, melynek teste szivós nyálkadarabhoz hasonló, a tengeren szabadon uszkál, s éjjel világít. (*Medusa*).

TENGÉRICSATA, (tengeri-csata) lásd: **TENGÉRIHARCZ**.

TENGÉRICSŐ, (tengeri-cső) ösz. fn. L. **KUKORICZACSŐ**.

TENGÉRIDISZNÓ, (tengeri-disznó) ösz. fn. Amerikában otthonos, de Európába is átszármazott emlőállat; füle és farka igen rövid, sivitása pedig olyan mint a malaczé. (*Mus porcellus*).

TENGÉRIDUGÓ, (tengeri-dugó) ösz. fn. Némely puhányféle növényállatok neve, melyeknek belső teste rostos és sejtzövetes, külsejük pedig likaços és varacskos. (*Alcyonium*).

TENGÉRIEBHAL, (tengeri-eb-hal) ösz. fn. L. **TENGERIKUTYA**, illetőleg **TENGERIBORJU**.

TENGÉRIFOG, (tengeri-fog) ösz. fn. Kagylófaj, melynek héja fogsorhoz hasonló. (*Dentalium*).

TENGÉRIFÜL, (tengeri-fül) ösz. fn. Azon egy héjú kagylók neve, melyek alakra nézve állati fülhöz hasonlóak. (*Holiotis*).

TENGÉRIFÜLMILE, (tengeri-fülemile) ösz. fn. Fürj nagyságu vízi madár, felül zöld, alul vörös, a hátán és farkán kék színnel. (*Ispis*, *Alcyon*, *Alcedo*, *Eisvogel*).

TENGÉRIGOMBA, (tengeri-gomba) ösz. fn. L. **SPONGYIA**.

TENGÉRIGYANTA, (tengeri-gyanta) ösz. fn. L. **BOROSTYÁNKŐ**, (1).

TENGÉRIHÁBORU v. —**HÁBORÚ**, (tengéri-háboru) ösz. fn. A tengeren vagy tengereken hajóhadakkal viselt háboru.

TENGÉRIHAGYMA v. — **HAJMA**, (tengeri-hajma) ösz. fn. Sándor Istvánnál a „scilla” (scilla) neve.

TENGÉRIHAJÓ, (tengeri-hajó) ösz. fn. Legnagyobb szerű hajó, mely a tengereken jár.

TENGÉRIHARCZ, (tengeri-harcz) ösz. fn. Egyes harcra a tengeri háború idején.

TENGÉRIHOJSZA, (tengeri-hojsza) ösz. fn. L. HOJSZA.

TENGÉRIHÓLYAG, (tengeri-hólyag) ösz. fn. Állatfaj a puhányok neméből, melynek hengerded teste bőrszivóssága, vagy húsos. (Holothuria).

TENGÉRIKAPITÁNY, (tengeri-kapitány) ösz. fn. Tengerihajó kapitánya.

TENGÉRIKÉRÉG, (tengeri-kérég) ösz. fn. Leveles korallfaj, mely némely tengeri növényekre vagy más testekre szokott tapadni. (Flustra, Eschara).

TENGÉRIKERESKÉDÉS, (tengeri-kereskédés) ösz. fn. A tengereken üzött vagy üzetni szokott kereskedés.

TENGÉRIKIKÖTŐ, (tengeri-kikötő) ösz. fn. L. TENGÉRRÉV.

TENGÉRIKÓRSÁG, (tengeri-kórság) l. TENGÉRI BETEGSÉG.

TENGÉRIKŐ, (tengeri-kő) ösz. fn. Gyantakő, melyet a tengerből hálóval szoktak kihúzni.

TENGÉRIKÖLES, (tengeri-köles); **TENGÉRI KÖMAGVUFŰ**, l. MADÁRKÖLES.

TENGÉRIKUTYA, (tengeri-kutya) lásd: TENGÉRI BORJU.

TENGÉRI LANT, (tengeri-lant) ösz. fn. Fecskehal faja. (Tryglalyra). V. ö. FÉCSKEHAL.

TENGÉRI LÓ, (tengeri-ló) ösz. fn. Sándor Istvánnál am. rozmár. (Rosmarus, Wallross). Lásd: ROZMÁR.

TENGÉRI MAKK, (tengeri-makk) ösz. fn. Sok héjú kagylófaj, melyben úgy nevezett kővültesig lakik. (Balanus).

TENGÉRI MALACZ, (tengeri-malacz) l. TENGÉRI DISZNÓ.

TENGÉRI MÁLYVA, (tengeri-mályva) ösz. fn. Némely régiebb írónál a hibik (hibiscus) neve.

TENGÉRI MEDVE, (tengeri-medve) ösz. fn. Tengeri emlős állatfaj a fókák neméből, rövid hegyes fülekkel s hosszú bozontos farkkal, mintegy nyolcz kilencz lábnyi hosszúsága. Különösen az éjszakai tengerben lakik Amerika és Ázsia között.

TENGÉRI N, falu Baranya m.; helyr. *Tengerin-be*, — *ben*, — *ből*.

TENGÉRI NYÚL, (tengeri-nyúl) ösz. fn. Állatfaj a nyulak neméből, melynek fülei jobbadán csupaszak, és rövidebbek, s csánkjai kisebbek, mint a közönséges nyúlé. Egyik mellékfaja a nálunk ismeretes *házi nyúl*. (Lepus caniculus).

TENGÉRI OROZLÁN, (tengeri-orozlán) ösz. fn. Négy lábú állat, mely a tengerben és tenger mellékén szokott tartózkodni; a tengerikutyanál és roz-

márnál (tengeri lónál) nagyobb és mérgesebb; a nyaka körül serénye van mint a közönséges orozlánnak. (Seelöwe).

TENGÉRI ORSÓ, (tengeri-orsó) ösz. fn. Tengerben lakó orsóhal, melynek igen izletes húsa van. (Petromysson marinus).

TENGÉRI PARIPA, (tengeri-paripa) ösz. fn. Faludynál am. hajó.

TENGÉRI RABLÓ, (tengeri-rabló) ösz. fn. Azon rablók közül való gonosztevők, kik a tengereken (rabló hajókkal) üzik fosztogató mesterségüket, különösen a kereskedelmi hajókat támadván meg; egyszerű szóval: *kalóz*.

TENGÉRI RÁK, (tengeri-rák) ösz. fn. A folyóvizi rákhoz hasonló, de ennél sokkal nagyobb rákfaj, néha másfél rőfnyi hosszú, s tíz fontnyi nehézségű. (Cancer gammarus). Az éjszakai tengerben nagy számmal tenyészik.

TENGÉRI ISTEN, (tenger-isten) ösz. fn. A görög latin mythológiában egyik főisten, kinek uralma különösen a tengerekre terjedt ki, azaz *Neptun*. Alattosai valának ennek a szélesb értelemben vett kiseb istenek és istennők, kik a tengereken laktak, ú. m. *Okeanosz* és neje *Tethys*, *Nereus* és ennek neje *Doris*, 50 leányával a jósló *néridekkel*; továbbá *Triton* *Neptún*nak *Amphitritével* a *néridek* egyikével nemzett fia és több más *tritonok* stb.

TENGÉRI ISTENNŐ, (tenger-isten-nő) ösz. fn. L. TENGÉRI ISTEN alatt.

TENGÉRI SÜL, (tengeri-sül) lásd: TÜSKÉS-FÉREG.

TENGÉRI SZÖLŐ, (tengeri-szőlő) ösz. fn. Cserjenővényfaj népies neve a ribizskék neméből; más-kép: *veresszőlő*, ámbár van fehér és sárgás gyümölcsű fajtája is. (Ribes rubrum).

TENGÉRI TEGEZ, (tengeri-tegez) ösz. fn. Tengeri féregfaj az állatnővények neméből. (Tubularia). A német *Seeköcher* után van betű szerint fordítva.

TENGÉRI TIK v. **TENGÉRI TYÚK**, (tengeri-tik v. — tyúk) ösz. fn. Molnár Albertnél am. pulyka.

TENGÉRI TOLL, (tengeri-toll) ösz. fn. Tengerben uszkáló féregfaj, mely alakra nézve tollhoz hasonló. (Pennatula). Egyik fajtája *fénylő tengeri toll*, mely sötétben fénylik. (P. phosphorata).

TENGÉRI TOLVAJ, (tengeri-tolvaj) l. TENGÉRI RABLÓ.

TENGÉRI TÜZÉRSÉG, (tengeri-tüzérség) ösz. fn. A tengeri hajókon működő tüzérség.

TENGÉRI UTAZÁS, (tengeri-utazás) ösz. fn. Távolhelyre utazás a tengeren, vagyis tengeri hajón.

TENGÉRI ÜTKÖZET, (tengeri-ütközet) lásd: TENGÉRI HARCZ.

TENGÉRI Z, (tenger-iz) ösz. fn. A tenger vizének és a tengeri állatok húsnak sajátos íze.

TENGÉRI JÁRÁS, (tenger-járás) ösz. fn. 1) Utazás, hajózás a tengeren. 2) Tengerár és apály.

TENGÉRI JÁRÓ, (tenger-járó) ösz. fn. Utas, hajós, ki tengereken jár.

TENGÉRJÁTEK, (tenger-játék) ősz. fn. A tengeri vidékeken megfordult magyar katonák szójárása szerint am. árapály, miről azt mondják, hogy: *játszik a tenger*.

TENGÉRJOG, (tenger-jog) ősz. fn. Azon jog, vagy törvények összége, melyek a tengeri közlekedést, kereskedést, háborút illető ügyekre, illetőleg vitás kérdésekre vonatkoznak.

TENGÉRKÉP, (tenger-kép) ősz. fn. Tájkép, mely tengert ábrázol.

TENGÉRLÁPA, (tenger-lápa) l. **TENGÉRHÁNYADÉK**.

TENGÉRLEIRÁS, (tenger-le-írás) ősz. fn. A széles ért. vett földleírás azon része, mely különösen a tengerek nagyságát, fekvését, határait, szigeteit, s egyéb tulajdonságait rajzolja.

TENGÉRMELLÉK v. — **MELLYÉK**, (tengermellék v. — mellyék) ősz. fn. A szárazföldnek azon területei, melyek a tengerek partjához közel fekszenek. *Tengermelléken lakó népek*.

TENGÉRMELLEKI, (tenger-melléki) ősz. mn. Tenger mellett lakó, tenyésző; tengermellékre vonatkozó, azt illető stb. *Tengermelléki lakosok, növények, termények*.

TENGÉRNAGY, (tenger-nagy) ősz. fn. A tengeri hajóhad főnöke, vezére. (Admiral). *Altengernagy*, aki rangban a tengernagy után következik; ezután jön az *ellentengernagy*.

TENGÉRNAGYHAJÓ, (tenger-nagy-hajó) ősz. fn. Hajó, melyen a tengernagy tartózkodik, s melyről ez osztja parancsait.

TENGÉRNAGYI, (tenger-nagyi) ősz. mn. Tengernagyra vonatkozó, azt illető. *Tengernagyi lobogó*.

TENGÉRNAGYSÁG, (tenger-nagyság) ősz. fn. Tengernagyi hivatal, méltóság.

TENGÉRNÖK, (tenger-nök) fn. tt. *tengernököt*. l. **TENGÉRÉSZ**.

TENGÉRÖBÖL, (tenger-öböl) ősz. fn. Tenger-rész, mely kisebb nagyobb terjedtségben a szárazföld közé nyúlik. Így a közép tenger, keleti tenger, a világ-tenger öblei, a feketetenger ismét a közép-tenger öble. Így neveztetnek a félkörösen behajlott tengerpartok által ölelt víztömegek is. V. ö. **ÖBÖL**.

TENGÉRÖRVÉNY, (tenger-örvény) ősz. fn. Örvény vagy forgó a tenger vizében. V. ö. **ÖRVÉNY**.

TENGÉRPART, (tenger-part) ősz. fn. Part, melyet a tenger széle érint. V. ö. **PART**.

TENGÉRPARTI, (tenger-parti) ősz. mn. Tengerparton levő, növény; azt illető, arra vonatkozó.

TENGÉRRÉV, (tenger-rév) ősz. fn. Rév, vagy kikötőhely a tengerpart öblében, a tenger szélén. V. ö. **RÉV**.

TENGÉRSÍK v. — **SIKSÁG**, (tenger-sík vagy — síkság) ősz. fn. A tenger nyílt tere, távol és nagy kiterjedésben a száraztól. Különbözik: *tengerszín*.

TENGÉRSÓ, (tenger-só) ősz. fn. Sajátnemű sósórszék a tengervízben; különösen azon darás só, melyet a kipárologatott tengervíz maga után hagy.

TENGÉRSZAG, (tenger-szag) ősz. fn. A tengeri állatok husának vagy tengeri víztől átázott testeknek sajátneemű szaga.

TENGÉRSZÉM, (tenger-szém) ősz. fn. Némely magas hegyek tetejéhez közel létező tó.

TENGÉRSZÍN, (tenger-szín) ősz. fn. és mn. 1) Világos vékony zöld szín, milyen a tengervíz szokott lenni. 2) A tenger vizének felszíne csendes állapotban, melyhez szokták mérni a száraz földi magasságokat. *Ezen hegy 8000 lábnyi magas a tenger színe fölött*. 3) l. **TENGÉRSZÍNÜ**.

TENGÉRSZÍNÜ v. — **SZÍNÜ**, (tenger-színü) ősz. mn. Minek színe olyan, mint a tengeré.

TENGÉRSZOROS, (tenger-szoros) ősz. fn. Keskenyedő tenger-rész, két egymással közel általellenben fekvő part között, mely egyik tengerből a másikba átmenetül szolgál. *Calaisi, gibraltari, sztabuli tengerszoros*.

TENGÉRSZORULAT, (tenger-szorulat) lásd: **TENGÉRSZOROS**.

TENGÉRTÁJ, (tenger-táj) ősz. fn. Táj, vidék, vagyis terület, mely a tengernek egyes részét képezi, mutatja, némely szárazföldi háttérrel vagy árnyéklattal.

TENGÉRTÁJKÉP, (tenger-táj-kép) ősz. fn. Kép, festmény, mely valamely tengertájat ábrázol. V. ö. **TÁJKÉP**.

TENGÉRTÁRULAT, (tenger-tárlat) ősz. fn. A tengernek a szárazba mélyedése, mely kisebb az öbölnél s nem is nyúlik be annyira a szárazba mint az öböl. Talán inkább *tengerkanyarulat*-nak lehetne nevezni.

TENGÉRTÖRVÉNY, (tenger-törvény) ősz. fn. l. **TENGÉRJOG**.

TENGÉRTUDOMÁNY, (tenger-tudomány) ősz. fn. A tengerészethez tartozó ismeretek tudománya.

TENGÉRTÚLI, (tenger-túli) ősz. mn. A mi álláspontunkhoz képest a tengeren vagy tengereken túl létező, pl. Európára nézve Amerika tengertúli földrész.

TENGÉRÜGY, (tenger-ügy) ősz. fn. A tengeri járást, közlekedést, kereskedést, háborút illető dolgok, intézkedések, rendeletek, törvények, szerződések stb. összége.

TENGÉRVÉSZ, (tenger-vész) ősz. fn. Vész, fürgeteg, mely tengeren szokott támadni és dúlni. V. ö. **VÉSZ**.

TENGÉRVÍDÉK, (tenger-vidék) lásd: **TENGÉRTÁJ**.

TENGÉRVIHAR, (tenger-vihar) lásd: **TENGÉRVÉSZ**.

TENGÉRVÍZ, (tenger-víz) ősz. fn. A tengerek sajátneemű s különös ízű sós vize.

TENGÉRZÖLD, (tenger-zöld) lásd: **TENGÉRSZÍN**, 1), 2).

TENGÉS, (ten-ég-és) fn. tt. *tengés-t*, *tb.* — *ék*, harm. szr. — *e*. Szegény módon szigorgó, szükséget szenvedő, nyomorgó, alig-alig élés.

TENGET, (ten-ég-et) gyak. áth. m. *tenget-tem*, —tél, —ett, par. *tengess*. Életét szűkölködve, nyomorúan húzza, szegényül táplálja magát. *Inkább tengetném életemet alamizsnával.* (Faludi). *Alig képes életét napról napra tengetni.* V. ö. TENG.

TENGETÉS, (ten-ég-et-és) fn. tt. *tengetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Szegényes, szűkölködő, nyomorú táplálás.

TENG-LENG, iker. önh. m. *tengett-lengett*, htn. *tengeni-lengeni*. L. TENG.

TENGŐD, falu Tolna m.; helyr. *Tengőd-re*, —en, —ről.

TENGŐDÉS, (ten-ég-ű-öd-és) fn. tt. *tengődés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Folytonos, tovább tovább húzódo tengés; élődes. V. ö. TENGÉS.

TENGŐDIK, (ten-ég-ű-öd-ik) belsz. m. *tengőd-tem*, —tél, —ött. Folytonosan, napról napra teng, szűkölködve, nyomorogva élődik. *Száraz kenyéren és vizen tengődik.* „Mi itt csak tengődünk lengődünk, mint szegény bujdosók.” Mikes K. Törökországi Levelei. (LXXIII. l.). V. ö. TENG-LENG.

TENK, (1). E szóról Kresznerics így ír: Magán nálunk nincs szokásban; perzsa nyelven: *tenki* (Zenkernél: *teng*) annyit tesz, mint *angustus, arctus*, azaz szűk, szoros (Zenkernél: eng, eingeengt, einge-schränkt, bedrängt in seinen Umständen), honnan *tenkináj* am. szorultság. (Zenkernél: *tengáj* = Enge, Beengung; Betrübnisz stb.) Hasonlóképen a török nyelvben *tenki* (Zenker szerint *tengi* = Enge, Beengung stb. szintén perzsa szó) ugyanazt jelenti. Tehát ezekből származtatja: *tenkre tenni valakit* redigere ad angustiam, ad incitas. Mi e szónak a magyarban elfogadható eredeti jelentésére nézve hasonló véleményben vagyunk, miről lásd: TÖNK; és v. ö. TENY és TEN; TENG.

TENK, (2), pusztá Heves m.; helyr. *Tenk-re*, —én, —ről.

TÉNK, régiesen am. *tevének*; v. ö. TESZ vagy TESZEN.

TENKE, m. város Bihar, pusztá Heves m.; helyr. *Tenké-re*, —n, —ről.

TENKÉLY, l. TÖNKÖLY.

TENKES, pusztá Baranya m.; helyr. *Tenkes-re*, —én, —ről.

TENMAGAD v. TENNENMAGAD, ősz. személynév más, többese: *tin-* v. *tinnenmagatok* (mint *ennmagam*, *önmaga*, többesben: *minnagunk*, *önnaguk* vagy megtoldva: *enn-* v. *ennenmagam*, *ön-* v. *önnön-maga* stb.). L. TE, TĚ személynév más alatt.

TENN, TENNĚN, TENNŌN, l. TE, TĚ személynév más alatt.

TENNAP, régiesen és tájdivatosan am. tegnap; l. ezt.

„Láttam, hogy a nap, hold, az örök menny sátra
Ma is az, ki tennap, s ama kéklő Mátra.”

Arany J. (Buda halála).

TENTA v. TÉNTA, l. TINTA.

TENTÁS v. TÉNTÁS; TĚNTÁZ v. TÉNTÁZ, l. TINTÁS; TINTÁZ.

TENTĚL, önh. m. *tentĚlt*. Gyermeeknyelven am. alszik. Elaltatáskor a dajka énekelni szokta: *tentĚj bubus, tentĚj!*

TENTENEVÉR, alkalmasint az elsőbb hangoknak megkettőztetésével am. az egyszerű, *denevér*, mely másképen: *tenevér*; egyébiránt létezik tájdivatosan: *tündenevér* (idősb Mándy P.) és *tündelevény* is. L. DENEVÉR és TÜNDEVÉNY.

TENY és TEN, elvont elavult gyökök, melyekből két rendbeli szócsalád származott. 1) Valamely szélesen elterjedő, vagy terjedékeny tárgyra vonatkoznak: *tenger*, nagy kiterjedésű víztömeg, és átv. ért. sokaság (de ez némelyek szerint am. *temger*, *tömger*); *tenyér* (de amely ismét mások szerint: *terény*) a kinyitott kéznek lapja; kétségtelenül ide tartozik: *tenyészik*, azaz a növényi vagy állati egyén ivadékok, sarjak által terjed, szaporodik, sokasodik. Szélesb ért. rokona azon te v. té, mely térbeli széledésre, távolodásra, ideoda irányzásra vonatkozik a *tétova*, *tébolyog*, *tékozol*, *tévelyeg*, *tép*, *tér* származékokban. A fennemlített gyök- és családszókban rendszeren nyílt e hangzik. 2) Az állati vagy növényi életnek növésben elmaradt, épen nem gyarapodó állapotát jelentik: *teng*, *tenget*, *tengődik*. Rokon hangváltozattal alapfogalomban egyeznek vele: *seny*, honnan *senye*, *senyved*, vagyis teste romlik, összevagy, soványodik; *sin*, honnan *sindek*, *sindevész*, *sinnyed*, lassankint fogy, vész, soványodik, növésben elmarad; *csin*, melyből *csingér*, sovány, száraz, aszott testű; *csünik*, a növésben késik, megfog, elmecsevész. Ezekben alaphangzó részint a vékony i, részint ennek legközelebbi változata az élesebb ejtésű é.

Egészen, azaz mindkét értelemben egyezik a hindu származékú nyelvekből *tan*, *ten* gyökkel, ú. m. a szanszkrit *tan* gyökből ered: *tanvat*, am. terjedő és *tanus* vékony, gyöngy; hasonló a latin *tendo* és *tenuis*, görög *τείνω*, *ταίνω* és *ταναός*, német: *dehnen* és *dünn* stb. V. ö. TENYÉR és TENYÉSZIK.

TĚNY, (te-v-ény) fn. tt. *tĚny-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Az emberi akarat kifolyása által végrehajtott cselekvény, mint lettdolog, tekintet nélkül annak milyenségére, s elvontan véve. A *tĚnyt* előadni amint történt. *TĚnyeket* hozni föl bizonyításul. A *tĚny* körülményeiről tudomást szerezni. *TĚnyekből* ítélni. Összeállítani a *tĚnyeket*. Szabatosan megfelel neki a latin *factum*, s különbözik tőle: cselekvény v. cselekedet, latinul: *actio*, *actus*. Ujabb alkotású szó a *tĚ(sz)* ige-gyökből, mint a *lĚ(sz)*-ből *lĚny*, azaz *tevény*, *levény*. Kissé régebben máskép: *lett dolog*.

TĚNYÁLLADÉK, TĚNYÁLLAPOT, (tĚny-álladék v. —állapot) l. TĚNYÁLLÁS.

TĚNYÁLLÁS, (tĚny-állás) ősz. fn. Valamely tĚny, mint lettdolog, részletes körülményeivel véve. (Species facti).

TĚNYBELI, (tĚny-beli) ősz. mn. Valamely tĚnyt illető, arrra vonatkozó.

TÉNYE, Nyitra völgyi tájszó, am. vadaskert árkolata, kerítése.

TENYÉR, (teny-ér v. ter-ény) fn. tt. *tenyér-t* v. *tenyeret*, tb. *tenyerek*, szmélr. *tenyerem*, *tenyered* stb. Ékét elveti ezekben is: *tenyeres*, *tenyerez*. A palócoknál Szeder Fábián szerint a törzsben is: *tenyer*. A kinyitott kéznek lapja. Midőn kezünket öszveszorítjuk: *öklöt* alakítunk, ha pedig öblösen öszvehajtjuk, hogy bele valamit vegyünk vagy fogjunk, *marok* a neve. *Tenyérét nyújtja, tartja, hogy tegyenek bele valamit. Széles, keskeny tenyér. Tenyérrel ütni, simogatni. A tenyereket öszvecsapni. Pőki a tenyérét, szokottabban: markát, azaz hetvenkedve valamit tenni készül. Viszket a tenyere, arról mondják, aki pénzt vár vagy reményl. Kend meg a tenyeret, meglátod elnyered. (Km.). Vagy: Kend meg a tenyérét, megnyered ügyedet. Nem használ ha aranyat hordasz is tenyereden. (Km.). Paczkával megverni a gyermek tenyérét. Feltörte tenyérét a kapa. Tenyere kerges lett az erős munkától. Tenyérén hordozza, gyöngéden ápolja, őrzi; kedvez neki.*

Némely tájakon átvette: *terény*, mintegy kiterjesztett kéz ter gyöktől. A szokottabb s főntebb jegyzett kiejtés szerint gyöke azon *ten* v. *teny*, melyből *tenyészik* mint széledésre, terjedésre vonatkozó szó is származott. Gyökben egyezik vele a szanszkrit *tan* (extendere, expandere); ezzel rokonítja, illetőleg ebből származtatja Bopp Ferencz a görög *τάρναται*, *ταίρω*, latin *tendo*, goth *tanja* (tendo), régi német *denju*, orosz *tonju* (tenuo) szokat. Egészben egyezik 'tenyér' szóval hangokban a görög *θάλαρα* (die flache Hand; és Fuszsohle; Grund, Boden. Griechisch-Deutsches Wörterbuch von Rost). Ugyanitt *θαίρω* [infinitiv: *θαίρειν*] van mint amannak törzse följegyezve, melynek jelentése: schlagen, hauen stb. Curtius pedig még ezeket rokonítja vele: szanszkrit: *dhan-van* (Bogen, Flachland), *dhan-us* (Bogen); ahd. (althochdeutsch) *tenar* (flache Hand), *tenni* (Tenne). Budenz J. felhozza rokonul a finn *tantere* (nominativus: *tanner*) szót, mely am. tér. V. ö. **TENY** v. **TEN**.

TENYÉRCsapás, (tenyér-csapás) ösz. fn. 1) Ütés, midőn paczkával, lapoczkával stb. valakinek tenyerére csapnak. 2) Midőn valaki tenyérét másnak tenyerére csapja, mint az alkudozók, szerződők tenni szoktak, idegen kifejezéssel: *parolázás*. 3) Midőn valaki tenyérrel üt, ver valakit. *Tenyércsapásokkal büntetni a gyereket.*

TENYERES, (teny-er-es) mn. tt. *tenyeres-t* v. —et, tb. —ek. Nagyító értelemben am. széles, izmos tenyerű. A növénytanban az olyan levél vagy levélnemű vagy gyökérféle szerv, mely tövén egy darabban terül ki, hanem éle felől legalább a közepéig be van vagdalva, mint a jókori jávor (acer platanoides) levele, némely kosbor kolonczos gyökere. Öszvetéve *tenyeres talpas*, am. izmos, erős, jól megtermett, markos.

TENYEREZ, (teny-er-ez) önh. m. *tenyerez-tem*, —tél, —étt, par. —z. Barátságosan, vagy alkudva, szerződve valakivel tenyeret csapkod, paroláz.

TENYEREZÉS, (teny-er-ez-és) fn. tt. *tenyerezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Tenyérbe csapkodás; v. ö. **TENYEREZ**.

TENYÉRJÓS, (tenyér-jós) ösz. fn. Jós, ki a tenyér alkotásából, különösen annak barázdás vonásaiból jövőndöt mond valakinek, pl. ha sokáig fog-e élni.

TENYÉRJÓSLÁS vagy —**JÓSLAT**, (tenyér-jóslás) ösz. fn. Jóslás v. jóslat neme, mely a tenyér alkotását veszi jövőndöleése alapjául.

TENYÉRNÉZŐ, (tenyér-néző) l. **TENYÉRJÓS**.

TENYÉRNyi, (teny-ér-nyi) mn. tt. *tenyérnyi-t*, tb. —ek. Szoros ért. terjedelemre a tenyér nagyságához hasonló. Átv. a maga nemében igen kicsi terjedésű. *Tenyérnyi hely, lepényke. Tenyérnyi ablak.*

TÉNYERŐ, (tény-erő) ösz. fn. Erőbeli tények végrehajtására szolgáló képesség.

TENYÉSZ, l. **TENYÉSZIK**. Amazt különösen összetételekben használják, mint *tenyészbika*, *tenyészhal*, *tenyészmen* stb.

TENYÉSZBAROM, (tenyész-barom) ösz. fn. Barom, melyet különösen azért tartanak, hogy mint kitünőbb, fajtát szaporítsa, különböztetésül más czélokra, pl. igavonásra, hizlalásra szánt barmoktól.

TENYÉSZBIKA, (tenyész-bika) ösz. fn. A gulyával, tehéncsordával járó hágóbika.

TENYÉSZCSÖDÖR, (tenyész-csődör) ösz. fn. Hágócsődör, melynek rendeltetése fajtát szaporítani.

TENYÉSZDE, (teny-ész-de) fn. tt. *tenyészdét*. l. **TENYÉSZINTÉZET**.

TENYÉSZÉB, (tenyész-éb) ösz. fn. Nöstényeb, melyet különösen a végett tartanak, hogy fajtát kölykök által szaporítsa.

TENYÉSZÉDÉS, (teny-ész-éd-és) fn. tt. *tenyészédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A növénynek folytonosan terjedő sarjadozása, szaporodása, vagy az állati fajnak ivarok, ivadékok általi sokasodása.

TENYÉSZÉDIK, (teny-ész-éd-ik) k. m. *tenyészéd-tem*, —tél, —étt. Mondjuk növényekről és állatokról, midőn sarjaikat, illetőleg ivadékaikat folytonosan szaporítják, sokasítják.

TENYÉSZÉS, (teny-ész-és) fn. tt. *tenyészés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A növénynek vagy állatnak nemzési, fajzási állapota, a nemek, fajok további szaporodása, sokasodása.

TENYÉSZET, (teny-ész-et) fn. tt. *tenyészet-ét*, harm. szr. —e. Ami tenyészés által létre jött. Növényi, állati *tenyészet*. Két három évi *tenyészet*, azaz, sarjadék, ivadék. 2) Iparmunkát, mely tenyésztéssel foglalkodik. *Baromtenyésztetre különös gondot fordítani.*

TENYÉSZETI, (teny-ész-et-i) mn. tt. *tenyészeti-t*, tb. —ek. Tenyésztetre vonatkozó, azt illető.

TENYÉSZETLEN, (teny-ész-etlen) mn. tt. *tenyészetlen-t*, tb. —ék. Ami fajtát nem szaporítja, nem sarjadzó, meddő, terméketlen. Ellentéte: *tenyésző, szapora, termékeny*.

TENYÉSZETLENSÉG, (teny-ész-etlen-ség) fn. tt. *tenyészetlenség-ét*, harm. szr. —e. Sarjatlan, iva-

déktalan, terméketlen, meddő állapot vagy tulajdonság.

TENYÉSZFAJ, (tenyész-faj) ösz. fn. Faj növényeknél, de főképen az állatoknál, melyet mint kitünőbbet, jelesbet leginkább szaporítás végett tartanak és ápolnak.

TENYÉSZFÖLD, (tenyész-föld) ösz. fn. Televényes, termékeny, kerti föld, melyben a növények különösen tenyésznek, sarjadzanak, szaporodnak.

TENYÉSZHAL, (tenyész-hal) ösz. fn. Halnem, melyet a halastavakban leginkább lehet szaporítani, milyenek kiváltképen a pontyok.

TENYÉSZIK, (tenyész-ik) k. m. *tenyész-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*szél*. Mondjuk növények és állatok felől, midőn sarjadzás, illetőleg ivás, ellés, szülés által fajaik szaporodnak, sokasodnak, s mintegy szétterjednek. *Magról, gyökérről tenyésző fűvek, fák. Tenyészik a gyom, hol nem is vetik. (Km.). Jó földben tenyésznek a növények. Nálunk mindenféle gabona tenyészik. A kövér legelőjű pusztákon tenyésznek a gulyamarhák. A bükk meszes talajon igen jól tenyészik. Szélesb átv. ért. a maga nemében sokasodik, terjed, szaporodik. Tartva tenyészik a pénz, költve vész. (Km.). Tenyészik a romlott erkölcs. Elemzésére nézve l. TEN és TENY, gyökök.*

TENYÉSZINTÉZET, **TENYÉSZISKOLA**, (tenyész-intézet v. —iskola) ösz. fn. Jeles növények és állatok szaporítására szánt hely (a növényeknél kert, az állatoknál istálló stb.). Rövidebben: *tenyészde*. (Pepiniére).

TENYÉSZJUH, (tenyész-juh) ösz. fn. Kitünőbb és szaporításra szánt fajta juh.

TENYÉSZKANCZA, (tenyész-kancza) ösz. fn. Kitünőbb fajta kancza, melynek rendeltetése, hogy fáját csikók által szaporítsa, vagy mely e czélra különösen alkalmas.

TENYÉSZKOS, (tenyész-kos) ösz. fn. Kos, melyet azért tartanak, hogy mint kitünőbb fáját szaporítsa.

TENYÉSZMAG, (tenyész-mag) ösz. fn. Szaporításra szánt jelesebb fajta növény magja.

TENYÉSZMARHA, l. **TENYÉSZBAROM**.

TENYÉSZMÉH, (tenyész-méh) ösz. fn. Méhek, melyeket ősszel meg nem fojtanak, hanem jövő nyárra fentartanak, hogy rajt ereszszenek.

TENYÉSZMÉN, (tenyész-mén) l. **TENYÉSZCSÖDÖR**.

TENYÉSZŐ, (tenyész-ő) mn. tt. *tenyészőt*. Ami tenyészik, azaz fáját sarjak, illetőleg ivadékok által szaporítja, sokasítja. *Vizben, homokos, agyagos földben tenyésző növények. Legelőkön tenyésző barmok.*

TENYÉSZPONTY, (tenyész-ponty) l. **TENYÉSZHAL** alatt.

TENYÉSZSZERV, (tenyész-szerv) ösz. fn. A tenyészést eszközölő szerv.

TENYÉSZT, (tenyész-t) áth. m. *tenyész-tétt*, par. *tenyészsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy valami tenyészszék, hogy új sarjak, vagy ivadékok ál-

tal szaporodjék, sokasodjék. *Külföldről hozott növényeket, szőlőfajokat tenyészteni. Szarvasmarhákat, juhokat, lovakat tenyészteni. V. ö. TENYÉSZIK.*

TENYÉSZTÉS, (tenyész-t-és) fn. tt. *tenyészés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, különösen gazdasági iparkodás, midőn a növények és állatok száma termelés, illetőleg párosítás által szaporíttatik. *Szarvasmarha-, juh-, ló-, sertéstenyésztés. Baromfitenyésztés.*

TENYÉSZTET, (tenyész-t-et) miv. m. *tenyész-tet-tem*, —*tél*, —*étt*. Eszközli, hogy valami 'tenyészszék. Elégséges a rövidebb 'tenyész' is.

TENYÉSZTŐ, (tenyész-t-ő) mn. és fn. tt. *tenyészőt*. Aki vagy ami tenyész. *Barom-, lótenyésző.*

TÉNYÉZ, (tény-éz v. tev-ény-ez) áth. m. *tényéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Eszközli, cselekszi, hogy valami ténynyé legyen, hogy mint lett-dolog álljon elé.

TÉNYÉZŐ, (tev-ény-éz-ő) fn. tt. *tényező*. Ami valamely ténynek létesítésére kellék gyanánt szükséges; aki valaminek létesítésébe befoly. Különösen a szám- és betűvetéstanban am. sokszorozó, szorzó.

TÉNYFÖLVÉTEL, (tény-föl-vétel) ösz. fn. Valamely ténynek, különösen a büntető eljárásban, kinyomozása és egyszersmind írásba vétele. V. ö. **TÉNYNYOMOZÁS**.

TÉNYLEG, (te-v-ény-leg) ih. Mint valóságos tény, mint lett-dolog. *Tényleg másképp áll az ügy, mint először eladatott.*

TÉNYLEGES, (te-v-ény-leg-és) mn. tt. *ténylegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Tényleg létező, mint lett-dolog fennálló.

TÉNYLEGESÍT, (te-v-ény-leg-és-it) áth. m. *ténylegésít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy valamely dolog ténylegessé vagyis ténynyé váljék.

TÉNYLEIRÁS, (tény-le-írás) ösz. fn. Valamely ténynek körülményes eladása írásban; másképp: *tényrajz*.

TÉNYNYOMOZÁS v. —**NYOMOZAT**, (ténynyomozás v. —nyomozat) ösz. fn. Birói, törvényszéki vizsgálás, valamely tény eredete, minősége, s körülményei felől.

TENYŐ, pusztá Heves m.; helyr. *Tenyő-re*, —*n*, —*ről*.

TÉNYŐ, falu Győr m.; helyr. *Tényő-re*, —*n*, —*ről*.

TÉNYRAJZ, (tény-rajz) l. **TÉNYLEIRÁS**.

TÉNYVIZSGÁLAT, (tény-vizsgálat) l. **TÉNYNYOMOZÁS**.

TÉNYZŐ, l. **TÉNYEZŐ**.

TEP, elvont gyök, melyből *tepeczkel, teper, teped, tepesz, tepsed, tepsen* stb. származtak. Az utóbbi szók a székelyeknél divatosak. Eredetre nézve nem egyéb, mint azon *tap* vékonyhangu változata, melyből *tapog, tapos, tapad* stb. eredtek. Éles *ē*-vel: *tép*, melyet a székelyek megkülönböztetnek a föntebbi nyílt *tep* gyöktől. Emettől származnak, mint érintők, *teped, tepesz, tepsed* stb.; amattól: *tépeg, tépelődik, tépiczkel* stb. A *tép* gyök a kicsinyző *típ*-hez áll közelebb, mely t. i. a *tipeg, típor, tipiczkel* szók gyöke. Van

még egy harmadik *tép* (zárt *é*-vel), máskép *töp*, melytől *tépéd*, *tépérédik* (*töpöd*, *töpörödik*) erednek. Bővebben I. TAP; TOP; TIP; és v. ö. TEPEDE, TEPEG.

TÉP, áth. m. *tép-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Valamely fonaldad, foszlány szálu, sejtcs, rostos szövettü testnek részeit kézzel, körmökkel, fogakkal egymástól szétszakítja, elválasztja, s illetőleg rongyokká, szakokká teszi, repesztí. Az ócska ruhát darabokra tépni. A levelet eltépni. A ragadozó állatok széttépik a zsákmányt. Mérgében letépí a ruhámat. Gyapjút, kendert, szőst tépni. Sebbe való ruhaszálatat tépni. 2) Szálas testeket, növényeket, szöröket stb. töveikből kiszakaszt. Gyomot tépni. A fiatal csemetéket kitépni. A ló farkából egy tencsnyi szőrt kitépni. A veszekedők egymás haját tépik. Az ősz szálatat kitépni a szakálból.

A hosszú *é* oda látszik mutatni, hogy ez még egyszerűbb gyökből, t. i. *te* gyökből és *ep* képzőből van alkotva. Minthogy pedig alapfogalomban az öszveköttött részek vagy testek egymástól elválasztására vonatkozik: innen azon *te* v. *sze*, *sza* gyöki szók osztályába sorozható, melyek bizonyos iránytól távolodást jelentenek, mint *tétova*, *tévelyeg*, *szét*, *széled*, *szana* stb. Legközelebb áll hozzá, a jelentésben is rokon, *czibál'* s *czib* gyöke. Budenz J. szerint egyezik vele a finn *tempaa-* (megragadni, kiszakítani, tépni), észt *tõmba-*, *tõmb-* (húzni, magához húzni), liv *tõmb-* (húzni, hurczolni, rántani). Képeztetésre rokonok hozzá, mint ajakbetükkel kihangzó egyszerű igék: *lép*, *csíp*.

TÉPÁSZ v. TÉPÁZ, (tép-ász v. tép-áz) áth. m. *tépász-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*, *tépáz-z*. Valamely testet ideoda ránczigál, mintha szét vagy ki akarná tépni, különösen, hajánál, üstökénél fogva *czibál'* valakit. A *récze* *tépászsa* a békát. *Megtépászni* a gyermek haját.

Ez igében az *ász* v. *áz* képző mintegy fordított viszonyban áll a *féász*, *rákész* igéknek észt képzőjével, amaz t. i. inkább *tépész*, emezek *féász*, *rákász* helyett állanak. Egyébiránt a rokon gyöki *czibál'* is mélyhangu képzőt vett föl.

TÉPÁSZÁS v. TÉPÁZÁS, (tép-ász-ás v. tép-áz-ás) fn. tt. *tépászás-t* v. *tépázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki valamit *tépász*.

TÉPDÉGEL, (tép-éd-ég-el) gyak. áth. m. *tépédgelt*. Aprózva, kicsi részekre tépeget valamit. Ezen igében háromszoros kicsinyítő gyakorlat van, mint a hasonló képzésü *mendegel*, *járdogal*, *üldögel*, *áldogal*, *futosgal* stb. igékben. V. ö. TÉP.

TÉPDÉGELES, (tép-éd-ég-el-és) fn. tt. *tépdégelés-t*, tb. —*ék*. Több apró részekre *tépés*.

TÉPDEL, (tép-éd-el) gyak. áth. m. *tépdelt*. Körülbelül egy jelentésü a *tépdegel* igével, azon szabatos különbséggel, hogy ebben hármass, amabban pedig csak kettős gyakorlatilag kicsinyítő képző rejlik. V. ö. TÉP.

TÉPDELES, (tép-éd-el-és) fn. tt. *tépdelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ismételt, s apró részekre *tépés*. V. ö. TÉPÉS.

TÉPDÉS v. TÉPDÉZ, (tép-éd-és v. tép-éd-éz) áth. m. *tépdés-tem* v. *tépdéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *tépdés-s* v. *tépdéz-z*. L. TÉPDEL.

TÉPE, falu Bihar m.; helyr. *Tépé-re*, —*n*, —*ról*.

TEPECSKEL, (tep-ecs-ég-el) gyakorító kicsinző áth. m. *tepecskelt*. Szabó Dávidnál am. (tiporva) gyúr, ronszol, teper, tapod, pl. szőlőt a kádban. *Letepecskelte a földre*, am. leteperte. Balaton mellett mély hangon: *tapicskol*. (Lugossy József). Különbözik: *tepeczkel*.

TEPECSKELES, (tep-ecs-kel-és) fn. tt. *tepecskelés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Ronsolás, tiprás, tapodás. V. ö. TEPECSKEL.

TEPECKEL v. TEPECZKÉL, (tep-ecz-ég-el) gyak. kicsinző önh. m. *tepeczkelt*. Apró lépéseket rakosgatva, s kézzelábrbal tapogatózva, és magát egyensúlyozva megy, mozog, mint az igen elaggott emberek, vagy járt tanuló gyermekek, vagy vakok, vagy sikos uton járók tenni szoktak. *Szegény öreg már alig bír tepeczkelni*. Nagy nehezen áttepeczkelt a jégén. Némi változattal: *tepiczkel*, mély hangon: *tapicskál*. Képeztetésre egyezik vele a *kepiczkel*, azaz kipkedve kapkodva uszkal a vízben, és *eviczkel*. Gyöke *tep* a vastaghangu *tap*-nak kicsinyítő módosítása, s rokon vele *tip*, melyből *tipeg*, *tipor* származtak. V. ö. TAP.

Ezen igében három kicsinyítő gyakorlatos képző torlódik öszve.

TEPECZKELES, TEPICKELES, (tep-icz-ég-el-és) fn. tt. *tepeczkelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Aprózó járás-menés neme. V. ö. TEPECZKEL.

TEPED, önh. m. *tepedt*. A székyeknél am. mély hangon az általánosabb divatu *tapad*, azaz valamibe belé ragad, belémarad. (Krizsa J.) Ugyanott *tepez'* is am. *tapasz*. Ezek gyökében Krizsánál nyílt *e* van, s különbözik a *tepeg* (helyesebben: *tépég*) és *tépélődik* szók gyökében levőt észt *é*-től, mely *i*-hez áll közelebb s a *tipeg*, *tipor* szók *tip* gyökével egyezik. V. ö. TEP.

TEPEDÉS, fn. tt. *tepedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mély hangon: *tapadás*. V. ö. TEPEDE.

TÉPÉD; TÉPIK; TÉPÉRÉDIK, I. TÖPÖD; TÖPIK; TÖPÖRÖDIK.

TEPÉG, TEPÉG, (tép-ég azaz tip-ég) gyak. önh. m. *tepeg-tem*, —*tél*, —*étt*. Úgy mozog, hogy dolganak nincs látatja. Székely szó. (Krizsa J.). Egynek látszik *tipeg* szóval. *Tepeg-topog*, mint a tojó *récze*. (Krizsa J.).

TEPÉGÉS, TEPÉGÉS, (tép-ég-és) fn. tt. *tépégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ide-oda mozgás a nélkül hogy dolganak látatja volna. V. ö. TEPEG.

TÉPEGET, (tép-ég-et) gyak. áth. m. *tépeget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *tépégess*. Ismételve, gyakran vagy több darabra, rongyra, szakaszra *tép*, vagy többől szakgat holmit; máskép: *tépedel*, még többszörösen: *tépdegel*. V. ö. TÉP.

TÉPEGETÉS, (tép-ég-et-és) fn. tt. *tépegetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, folytonos, ismé-

telt tépés, szétszakgatás, vagy többől kiránczigálás. V. ö. TEP, TÉPÉS.

TEPEL, TÈPEL, (tép-el) áth. m. *tépell*. Kemenesalon am. tipor, tehát *tép* gyöktől; v. ö. TEP. Különbözik a következő *tépel*.

TÉPEL, (tép-él) áth. m. *tépell*. Szabó D. szerint a megáztatott, aztán kiszáritott s megtörtött kenderből, lenből a pozdorját, szárát, szálkáját kiveri (mintegy *czibálja*). Székely szó. Innen Szabó Dávidnál *téplőrúd*, olyan rúd, melyhez verik a törtött kendert. Különbözni látszik a ,tilól' szótól.

TEPELÁK, TÈPELÁK, mn. és fn. tt. *tépelákok*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. ügyetlen, rosz növésű; továbbá: kapezabocskor. *Látszik hogy tavaszodik, mert az úton elhányták a tepelákok*. Talán ,tebe' vagy ,tepe-tupa' szókkal áll származási viszonyban; vagy pedig *tépláb*, *tébláb* szókból módosult.

TEPELÉS, TÈPELÉS, (tép-el-és) fn. tt. *téplés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Kemenesalon am. tiprás. V. ö. TEPEL.

TÉPELÉS v. TÉPLÉS, (tép-el-és) fn. tt. *téplés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Kendertörés. V. ö. TÉPEL.

TEPELÖDÉS, (tép-el-ö-öd-és) fn. tt. *tépelődés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A székelyeknél am. forgódás. V. ö. TÈPELÖDIK.

TÉPELÖDÉS, (tép-el-ö-öd-és) fn. tt. *tépelődés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A hánytvetett bús kedélynek aggódása, töprenkedése. V. ö. TÈPELÖDIK.

TEPELÖDIK, (tép-el-ö-öd-ik) k. m. *tépelőd-tem*, — *tél*, — *ött*. A székelyeknél am. forgódik (Kriza J.), igyekszik (Gyarmathi Sámuel). Mintegy ide-oda tipeg. A mongolban *tebede-kü*, szintén am. sürgőd-ni, igyekez-ni (se presser, se hâter, se dépêcher). A gyökök *tep*, *téb* teljesen egyeznek. (A mongolban nincs *p*).

TÈPELÖDIK, (tép-el-ö-öd-ik) belsz. m. *tépelőd-tem*, — *tél*, — *ött*. 1) Nagyobbszerű aggodalom, vagy szomorú eset miatt kedélye ideoda hányódik, töprenkedik; midőn, majd fejéhez, majd ruhájához kapkod, vagy épen haját tépi, ruháját szakgatja stb. A bús kedély állapotának érzékítő kifejezése. 2) Nagyobb erőfeszítéssel valamire törekszik, s mint mondani szokás, töri marja magát.

TEPÉLY, pusztá Heves m.; helyr. *Tepély-be*, — *ben*, — *ből*.

TÉPEMÉNY, (tép-e-mény) fn. tt. *tépemény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Szálak, fonalak, melyet valamely szövetből kiteptek; különösen az úgy nevezett *tépés*, melyet a sebekbe tömnek, hogy a gennyet magába vegye. (Charpie). Máskép: *tépet*.

TÉPÉNKE v. TÖPÖNKE, (tép-én-ke) fn. tt. *tepenkét*. Székely szó, am. törpe ember.

TEPER, (tep-er) áth. m. *tepert*. Valakit v. valamit kézzel, lábbal taposva lenyomkod, legyúr, földhöz szorít. *Földre teperni a birkozó társat. Sárba teperni valamit. A bősüzt bika térdével leteperte a gulyást*. Hangváltozattal rokonai: *tipor és tapos*. Gyöke *tep*, nem egyeb, mint a *tip*, *tap*, *top* gyökök belido-

muló módosulata. Mindkét hangzója nyílt *e*, de *tip* rokongyök után lehet éles *é* is; minden esetre különbözik a *tépérédik*, *tépértü* szók *tép* törzsében levő zárt *é*-től, mely *ö*-vel szokott váltakozni.

TÉPÉRÉDÉS; TÈPÉRÉDÉTT; TÈPÉRÉDIK, 1. TÖPÖRÖDÉS; TÖPÖRÖDÖTT; TÖPÖRÖDIK.

TEPERÉS, (tep-er-és) 1. TEPRÉS, TIPRÁS. TÈPÉRTÖ v. TÈPÉRTYÜ, 1. TÖPÖRTÖ v. TÖPÖRTYÜ.

TÉPÉS, (tép-és) fn. tt. *tépés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Cselekvés, mely által valamit tépünk. 2) Tépemény, tépet.

TEPESIA, fn. tt. *tepesiát*. L. TEPESI.

TÉPET, (tép-et) fn. L. TÉPEMÉNY.

TÉPETDUGASZ, (tépet-dugasz) ősz. fn. Sebészi, tompa tűforma eszköz, melylyel a tépetet a sebbe nyomkodják.

TÉPETECSET, 1. TÈPETÖCSET.

TÈPETHÈNGÉR, (tépet-henger) ősz. fn. Hengeralakban öszvegöngyölgetett tépet, melyet mélyebb sebbe dugnak.

TÈPETÖCSET, (tépet-öcset) ősz. fn. Öcsetformára öszveillesztett tépet, melyet a seb nyílásába tesznek. V. ö. ÖCSET.

TÈPETPAMACS, (tépet-pamacs) ősz. fn. Sebészek pamacsa, melyet tépetből készítenek. V. ö. PAMACS.

TEPETUPA, (tepe-tupa) ikerített mn. tt. *tepetupát*. Ügyetlenül, s alkalmatlanul tébő-lábó, tipegőtapogó, semmítévő. Erdélyben mondják rosz gebelőről is, mely csak tipegve tapogva lép. Máskép: *tipitapi*.

TEPICZKEL v. TÈPICZKÁL; TÈPICZKÉLÉS, 1. TEPECZKEL; TEPECZKELÉS.

TEPKE, pusztá Nógrád m.; helyr. *Tepké-re*, — *n*, — *ről*.

TEPLA, mváros Liptó m.; helyr. *Teplá-ra*, — *n*, — *ről*.

TÉPLÁB, (tip-láb v. tepe-láb v. talán: téb-láb) ikerített ige, m. *tépetlábott*. Nyugtalanul vagy másoknak alkalmatlankodva járkel, mizegmozog. Első alkatrésze vagy azon *tip* v. *tep*, melyből *tipeg*, *tepiczkel* származtak, a másik pedig a menést jelentő *láb* ige; vagy azon *téb*, mely *tébláb* szóban ismeretesb. L. TÈBLÁB.

TÉPLES, (tép-el-és) fn. tt. *téplés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, midőn a megáztatott, kiszáritott s megtört kenderből a pozdorját kiverik. V. ö. TÉPEL.

TEPLICSKA, faluk Liptó, Szepes és Trencsin m.; helyr. *Teplicskára*, — *n*, — *ről*.

TEPLICZ, faluk Szepes és Trencsin m.; helyr. *Teplicz-re*, — *én*, — *ről*.

TÉPLŐ, (tép el-ö) fn. tt. *téplőt*. Csiki szó Háromszékben. (Incze József). 1) Személy, ki kendert tépel. 2) Rúd, darabfa, melylyel az áztatott, kiszáritott és tört kenderből, lenből szálait, szálkáit pozdorját kiverik, elválasztják. V. ö. TÉPEL. Alapértelemre és hangra igen hasonló hozzá: *cséplő*,

melylyel a gabonaszemeket a toklászból kiverik, miszerint *tépel* és *csépel* rokon jelentésű és eredetű igék.

TÉPLŐRÚD, (téplő-rúd) ősz. fn. L. TÉPLŐ, 2).

TEPPEN, (tep-ü-en) önh. m. *teppent*. A Táj-szótárban jelentés nélkül áll. Ha a *tép* azaz *típ* gyököt vesszük alapul, akkor annyi volna, mint *típpen* (egyet típpen, egy tippet teszen), s viszonyban állana a mélyhangu és erősebb tapodást jelentő *toppan* szóval, oly különbség levén köztök mint *típeg* és *tapog* v. *topog* között.

TÉPRENG; TÉPRENGÉS, lásd: TÖPRÖNG; TÖPRÖNGÉS.

TÉPRENKÉDÉS; TÉPRENKÉDIK, I. TÖPRENKÉDÉS; TÖPRENKÉDIK.

TEPRES, (tep-er-és) fn. tt. *teprés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Am. a mély hangu *típrás*; I. ezt; és v. ö. TEPER.

TEPS, elvont törzs *tepsed*, *tepsel*, *tepsen* szókból, s talán *tepsi* szóban is.

TEPSED, (tep-és-ed) önh. m. *tepsed-tem*, — *tél*, — *étt* v. — *t*. Laposan szétterül, szétmegy, szétnyúlik, pl. a kovász, rohadt gyümölcs. Úgy látszik ebből módosult hangáttétel által az általánosb divatú *tesped*, azaz tömörségét, rugalmasságát, életerejét veszítve romlik, hanyagul hever. V. ö. TESPED; TEPSEN.

TEPSEDES, (tep-és-eg-és) fn. tt. *tepsedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Szétterülés, szétnyúlás. V. ö. TEPSED.

TEPSÉG, TEPSEG, (tep-és-ég) önh. gyakorító, m. *tepség-tem*, — *tél*, — *étt*. Gyakran vagy folytonosan szétterül, szétnyúlik. Lehet *tipos-og* módosulata is.

„A legénnek nincsen esze,
Mett (mert) a sárba tepség este;
A leánnak van csak esze,
Mett ő oda várja este.”
Székely népdal.

TEPSÉGÉS, (tep-és-ég-és) fn. tt. *tepségés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyakori vagy folytonos szétterülés.

TEPSÉL, (tep-és-él) gyak. áth. m. *tepsélt*. Laposra nyújt, elterít valamit, pl. a tészta, mintegy *taposol*, azaz széttapos.

TEPSEN, (tep-és-en) önh. m. *tepsent*. Hirtelen, egyszerre szétterül, szétnyúlik. *Úgy eltepsent, mint a béka.* (Kriza J.).

TEPSENÉS, (tep-és-en-és) fn. tt. *tepsenés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valami le- v. eltepsen. V. ö. TEPSEN.

TEPSÉRÉS, I. TAPSÉROS.

TEPSI, fn. tt. *tepsi-t*, tb. — *k*. Alacson karmáju, jobbára hosszudad négyszögű tálczaforma edény, vas lemezből vagy cserépből, melyen kemenében némely ételfélét, pl. rétest, bélest, pogácsát, malét, ludat, rőzét stb. szoktak sütni. *Tepsin sült kalács, prósza, költés, A nyársra húzott liba alá tepsit*

tenni, hogy a zsir bele csepegjen. Zápfogára kevés egy nap tepsi rétes. (Km. a nagyfaló emberről). Tájdivatosan, különösen túl a Dunán (Pápa vidékén, Tolna megyében Kemenesalon): *tepsi*; Szabó Dávidnál előjön *tepsia* is. Thury György 1571-iki leltárában pedig: *tepesia* („réz tepesia.” Századok. 1870. 725. lapon).

Minthogy ezen edény más tálakhoz képest tertyedtebb, laposabb alakú, magyar elemzéssel valószínű, hogy gyöke azon *tep*, változattal *tap*, mely az állati talpnak is laposságát jelenti; honnan *tapsi* v. *tapséros* am. talpas, pl. a medve; így laposság fejeztetik ki a *tapsifüles* szóban is, legközelebb pedig a *teps* törzsben. V. ö. TEPSED, TEPSEL, TEPSEN. Egyébiránt a mongolban is megvan ugyanezen alakban, és rokon értelemben: *tebsi* (plat, vase, lavoir, cuvette, auge), pl. *müנגгүн tebsi*, ezüst tepsi (cuvette d'argent stb.). Törökül: *tepsi* v. *tebszi* és persául, arabul: *tebsi* (plat, assiette, porte-assiette, plateau, flacher Teller, Unterteller; Präsentirtbrett). Szabó Dávid a görög-latin *anthepsa* szóval rokonítja; *ανθεψης* görög szóról pedig Rost szótárában csak annyi áll: ein Kochgeschirr, etwa wie eine Theemaschine, szó szerént *avros* (= ömaga) és *ψω* (= fővök) szókból összetéve am. magában fővő, Fabri Thesaurus'-ában: olla per se elixans, paucissimo et fere nullo igne supposito. Nem gondoljuk, hogy ebből ment volna át az arab, török, persa és mongol nyelvekbe, s a hangok találkozását esetlegesnek tartjuk.

TEPSILÁB, (tepsi-láb) ősz. fn. Lapos talpu láb, úgy nevezett lúdláb.

TEPSILÁBU, (tepsi-lábu) ősz. mn. Kinek tepséhez hasonló tertyedt talpa van; lúdtalpu.

TÉPSODRAT, (tép-sodrat) ősz. fn. Ruhatéptéből csinált sodrat, a sebészeknél.

TEPSZI, fn. tt. *tepsi-t*, tb. — *k*. L. TEPSEI.

TEPSZIA, fn. tt. *tepsziát*. L. TEPSEI.

TEPZELŐDÉS, (tép-éz-el-ő-öd-és) fn. tt. *tépzelődés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Sürgés-forgás. V. ö. TEPZELŐDIK.

TEPZELŐDIK, (tép-éz-el-ő-öd-ik) k. m. *tépzelőd-tem*, — *tél*, — *ött*. A székelyeknél Szabó Elek szerint am. készülődik, költözködik. Kriza Jánosnál: *ugyan tepzelődik*, am. szorgosan rakja magára öltönyeit. Látható, hogy *tepelődik* (= forgódik, sürög-forog) szótól csak a gyakorító -*cz* képzőben különbözik. Nem ered pedig *tép* szótól, mint Szabó Elek véli, hanem *tepeg*, *tepelődik*, *tepeczkel* v. *tepiczkel* szók *tep* vagyis *tép* gyökétől; tehát sajátlag am. ide-oda *tepiczkel*. V. ö. TEPELŐDIK, TEPECZKEL.

TER, elvont gyöke, 1) terem (ige), terem, termék, termel, termés, termény, termékeny, természet, természet, szarmazékoknak. Mindezek életszerves, átv. ért. ásványi testek növéseire is vonatkoznak. Ez alapfogalom szerint rokon azon *ser* gyökkel, melyből növést, növényeket, kinőtt szájakat jelentő *serdül*, *serény*, *serte*, *sereng*, vastaghangon *sar*, *sarj*, *sarju*, *sarjadosik* eredtek. 2) Szélesb ért. azon *r* gyök-

hangu szók nemzetségébe tartozik, melyek kisebb nagyobb szélesedésre vonatkoznak, s ekkor azonos, vagy legalább rokonítható, *tér'* főnévvel. L. TÉR, (1).

TÉR, (1), (te-er v. té-r) fn. tt. *tér-t* v. *teret*, tb. —*ék* v. *terek*, harm. szr. *ter-e*. 1) Kisebb nagyobb széledésű, szétnyúlású, körözetű, öblözetű, s bizonyos határok közé szorult, vagy olyannak képzelt hely, mennyiben fölötté vagy benne valami elfér, állhat, ülhet, feketik, elnyúlhatik stb. Ilyen általában minden síkság, út, utca, piac, udvar, terem, szoba fölepét, talapatát képező helyiség. *Tágas, szűk, széles, hosszú, keskeny, kerek, kis, nagy, négyszögű tér. Nyílt, zárt, kerített tér.* Különösen bizonyos czélra, működésre szolgáló illető hely. *Vásártér, raktér, harczter, csatatér, várter, sétatér, pályatér, küzdter, gyűléster, hadgyakorlati tér.* Innen átv. ért. életviszony, életpálya, melyen valaki cselekvőleg mintegy kiterjeszkedve működik. *Tért nyitni, engedni valakinek tehetése, ügyessége kitüntetésére. Új munkálkodási térre lépni. Ezen téren mit sem tehetni.* 2) Mint melléknév jelent tágast, sikot, egyenest. *Tér föld, tér mező, tér völgy.*

Azon szók osztályába tartozik, melyek némely viszonyragok és képzők előtt gyakran elvetik az *-ek*-et: *tér-t* v. *ter-et*, *tér-ek* v. *ter-ek*, *ter-e*; *ter-em* (főnév), *ter-eb*, *ter-eb-ély*, *ter-it*, *ter-ül*, *ter-eg-et*, *ter-j*, *ter-j-ed*, *ter-j-eszt*, *ter-p-ed*, *ter-p-eszt*, *ter-p-esz-ked-ik*, *ter-ep-ély*, *ter-ep-es*. Néha állandóan hosszúnak marad, pl. *téres, térség* származékokban. Rokon mély hangon: *tár*.

Míthogy a *tér* általában valamely helynek kisebb nagyobb szélesedésére, szétnyúlására vonatkozik: alapfogalomra nézve gyökeleme azon *te* v. *té*, vastaghangon *ta*, v. *tá*, *to*, változattal *sze* v. *szá*, melyből bizonyos középponttól kiinduló széledést, távolodást jelentő származékok képződnek, mint *teved*, *tévelyeg*, *tébollyog*, *tép*, *tát*, *tág*, *tár*, *táv*, *távol*, *szanaszót*, *széled*, *szérű*, *szór*. Ide sorozható a *gyér*, melynek egyes gyűrészai között rések, üres helyek tátonganak, vagyis melynek részei egymástól némi távolságban terjednek el. T. i. az eredeti *t* hang átváltozott lágy *gy-re*, mint *túr gyűr*, *türemlik gyüremlik*, *türközik gyürközik*; *tömöszöl gyömöszöl*; *tükör gyükör*; *tűszű gyűszű*.

Mennyiben ezen szót ékezet nélkül röviden is ejtjük, azon egy szótágu származékok közé tartozik, melyekben a gyök véghangzója nem szokott megnyújtatni, midőn képzőül egyszerű mássalhangzót vesznek fel, milyenek a *ta to*, *té*, *vé*, *lé*, *vi*, *hi*, *i*, *é*, *ma*, *fe*, *le*, *be*, *szá*, *sze* gyökökből származottak, ú. m. *tal tol*, *tasz tosz*; *tész*, *vész*, *lész*; *hisz*, *visz*, *ész*(ik), *isz*(ik), *mast*, *fen*, *fel*, *len*, *ben*, *bel*, *szab*, *szeg*, *szel*.

Egyezik vele a persa *tír* (planities. Vullers).

Egyébiránt rokoníthatók vele a török: *dere* (völgy, innen *Bujukdere* = nagyvölgy, helynév), *derja* (tenger), török-persa *dirasz* (hosszú); sőt a szanszkrit *dhará* s latin *terra* is.

TÉR, (2), önh. m. *tért*. 1) Bizonyos helyiség elég neki, vagyis testének teriméje nem nagyobb az

elfoglalt vagy elfoglalandó helynél; másképp: *fér*. *Szobámban több bútor el nem tér. Kis kocsidban csak ketten térünk el. Ezen hordóba három akónyi folyadék tér. Szűk likon nehéz betérni.* Ez értelemben egy a *tér* főnévvel, s oly viszonyban áll vele, mint a *nyom* (premit) és *nyom* (vestigium), *zár* (claudit) és *zár* (sera, clausura), *les* (insidiatur) és *les* (insidiae), *nyit* (aperit) és *nyit* (apertura). Vagyis azon szók osztályába tartozik, melyek ugyanegy alakban nevek és igék. 2) Bizonyos ponttól valamely irányban és iránypont felé lehajlik, eltávozik, s ennél fogva távolító vagy valahova beható, közelítő vagy fölható viszonyragu neveket vonz. *Jobb utra, más ösvényre térni. Kitérni az utból. Alátérni a völgybe. Betérni a csárdába. Megtérni a katonaságból. A bűnös ember megtér, midőn az erény útjára vissza fordul. Más vallásra térni. Magába tér, elszórt figyelmét ön belsejére fordítja. Magához tér, ájult, öntudatlan, kábult állapotból öntudatosra megy vissza. Térj meg utca, kutya-szorító, melyen által menni nem lehet, s vissza kell belőle fordulni.*

Származékai az ékezetet megtartják: *térés, térről, tért, téreget, térd, térdapel, térdel*; kivételik: *terel*. Egyébiránt alapfogalomban egyezik a *tér* főnévvel, és a helyfoglalásra vonatkozó *tér* igével, de azon különbséggel, hogy ez különösen bizonyos középpontot környező helyszéledésre, amaz pedig valamely pontból bizonyos irányban kiinduló távozásra, félrehajlásra mutat. Ezen eszmejáratnál fogva valószínűnek látszik, hogy az elhajlást jelentő *tér* összehúzott ige, s eredetileg *te-v-er*, vastaghangon *ta-v-ar*, a *te ta* (té to) gyöktől, mely tekintetben hasonló képzésűek: a *csa* gyökből *csavar*, összehúzva *csór*, *csúr*, *csűr*; a *za* gyökből *zavar*, összehúzva *zúr*, *zűr*; a *sza* gyöktől *szavar*, *szór*; mennyiben t. i. az elsorolt gyökök oly származékok gyökhangjai, melyek félre irányzó mozgásra vonatkoznak, s nem egyebek, mint ugyanazon alapgyökhang változatai. V. ö. CSA, SZA, SZE, gyökszók.

TERBEGECZ, falu Hont m.; helyr. *Terbegecz-re*, —*én*, —*ről*.

TERBELÉD, falu Nógrád m.; helyr. *Terbeléd-re*, —*én*, —*ről*.

TERCS, PUSZTA—, SZALMA—, falu Nógrád m.; helyr. *Tercs-re*, —*én*, —*ről*.

TERCSI, női kn. tt. *Tercsi-t*, tb. —*k*. A *Terezia* névnek kicsinyített módosulata; másképp: *Tercsus*, *Teri*, *Terka*, *Trézi*, *Trezka*, *Riza* stb.

TÉRD, (tér-d) fn. tt. *térd-et*, harm. szr. —*e*. Az ember és több állat testének azon része, illetőleg izülete, mely a czombot a lábszárral összeköti, s mely midőn meghajlik, elül kidudorodik, hátul pedig szöveget képez. *Térdre esni, bukni, borulni, ereszkedni. Térden állni, csúszni. Térdet, fejet hajtani. Térdel nyomni, tászigálni valamit. Térden ringatni a kisedet. Térdék közé szorítani valamit. Térdet összevenni, súrolni. Valakinek térdét könyörögve áttakulcsolni. Térdei a teher alatt ingadoznak. Nem bírják őt térdei.*

Görbe, csukló térdek. Átv. némely növény szárak, pl. füvek, nádak, csomós izületei. Gyöke azon *tér*, melyből hajlásra vonatkozó származékok erednek, s képezője *d*, mely táj- és helyneveket képez, miszerint a térd jelenti azon tájat, melyen a lábszár a csonbtól eltér, azaz elhajlik, elgörbed. A Müncheneri codexben: *térd* = *terd* (l. TÉRDEPEL alatt), amidőn gyöke *ter* volna a terjedés fogalmával. Az elsőbb vélemény mellett látszik harcolni az is, hogy ami a lábszárra nézve a térd, ugyanaz a karra nézve a könyök, melynek gyöke *köny*, a *kany*, *kanyar*, *kony*, *konyít*, *konya*, szókkal rokon, s ezekkel egyezik a a térdet jelentő hellen *γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*. A könyök t. i. nem egyéb, mint a karnak térdé, és a térd a lábnak könyöke. A forduló hajlás alapfogalma rejlik ezen testrészekben is: *far*, azaz *for*, *fír*, honnan *fartat*, *fortat*, *firtat* és *kar*, mely a *kör*, *ker*, *kor* gyökökkel rokon. Terjedelmes tájejtéssel: *tér*gy, valamint származékai is: *tér*gyel, *tér*gyepel (ritkábban). Hasonló módon változik a *d* és *gy*: *Almád* *Almágy*, *Szilvód* *Szilvágy*, *Somod* *Somogy* stb. helynevekben és némely másokban.

TÉRDBÓK, (térd-bók) ősz. fn. Bók, melyet valaki térdének meghajtásával csinál, mely esetben a lábát hátrarántja, s mintegy kaparint vele, honnan tréfás népnyelven *hátrakaparc*s a neve.

TÉRDBŐR, (térd-bőr) ősz. fn. 1) Bőr, mely a térdkalácsot takarja. 2) Bőrdarab, melyet némely mesteremberek, pl. csizmadiák, vargák, utczakövezők térdeikre kötnek; szokottabban: *lábszíj*.

TÉRDCSAT, (térd-csat) ősz. fn. Csat, melylyel a nadrág vagy harisnya szarát a térd körül megszorítják.

TÉRDEL, (tér-d-el) őnh. és áth. m. *térdelt*. Térdeire ereszkedve áll, térdén áll. *Letérdelni, rátérdelni valamire. Templomban, oltár előtt térdelni. Térdelve imádkozni, könyörögni.* Áthatólag am. térdrel nyom, szorít.

„Térdelik a málhát, ügyesen kötözve.”

Arany J.

Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén testrészek működéseit jelentő *könyököl*, *ölel*, *karol*, *farol*, *szemel*, *fülel*, *orrol*, *markol*, *lából*, *vállal*, *hasal*, *seggel*, *oldall*, *öklel*, *sarkal*, *talpal* (= meg), *nyelvel*.

TÉRDELES, (tér-d-el-es) fn. tt. *térdelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Térdén állás. *Térdelésben elfáradni. Térdelésre jelt adni, csengetni. Térdeléssel büntetni a csintalan fiút.*

TÉRDÉNÁLLÓ, (térdén-álló) ősz. mn. Aki térdel; térdelő.

TÉRDÉNÁLLVA, (térdén-állva) ősz. ih. Térdelve, térdre esett állapotban. *Térdénállva imádkozni, könyörögni, esengen.*

TÉRDEP, elavult fn. mely a *térdepel*, *térdeplő*, *térdeplés* származékokban divatozik. A *közep*, *alap*, *ülep*, *telep*, *talap*, *terep* helyiségre vonatkozó szókkal

összehasonlítva, úgy látszik, a térdnek egész táját, terjedelmét jelenti.

TÉRDEPEL, (tér-d-ep-él) őnh. m. *térdéplét*. Közőnségesen egy értelemben veszik a *térdel* igével, de szabatosan véve úgy tetszik, mintha 1) a térdelés tartósabb térdelést jelentene, melyet valaki akár tiszteletből, akár büntetésből folytat; 2) „térdel” átható értelemben nem is divatos. Romlott tájejtéssel: *térbe*köl, *térbetyöl*, *térbetöl*, *tér*gyepel. A Müncheneri codexben: *terdepl* (elül is rövid *e* = *e*). „És fél térdre terdeplén (genu flexo, nem: genubus flexis, ezért írja a codex: fél térdre) ő előtt káromlatot tesznek vala neki.” (Lukács XVII).

TÉRDEPELÉS, TÉRDEPLÉS, (tér-d-ep-él-és) fn. tt. *térdépélés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Hosszabb ideig tartó térdelés, különösen mind a két térdre leereszkedve.

TÉRDEPLŐ, (tér-d-ep-él-ő) mn. és fn. tt. *térdéplőt*. 1) Aki térdel, vagyis folytonosan térdén áll. *Templomban, oltár előtt térdelő hívek.* 2) Zsámolyféle állvány, melyen az imádkozók térdelni szoktak, egyszersmind a jámborok házi bútora, vagyis zsámollyal és könyöklővel ellátott szekrényke (fleurorium).

TÉRDFÁJÁS, (térd-fájás) ősz. fn. Fájás, melyet a térdnek kinos állapota, pl. térdköszvény, térdszakgatás okoz.

TÉRDHAJLÁS, (térd-hajlás) ősz. fn. A térdnek hátulsó része, öble vagy szöge. Molnár A. szerint térdhónalja.

TÉRDHAJTÁS, (térd-hajtás) ősz. fn. Azon görbülés, melyet a térd képez, midőn lábszárunkat hátrafelé húzzuk. Különösen tisztelet neme, melyet ezen hajtással jelentünk, vagyis mélyebben csinált térdbók.

TÉRDKALÁCS, (térd-kalács) ősz. fn. Birtokragozva: *térdemkalácsa*, *térdedkalácsa*, *térdekálácsa* stb. Azon háromszögletű-kerek forgócsontlap, mely tulajdonképp a térdet képezi. *Elhasadt a térdkalácsa.*

TÉRDKÉP, (térd-kép) ősz. fn. Kép, vagyis festvény, mely valakinek természetét tetőtől térdig ábrázolja, különböztetésül az *arcz*- vagy *melkép*-től.

TÉRDKÖSZVÉNY, (térd-köszvény) ősz. fn. Köszvény, mely a térdet gyöttri, szakgatja. V. ö. **KÖSZVÉNY**.

TÉRDKÖTŐ, (térd-kötő) ősz. fn. Kötő, melylyel a harisnyát a térdén alul vagy fölül is megszorítják.

TÉRDSZALAG, (térd-szalag) ősz. fn. Általán szalag vagy kötő, melylyel a lábszárravalót a térd táján megszorítják.

TÉRDSZALAGREND, (térd-szalag-rend) ősz. fn. III-ik Eduard angol király által 1350-ben alapított lovagrend, melynek jellegét a bal térd alatt viselt átkötő szalag teszi ezen francia jeligével: *Honny soít, qui mal y pense.*

TÉRDSZÉK, (térd-szék) ősz. fn. Lásd: **TÉRDEPLŐ**, 2).

TÉRDSZORÍTÓ, (térd-szorító) l. **TÉRDKÖTŐ**.